605
TEK
x.51
Q.

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY

605
TEK
v.51

Årgång 51 av Teknisk Tidskrift ⊛ ⊛ Redaktör: HAhlberg
Redaktionsmedlemmar: E.Lallerstedt, CBergsten, H Kreüger.

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

https://archive.org/details/teknisktidskrift5111unse

605
TEK
v.51

1-4-26 R.S.S.

INNEHÅLLSREGISTER.

Sid.

Arkitekturundervisningen vid Akademien. Av ark. Hakon Ahlberg 121

Bangårdsfrågan, i. Smedsuddslinjen måste utredas. Ark. Carl G. Bergsten 37

Chalmers 35, 77, 93

Fredriksdahlstävlingen. Av ark. Sven Jonsson Markelius..... 115
Försäkringsaktiebolaget Svenska Lloyds nybyggnad Kungsgatan 9—11. Av ark. Östlihn & Stark 32

Grönköping, Söderköping, Kungälv. Av amanuens Anders Billow.. 46
Göteborg. Chalmers 35
» Privathus—kvarteren å Lorensbergsområdet. Av ark. Erik Friberger 95
Göteborg. Situations- och entréfrågan för Tekniska Högskolan. Av ark. Elis Kjellin..... 93
Göteborg. Tävlingen om nybyggnader för Tekniska Högskolan. Av ark. Sigfrid Ericson 77

Helgeandsholmen..... 35
» Tävlingen om dess slutgiltiga ordnande. Av ark. Hakon Ahlberg 61
Hälsingborg. Fredriksdahlstävlingen. Av ark. Sven Jonsson Markelius 115
» Stadsplan för Frediksdahlsområdet 60

I bangårdsfrågan. Smedsuddslinjen måste utredas. Av ark. Carl G. Bergsten 37

Konserthuset. Av ark. E. G. Asplund..... 1
Konserthusets placering. Av stadsing. Albert Lilienberg..... 17
Kungsträdgårdens ordnande 120
Kungsträdgårdstävlan av ark. Nils A. Blanck 131

Litteratur:
Alsnö hus. Ett svenskt medeltidspalats i sitt konsthistoriska sammanhang. Av Bengt Thordeman. Recension av amanuens Anders Billow 58
Byggematerialer. Av E. Suenson. Recension av ark. Axel Eriksson 94
De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Av Gerda Boëthius. Recension av amanuens Anders Billow 58
Entreprenadbok för husbyggnadsarbeten. Av Knut Bildmark. Recension av ark. Frits Gripe..... 122
Gamla Svenska Städer. Recension av amanuens Anders Billow 46
Normalritningar till skolanläggningar för folkskolan jämte anvisningar och beskrivningar. Av Kungl. Ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. Recension av ark. Hakon Ahlberg 101
Praktiska och hygieniska bostäder. 1920 års betänkande. Recension av ark. Hakon Ahlberg..... 101

Malmö och Limhamn, ordnandet av kuststräckan mellan 60
Malmö, offentliga byggnader 35, 120
Medeltida tegelarkitektur. Av amanuens Anders Billow 58

Norra »Kungstornet». Av ark. Sven Wallander 21
Nybyggnader:
Kv. Stuten n:r 16, nybyggnad vid Kungsgatan. Av ark. Ivar Callmander..... 24
Patentverket. Av professor Ragnar Östberg 123

584391

Sid.
Svenska Lloyd, försäkringsaktiebolaget Kungsgatan 9—11. Av ark. Östlihn & Stark 32
Viktoria, livförsäkringsaktiebolaget å tomten n:r 23 i kv. Polacken vid Kungsgatan. Av ark. Erik Josephson..... 30
Nybyggnad vid Kungsgatan kv. Stuten n:r 16. Av ark. Ivar Callmander 24
Nyrop, Martin. Av prof. Ivar Tengbom 75

Offentliga byggnader i Malmö 35
Ordnandet av trakten kring S:t Eriks torg i Uppsala. Av ark. Gunnar Leche..... 49

Patentverkets nybyggnad. Av prof. Ragnar Östberg..... 123
Privathus—kvarteren å Lorensbergsområdet i Göteborg. Av ark. Erik Friberger 95

Situations- och entréfrågan för Tekniska Högskolan i Göteborg. Av ark. Elis Kjellin..... 93
»Skogskapellet». Av ark. E. G. Asplund 87
Skönhetsrådet. Av ark. Hakon Ahlberg..... 129

Tävlingar:
Chalmers..... 35, 77
Gjutjärnsföremål, tävling om 120
Göteborg. Nybyggnader för Tekniska Högskolan 35, 77, 93
Helgeandsholmen 35, 61
Kungsträdgårdens ordnande..... 120
Offentliga byggnader i Malmö 35, 120
Ordnandet av kuststräckan mellan Malmö och Limhamn 60
Stadsplan för Fredriksdahlsområdet i Hälsingborg 60, 115
Stockholms konserthus..... 1, 17, 120

Undersökningar rörande cements hårdnande efter inverkan av låga temperaturer. Av prof. H. Kreüger..... 103
Uppsala. Ordnande av trakten kring S:t Eriks torg. Av ark. Gunnar Leche..... 49

Vadstena slott uppmätt. Av ark. Göran Pauli 72
Värmebesparande byggnadskonstruktioner. Av ark. Axel Eriksson 18

FÖRFATTAREREGISTER.

Sid.
Ahlberg, Hakon, ark. (H. A.) 61, 101, 121, 129
Asplund, E. G., ark. (E. G. A.) 87
Bergsten, Carl G., ark..... 37, 39
Billow, Anders, amanuens ... 46, 58
Blanck, Nils A., ark. 131
Callmander, Ivar, ark..... 24
Ericson, Sigfrid, ark. 77
Eriksson, Axel, ark..... 18, 94
Friberger, Erik, ark. 95
Gripe, Frits, ark. (F. G.) 122
Josephson, Erik, ark. 30
Kjellin, Elis, ark. 93
Kreüger, H., prof..... 103
Leche, Gunnar, ark..... 49
Lilienberg, Albert, stadsing. 17
Markelius, Sven Jonsson, ark. ... 115
Pauli, Göran, ark. (G. P.)..... 72
Tengbom, Ivar, prof. 28, 75
Wallander, Sven, ark..... 21
Östberg, Ragnar, prof. 123
Östlihn & Stark, ark. 32

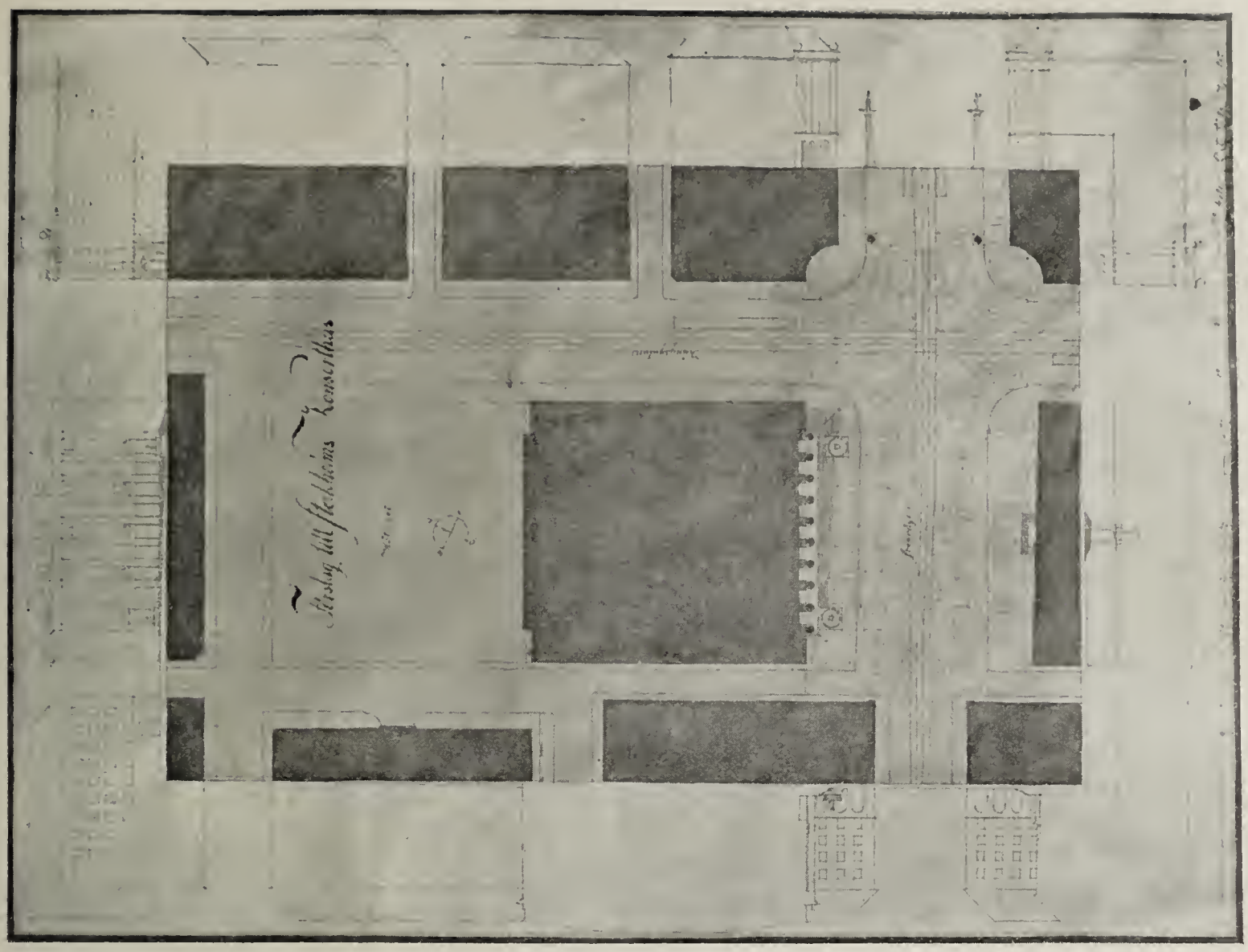

KONSERTHUSET.

I en sak synda vi nutida svenska arkitekter icke så litet: i våra monumentalbyggnaders inkomponering i stadsplanen. Vårt stadshus är ensamt om att ha bildat en ny förrikande koncentrationspunkt i stadsbilden. Annars är allting utstrött och bortplottrat. Vårt ståtliga rådhus ligger i skymundan, våra vetenskapshus ute på landet, vårt Nordiska Muséum också det en smula löst utlagt i sin Djurgårdsbacke. Vi utnyttja icke våra monumentalbyggnader som vilo- och tyngdpunkter i stadsbilden, vi lägga dem så att vi som oftast måste titta snett på dem. En manlig blick rätt i ögat, en fast frontal aspect, det tycks vi vara rädda för.

På tal om Stockholms nya konserthus kommer man åter att tänka på detta kända faktum. D. v. s. när man första gången hörde talas om att det förelåg en avsikt att förlägga byggnaden invid Hötorget, så var det med förtjusning man mottog förslaget. Först och främst måste man finna läget för byggnadens ändamål synnerligen lämpligt. Och så gick det väl upp för den av stadsbilden intresserade en uppfriskande sensation: nu fanns det en möjlighet att här utbilda ett ståtligt centrum på Norrmalm, ett präktigt torg med den pittoreska torghandeln kvar och med ett imponerande konserthus som torgets och traktens tyngdpunkt.

Men den stadsplan som före den nyligen slutförda konserthustävlingen utarbetats för konserthusets placering[1] har givet plottrat bort möjligheten av ett centrum, den har velat ge oss *två*, två små torg, det stympade Hötorget och den till konserthusets förplats utvidgade Sveavägen, båda av ungefär samma yta. Nog ha de, dessa torg, något olika karaktär, det

[1] Godtagen av stadsplanekommissionen men i avvaktan på tävlingsresultatet ännu ej förelagd stadsfullmäktige. Den föreslagna stadsplanen i ungefärlig överensstämmelse med situationsplanen sid. 1.

PROFESSOR IVAR TENGBOMS FÖRSLAG: SITUATIONSPLAN.

PROF. TENGBOMS FÖRSLAG: EXTERIÖR.

ena ett handelstorg, det andra en trafikplats, men de äro dock och förbli två små torg. två halva effekter.

Och två halva effekter ge icke tilllsammans en hel och full verkan. Norrmalm får icke med denna stadsplan sitt värdiga centrala torg.

Men även konserthuset självt synes lida av förläggningen mellan dessa två torg. Byggnaden ligger icke tillräckligt organiskt fastvuxen i stadsplanen, det är icke själva läget utan endast fasadartikuleringen som anger var huvudfasaden är att finna. Konserthuset är på drift mellan de två torgen.

Byggnadens förläggning medför ävenledes att entrén, såsom programmet påvisar, måste förläggas mot förplatsen i Sveavägen. Det är en orolig plats invid korsningen av tvenne huvudtrafikgator med spårvägslinjer, en plats som ytterligare skulle komma att belastas med den stundvis ytterst starka trafiken till konserthuset. Kanske blir gatukorsningen på grund av att den utvidgats till plats praktiskt taget tillräcklig, men det förnämt tillbakadragna lugn, man skulle önska framför entrén till vårt musiktempel, det få vi knappt.

Och huvudfasaden mot denna trafikplats blir *endast* synlig i en i och för sig nog så vacker pittoresk snedvy. Den storståtliga huvudfasad, tävlingen ger oss förhoppning om, blir *icke utnyttjad som monumental tyngdpunkt.* För att den skulle göra sig tillräckligt gällande fordras det, såsom ovan antytts, ett läge i fonden på en gata eller i varje fall en möjlighet till en ståtlig, rent frontal aspect — den saknas vid denna alltför smala plats.

Sist men icke minst — ingen middags- eller eftermiddagssol kommer att lysa upp och ge relief åt denna fasad.

Man förstår nog svårigheterna. Det är de små runda urskärningarna i hörnhusen mellan Sveavägen och Kungsgatan som drivit fram denna stadsplan, de få därigenom sin förklaring. Men man har tagit för mycket hänsyn till dem, de äro icke av den natur att de få diktera lösningen.

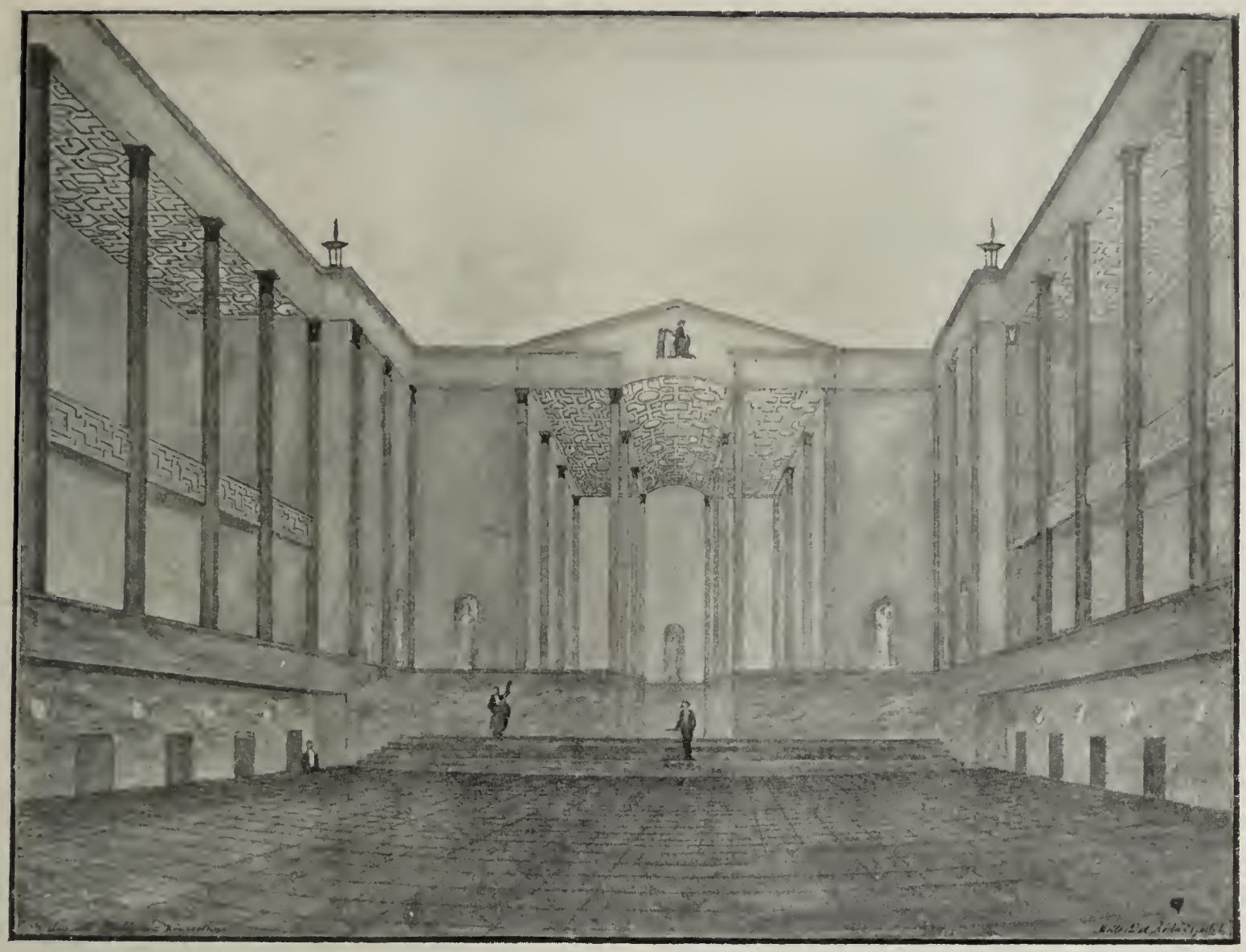

PROF. TENGBOMS FÖRSLAG: STORA KONSERTSALEN.

Ty vad annars har hindrat det naturliga grepp som består i att göra konserthustomt av den ruta i gatunätet som begränsas av Kungsgatan, Sveavägen söder om Kungsgatan, Oxtorgsgatan och den utdragna Sergelgatan.[1] Det förefaller så enkelt och självklart detta att lägga huvudentrén och huvudfasaden mot torget ungefär i den nuvarande östra fasadlinjen. Det kan icke sägas att trafiken till denna huvudentré tar bort plats från våra torggummor (dem ömma vi för), ty enbart för konserthustrafiken ha vi de 14 m som byggnaden enligt stadsplanen skulle skjuta ut på torget. Det synes icke heller kunna sägas att entrén till byggnaden försvåras därför att markplanet åt Hötorget ligger ungefär en meter lägre. För höjderna i byggnaden (utom i butikerna) kanske det skulle vara fördelaktigt med ett vestibulgolv på lägre höjd. Men man kan också om man så vill genom någon höjning av mark och yttertrappor få upp vestibulgolvet i samma plan som tävligsförslagen visa, varefter dessa kunna helt följas.

Om någon vägande invändning således icke synes kunna resas mot Hötorgsförläggningen så betänkom å andra sidan dess fördelar: vi få *ett* torg, men ett relativt stort, ett värdigt centrum för stadsdelen, vi få byggnaden organiskt fastvuxen i stadsplanen, vi få framför huvudentrén och huvudfasaden en stor lugn torgyta befriad från bråkig genomgångstrafik alldeles inpå entrén, vi få huvudfasaden monumentalt framträdande och behärskande ensemblen och vi få den solbelyst och med torghandeln som pittoresk motsättning mot kolonnernas stränghet.

Allt som allt — stadsplanefrågan bör upptagas till förnyad prövning innan konserthusets läge definitivt fixeras.

För den som icke sympatiserar med den av tävlingsprogrammet fixerade stadsplanen är den önskan naturlig att friare händer lämnats de tävlande att föreslå byggnadens placering inom vissa gränser, d. v. s. att de tävlande även haft att uppgöra stadsplaneförslag för den allra närmaste omgivningen. Hur mycket rikare resultat hade icke tävlingen då kunnat giva?

[1] Jmf. gällande stadsplan, sid. 15.

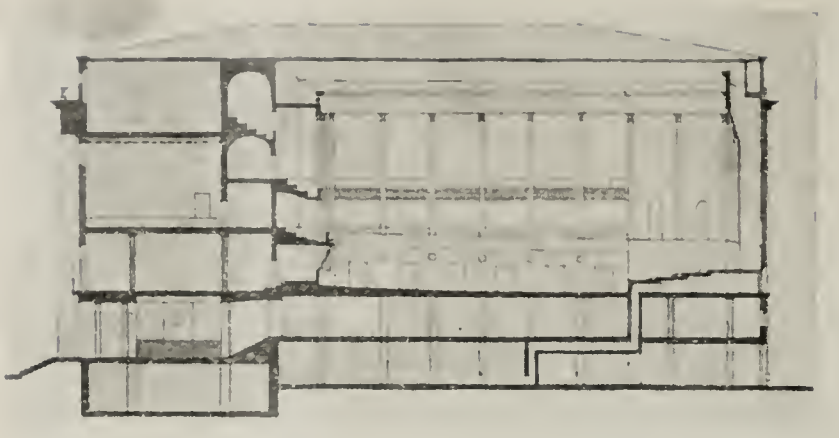

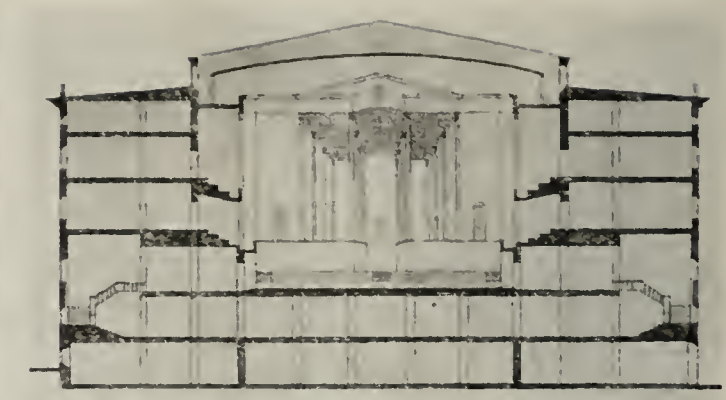

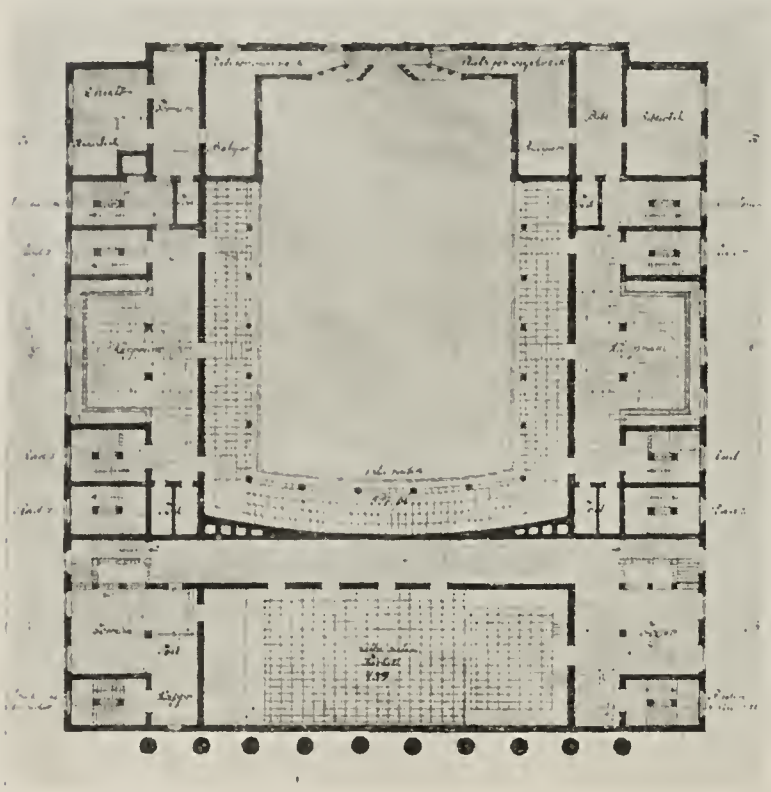

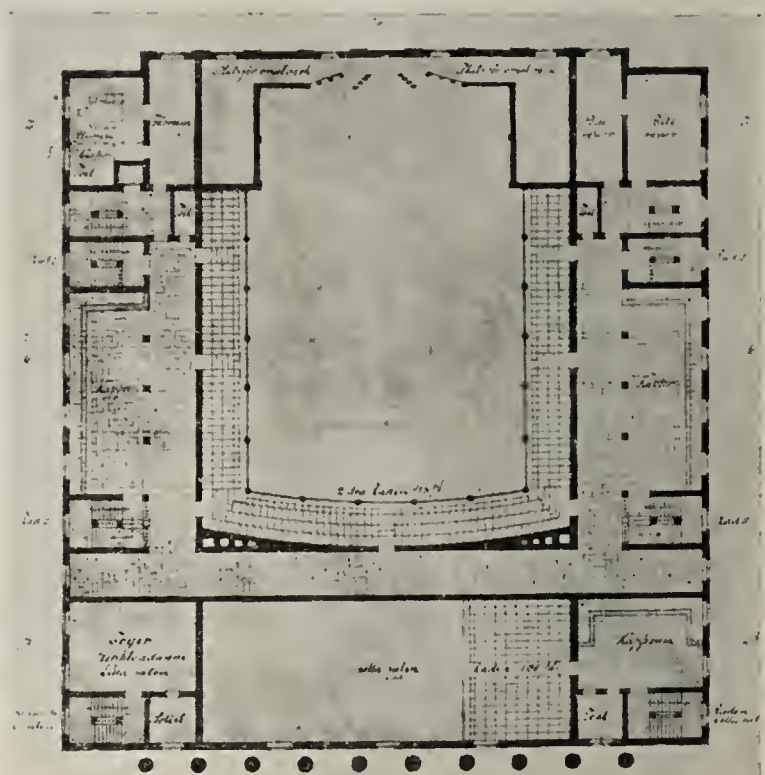

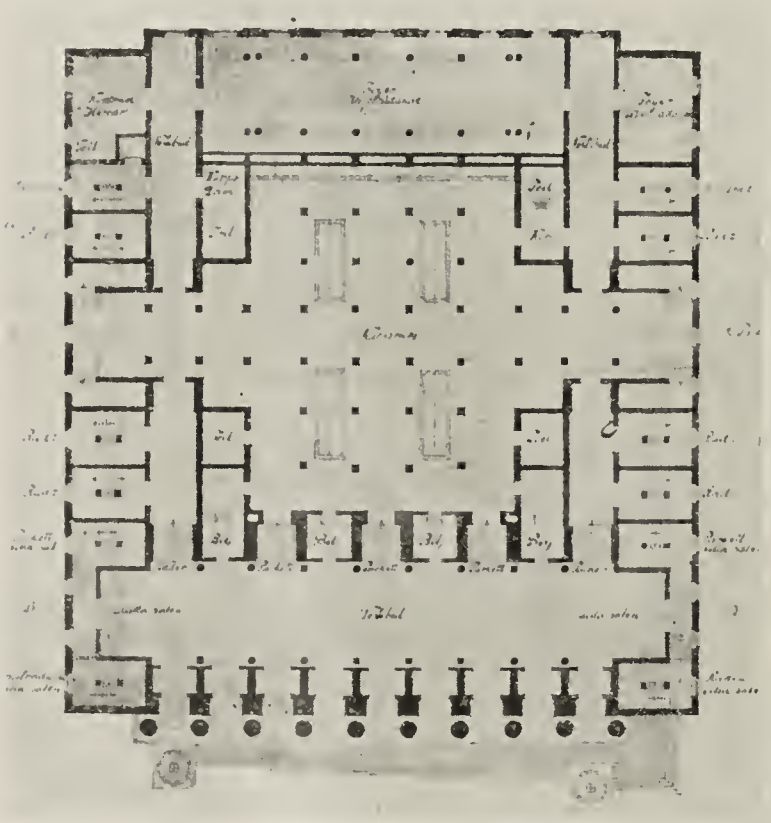

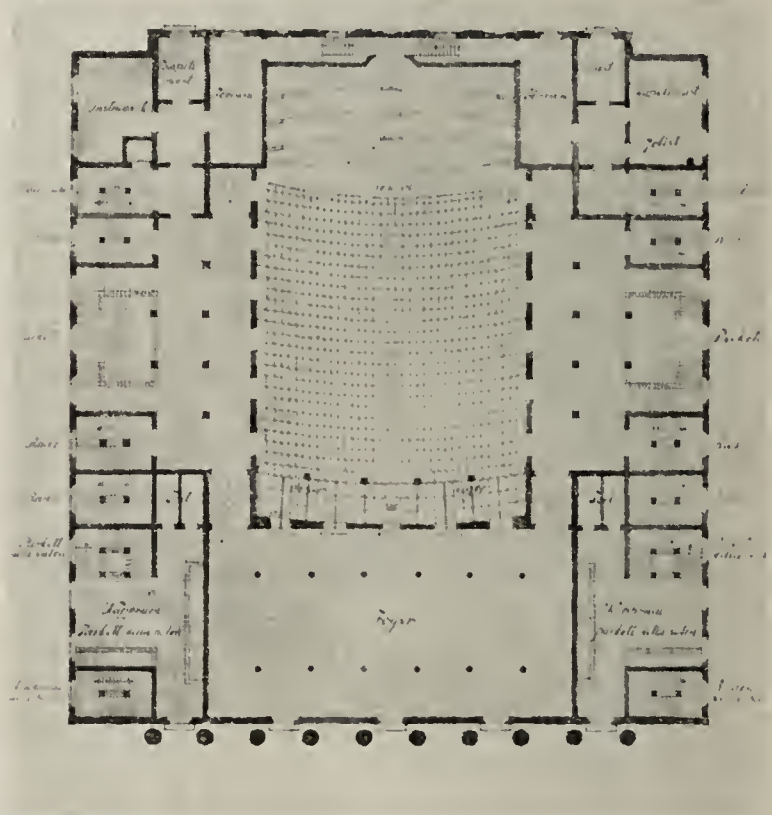

PROF. IVAR TENGBOMS FÖRSLAG.

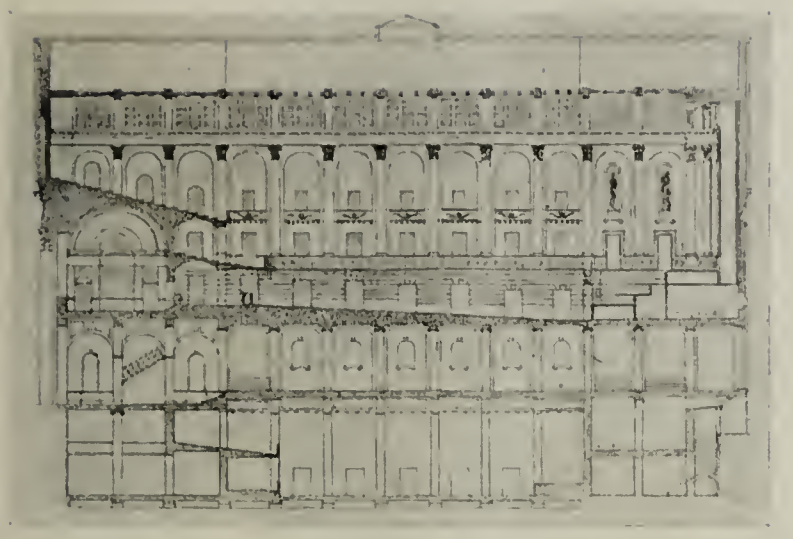

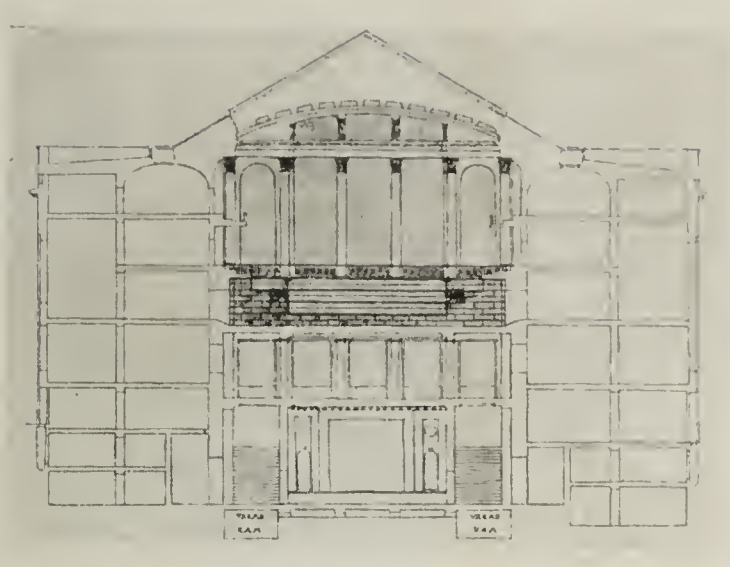

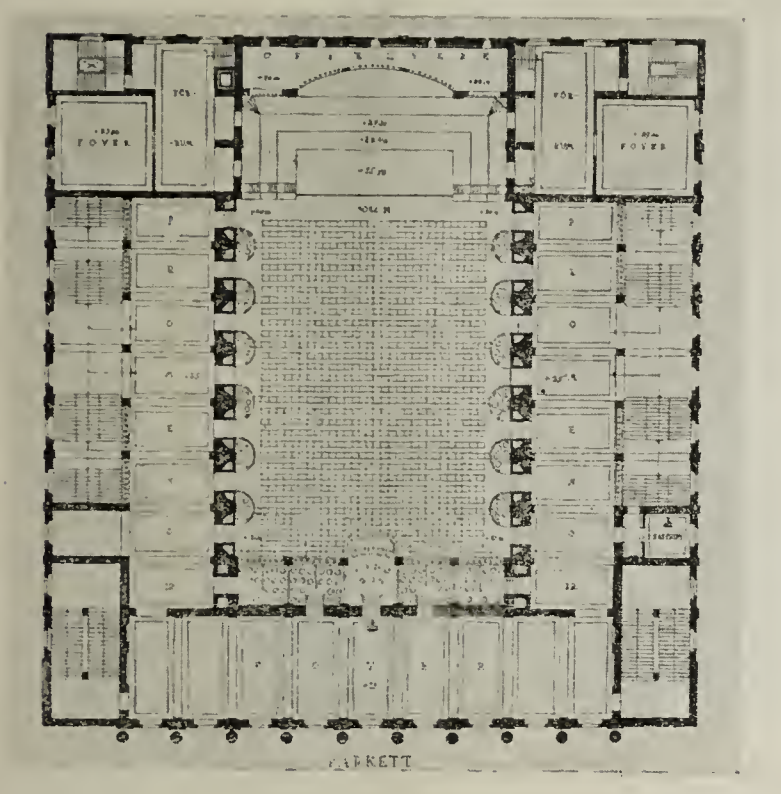

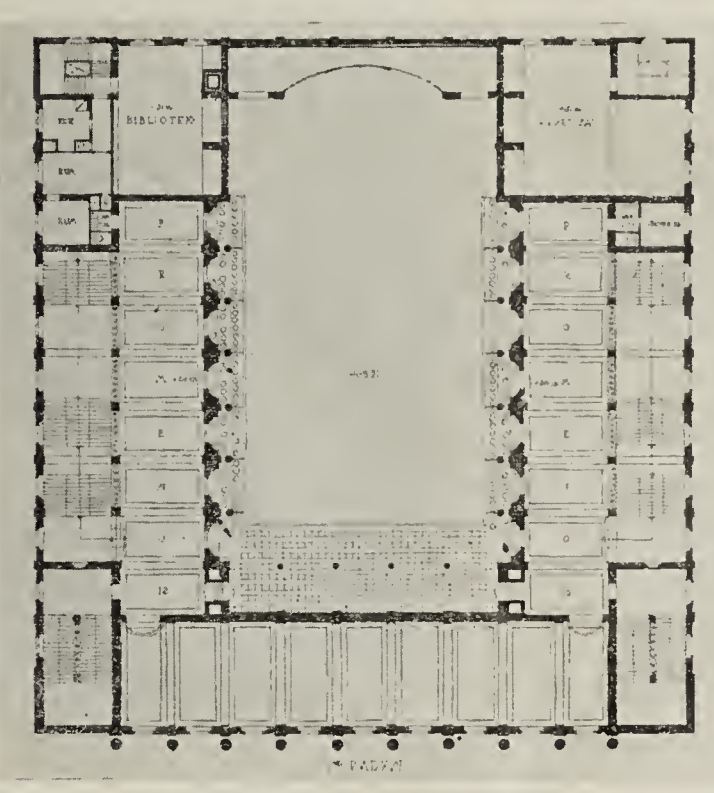

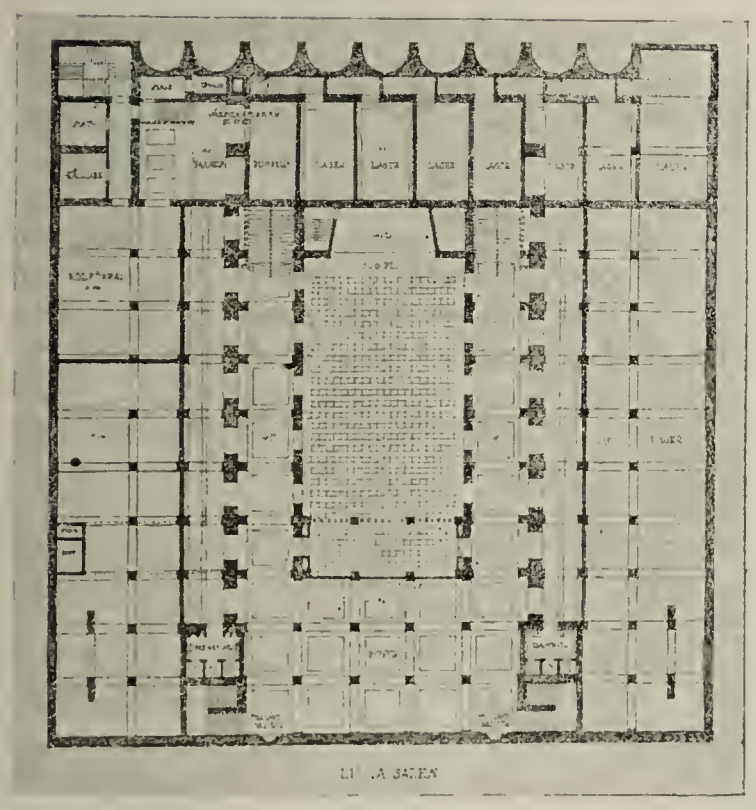

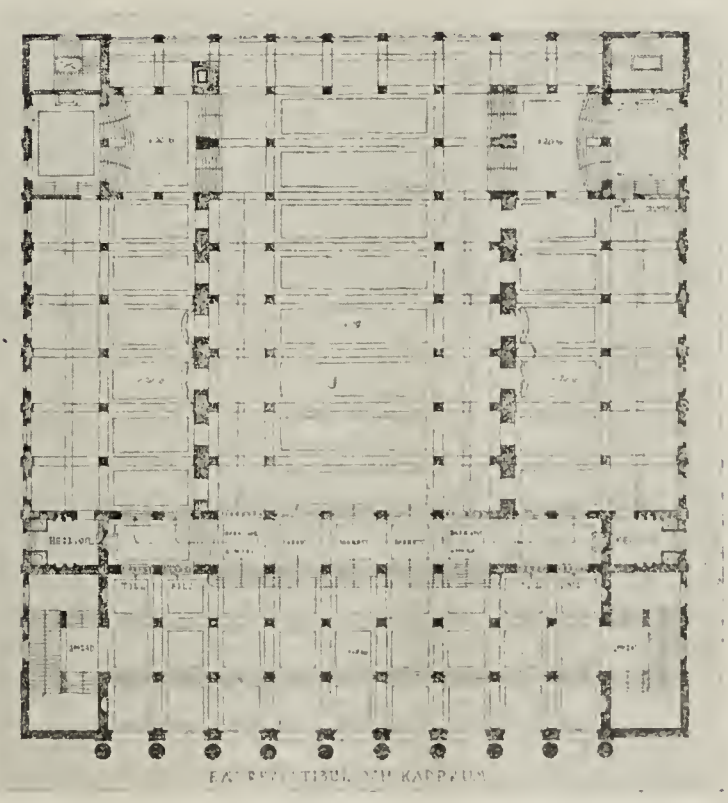

PROF. ERIK LALLERSTEDTS FÖRSLAG. »VINGARNA».

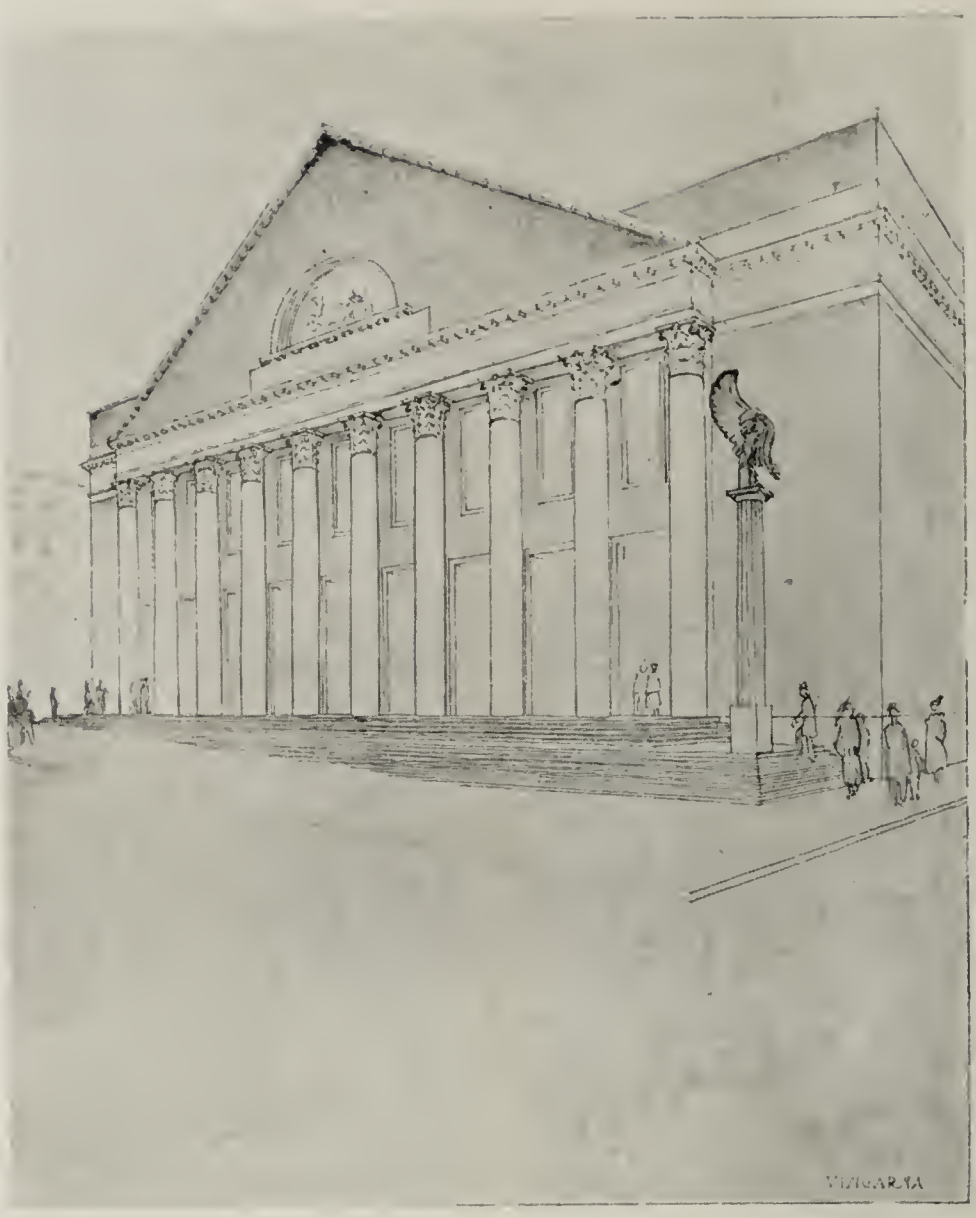

PROF. LALLERSTEDTS FÖRSLAG »VINGARNA». EXTERIÖR.

Och en annan sak: byggherren valde att anordna en kombinerad inbjuden och allmän tävling och han var naturligtvis i sin fulla rätt. Men det har ständigt och i denna tävling klarare än någonsin visat sig att de inbjudna ha tillfälle att grundligare genomarbeta sina projekt och därigenom de största utsikterna till seger, de icke inbjudna arkitekterna undvika att deltaga eller ligga i allmänhet under i den ojämna striden. Huvudvikten i den s. k. kombinerade tävlingsformen ligger därför på de inbjudna. Med hänsyn härtill skulle man därför önskat, att byggherren, utom de framstående förmågor han inbjudit till denna tävling, inviterat ännu ett par arkitekter av erkänd kapacitet, även om prissumman därigenom måst minskas. Om dessa valts med hänsyn till att få skilda arkitektoniska åskådningar inom kåren representerade, så hade tävlingen måhända kunnat giva ännu mer av uppslag än vad nu är fallet.

Programmet är synnerligen klart och utförligt med en mängd värdefulla upplysningar utom de rena lokaluppgifterna och man märker att ett noggrant studium av själva byggnadsfrågan föregått programmets uppställande.

En »tävlingsteknisk» erfarenhet är att anteckna: nödvändigheten av att i programmet stipulera viss tidsfrist för med posten insända förslag.

Konserthuset skulle enligt programmet innehålla:

I. En större konsertsal, rymmande minst 2,200, högst 2,400 sittplatser, fördelade på parkett och högst 2 rader, ävensom nödiga bilokaler för åhörare och uppträdande. Sittplatsernas mått för parkett 57 × 85 cm, för raderna 54 × 82 cm.

II. En mindre konsertsal, rymmande minst 600, högst 700 sittplatser med motsvarande bilokaler.

III. Rum för funktionärer och betjäning samt bibliotek.

IV. Lokaler för uppvärmning, ventilation m. m.

V. Lokaler för uthyrning.

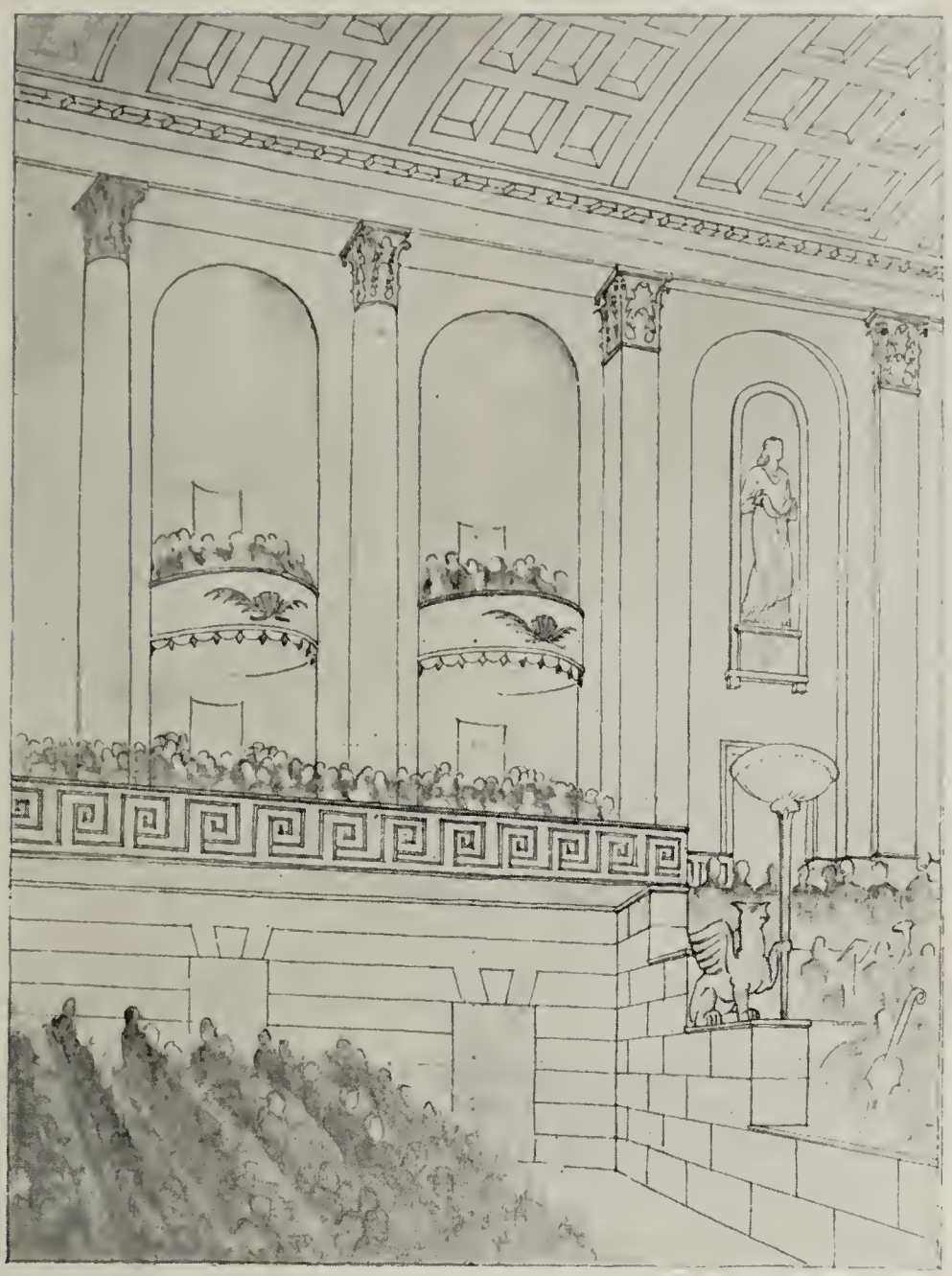

PROF. LALLERSTEDTS FÖRSLAG »VINGARNA». STORA KONSERTSALEN.

Tävlingen utlystes i april 1920. Vid tävlingstidens utgång d. 1 nov. 1920 hade 33 förslag inkommit.

Prisnämnden, som utgjordes av arkitekterna Axel Anderberg och Carl Westman samt advokaten Erik Lidfors avgåvo d. 11 dec. sitt utlåtande. Nämnden beslöt utdela följande pris:

åt »Det röda hjärtat», prof. Ivar Tengbom	10,000:—	kr.
» »Vingarna», prof. Erik Lallerstedt, likaledes	10,000:—	»
» »Piazza delle Erbe», prof. Erik Lallerstedt, ...	7,000:—	»
» »Eroico», arkitekt Torben Grut, ...	4,000:—	»
» förslaget märkt med en lyra, arkitekt Ture Ryberg...	2,500:—	»

Nämnden beslöt dessutom att inköpa för 2,000:— kr. förslaget »Tji», arkitekt Carl-Otto Hallström, för dess placering av den mindre salen samt för 1,500:— kr., alternativ två av förslaget »Ett och två», arkitekterna Björn Hedvall, Peder Clason och Nils G:son Friberg för dess anordning av stora kapprummet i samband med trapporna.

Om de prisbelönade förslagen yttrar prisnämnden i sitt protokoll följande:

N:r 2. »Tji.»

Har sökt lösa uppgiften genom att lägga den större salens podium åt Sveavägen över huvudingången samt den mindre salen med egen ingång från Kungsgatan och med podiet åt Hötorget. Det är ett ifråga om den akustiska isoleringen gott uppslag.

Förslaget erbjuder en vacker halvcirkelformig mindre sal utan läktare med tämligen väl anordnade förrum och kapprum men med otillräcklig vestibul och omöjligt placerade kassor.

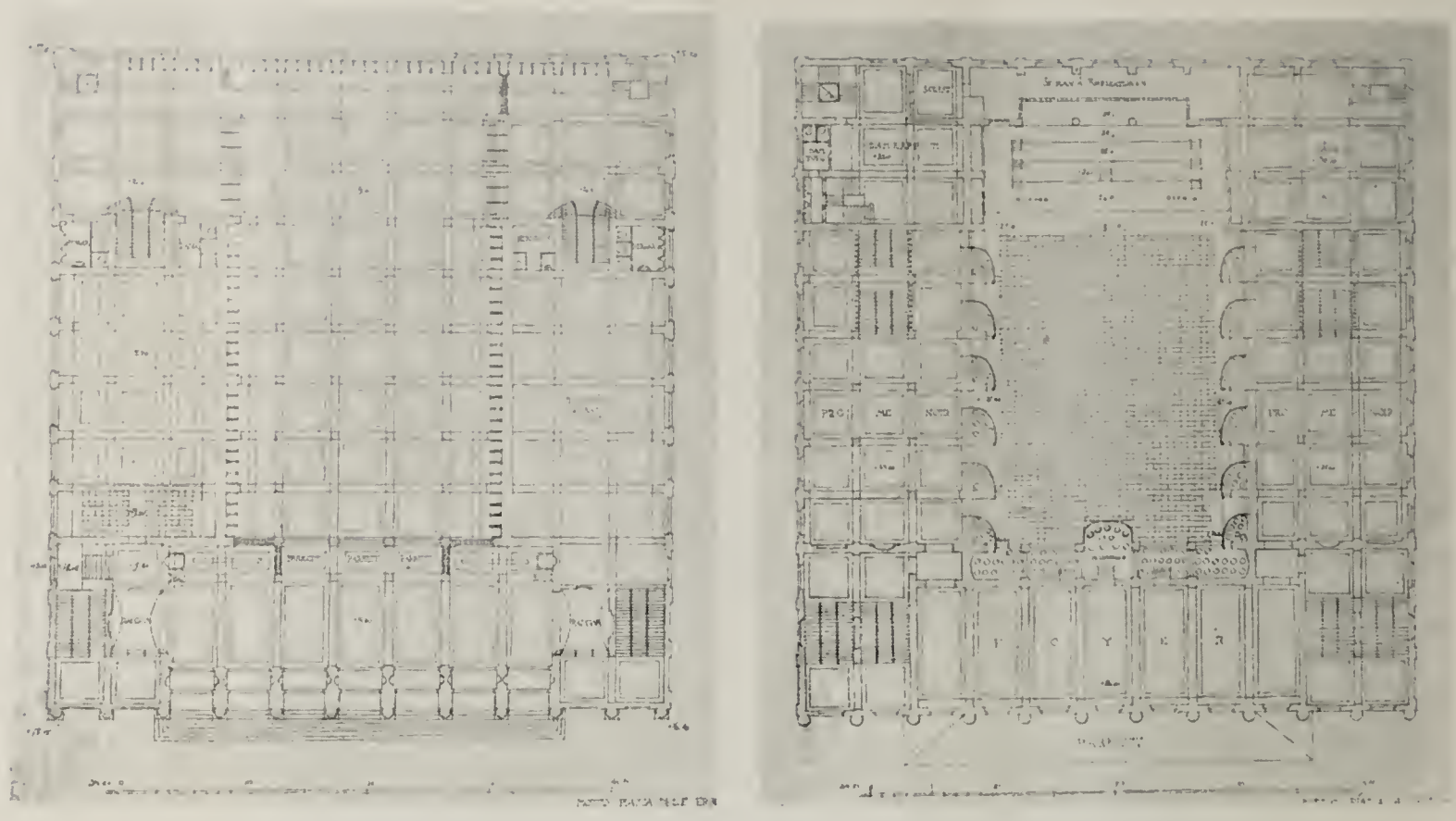

PROF. LALLERSTEDTS FÖRSLAG »PIAZZA DELLE ERBE».

Salens form torde medföra svårigheter i konstruktionerna för uppbärande av överliggande lokaler.

Väsentliga fel vidlåda både trappanläggningen och kapprumsanordningen för den större salens läktare; förrummen till såväl parkett som läktare äro avbrutna genom steg.

Den större salens tak har erhållit en mindre tilltalande form.

N:r 4. »Det röda hjärtat.»

Nämnden har fäst avseende vid försöket att lägga den mindre salen *vid sidan* av den större samt så långt bort från den senares podium som möjligt. Någon störande inverkan av samtidigt i båda salarna pågående konserter behöver här ej befaras. Förslagsställarens anordning av en större foajé mellan vestibulen och den mindre salen har dock fört med sig att bägge (foajén och vestibulen) blivit för låga och kontrastera allt för mycket mot huvudfasadens stora mått. Förslaget torde vinna avsevärt, om foajén slopades och vestibulens höjd ökades ända till den mindre salen.

Vestibulen har väl fördelade uppgångar till de olika platserna i salarna, trapporna äro lämpligt anordnade och kapprum och förrum till den större salen äro tillfredsställande, men strävan efter att draga förrummet till 2 raden runt salen har medfört att radens översta del kommit väl högt över vestibulgolvet; 1 radens förrum saknar omgång; golvet i parkettkapprummet bör sänkas så att rummet erhåller större höjd.

Tillträdet till den mindre salen är ej bra, utgångar finnas endast på den ena långsidan och salen själv är för smal med för långt utskjutande läktare. Kapprummen till denna sal äro också för trånga och ligga ej bra till.

Den större salen är av god verkan och har ett synnerligen vackert och originellt utformat podium, men försöket att anordna taket över salen liksom »fritt svävande» och genom reflexion belysa salen torde ur akustisk synpunkt vara mindre fördelaktigt och kan ej tillrådas i sitt nu föreslagna skick.

Av fasaderna är huvudfasaden av högeligen monumental och god karaktär.

Hela förslaget utmärker sig för övrigt genom sin personliga prägel.

N:r 18. »Vingarne.»

Förslaget utmärker sig för planernas enkelhet och överskådlighet och fyller i rätt stor utsträckning programmets föreskrifter.

Förläggandet av salarnas podier åt samma håll torde dock medföra risk för ljudöverföring från den större salens podium till den mindre, vilken risk dock kan minskas genom upp-

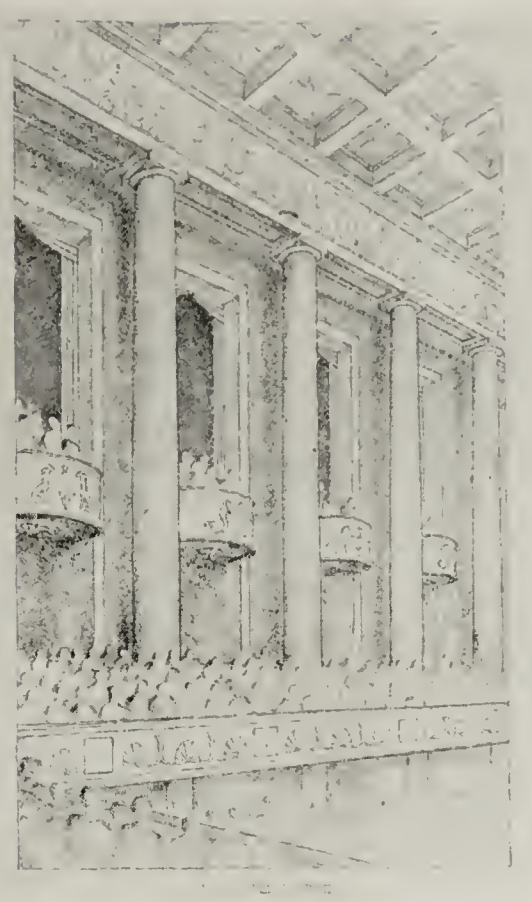

PROF. LALLERSTEDTS FÖRSLAG »PIAZZA DELLE ERBE». EXTERIÖR. STORA KONSERTSALEN.

sättning av en isolerande vägg vid den mindre salens podium; alldeles särskilda försiktighetsmått (dubbla bjälklag eller dyl.) måste vidtagas, för att ej trampet i parkett-kapprummet skall störande inverka i den mindre salen. Till följd av att denna lagts så djupt ned som 4,5 m under gatuplanet vid ingången från Kungsgatan bliva trapporna till förrummen fullständigt utan dager.

För övrigt äro vestibuler, kassor, kapprum, trappor och förrum ändamålsenligt anordnade, men höjderna äro på några ställen icke studerade (ex. är höjden i de 5 m breda parketttrapporna på ett ställe ej stort mer än 2,5 m) och båda raderna sakna runt salen gående förrum, varför direkt kommunikation mellan de båda sidornas förrum ej finnes utan genom salen.

Den större salens podium har fått för höga avsatser och en sänkning av dessa till passande mått medför en omplacering av rummen för de uppträdande på bekostnad av de uthyrbara lokalerna.

Den arkitektoniska utformningen av salarna är god och den större salen är av en ståtlig och förnäm karaktär.

Den yttre arkitekturen är bra studerad och av god verkan.

Goda utrymmen för uthyrning finnas, men komma dock att något reduceras vid ändringen av parketttrapporna och större salens podium.

N:r 23. »Eroico.»

Kolonnernas placering så långt ut på den öppna platsen vid Sveavägen torde ej vara tillåten.

En redig plan; radtrapporna ekonomiskt anordnande.

Den större salen är lagd för högt över och den lilla salen för djupt under gatan.

Stockning uppstår i vestibulhörnen där radtrapporna och trapporna till lilla salen äro hopkörda. Ej fullt tillfredsställande läge för kassorna; samma anmärkning beträffande den kungl. logen.

Sektionen av parkettrapporna är ej vidare tilltalande.

Fasadernas arkitektur något torr och samma anmärkning gäller även interiörerna.

N:r 26. »Ett och Två». Alternativ Två.

Den mindre salen har ett bra läge i förhållande till den större med podiet åt motsatt håll, men blott *ett* biljettkontor är antytt i den mindre salens vestibul.

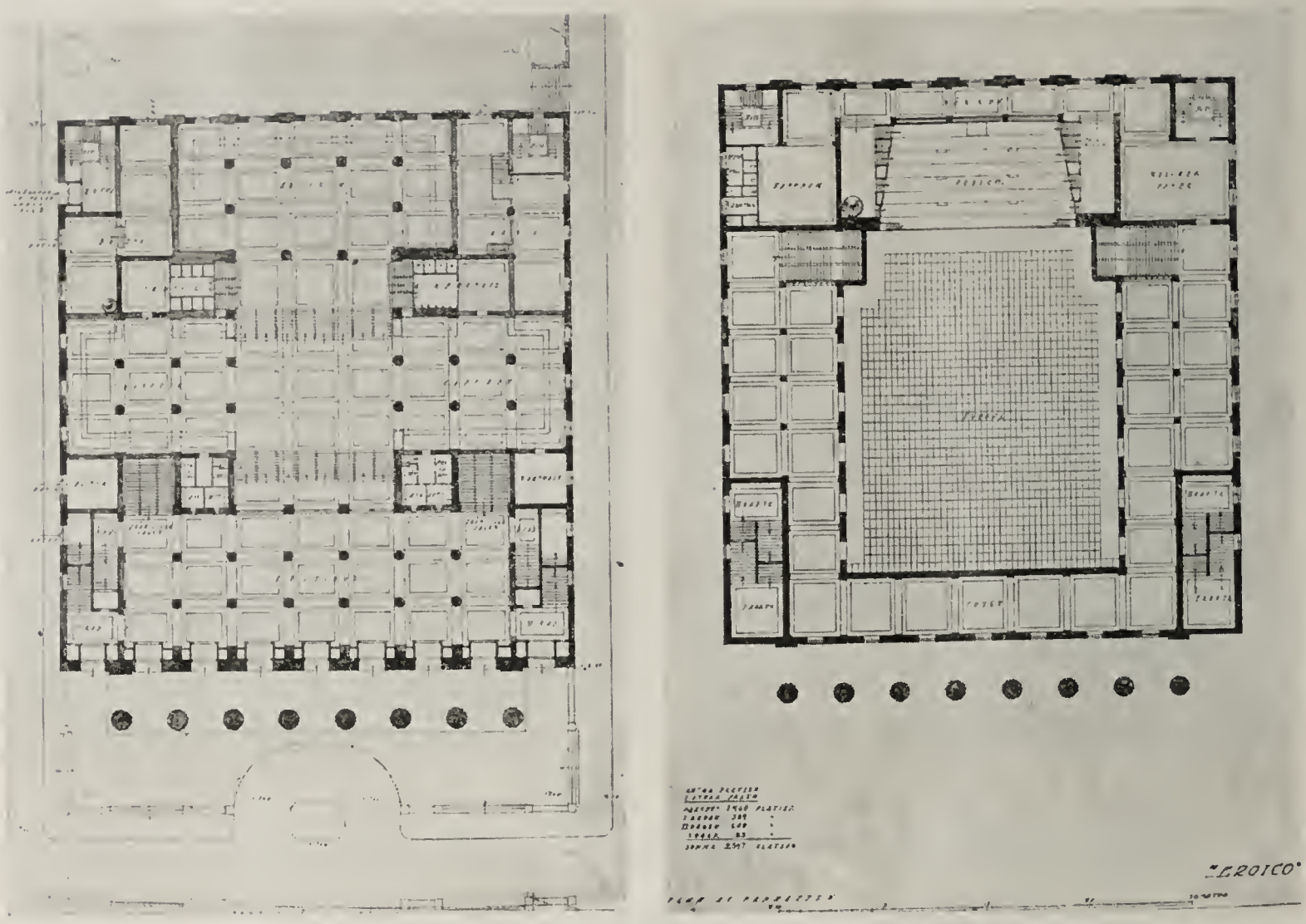

ARKITEKT TORBEN GRUTS FÖRSLAG.

Den stora vestibulen är för trång mitt för uppgångarna till parkett-kapprummet, som står i för stor kontrast mot den ekonomiska trappanläggningen. Kapprummet är för övrigt för lågt i förhållande till dess storlek, men även i detta alternativ är kommunikationen mellan kapprumsanordningarna och trapporna till parkett praktisk; utrymmet mellan diskarna dessutom något större.

Läktartrapporna utmynna ej bra i förrummen.

Lokalerna för de uppträdande både till den mindre och större salen äro i allmänhet otillräckliga.

Om fasaderna gäller vad som sagts om alternativ Ett (för höga och föga studerade).

N:r 27. Märke: En ritad lyra.

Trapporna till parkett-kapprummet äro ej vidare tilltalande och kapprumsbåsen olämpliga. De breda sidogångarna i parkett äro onödiga och ur akustisk synpunkt skadliga. Ingångarna till 1 Radtrapporna äro undanstuckna och deras publik kommer i kollision med de åkande.

Ingångarna till såväl 1:a som 2:a radens trappor äro för låga.

Utbyggnaden på Oxtorgsgatan för de åkande torde vara omöjlig.

Lokalerna för de uppträdande äro delvis olämpliga och för små.

Lösningen av den större salen är intressant och det har lyckats författaren att förläna den en storslagen på samma gång som folklig karaktär. Podiets fondvägg är mycket tilltalande och fasaderna erbjuda flera goda och intressanta detaljer.

N:r 31. »Piazza delle Erbe.»

Det utmärkande draget i förslaget är den mindre salens läge. Den är icke lagd rakt under den större, utan under lokaler, som ligga vid sidan av den större salen. Fördelarna härav äro påtagliga; utom salarnas akustiska isolering från varandra ernås, att den mindre salens bottenplan, även om det icke kan läggas *över* gatan, dock kan läggas betydligt högre, än om salarna anordnas rakt under varandra. Den mindre salen, som har egen ingång från Kungsgatan nära Sveavägen, har i förslaget sitt bottenplan endast 0,6 m under gatan vid ingången. Så som anordningen föreslagits har den dock fört med sig, att den mindre salen

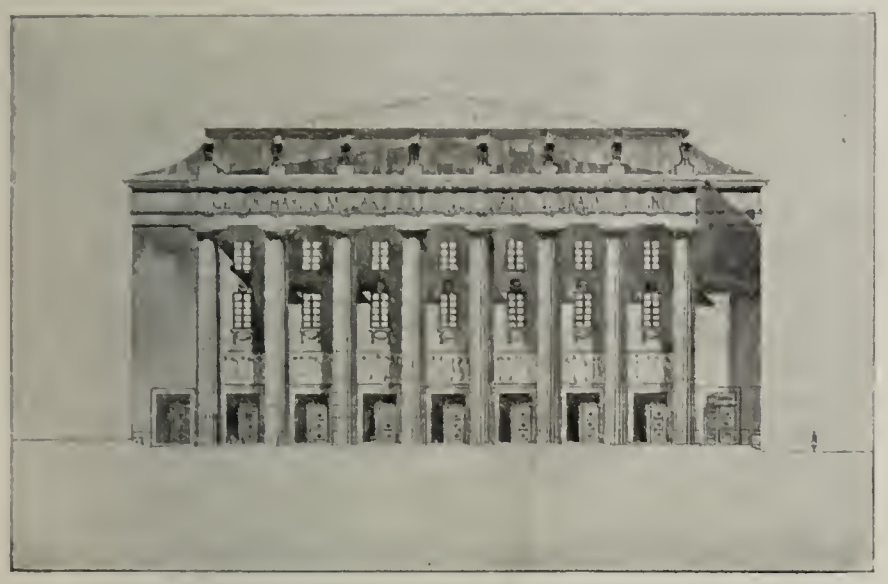

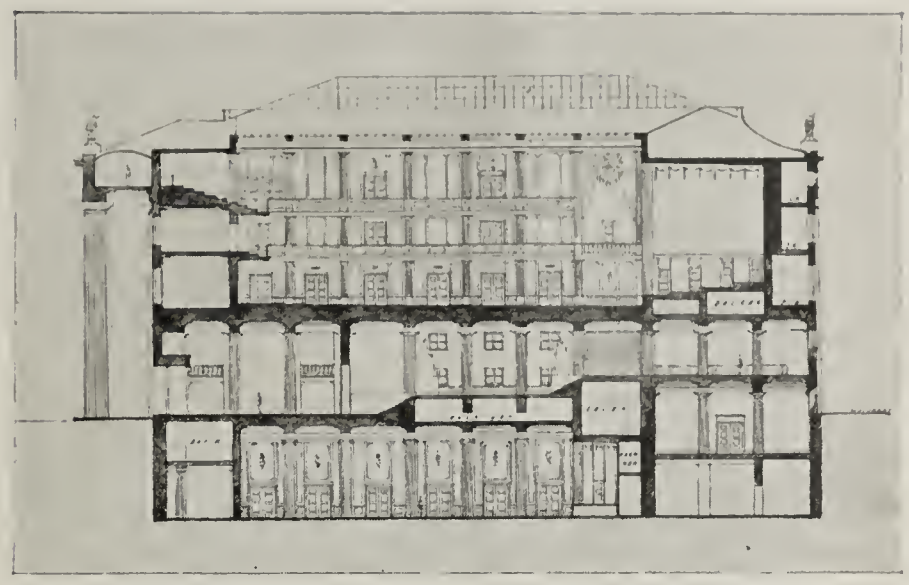

ARKITEKT TORBEN GRUTS FÖRSLAG.

blivit för smal och får utgångar endast på den ena sidan. Uppgången till läktaren är dessutom ganska krånglig. Den för båda salarna genomgående muren, torde fordra uppsättandet av en isolerande inre vägg längs den mindre salens högra sidomur. Den större salen, dess vestibul, kapprum och trappor erbjuda rätt mycken likhet med »Vingarnes» och kunna betecknas såsom tillfredsställande, men även här äro höjderna ej studerade: i parkettrapporna på ett ställe alldeles för små och taket över den mindre salens podium kommer väl nära överliggande trappa.

2 radens sidobalkonger äro ofördelaktiga; på flera platser kommer ej en skymt av podiet att ses. Avsatserna på podiet äro för branta och vid avhjälpandet av detta fel måste lokaler för de uppträdande förläggas på andra platser på bekostnad av de uthyrbara lokalerna.

Fasaderna äro av god verkan, dock synas sidofasadernas pilasteruppställning för långdragen.

Om uthyrningslokaler gäller vad som yttrats om »Vingarnes».

Prisnämndens uttalanden om de olika förslagen synas i stort sett befogade och man kan instämma i de flesta av densamma fällda omdömen.

Prisnämnden har emellertid icke uttalat någon bestämd mening i en del principfrågor såsom t. ex. i den centrala frågan om de två konsertsalarnas entréer och inbördes läge.

Det synes vara påtagligt att den lilla salens entré bör vara gemensam med den stora salens. Är det inte lite avogt mot kammarmusikpupliken att såsom i ett prisbelönt förslag låta den kila in genom ett par dörröppningar, korresponderande med butiksfönstren mot Kungsgatan och ledande ned en trappa till en källarlokal? Utanför en sådan entré utan arkitektonisk pondus synes en grann karl i grann uniform verkligen behövas för att ropa ut ställets förträfflighet. Det är ju en sal för 600—700 personer och varför inte låta dem få känna den lyftning som den högmonumentala och festliga huvudentrén kan ge. Att en lösning med gemensam vestibul är praktiskt genomförbar det framgår ju dock tydligt av tävlingen.

Och lilla salen, som föreslås förlagd under jord och nådd genom ett par trappor, liknande de två nedåtgående i vår Operavestibul — om detta ordnades och ventilerades aldrig så väl, skulle det icke i alla fall kännas beklämmande för publiken att krypa ner dit, liksom nedsättande för den fina musik som där skulle njutas? En källare är dock lokalen för vederhäftiga värmecentraler och nyttiga lager, kanske också för Chaplin och Baccus, men icke för Beethoven. Det är inga reella skäl, detta, bara känsloskäl, men säkerligen så pass allmänt kända, att den lilla salen, förlagd till en källarlokal, ganska säkert icke skulle bli omtyckt. Den bör ligga över jord.

Och det mena nog också de flesta. Det är ganska säkert bara av nödtvång som alla tävlande utom en lagt lilla salen under jord. Programmet inbjuder därtill och dess fordringar göra det nästan till en nödvändighet. Från början ligger givetvis orsaken i tomtens ringa djup.

Prof. Ivar Tengbom har lagt lilla salen bredvid den stora och mot huvudfasaden och detta är, rent principielt sett, den enda riktiga lösningen — om det vore en korrekt lösning. Men det är det knappast. Såsom prisnämnden påpekar, är såväl salen själv med dess långt

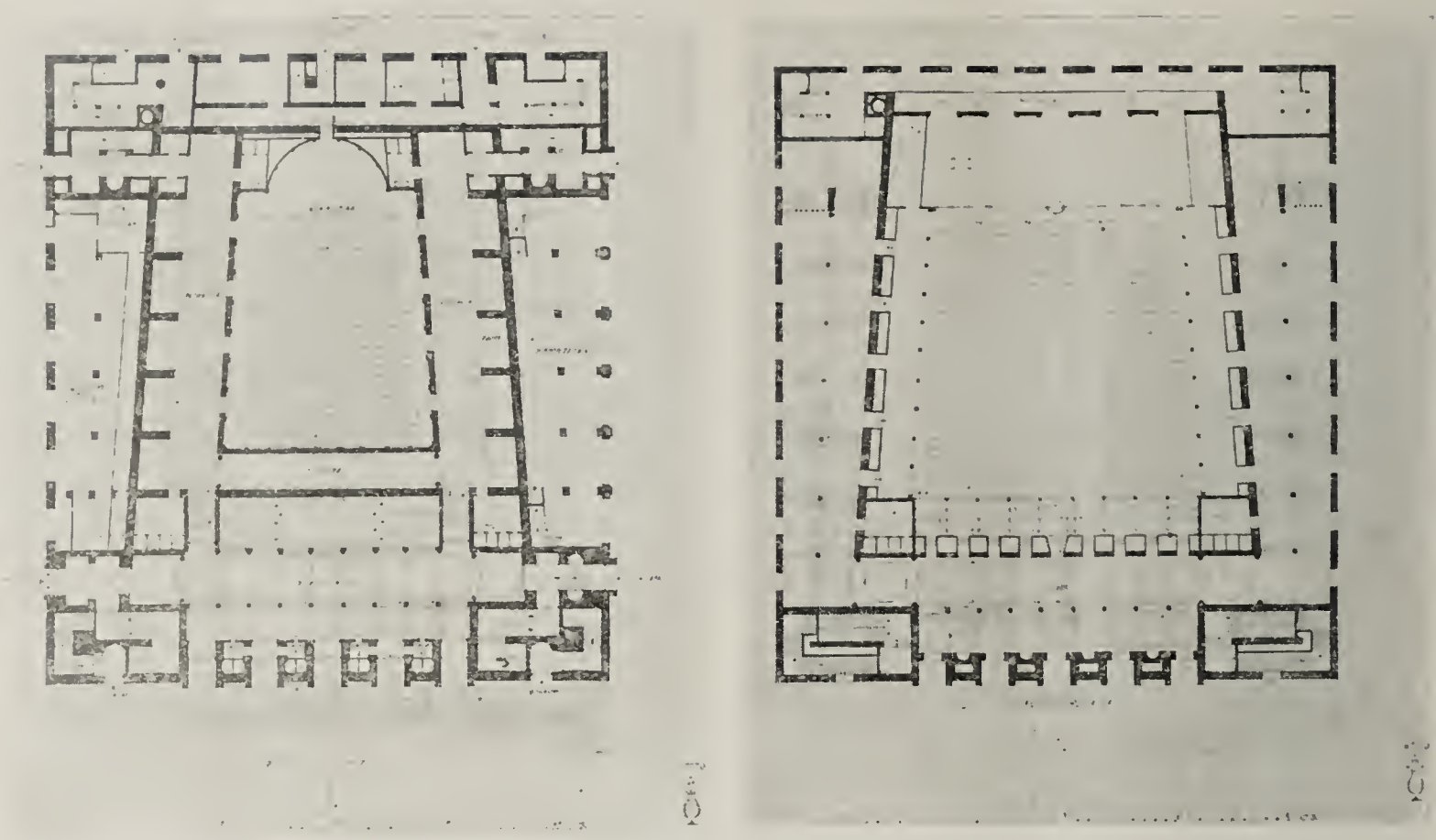

ARKITEKT TURE RYBERGS FÖRSLAG.

utskjutande läktare som förrum och kapprum långt ifrån tillfredsställande och detta ur både praktisk och arkitektonisk synpunkt. Salen ligger också väl högt upp. I sin nuvarande anordning kan den knappast med fördel utföras.

Förslagsställaren måste själv ha insett svagheterna i arrangementet, men han har valt att trots dem peka på den riktiga principen. Denna princip önskar man gärna se tillämpad vid utförandet, men därvid synes vara nödvändigt antingen att vid den ändring av stadsplanen, som man hoppas på, en fördjupning av tomten äger rum eller också att en minskning av platsantalet i konsertsalarna vidtages.

Planbildningen i Tengboms förslag har alltså i lilla salens läge sitt stora plus men i dess anordning sitt stora minus. Inpressandet av detta rum bredvid stora salen har nog försvårat planlösningen i dess helhet. Man kan se det av den mot programmet stridande utläggningen av fasadlinjen mot Hötorget, av knappheten (särskilt vid parkettentréerna) i vissa mått och av planens sönderdelning.

Men man skall också finna att Tengboms planer äro synnerligen klara och rediga och att en noggrann och säker uppdelning av publikströmmarna delvis är grunden till de små måtten och planens sönderdelning.

De praktiska kraven synas i utbildningen av stora salen och dess entréutrymmen i stort sett vara tillgodosedda, och detta är naturligen det första och viktigaste.

Tengbom har förstått att det icke blott är proportionerna i utan även rytmen mellan de olika rummen, som är det avgörande för interiörernas verkan. Han har vetat att gerom entréutrymmenas utbildning klart förbereda stora salens effekt. Han har starkt sönderdelat dem, avgränsat vindfång, vestibul, kapprum i klar arkitektonisk motsättning mot varandra och mot stora salen, han har fördelat trappbehovet i flere smärre trappor och lagt taken lågt, tyngande över dessa utrymmen — allt för att få så mycket starkare verkan av den stora, ljusa och befriande luftiga konsertsalen. Denna interiörernas rytm är ett starkt konstnärligt drag.

Den stora konsertsalen är ett mellanting mellan ute och inne men en kompromiss är den ej. Den bygger konsekvent mera på musikalisk stämning, än på arkitektonisk verkan, och för en gångs skull kan det vara riktigt. Arkitekturen är lätt och upplöst, taket svävar fritt, en verkan à la gustavianskt tält på lätta tältstänger. Den ljusa rymden, som lockar, och orkesterfondens perspektiv dra blicken från arkitekturen och bort i ett rum utan gräns och kroppslighet. Fylld av musik skulle denna sal komma att kännas som den naturliga ramen för den overkligaste av konstarter.

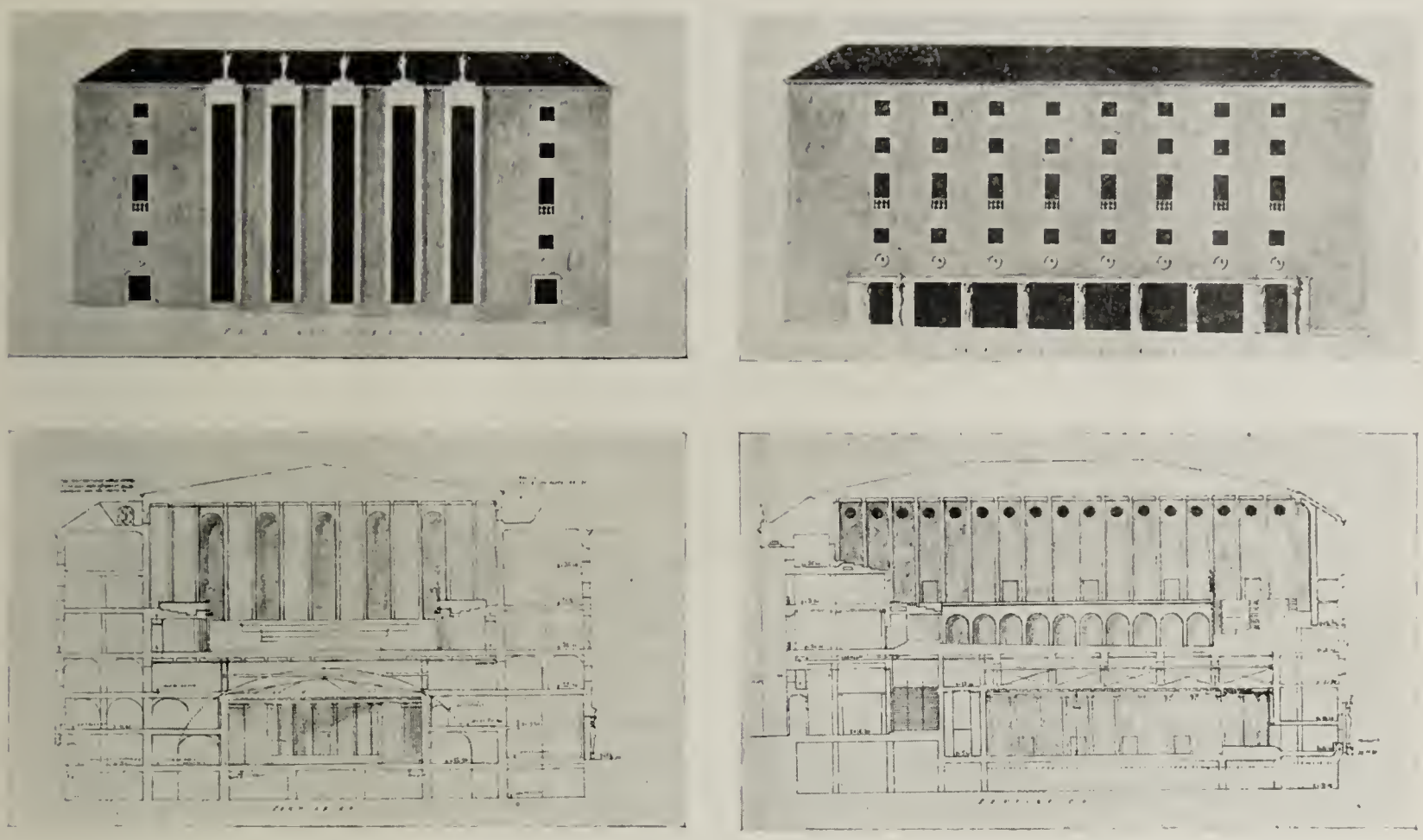

ARKITEKT TURE RYBERGS FÖRSLAG.

Överljuset är nog väl knappt och fondperspektivet för den åsyftade verkan av för ringa djup, man skulle nog också önska salen större längd och tät vägg under första radens fond liksom på sidorna. Men det är saker som kunna klaras. Och takets akustiska svårigheter — en allvarlig sak — även för dem hoppas och tror man på en lösning. Om detaljer kan man sålunda vara tveksam men icke om det fina konstnärliga greppet på salen som helhet.

Men låt oss övergå till det av prisnämnden i jämnbredd med Tengboms ställda förslaget »Vingarna» av prof. Erik Lallerstedt.

Förslagsställaren har förlagt sin lilla konsertsal till $^2/_3$ av dess höjd under jord och gjort den tillgänglig genom särskild entré från Kungsgatan — ett arrangemang, varom i princip ovan talats.

Genom att denna sal och till densamma hörande utrymmen sålunda nästan bortelimineratsfrån planproblemet (hela byggnaden över jord bleve så gott som precis densamma om de uteslötos) har Lallerstedt i hög grad förenklat lösningen av uppgiften särskilt vad entré och kapprum angår. Hans planlösning har också blivit synnerligen enkel, storlinig och överskådlig. Öppenhet och rymlighet samt en förträfflig anordning av de praktiska detaljerna (exempelvis biljettkontoren) är förslagets utmärkande egenskaper.

Överhuvudtaget har förslaget mycket få praktiska fel och intet som icke ganska lätt kan bortarbetas. Det förefaller emellertid som om förslagsställaren framförallt strävat efter en korrekt lösning och därvid glömt att breda ut — vingarna. Ty interiörbildningen synes ha en något obestämd karaktär, kanske beroende på blandningen av skilda konstruktionsprinciper, av valvbågar, balkar, halvcirkel- och segmentformiga tunnvalv, kanske åckså beroende på en något oklar begränsning av rummen i bottenvåningen — de flyta liksom över i varandra.

De stora, breda huvudtrapporna till parkett och första raden äro att anteckna såsom varande av högmonumental verkan.

Stora konsertsalen är utbildad med engagerade kolonner och ett svagt böjt, kasetterat tunnvalv. På grund av sina goda proportioner och sin rediga arkitektoniska uppställning är den, såsom prisnämnden säger, »av en ståtlig och förnäm karaktär», synd bara att det behövliga dagsljuset anbragts i en del av valvets kasetter. Lallerstedt har mer än övriga tävlande använt sig av logemotivet och därigenom fått fram en förnämare och festligare prägel (vi få gå dit i eveningdress!) Fråga är om icke logerna är ett gott grepp som

hjälper till att ta bort den lite kalla karaktär av föreläsningssal, som annars lätt kan uppkomma i en konsertsal (jmf. Musikaliska akademiens sal).

Prof. Lallerstedts förslag n:r 2, »Piazza delle Erbe», är av stort intresse då det ger ett uppslag till lilla salens förläggning endast 60 cm under markens plan vid entrén mot Kungsgatan. Detta läge synes givet att föredraga framför det djupare läget i de flesta andra förslag. F. ö. är förslaget endast en variation av »Vingarna». Stora salens goda arkitektoniska hållning bör framhållas. Såväl förslagets motto som dess behandling av Hötorget ge oss rätt till den glada misstanken att förslagsställaren i själ och hjärta tillhör dem som ivra för front mot Hötorget.

I arkitekt Torben Gruts förslag »Eroico» har lilla salen förlagts hela 8,5 m under vestibulgolvet; många andra förslag visa dock att så långt behöver man dess bättre icke gå ned. Stora konsertsalen har en redig arkitektonisk behandling, men glastaket och detaljutformningen ge den kanske en prägel av kyla, av frusen musik med ganska litet av glöden i Eroicosymfonien kvar. Planlösningen är enkel, klar och redig, vestibulen är av en viss monumentalitet och de i »spiralläge» ordnade radtrapporna knepiga nog. Som helhet är förslaget lite torrt men praktiskt och arkitektoniskt säkert utformat.

I arkitekt Ture Rybergs förslag, märkt med en lyra, möta vi ett starkt arkitektoniskt grepp. Förlagsställaren betecknar det själv som idéförslag och det är det också — där är fullt av idéer. Vore icke de av prisnämnden påtalade praktiska felen i entréernas, trappornas och kapprummens arrangement, så hade väl detta förslag kommit högre upp på listan. Den under stora salens golv fritt liggande lilla salen är en intressant konstruktiv idé. Stora salen är kanske icke så stämningsfull som Tengboms men det är en rumsbildning av största intresse. De mot orkesterfonden konvergerande sidoväggarna, de terrassformigt ordnade, icke överskjutande läktarna, det högt anbragta sidoljuset, de lätt vertikalt artikulerade väggarna allt bidrager till den goda, tryggt vilande och »folkliga» karaktär som detta rum har.

Beträffande de inköpta förslagen »Tji» och »Ett och Två», alternativ 2, synes icke mycket vara att tillägga till vad prisnämnden anfört. Det förra förslagets lilla halvcirkelformiga konsertsal utan läktare är som huvudform avgjort bättre än de små salarne i övriga förslag. Det senare förslagets anordning av kapprummet i olika avdelningar med olika höjdlägen och vart och ett med sin trappa upp till parkett måste också framhållas som en mycket god idé.

Och av icke belönade förslag synes egentligen endast vara att anteckna en intressant idé i det f. ö. föga studerade förslaget »Kontrapunkt»: stora salens osymmetriska utbildning med de höga fönstren på ena sidoväggen, med stalaktittak och med orgelfasad i orkesterfonden.

Men fasaderna? Vid bedömandet av dem har man att taga hänsyn till såväl byggnadens ändamål som miljön, Kungsgatans tilltänkta arkitektoniska behandling och särskilt de Wallanderska kolonnerna i hörnet av Sveavägen. Så gott som alla förslag ha givit huvudfasaden den pondus, ändamålet kräver, men endast Tengbom synes på ett lyckligt sätt parera omgivningen. Genom att han lagt arkitraven över sina 17,5 m höga kolonner ungefär i jämnhöjd med arkitraven över de 15 m höga hörnkolonnerna har han fått konserthusfasaden att göra sig tillbörligt gällande. Den Lallerstedtska kolonnaden, som är 13,5 m hög, har däremot arkitraven rätt mycket under hörnkolonnadens och blir därför icke så mäktig i förhållande till omgivningen. Gruts kolonnad är allt för våldsamt springande medan däremot den Rybergska huvudfasadens relief utanför fasadlivet verkar väl kraftlös.

Även i sin arkitektoniska utbildning i och för sig synes Tengboms huvudfasad bäst, det är en (förlåt ordet) modern kraft och saklighet över den, som passar väl i tid och rum, den har också både must och finhet och god rytm i förhållande till sidofasaderna. Fasaden mot Kungsgatan är bra, Hötorgsfasaden däremot ganska svag. Lallerstedts huvudfasader äro ståtliga, särskilt »Vingarnas», men de väldiga gavlarna förefalla icke att gå väl in i denna gatumiljö, där nog horisontaler och vertikaler böra behärska linjespelet. Av fasadbehandlingen i övriga förslag fäster man sig särskilt vid Rybergs, vars intressanta huvudfasad icke synes riktigt lämplig för platsen, men vars sidofasader tillhöra det känsligaste och vackraste denna tävling frambragt.

Att vi genom tävlingen icke fått fram en enda fullt färdig och i *alla* avseenden lycklig lösning av konserthusfrågan det måste vi nog tillskriva stadsplanen och tomtens allt för ringa djupmått. Men man hoppas att den som får utförandet av konserthuset sig anförtrott skall låta sig angeläget vara att först och främst omarbeta stadsplanen i enlighet med en som det synes allmän opinion inom fackkretsar: front mot Hötorget!

Stockholm 3 jan. 1921. *E. G. Asplund.*

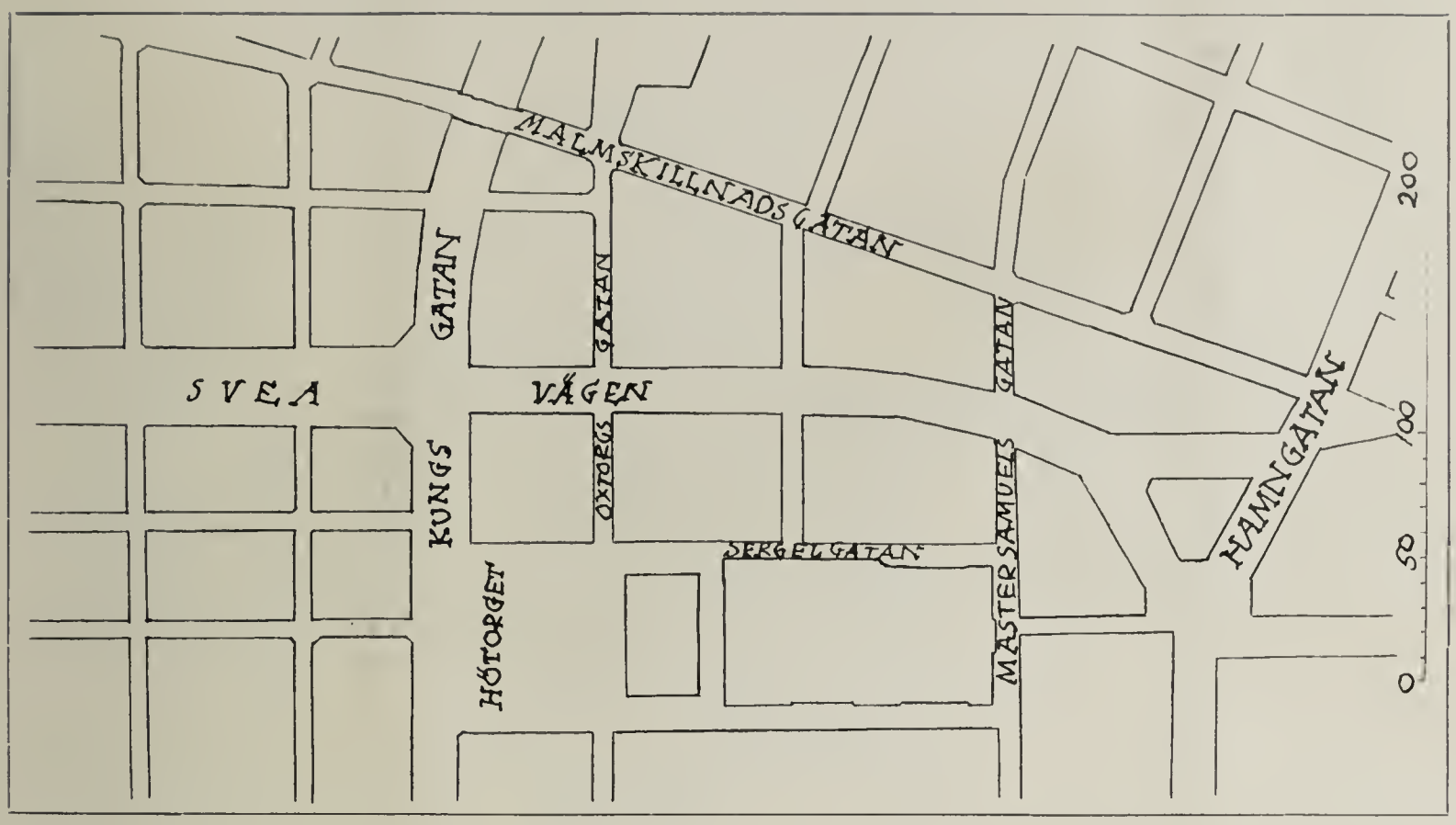

KONSERTHUSETS PLACERING.

Sveavägens avslutning och därmed sammanhängande problem ha genom konserthustävlan kommit i delvis ny belysning. Det är därför naturligt att de nu ånyo granskas, och möjligheterna till deras definitiva lösning undersökas.

Sveavägens historia är i korthet följande. Ursprungligen är den, så vitt jag vet, Gustav III:s tanke. Hans önskan var att få en monumental förbindelse mellan Stockholm och Haga slott. Den upptogs av 1864 års stadsplanekommitterade; motivet Haga slott fanns då ej längre, men corso-tanken levde, och behovet av luft och ljus i det trånga Norrmalm hade tillkommit.

Ehuru Sveavägen den gången kunnat realiseras i hela sin utsträckning, liksom så många andra regleringar, blev den emellertid icke upptagen i stadsplanen. Därmed begrovs Stockholms sista stora stadsplanetanke, den sista efterklangen av vår storhetstids arkitektoniska storvulenhet. Och på stadsplaneområdet, liksom inom så många andra områden, kommo vi småningom in på den detaljernas och småaktigheternas väg, vi sedan vandrat.

Stockholms framtida fysionomi och i viss mån dess individualitet avgjordes den gången. Om Sveavägen klar och redig dragits fram till Gustav Adolfs torg, hade staden fått en naturlig axel, kring vilken Stockholmslivet kunnat gruppera sig med torget och slottet som riktpunkt. Härmed icke sagt, att den skulle blivit en trafikled för genomgångstrafik av spårvagnar, laståkdon o. dyl., vartill den icke skulle ägnat sig; sådan trafik skulle då, liksom nu, lämpligast letts ut på sidorna. Men den hade dragit till sig de förnämsta butikerna, nöjeslokaler av alla slag, restauranger och kaféer och sålunda blivit det yttre Stockholmslivets centralnerv, den »corso», Stockholm nu saknar.

Helt avlivad var Sveavägen dock inte. 1878 beslöt man sig nämligen för dess nordligaste del (delen mellan Sveaplanen och Kammakaregatan); och 1896 fastställdes dess framdragande till Kungsgatan. 1912 bestämde man sig slutligen för att fullborda vägen med en förbindelse fram till Hamngatan i form av en smal, krokig gata, som straxt norr om Hamngatan

GÄLLANDE STADSPLAN FÖR SVEAVÄGEN.

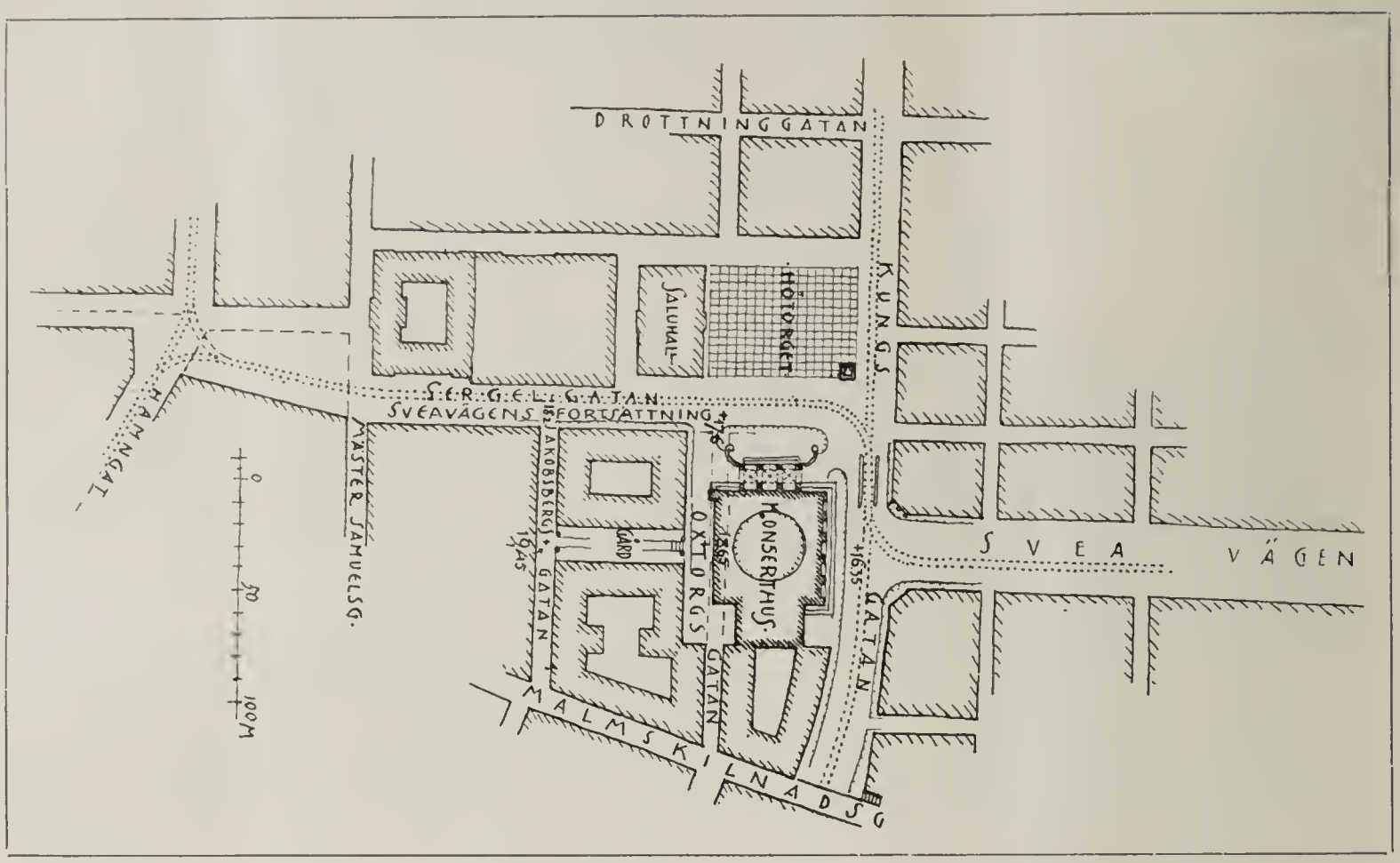

STADSINGENJÖR LILIENBERGS STADSPLANESKISS, ALT. 1.

delar sig i två grenar omslutande ett vanskapligt, triangelformat litet kvarter. Samtidigt minskades Sveavägens bredd mellan Tegners- och Kungsgatorna från 48 till 33 meter bredd.

Detta styckevisa planerande har fört med sig, att varje spår av arkitektonisk grundtanke saknas; men även detaljutformningen är försummad. Att märka är också, att Sveavägen mellan Kungs- och Hamngatorna skulle dras fram genom Brunkebergsåsens högsta punkt i trakten och sålunda omöjliggöra dess tillvaratagande i stadsbilden.

Det stora flertalet nutidsmänniskor brukar ju känna sig försonad med dylikt smått och oformligt, om det dikteras av ekonomiskt eller praktiskt nödtvång. Något sådant torde icke kunna sägas föreligga i detta fall. Ty det kan väl icke vara ekonomiskt att dra fram Sveavägen mellan Kungs- och Hamngatorna rätt igenom de bebyggda kvarteren. I trafiktekniskt hänseende medför anordningen bl. a. nackdelen, att i korsningen mellan Sveavägen och Kungsgatan skulle uppstå en trafikknut av samma riskabla slag, som i korsningen Kungs- och Vasagatorna. Någon för trafikanterna lämplig spårvägshållplats skulle inte heller kunna utföras.

Men det är icke blott Sveavägen, som blivit utsatt för detta styckevisa planerande. Några år efter beslutet om dess nerdragande till Hamngatan antog staden nämligen bestämmelser för bebyggandet av Kungsgatan, enligt vilka ett stadsbildscentrum skulle skapas genom två skyskrapor i korsningen med den trafiktekniskt obetydliga Malmskilnadsgatan. När det så slutligen gällde plats för ett konserthus, då stoppades detta in i första tillgängliga kvarter; detta råkade bli ett, som låg mitt ute på ett stort torg. Medan de tornliknande skyskraporna tillätos dominera stadsbilden, skulle konserthuset sålunda få ett föga monumentalt läge.

Det är, som om det inte vore nog, att affärshus och banker genom egen kraft erövra de förnämsta byggnadsplatser i Stockholm. Nu tycks också det allmänna tillåta sig att genom brist på förutseende eller i saknad av enhetligt och klart grepp på frågorna ställa så till, att kulturinstitutioner få underordnad betydelse i stadsbilden.

Vore det inte värdigare ett kultursamhälle att låta den monumentalbyggnad, konserthuset, som nu skall byggas, bli traktens arkitektoniska koncentrationspunkt. Dess givna plats är då icke vid sidan av Sveavägen utan i fonden för denna. Det skulle här få ett dominerande läge, ty terrängen ligger nära tre meter över Kungsgatans plan och Sveavägen stiger upp mot denna. Det fria utrymmet framför konserthuset bleve då sammanslaget med Hötorget

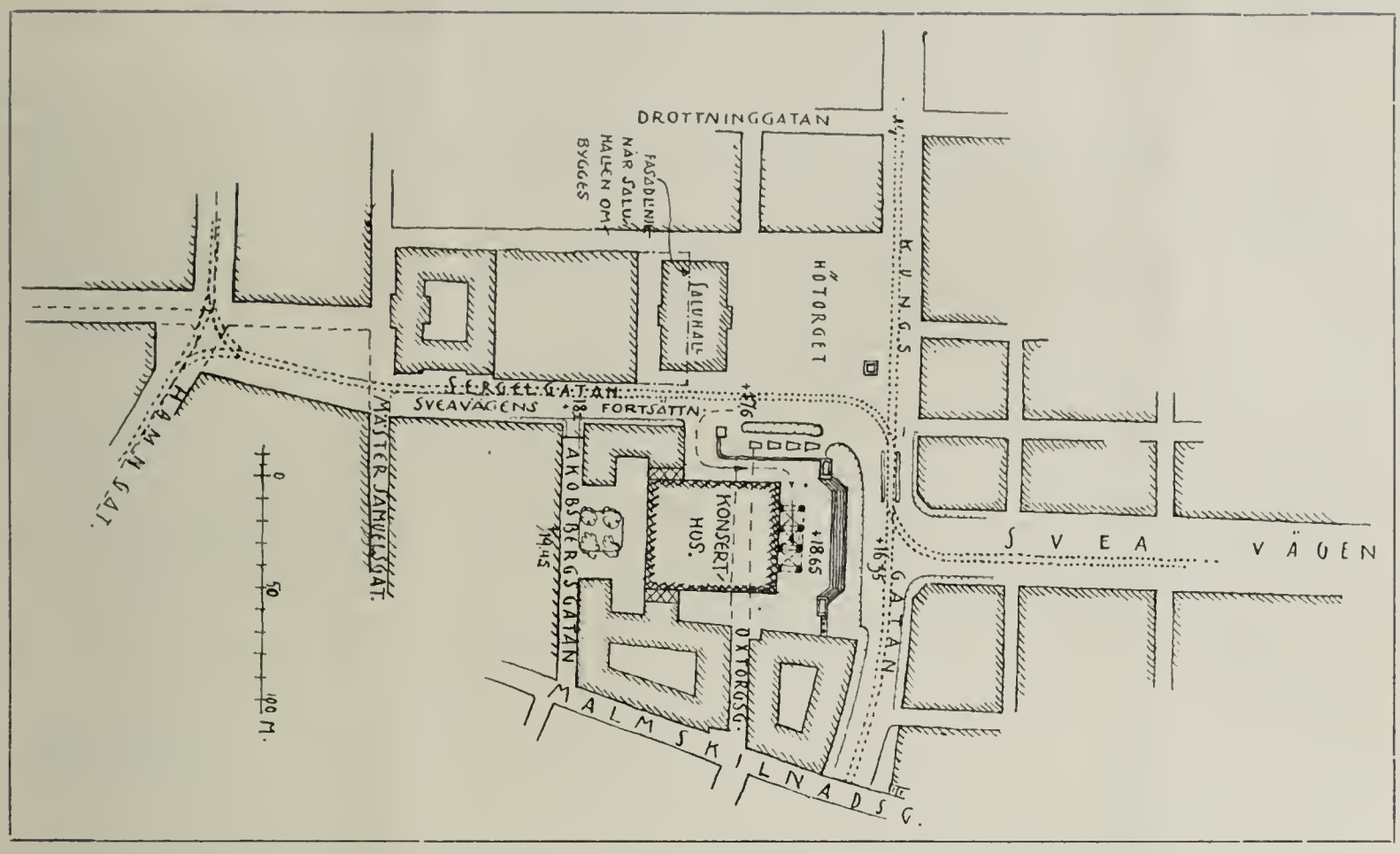

STADSINGENJÖR LILIENBERGS STADSPLANESKISS ALT. 2.

till en enda storslagen plats i stället för att delas upp i två lika stora delar. Konserthuset skulle på detta sätt bli naturligt och fast insatt i stadsbilden och skulle kunna ta upp konkurrensen med skyskraporna vid Malmskilnadsgatan.

Om konserthuset ges en sådan placering, kan Sveavägen få sin fortsättning ned till Hamngatan genom vidgning av Sergelgatan. Nyssnämnda vanprydande triangulära kvarter vid Hamngatan skulle därmed bortfalla.

Även för trafiken är en sådan lösning att föredra. För spårvagnarna i Sveavägen och Kungsgatan kan nämligen beredas en gemensam omstigningsstation, och korsningen blir för övrig trafik mjukare, emedan trafiken från ena gatan vid korsningen länkas in i och åter ut ur den andras trafik.

Hur trakten skulle kunna ordnas efter dessa principer framgår av bifogade två alternativa skisser. Enligt Alt. 1 åtgår något mindre areal till gator och allmänna byggnader, än enligt gällande stadsplan. Konserthuset ligger något indraget från Kungsgatan, upplagt på en hög stylobat. Entrén är mot Hötorget. Huset kan möjligen täckas med kupol. Alt. 2 är spatiösare utformat; konserthuset ligger med entré mot Sveavägen upplagt på ett högt plan.

Andra och bättre lösningar finnas säkerligen. Ovanstående är skrivet blott för att vara en väckelse för vederbörande att, fastän sent, ge form åt det viktiga stadspartiet söder om Kungsgatan och därmed rädda sista spillran av den storvulna tanke, som en gång kunnat få ett uttryck i Sveavägen.

Göteborg i januari 1921. *Albert Lilienberg.*

VÄRMEBESPARANDE BYGGNADSKONSTRUKTIONER.

En sak, som man bör lägga stor vikt vid då det gäller att bygga på ett sparsamt sätt, är den värmetekniska konstruktionen av väggar, tak, bjälklag, fönster osv. så att dessa delar i så hög grad, som kan anses ekonomiskt, skydda för värmeförluster från de rum de omsluta.

Ur hygienisk- och trevnadssynpunkt inverkar naturligtvis även det värmetekniska värdet av en konstruktion, men här nedan skola huvudsakligen de ekonomiska synpunkterna betraktas.

Det finnes inga skäl för att värmeskyddande byggnadsdelar skola göras klenare genom att byggnadskostnaderna stigit, om det sker på bekostnad av värmeisoleringen, ty bränslekostnaderna ha stigit i minst samma proportioner och någon vinst av en sänkning av den värmebesparande förmågan hos en konstruktion får man ej mera nu än förr.

Snarare bör man tillråda att bygga ännu mera gediget än förr, i vad det gäller sådana delar varpå en bostads värmeekonomi är beroende, ty i vårt lands kalla klimat ha t. e. ytterväggarna i vanliga fall varit konstruerade för knappa med hänsyn till en god ekonomi för bostadsinnehavarna och detta gör sig än mera gällande vid höga bränslepris.

Denna fråga är en av de viktigaste byggnadstekniska spörsmålen och särskild anledning är det för arkitekterna att väl studera densamma, ty det är på dem det först ankommer att tänka på denna egenskap hos byggnadskonstruktionerna.

Här nedan skola några kalkyler göras över värmeekonomien, utan anspråk på att siffrorna äro de riktigaste, men som exempel på hur saken bör betraktas.

Räknar man att en eldningsperiod motsvarar 200 dagar = 4 800 tim., varvid medeltemperaturdifferensen mellan yttre och inre luften är 20°, och bortser från förlusterna genom bjälklag, fönster, dörrar samt ventilation m. m. så ställer sig förhållandet på följande sätt för ytterväggen till ett bostadsrum.

Värmeförlusten pr timme genom väggen beräknas enligt formeln $W = k. A. t.$, där k = den värmemängd i kgcal som genomgår 1 m² av väggen pr timme vid en temperaturskillnad av 1 °C, A = väggytan i m² och t. = temperaturskillnaden i °C mellan inre och yttre luften.

Exempel 1):

1 stens tegelvägg (10″) med k = 1,7

W = 1,7 . 1 . 20 = 34 v. e. pr tim. = 34 . 4 800 = *163,200 v. e. pr år och m² vägg.*

Exempel 2):

2 stens tegelvägg med k = 1,1

W = 1,1 . 1 . 20 = 22 v. e. pr tim. = 22 . 4 800 = *105,600 v. e. pr år och m² vägg.*

Vad kostar nu en värmeenhet eller kgcal?

Priset på värmet är ju mycket olika beroende på bränslematerialernas kostnad, transporter, eldstadsanordningar osv.

Räknar man exempelvis att en famn björkved om 108 kbf. kostar 1 kr. pr kbf. eller 108 kr. och den utvecklar 3 600 000 v. e., samt att man tillgodogör sig 75 % av bränslevärdet, får man kostnaden pr kgcal, =

$$\frac{10\,800 \cdot 100}{3\,600\,000 \cdot 75} = \frac{4}{1\,000} \text{ öre.}$$

Pr m² vägg kostar värmeförlusten:

1) *Vid 1 stens tegelvägg:*

$$\frac{163\,200 \cdot 4}{1000} = 652{,}8 = 6{,}53 \text{ kr. pr år.}$$

2) *Vid 2 stens tegelvägg:*

$$\frac{105\,600 \cdot 4}{1000} = 422{,}4 = 4{,}22 \text{ kr. pr år.}$$

Genom att lägga till 1 stens tjocklek till 1-stens väggen spar man alltså 6,53—4,22 = *2,31 kr. pr år* i värme pr m² vägg och om den 1 stens mur man tillagt kostar 25 kr. pr m² i byggnadskostnad har man alltså över 9 % ränta på denna merkostnad.

Det tillkommer dock även faktorer sådana som väggens massa och specifika värme, varigenom den magasinerar värmet, vilket mycket kan inverka på en bostads trevnad och hygieniska förhållanden.

Om man antager att en m² 1 stens tegelvägg med puts väger 475 kg. och specifika värmekoefficienten är 0,20 samt att man efter eldningens avslutande har en temp. i rummet av + 18° och räknar att väggen genom sin magasinerade värme skall skydda för värmeförlusterna genom densamma tills temp. i rummet blir + 14°, under förutsättning att ytter-

temperaturen är konstant och -10° och medeltemperaturen hos väggen därvid sänkes 2°, så avgiver väggen därvid en värmemängd av:

$W = 0{,}2 \cdot 475 \cdot 2 = 190$ v. e.

Värmeförlusten pr timme genom väggen är $W = 1{,}7 \cdot 1 \cdot 26 = 44{,}2$ v. e.

Väggens magasinerade värme skulle alltså svara mot värmeförlusterna genom densamma under $\frac{190}{44{,}2} = 4{,}3$ tim.

För 2 stens väggen skulle den magasinerade värmen som avgives vara 368 v. e. och värmegenomgången pr timme 28,6 v. e., vilket gör $\frac{368}{28{,}6}$ eller nära *13 timmar.*

Nu finnes härvidlag många andra faktorer som inverka, varför siffrorna ej få anses som korrekta, men av exemplet framgår huru dessa förhållanden kan inverka på trevnaden i en bostad.

Det blir ungefär samma förhållanden mellan värmekapaciteten i olika väggar, som om man jämför värmebesparingen hos en järnkamin och en kakelugn. Många gånger kan det ock vara beroende på värmekapaciteten i väggen att en bostad, särskilt vid temperaturändring nedåt hos yttre luften, kan kännas kall fastän värmeisoleringsförmågan hos väggen är god. Att en trävägg har goda egenskaper, ehuru massan är betydligt mindre, är beroende dels på att specifika värmet hos trä är betydligt större än hos tegel och dels att värmeisoleringsförmågan är större och dessa bägge faktorer inverka i hög grad, som framgår av räkneexemplen.

Värmeisoleringsförmågan hos väggen är dock den egenskap, som ur ekonomisk synpunkt är den viktigaste, och de pengar, som användas för att förbättra en värmeskyddande konstruktion, äro väl använda. Däremot är det ur flera synpunkter betänkligt att minska på detta skydd, som ofta sker, speciellt i vad det gäller många nya väggkonstruktioner.

Nu behöver man dock ej till en 1-stens vägg lägga ytterligare en 1-stens som värmeskydd, utan man kan få samma goda eller ännu bättre effekt på långt billigare sätt.

Vi kunna innanför densamma sätta ett annat material av större värmeisoleringsförmåga än teglets, och sådana finnas många.

Man kan lägga till ett skift av mycket poröst tegel eller en plattvägg av värmeisolerande material eller göra dubbla $^1/_2$ stensväggar i stället för den massiva och fylla mellanrummet med ett godt isolerande fyllnadsämne.

Så har man de mycket isolerande materialerna korksten och torfoleum m. m. med vilket man kan bekläda tegelväggen. Det sistnämnda materialet, som är nytt, består av pressade plattor av torvfiber och har enligt en del tyska undersökningar en värmeisoleringsförmåga ungefär lika stor som korkstenens.

Genom tillägg av ett 4 cm. isoleringskift av korksten eller torfoleum anses det, att man förbättrar värmeisoleringsförmågan så att värmegenomgångstalet sänkes från t. ex. 1,7 till 0,7 för 1 stens tegelvägg.

Värmebesparingen blir då:

$W = 1 \cdot 1 \cdot 20 \cdot 4\,800 = 96\,000$ v. e. pr år och m^2 eller enligt föregående pris värd $\frac{96\,000 \cdot 4}{1\,000} = 3{,}84$ kr. pr m^2 årligen.

Om en sådan isolering kostar t. e. 8 kr. pr m^2 har man alltså 48 % ränta på merkostnaden.

Det är säkerligen ej små summor, som nu slösas bort i värme genom en del konstruktioner, beroende på det ringa intresset hos arkitekter och byggnadsingenjörer för dessa frågor.

Av vad här anförts, avses även att visa hur viktigt det är, att vi lära känna värdet på värmeisoleringsförmågan hos våra byggnadsmaterial och konstruktioner. De värden vi ha, även på så kända material som tegel, äro mycket varierande. För detta material uppgives exempelvis så skilda siffror på värmeledningstalet som 0,35 och 0,69. För färdiga konstruktioner vet man ännu mindre.

Denna fråga är viktigare för vårt land än för de flesta andra och det är varje arkitekts plikt att vid byggande av bostäder lägga stor vikt därvid för minskande av de ur såväl enskild som nationalekonomisk synpunkt så stora offer vi få göra för vår bränslefråga.

Stockholm den 14 juli 1920.

Axel Eriksson.

FÖRENINGSMEDDELANDE.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å Föreningens lokal måndagen den 8 nov. 1920 kl. 7.30 e. m.

Sedan en del löpande ärenden avgjorts vidtog val av styrelse för år 1921. Den nya styrelsen fick följande sammansättning:

Professor E. Lallerstedt, ordförande, professor I. Tengbom, v. ordförande, ark. Hj. Berven, sekreterare, ark. H. Ahlberg, redaktör, ark. F. Wetterquist, klubbmästare, ark. C. Bergsten, ark. R. Enblom, ark. G. Holmdahl, ark. C. Westman.

Till representant i Föreningens styrelse valdes arkitekten E. Fant med intendenten G. Linden som suppleant.

Programmet för sammanträdet upptog ett föredrag av arkitekten A. Eriksson rörande »Arkitekterna och de tekniska och ekonomiska spörsmålen». Herr ordföranden meddelade, att anledningen till att detta ämne upptagits var en från arkitekten Eriksson till avdelningens styrelse ställd skrivelse angående vikten av att arkitekten fullt satte sig in i de tekniska och ekonomiska problemen, och i vilken han gjorde följande hemställan:

att om styrelsen anser att de tekniska vetenskaperna äro av den betydelse för fackmännen inom byggnadsyrket, att kunskaperna på detta område må vidmakthållas och om möjligt ökas, styrelsen ville söka att inom avdelningen väcka mera intresse för denna sak och framför allt söka;

att i fackorganet för avdelningen få ökat textutrymme så att för uppsatser av tekniskt och ekonomiskt innehåll inom byggnadsyrket man må kunna räkna arkitektkårens organ såsom ett av de främsta även på detta område.

Styrelsen ansåg frågan vara av sådan vikt, att den borde vidare behandlas av avdelningen och hade därför anmodat arkitekten Eriksson att inleda en diskussion i frågan.

I diskussionen deltogo förutom herr Eriksson herrar Kreüger, Enblom, Forsell, Schlyter, Tengelin och Stark.

Herr ordföranden sammanfattade därefter i korthet vad som framkommit under diskussionen och framhöll som sin åsikt nödvändigheten av, att arkitekterna under sin utbildningstid grundligt tillgodogöra sig undervisningen i de byggnadstekniska ämnena så att de fullständigt behärska alla de till husbyggnadskonsten hörande detaljproblemen, då i annat fall det vore fara värt att deras konst skulle komma på samma plan som dekoratörens.

Avdelningen beslöt därefter att uppdraga åt styrelsen att i samråd med Teknisk Tidskrifts redaktion vidare behandla frågan angående utvidgningen av fackavdelningen för arkitektur samt om möjligt redan vid följande sammanträde redogöra för resultatet

I avdelningen invaldes arkitekterna E. G. Frieberg, Hj. Hammarling, E. Spolén.

*

"ARKITEKTUR" 1921.

Som den nyvalde redaktören för »Arkitektur», arkitekt Hakon Ahlberg. befinner sig utom landet och icke är att återförvänta före utgången av mars månad, har avdelningsstyrelsen uppdragit åt förutvarande redaktören, att under 1:sta kvartalet 1921 uppehålla redaktörsbefattningen. Avdelningsstyrelsen har ävenledes beslutat att för innevarande år tillsätta tre redaktionsmedlemmar i stället för förutvarande två. Redaktionen kommer under 1921 att utom redaktören utgöras av professorerna E. Lallerstedt och H. Kreuger samt arkitekten C. Bergsten.

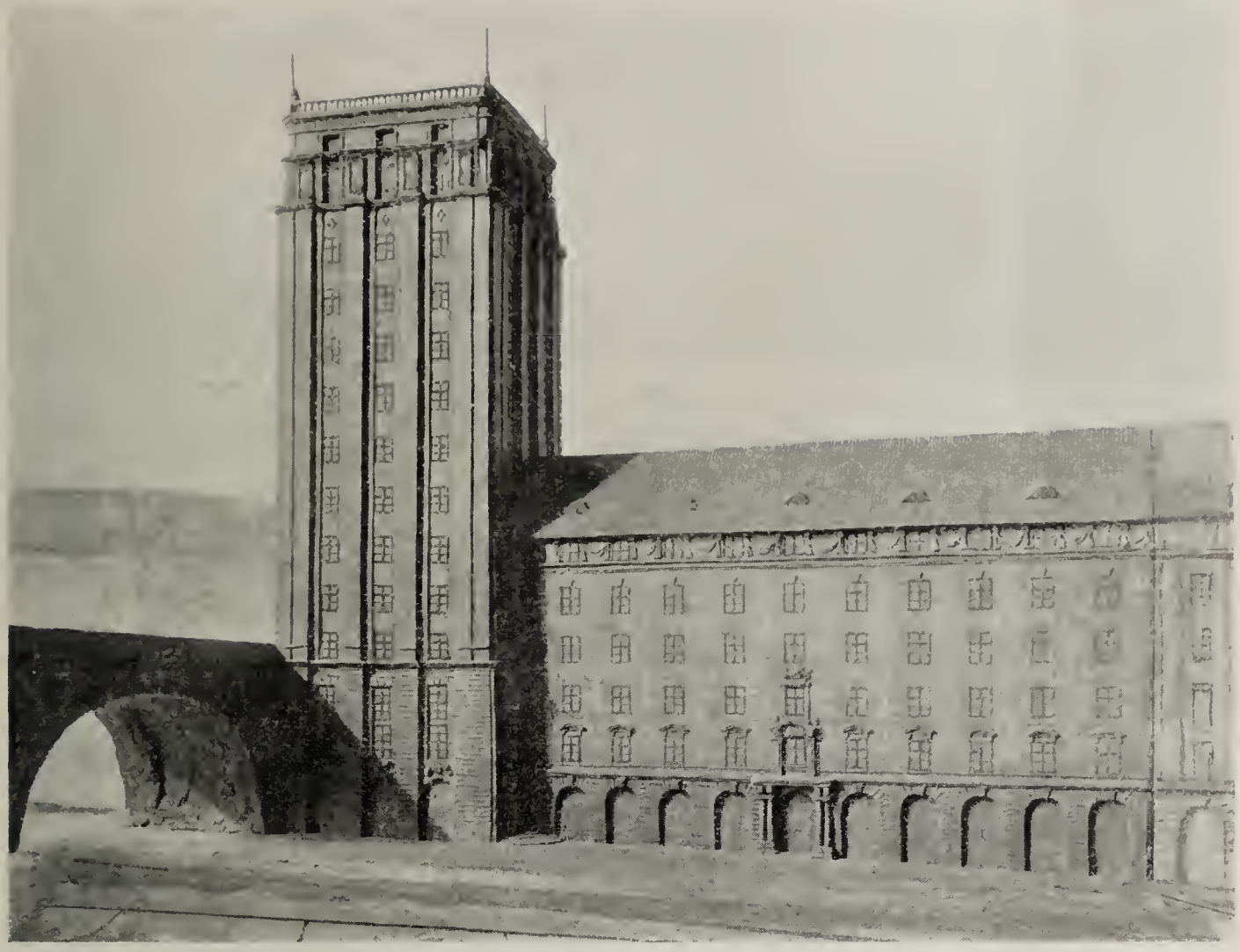

»NORRA KUNGSTORNET»

Efter många nu övervunna svårigheter har byggnadsarbetet nyligen kunnat påbörjas till den ena av de båda tillämnade skyskraporna vid Kungsgatan. Det tilltänkta utseendet framgår av de reproducerade ritningarna, som dock beträffande exempelvis tornavslutningens detaljbehandling ej äro färdiga och fullt avslutade. Vad i övrigt den konstnärliga utformningen angår, har den skett under samarbete med grannhusets arkitektur. De principer, som fastslagits i samband med gatans stadsplanemässiga ordnande ha tillämpats. Dessa ha i korthet varit att man sökt åstadkomma överensstämmelse och arkitektonisk reda i sambandet mellan de båda byggnadernas listverk, taktäckning och materialbehandlingen i övrigt. Det har naturligtvis varit ännu viktigare att gott samförstånd blev rådande med den blivande grannen tvärs över gatan och detta har genomförts på samma sätt som föregående.

Byggnaden kommer förutom butiker att inrymma endast kontorslokaler, till största delen avsedda för A. B. Norra Kungstornets intressenter, vilka äro Svenska Sockerfabriks A.-B., Reymersholms Gamla Industri A.-B. och Byggnads A.-B. Contractor. Den sistnämnda firman leder dessutom byggnadsarbetet.

Fastighetsbolagets ombud är dess verkställande direktör arkitekten Philip Bergmark.

Arbetschef är ingenjör Einar Almström.

Konstruktör är ingenjör Teo B. Höst.

Skulptural utsmyckning utföres av E. Grate och C. O. Avén.

Arkitekt är undertecknad.

Byggnadsarbetet beräknas draga en tid av c:a 2 år.

Byggnadens konstruktion erbjuder en del av intresse. Grundläggningen har exempelvis vållat och vållar fortfarande stora svårigheter på grund av nödvändigheten att uppstötta bakomliggande byggnader, vilkas grunder befinna sig omkr. 17 m. över den nya byggningens källarplan. Stommen göres, till skillnad från amerikanska skyskrapor, av armerad betong som sedan på skyskrapsvis kringklädes med värmeisolerande material, som stommen uppbär.

Sven Wallander.

MODELLVY I KUNGSGATAN

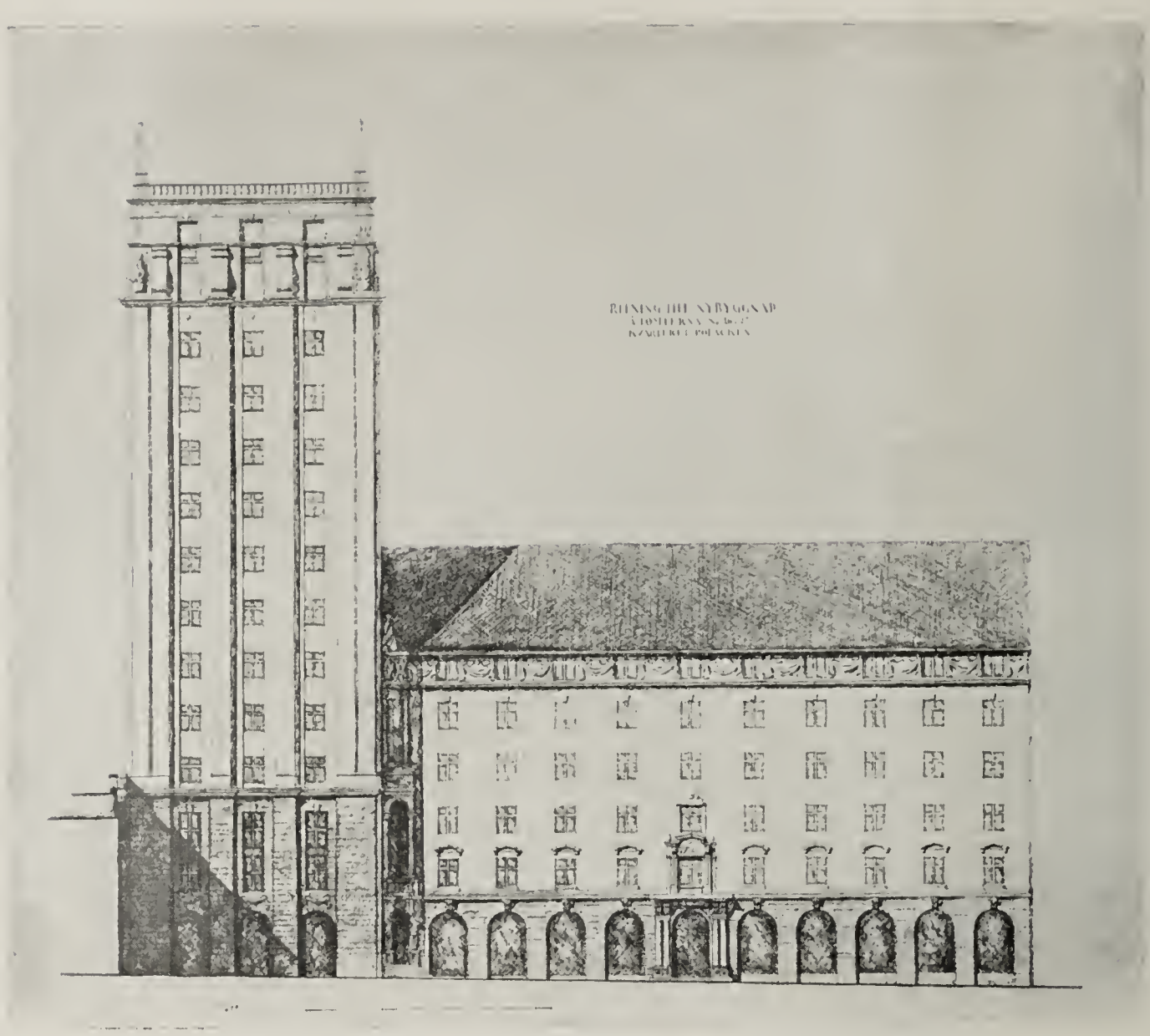

FASAD MOT KUNGSGATAN

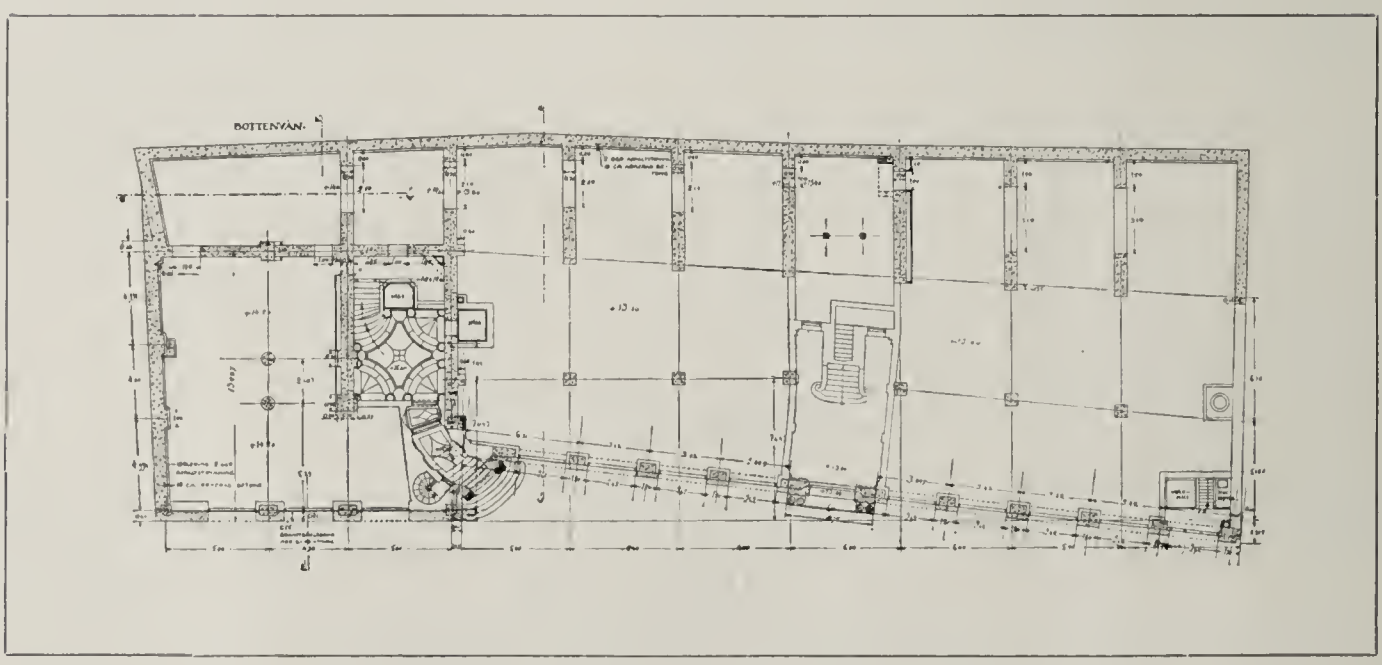

NORRA KUNGSTORNETS NYBYGGNAD
ARKITEKT: SVEN WALLANDER

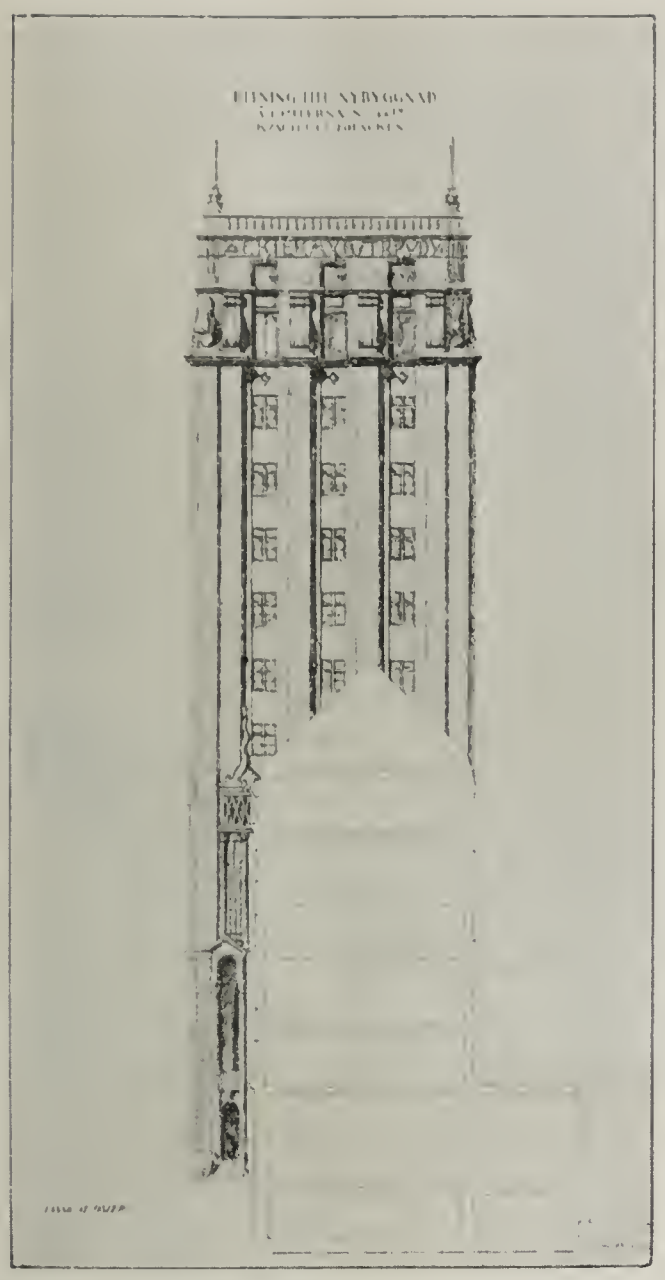

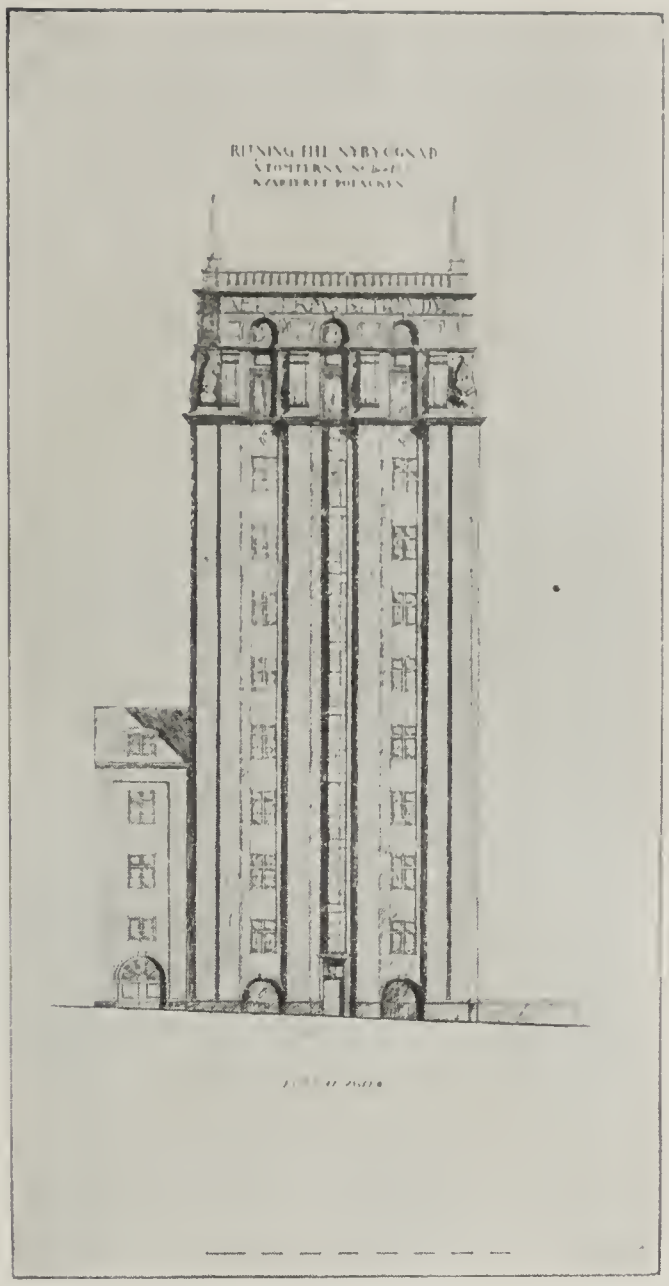

SEKTION. FASAD MOT MALMSKILLNADSGATAN

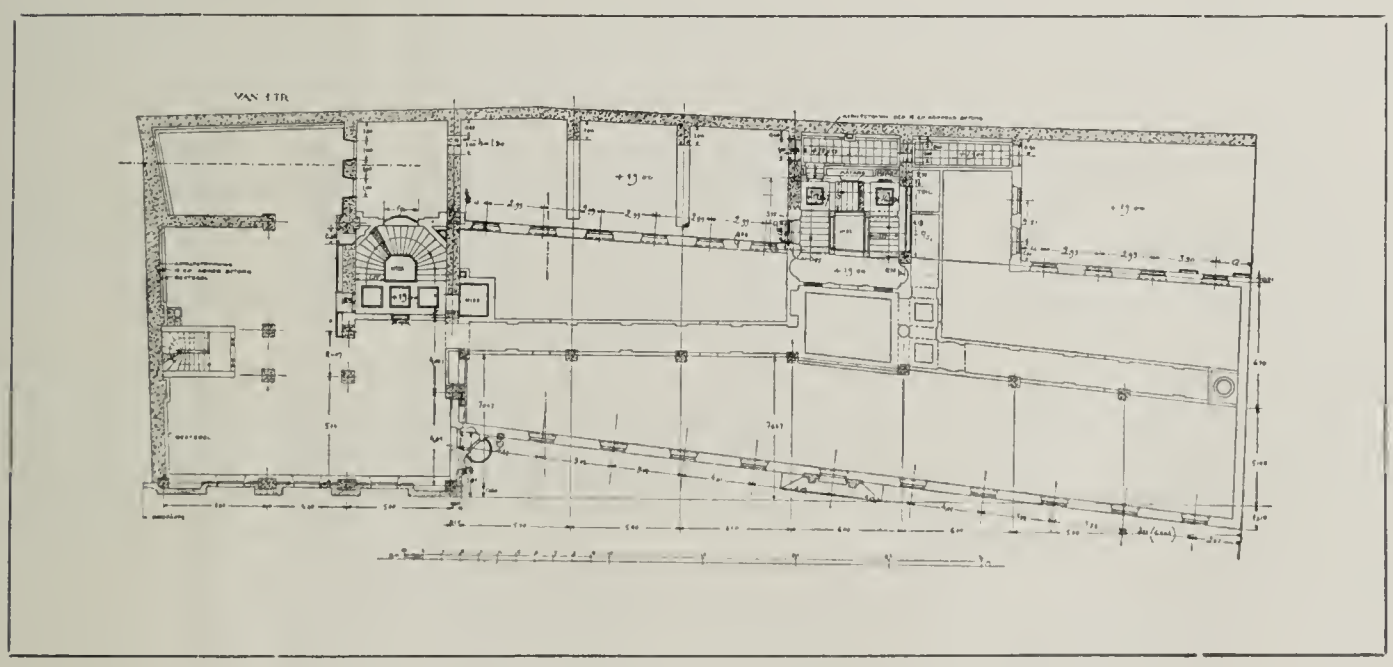

NORRA KUNGSTORNETS NYBYGGNAD
ARKITEKT: SVEN WALLANDER

NYBYGGNAD VID KUNGSGATAN KVARTERET STUTEN N:O 16.

Då det kanske torde vara av intresse att i ett »Arkitektur»nummer om nya Kungsgatan få med båda »skyskraporna» — när man hör denna pretentiösa benämning tänker man sig väl egentligen en sådär 40—50 våningar i höjd i stället för 14 à 15, som det i själva verket är — har jag gärna velat tillmötesgå redaktörens begäran om ritningar, ehuru dessa just nu befinna sig i tillblivelsen, alltså ännu ej äro definitivt fastställda.

Byggnaden kommer att uppföras å den mellan Kungsgatan, Oxtorget och Malmskillnadsgatan belägna tomten N:r 16 Byggherre är ett för detta ändamål bildat fastighetsbolag, vars intressenter utgöras av Allmänna Industriaktiebolaget H. T. Cedergren och Allmänna Telefonaktiebolaget L. M. Ericsson. Byggnaden avser att i främsta rummet bereda dessa båda företag erforderliga kontors-, affärs- och expeditionslokaler med utvidgningsmöjligheter, men kommer därjämte, åtminstone till en början, att inrymma en del lokaler till uthyrning. Högst upp i tornet planeras inredande av en med takservering kombinerad lunchrestaurant för tjänstemännen, möjligen även avsedd för allmänheten.

Byggnaden blir ett betonghus. Såväl i ytter- som innerväggar utgöras de bärande pelarna av armerad — delvis spiralarmerad — betong, vilka uppbära ett genomfört system av armerade huvudbalkar, sekundär- och småbalkar, alla av betong. Betongstommen klädes i fasad med några lätta luftisolerade plattor, möjligen en stens tegel med »luftfogar» — s. k. Cavemur eller dylikt. Fönsterhålen, som här ej behöva något valv under bjälklaget, uppdragas så nära rummens innertak som den smala invändiga taklisten medgiver, taken bli därigenom väl belysta och rummen kunna givas större djup. Fasaderna hållas ytterst enkla, som väl är det riktigaste vid en kontors- och affärsbyggnad i våra dagar, särskilt då den som här har tillfälle att verka mera genom sin massa än genom många och dyrbara detaljer.

MODELLVY I KUNGSGATAN

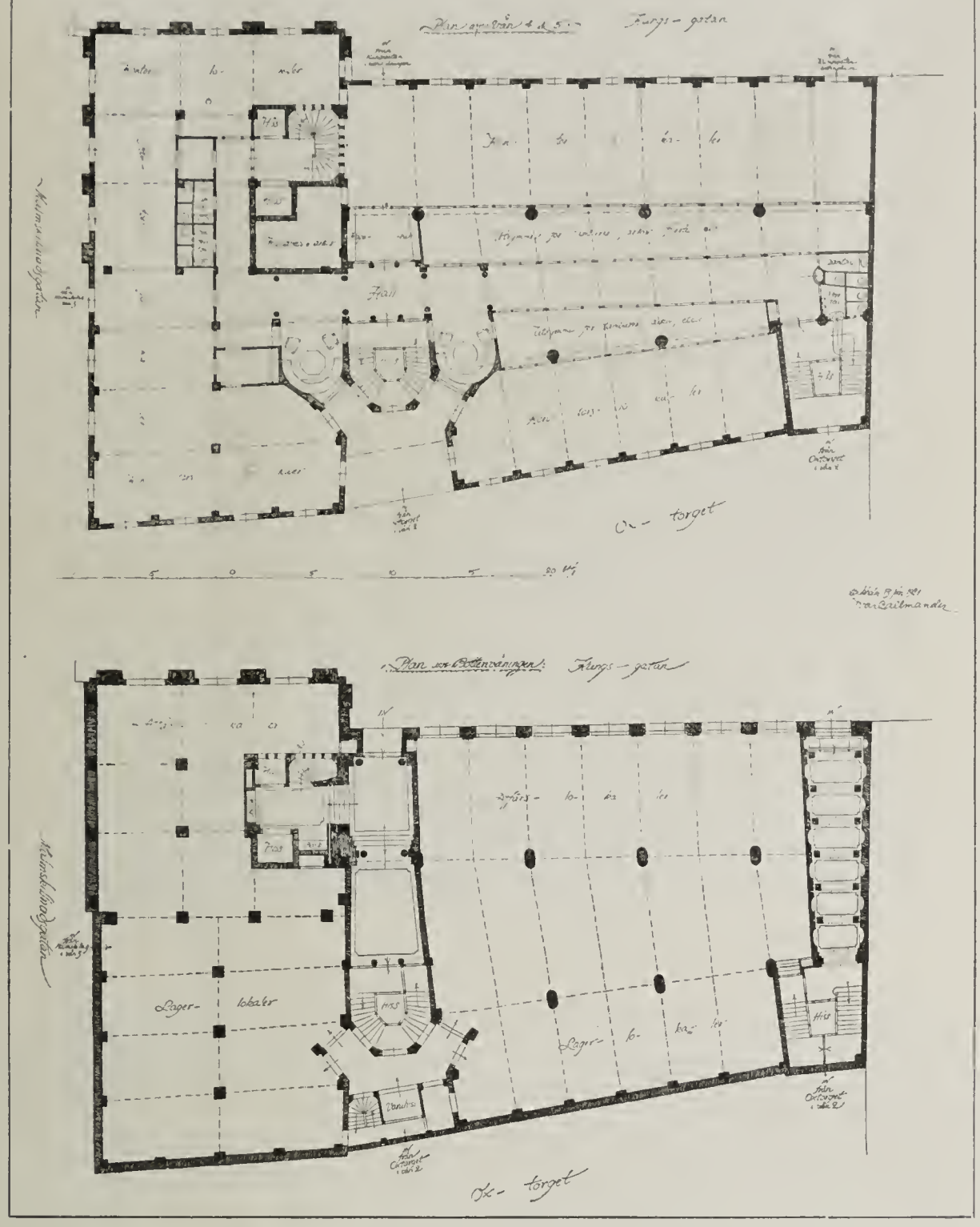

NYBYGGNAD KV. STUTEN N:O 16

Oxtorgets fasad är en sak för sig och får genom sin säregna planform något mera av »Oxtorg» över sig, den kommer ju ej heller någonsin att ses i ett sammanhang med Kungsgatans mera lugna, stora ytor, endast dess lilla kopparklädda spira kommer att med sin övre del från Kungsgatan sedd bilda en effektfull kontrast till den massivare tornbyggnaden—skyskrapan.

Byggnadens läge med två väl belysta långfasader har givit möjlighet till tomtens utnyttjande i största möjliga grad. Genom ljusgården åt Oxtorget och genom användning i stor utsträckning av glasfyllningar i alla innerväggar blir även det inre av byggnaden väl belyst.

Beräkningar för betongkonstruktionerna utföras av professor Karl Ljungberg. Byggnadens arkitekt är

Ivar Callmander.

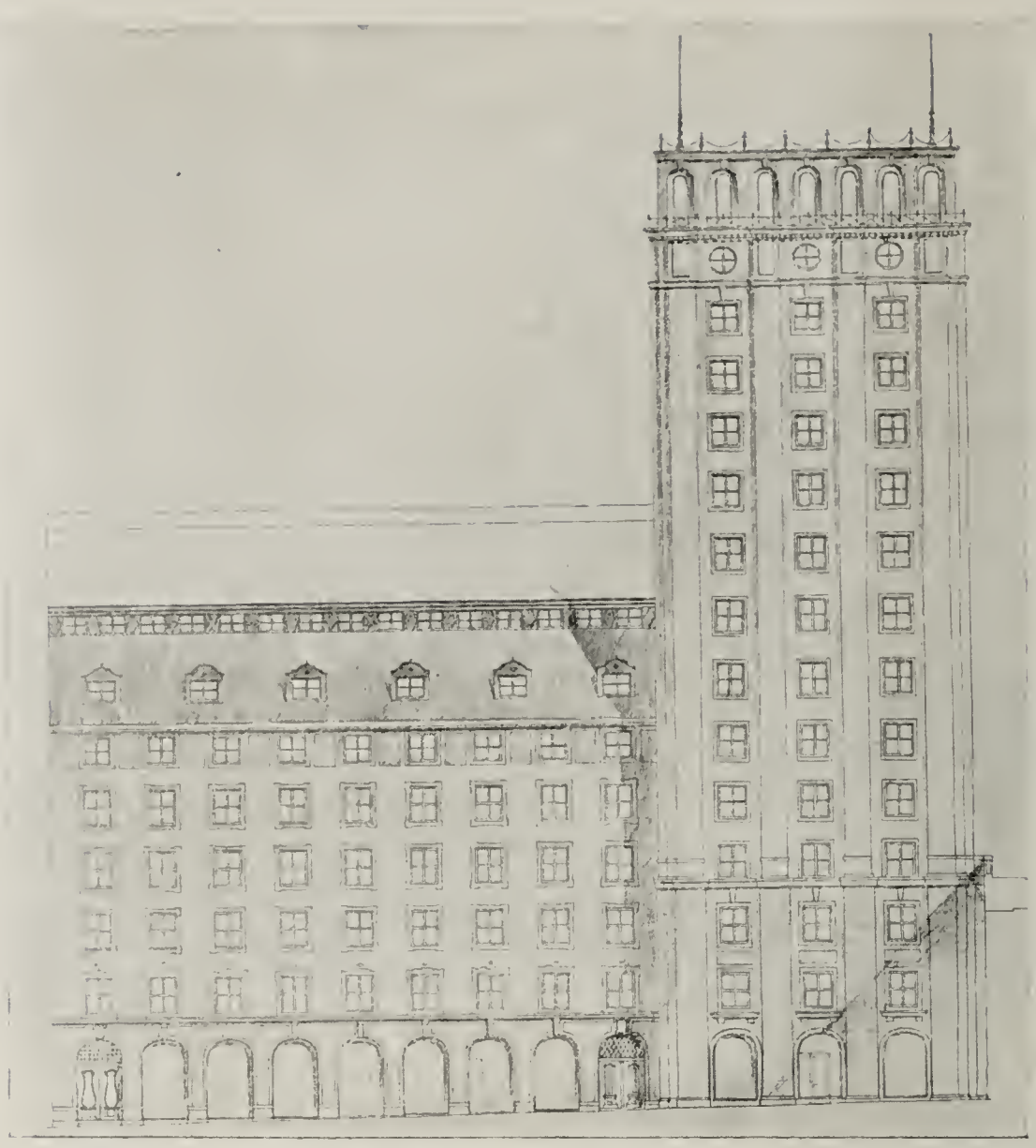

NYBYGGNAD KV. STUTEN N:O 16 FASADER MOT KUNGSGATAN OCH OXTORGET
ARKITEKT: IVAR CALLMANDER

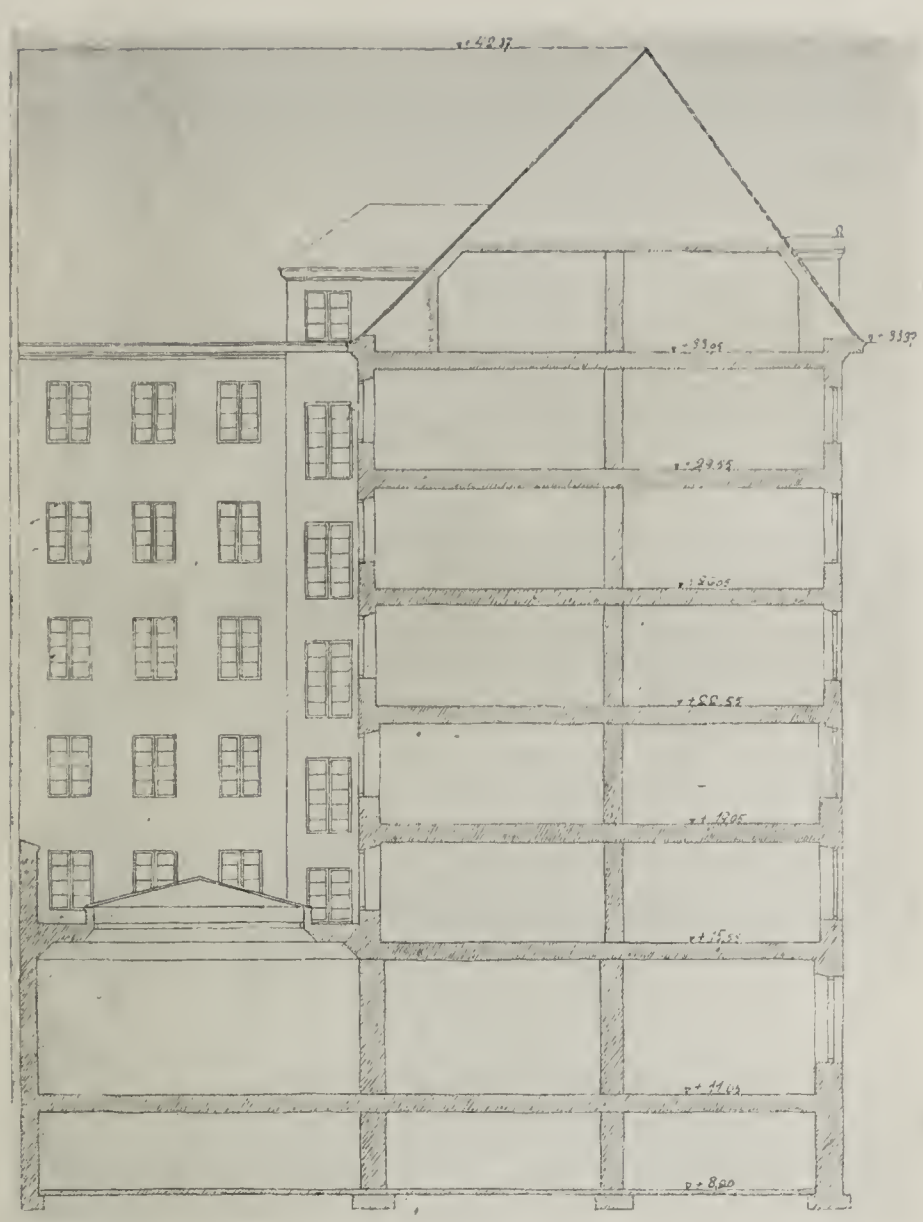

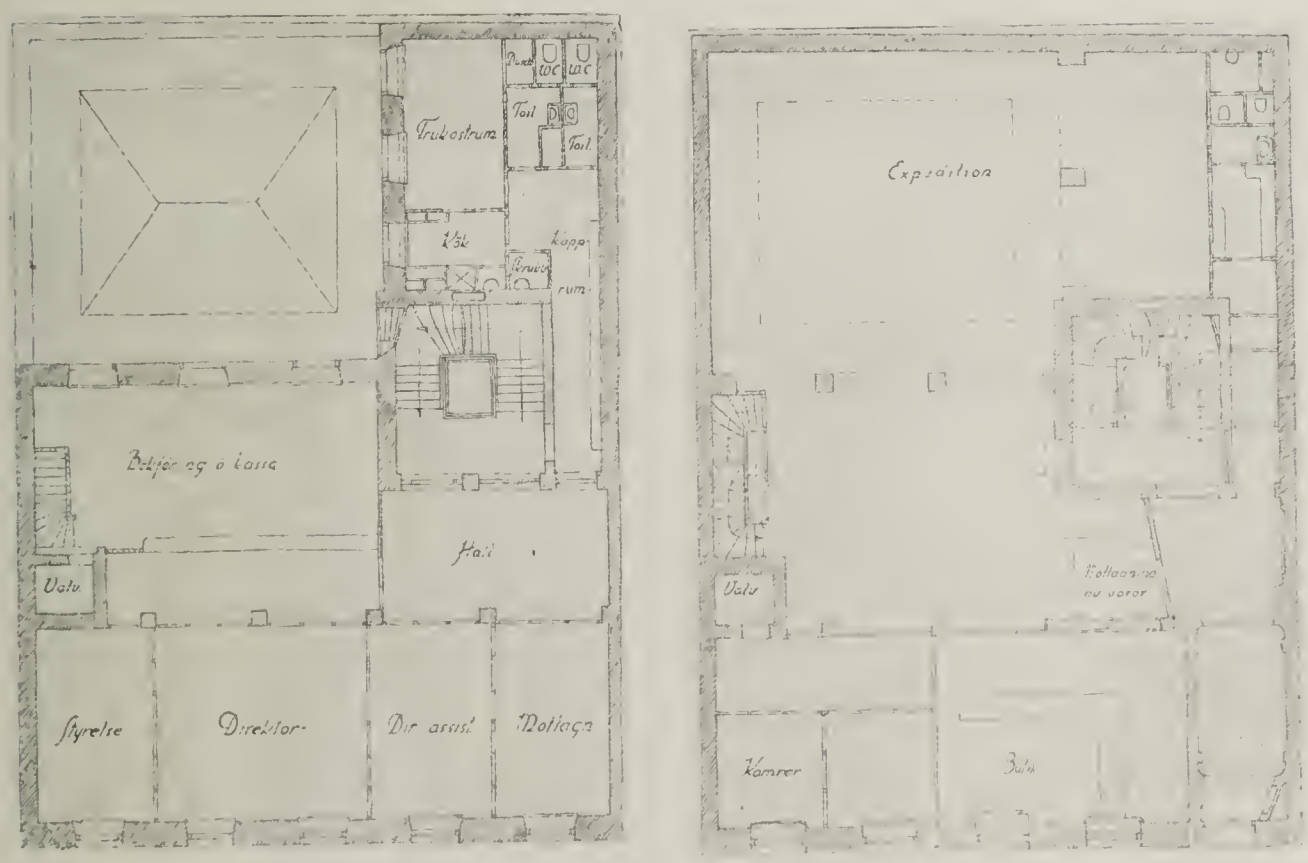

SPORRONGS NYBYGGNAD. SEKTION. PLAN AV BOTTENVÅN. OCH VÅN. 1 TR. UPP
ARKITEKT: IVAR TENGBOM

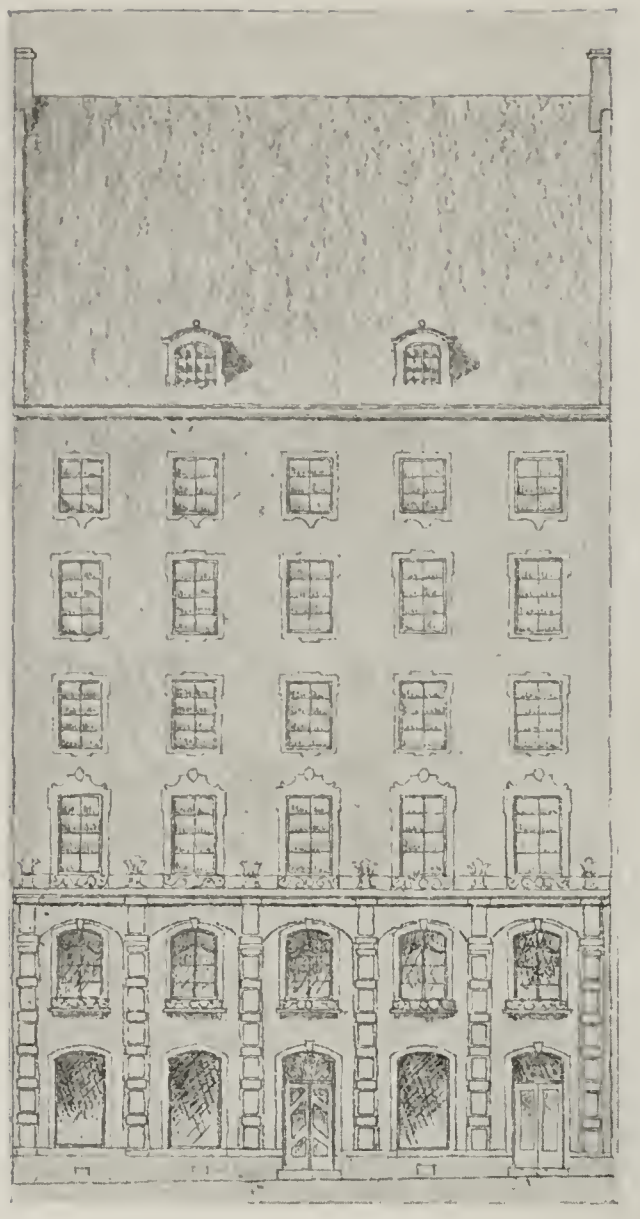

SPORRONGS NYBYGGNAD.

Då tomten är tämligen liten, c:a 18 m bred, 24 m djup, är planen byggd kring en enda trappa förlagd i hörnet mellan gatuhus och gårdshus. Alla murar utom omfattningsmurar kring byggnad och trappa borteliminerade och ersatta med pelare, utförda i armerad betong. Kanaler och slitsar sålunda sammanförda i trapp- och brandmurar. Plandispositionen medför möjlighet till inredning medelst lätta glas- eller träväggar av lokaler för skilda slag av behov; såsom sig bör i ett kontorshus. I en av våningarna har t. o. m. kunnat inredas ett sjukhem med dess krav på olika slag av anordningar och bekvämligheter. Eljest är huset uppfört för att bereda försäljnings- och kontorslokaler åt den gamla välkända stockholmsfirman C. C. Sporrong & C:o, som nu tagit i bruk bottenvåningen och vån. 1 tr. upp. Firmans gamla skylt från 1700-talet har fått följa med från senaste butiken vid Regeringsgatan och sålunda blanda in en krydda av tradition i den nya omgivningen. Jag måste erkänna, att denna lilla tingest från en äldre tid även något påverkat mig vid utbildningen av fasaden, som jag sökt hålla så att skylten ej alldeles vantrivdes. Detta jämte byggherrens önskan att slippa alltför stora butiksfönster, vilka skulle mindre väl lämpa sig för den intima form av hantverk och konsthantverk, som där skulle visas, har gjort att fasadens *detalj*behandling kommit att något avvika från det fasadschema, som av myndigheterna antagits att ligga till grund för nybyggnad vid denna nya del av Kungsgatan. Då det så vitt jag vet är första gången ett sådant schema uppställts i syfte att åstadkomma enhetlighet i en gatas utbyggande här i Stockholm, synes det mig vara anledning här beröra saken med ett par ord. Anordningen väckte redan före sin tillkomst betänkligheter hos många av dem, som närmast skulle bli berörda av det tvång som den innebar, nämligen arkitekterna. Ty frihet vill jag lova etc. — Jag hörde till dem som trodde på nyttan, om nämligen till-

FASAD MOT KUNGSGATAN

SPORRONGS NYBYGGNAD. BUTIKSENTRÉN

lämpningen skedde med förstånd och ej pålade för starka band. Någon tillämpning hos oss av systemet Rue de Rivoli i Paris ansåg jag omöjligt. Härför skulle fordrats hos det uppgjorda schemat en helt annan auktoritet än vad nu förefanns. Det som kunde vinnas vore en viss samstämmighet i höjder och fasadindelning med frihet för övrigt för individualiteten att göra sig gällande inom sådana ganska vida gränser. Denna större frihet har jag begagnat mig av och anser den berättigad. Det bör finnas omväxling även i enhetligheten, annars blir livet tråkigt. Det finns ju ändå nog av restriktioner. Synes det mig. — Ja, härtill endast de sedvanliga upplysningarna rörande en del detaljer.

Fasaden är utförd i terrassitputs med grå granit till en del lister, omfattningar m. m. Tak täckt med svart taktegel med kopparbeslag. Bjälklag av armerad betong. Då tidsförhållandena försvårat eller omöjligjort användning av entreprenadsystem, har byggnadsarbetet utförts på räkning av ingenjör Oscar H:son Hegert som ansvarig byggmästare. Grunden utförd av A.-B. Skånska Cementgjuteriet, påbörjades i september 1918, avslutades i december s. å. Byggnaden blev färdig till inflyttning 1 oktober 1919. Bland övriga leverantörer och firmor böra nämnas: Värmelednings- A.-B. Calor för värmeledning, A.-B. Jurell & Norstedt för vatten & avlopp, Hjalmar Löfquists Elektriska A.-B. för belysning och ringledning, Graham Brothers för hiss, Fabrikör Hjalmar Wikström för butiksinredningar. Konstruktör för värme, vatten och avlopp har varit ingenjör Hugo Theorell, för det elektriska Elektriska Rådfrågningsbyrån, ingenjör Rosén.

Undertecknad har varit arkitekt och byggnadschef och min närmaste man och värderade medhjälpare har varit arkitekt Göran Pauli.

Stockholm 3 februari 1921.

Ivar Tengbom.

NYBYGGNAD FÖR LIVFÖRSÄKRINGSAKTIEBOLAGET VICTORIA Å TOMTEN N:R 22 I KV. POLACKEN VID KUNGSGATAN.

Det är ju ej odelat angenämt för en arkitekt att rita hus efter ett på förhand fastställdt fasad-schema, såsom här har varit fallet.
Men ändamålet helgar medlen och avsikten, att få Kungsgatan enhetligt bebyggd har ju här, även om man i vissa avseenden önskat andra bestämmelser, varit god. I avseende på Victorias byggnad har detta schema på byggnadsnämdens begäran följts, men har i andra fall så väsentliga avvikelser gjorts att den avsedda totalverkan sannolikt kommer att avsevärt försvagas.

Tomten i fråga ligger på Kungsgatans norra sida med sin baksida vänd emot en nivå som ligger c:a 8 m högre.

Tomterna på denna sida äro relativt små och grunda, varigenom djupt liggande mot norr vettande gårdar skulle bildas, om tomterna bebyggdes på vanligt sätt. Med byggnadsnämdens medgivande har därför huset i fråga uppförts i T-form, varigenom två mindre gårdar bildats, som avse att, tillsammans med motsvarande gårdsrum å grannhusen, bilda större gårdsrum varigenom de i mittflygeln liggande lokalerna kunna få mera luft och sol från öster och väster, samt har dessutom bottenvåningen överbyggts i sin helhet varigenom gårdsplanet upplyfts i plan med våningen en trappa upp. Flygeln som är framdragen till tomtens norra gräns, tjänstgör även som contrefort mot det bakom, på det högre grusplanet liggande, huset. Byggnadens inredning framgår av de närslutna planritningarna.

Bottenvåningen upptages således av butikslokaler (delvis entersolerade), våningarna 1 och 2 tr. av Victoria, 3 tr. upp av dotterbolaget Iris, 4 tr. upp av kontorslokaler och bostäder för hushållerska och eldare, 5 tr. upp av kontorslokaler samt personalens matsal med kökslokaler, vinden kommer att huvudsakligen användas av bolagen till arkiv m. m. Källaren användes dels till bolagens kassavalv och arkivlokaler och dels till lagerlokaler för butikerna — Två trappor med elektriska hissar förmedla trafiken, den ena uteslutande för bolagens personal, den andra för allmänheten och de uthyrda kontorslokalerna.

Som synes kunna bolagen utvidga sina lokaler framdeles med de uthyrda kontorslokalerna.

Byggnaden är uppförd av tegel i cementblandat bruk med arkitekturdetaljer av granit.

Det enda ornament som förekommer å fasaden är en liten Victoriabild i slipat granit utförd efter modell av Carl Eldh.

Bjälklagen äro s. k. träcellbjälklag, som i balkbristens dagar voro bra att kunna taga till. De tunnare mellanväggarna äro av slaggtegel.

Utvändigt kommer tegelytan att slammas och, taket att täckas med skiffer.

I Victorias lokaler komma en del rum att panelas med betsad och polerad björk, för övrigt råder den största enkelhet i inredningen.

Grundläggningen har utförts av Aktiebolaget Contraktor som, oaktat själva grundbottens förträfflighet, haft stora svårigheter med att hålla upp de vidliggande, på det högre grusplanet liggande husen.

Huvudentrepenör är ingenjör Axel Olsson, på vilken även en del av i entreprenaden ursprungligen ej ingående arbeten överlåtits. Firman Axel Sjögren utför de sanitära och värmeledningsarbetena (Oljeeldning är installerad). Elektriska industribolaget utför belysningsledningarna och Graham Brothers hissarna, A. E. Rosengrens kassaskåpsfabrik kassavalvsdörrar och kassavalvsinredningar. Fasadbeklädnaden av granit levereras av A.-B. Västkustgranit och invändiga kalkstensarbeten av A.-B. Gusta.

Ingenjörsfirman Looström & Gelin har konstruerat och kontrollerat grunden.

Ingenjör H. Theorell har konstruerat och kontrollerat de sanitära och värmeledningsarbetena.

Ingenjör I. Rosén har konstruerat och kontrollerat de elektriska arbetena.

Dagkontrollen har utövats av ingenjör B. Ljungar. Arkitekt och arbetschef för byggnaden har varit undertecknad. Byggnaden skulle hava varit färdig hösten 1920 men råkade tyvärr in i den stora lockouten och torde därför ej bliva färdig förr än i sommar.

Stockholm januari 1921.

Erik Josephson.

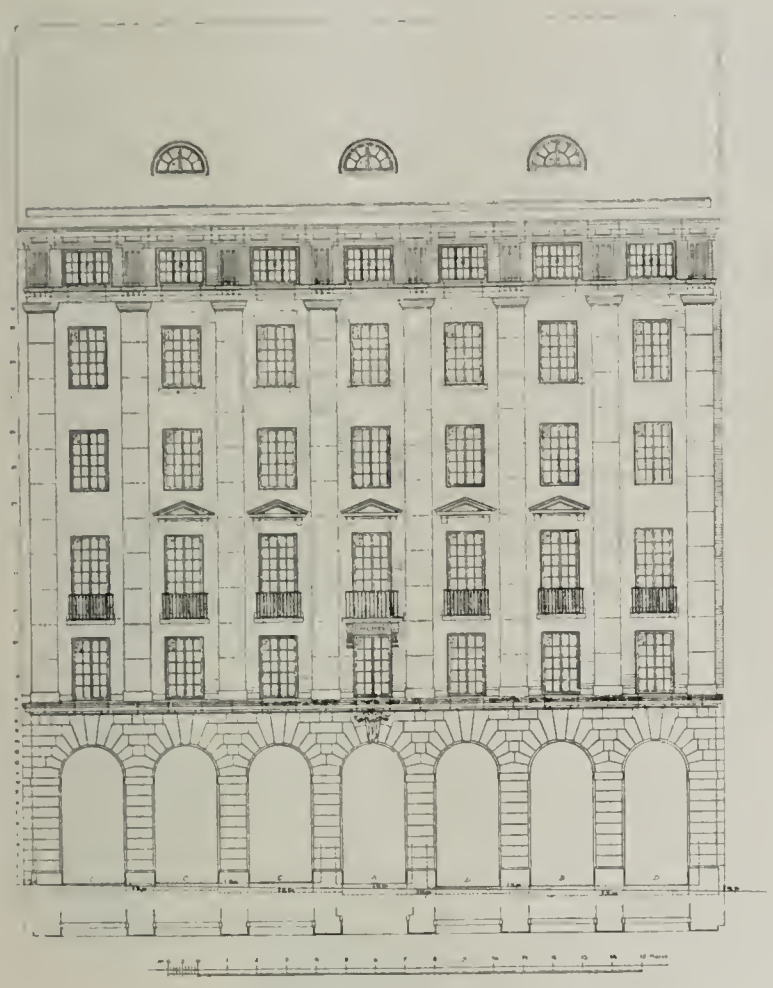

Ritning till nybyggnad för Assuransföreningsaktiebolaget Victoria
å tomten No 22 i kv Pelarken inom Johannes församling i Stockholm

Fasad mot Tegnérgatan

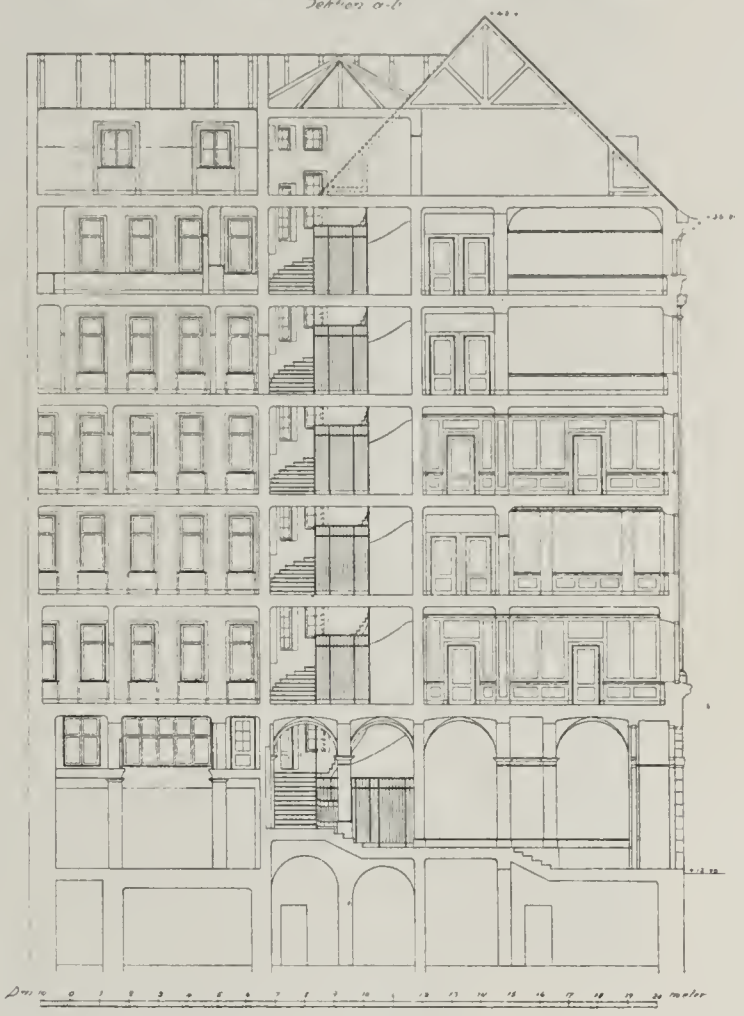

Ritning till nybyggnad för Assuransföreningsaktiebolaget Victoria
å tomten No 22 i kv Pelarken inom Johannes församling i Stockholm

Sektion a-b

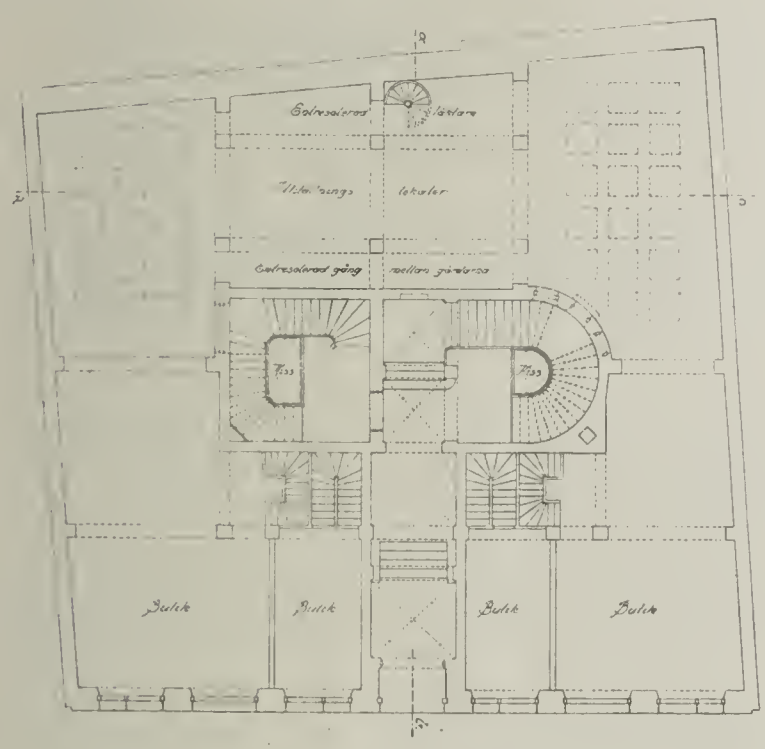

Ritning till nybyggnad för Assuransföreningsaktiebolaget Victoria
å tomten No 22 i kv Pelarken inom Johannes församling i Stockholm

Plan av källarvåningen

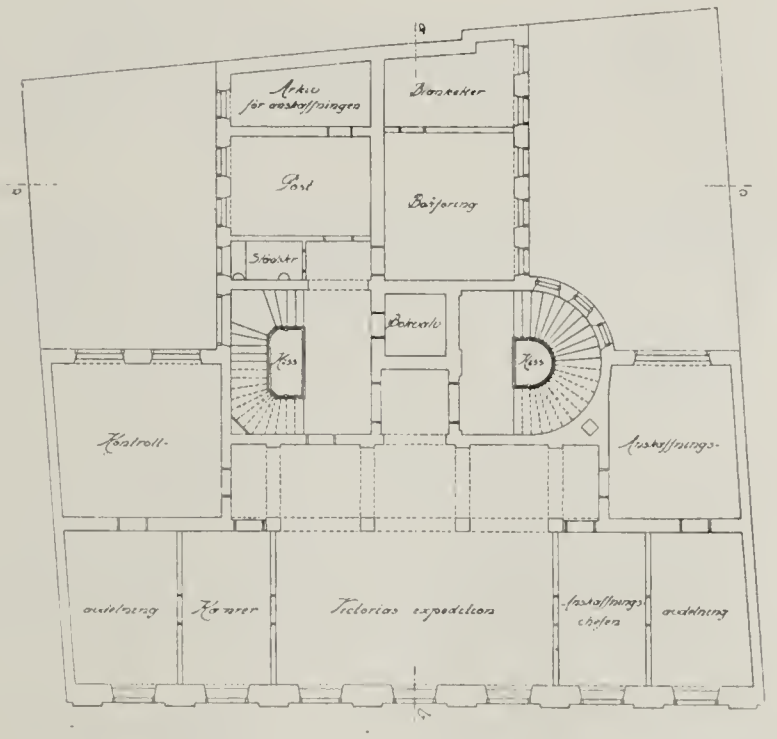

Ritning till nybyggnad för Assuransföreningsaktiebolaget Victoria
å tomten No 22 i kv Pelarken inom Johannes församling i Stockholm

Plan av våningen 1 tr upp

VICTORIAS NYBYGGNAD. ARKITEKT: ERIK JOSEPHSON

FÖRSÄKRINGSAKTIEBOLAGET SVENSKA LLOYDS NYBYGGNAD KUNGSGATAN 9—11.

Enligt programmet skulle för byggherrens, Försäkrings Aktiebolaget Svenska Lloyd, räkning inredas lokaler i de första våningarna på c:a 1 300 m² och skulle för övrigt byggnaden i största möjliga grad utnyttjas för uthyrningsändamål. Svenska Lloyds lokaler skulle vara sammanhängande och så mycket som möjligt skilda från de till uthyrning avsedda.

Svenska Lloyds lokaler ha förlagts dels i bottenvåningen, där en större expeditionslokal blivit inredd med direkt entré från den med uthyrningslokalen gemensamma vestibulen, dels i vån. 1 och 2 tr. upp, vilka våningar med särskild trappa och hiss stå i förbindelse med expeditionslokalen, som sålunda blir huvudentré till Svenska Lloyds lokaler.

Expeditionslokalen är belyst med takljus från de båda gårdarna och ha där tjänstemännens arbetsplatser förlagts, under det att allmänhetens plats är förlagd i det mindre belysta mellanpartiet. Belysningen har visat sig vara fullt tillräcklig. Väggarna äro utförda i grågul stuck med vit ornering.

I souterrainvåningen under expeditionslokalen äro kapprum för tjänstemän samt kassavalv med direkt nedgång från expeditionslokalen.

Direktionsrummen äro inredda 1 tr. upp.

Väggarna äro i 1:ste direktörens rum från golv till tak klädda med hela ekskivor (5 dubbel fanér) i storlek 2,50 × 1,35 m infattade i tunt, mörkare listverk, i 2:dre direktörens med panel i valnöt.

VY I KUNGSGATAN

SVENSKA LLOYDS NYBYGGNAD. STYRELSERUMMET

Styrelserummets väggar äro i puts med freskomålningar över hela ytan av Jurgen Wrangel väggarna i hall och korridor med fresker av Evald Dahlskog.

Övriga arbetslokaler ha oljemålade väggar. I samtliga rum parkettgolv.

Lokaler för uthyrning äro dels butiker utefter hela fasaden med lager i souterrainvåningen, dels våningen 3, 4, 5 och 6 tr. upp med en särskild trappa och hiss från den med Svenska Lloyds gemensamma vestibulen.

Fasaderna äro putsade i terrasit med sockel, listverk och orneringar i grågul västkustgranit. Bottenvåningens arkad och pilastrar äro i grå och väggfälten i gul ton. Portalen flankeras av tvenne granitpelare på vilka stå figurer av brons, Pallas Atenæ och Hermes, modellerade av Sidney Gibson och gjutna vid Bergmans Konstgjuteri.

Byggnadsstommen består utvändigt av tegelmur i cementbruk och invändigt av genomgående pelare och bjälklag av armerad beton, konstruerade av professor Kreüger. Betonarbetena ha utförts av Kreüger & Toll.

Inredningsarbeten av ädlare träslag jämte hela möbleringen i Svenska Lloyds lokaler ha utförts av Stufverums Snickerifabrik i Mjölby genom Arkitektkontoret Vadstena.

Värme- och avloppsledningar ha efter ritning av Theorells konstruktionsbyrå utförts av A.-B. P. A. Sjögren.

Hissar och elektr. ledningar efter Elektriska Prövningsanstaltens ritningar ha utförts av Luth & Roséns El. A.-B.

Elektr. transportanordningar inom Lloyds lokaler ha konstruerats av ingenjör J. W. Henrekson och utförts av A.-B. Nybergs Uppfinningar.

Byggmästare har varit ingenjör Paul Östlihn.

Arkitekt och arbetsledare har varit

Östlihn & Stark.

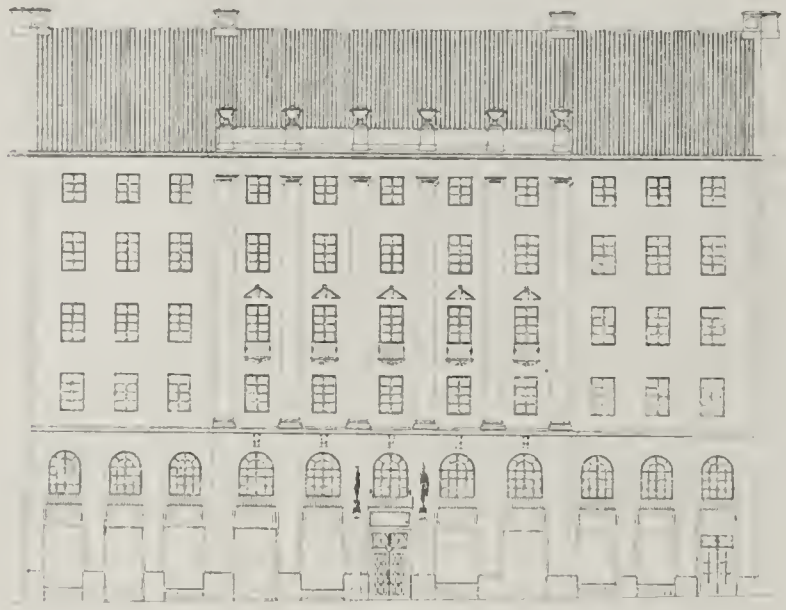

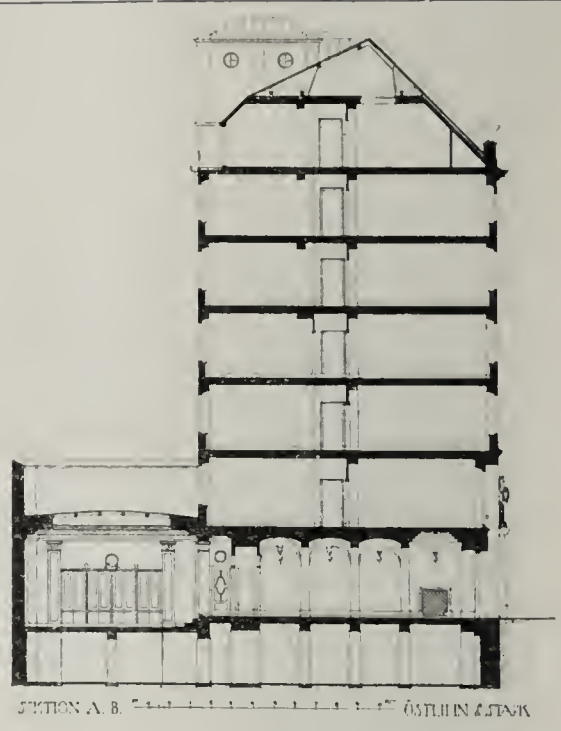

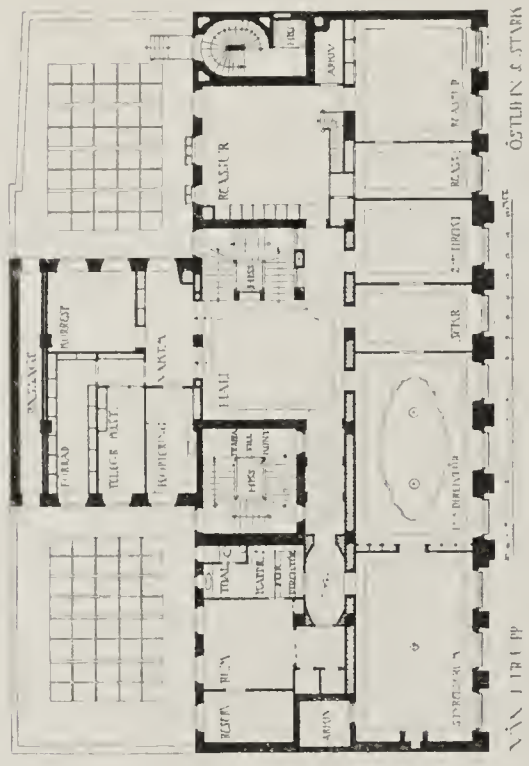

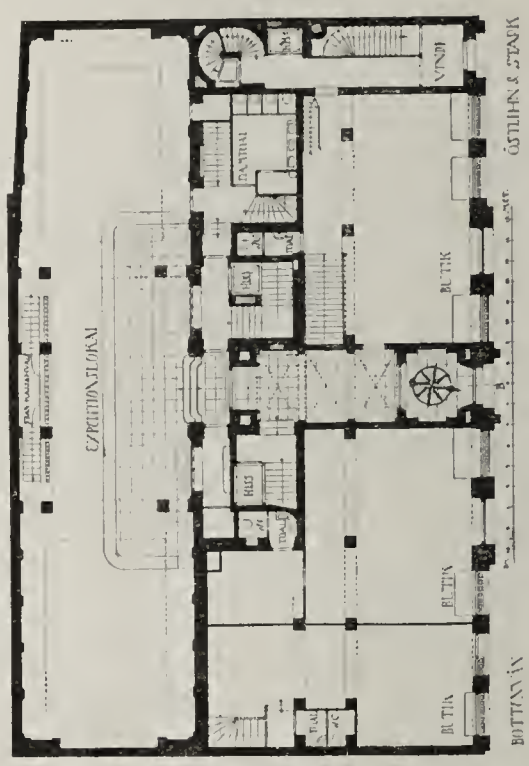

SVENSKA LLOYDS NYBYGGNAD
ARKITEKTER: ÖSTLIHN & STARK

TÄVLINGAR.

Offentliga byggnader i Malmö. I november 1920 har utlysts en mycket intressant tävling som »avser att genom lämplig placering av offentliga byggnader i Malmö, nämligen kommunalhus, teater, konserthus, bibliotek och eventuelt polishus i harmoni med kringliggande byggnader åstadkomma antingen en monumentalt anordnad plats, kring vilken en del av dessa byggnader på ett värdigt sätt ansluta sig, eller ock att å flera ställen inom staden med någon eller några av dessa byggnader som huvudled i plandispositionen åstadkomma vackra stadspartier».

I första rummet är tävlingen alltså en stadsplanetävling omfattande de centrala delar av Malmö där byggnaderna få förläggas. Denna centrala del är å tävlingen bifogad karta markerad, men uppgifter saknas angående vilka tomter och områden som av ekonomiska eller andra orsaker över huvud taget äro praktiskt taget tänkbara. Denna sida av tävlingen fordrar därför ingående kännedom om staden och förhållandena där.

I andra rummet gäller tävlingen förslag till de olika byggnaderna. Skisser med »lösliga» planer i skala 1 : 400 begäras av stadshuset, teatern och konserthuset.

För stadshuset har uppgjorts ett mycket detaljerat program med ytmått på alla rum. Det förefaller som om det kunde varit tillräckligt i detta stadium med angivande av nyttig golvyta i varje våning för tjänsterummen, så att byggnaden kunnat planeras enligt kontorsbyggnadssystem. Nu är det fara att intresset delas med det som dock här synes vara huvudsaken, grupperingen i stadsbilden.

Själva greppet på tävlingen är f. ö. mycket glädjande i det att arkitekternas uppgift här icke är inskränkt till sammankomponering av vissa byggnader till en given stadsplan utan även inbegriper monumentalbyggnadernas placering i stadsplanen. En stor och lockande uppgift!

Prisnämnden utgöres av generaldirektör C. Möller och arkitekten C. Westman i Stockholm, 1:ste stadsingenjören Alb. Lilienberg i Göteborg samt stadsingenjören A. Nilsson, stadsarkitekten S. Sörensen, v. häradshövding E. Wehtje och häradshövding Ivar Öhman i Malmö.

Tävlingstiden utgår d. 1 juni 1921. För pris och inköp finnas tillgängliga 30 000 kronor. Program erhålles genom stadsarkitektkontoret i Malmö.

E. G. A.

Helgeandsholmen. Tävlingen om Helgeandsholmens slutliga ordnande utgick d. 15 dec. 1920. Prisnämnden utgjordes här av v. häradshövdingen C. E. Kinander, professorn K. E. O. Kjellberg, professorn I. J. Tengbom, arkitekten E. C. Westman och byggnadsrådet J. S. Curman. Tävlingens utgång blev följande:

1:sta	pris	4 000 kr.	arkitekten John Edoff
2:dra	pris	3 500 kr.	arkitekten E. G. Asplund
3:dje	pris	2 500 kr.	arkitekten Birger Borgström
3:dje	pris	2 500 kr.	arkitekterna David Dahl och Paul Hedqvist samt skulptören Erik Grate
3:dje	pris	2 500 kr.	arkitekterna Sven Jonsson och Olof Lundgren
Inköp		2 000 kr.	arkitekten Ragnar Östberg
Inköp		1 000 kr.	arkitekten Peder Clason.

Chalmers. Tävlingen om förslagsritningar till nybyggnader för Teknisk högskola i Göteborg utgick den 10 jan. 1921. Prisnämnden som bestod av ingenjör S. Lübeck, professorerna B. H. Grauers, E. Lallerstedt. I. Tengbom och 1:ste stadsingenjören A. Lilienberg har nyligen offentliggjort resultatet som blev:

1:sta	pris	14 000 kr.	arkitekterna Arvid Fuhre, Hugo Jahnke, Conn. Nyquist, Karl Samuelsson.
2:dra	pris	9 000 kr.	arkitekterna R. O. Svensson, H. Eriksson.
3:dje	pris	7 000 »	arkitekterna S. Branzell, Bj. Hedlund.
Inköp		4 000 »	arkitekterna David Dahl, Paul Hedqvist, Joel Lundeqvist.
Inköp		4 000 »	arkitekterna K. M. Bengtsson, G. Stendahl.
Inköp		4 000 »	arkitekterna Gunnar Jonsson, E. R. Håkansson.
Inköp		3 000 »	arkitekterna Birger Jonsson, Björn Hedvall, Robert Hult.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å föreningens lokal, måndagen den 13 december 1920 kl. 7,30 e. m.

Sedan de löpande ärendena hade avgjorts, lämnade arkitekterna W. Gahn och E. Hawerman i samband med visning av skioptikonbilder redogörelse för sina studieresor i Italien. Efter sammanträdets slut vidtog supé med julfest. Vid denna framfördes en årsrevy i bilder av arkitekten Borgström, som i skämtsam form berörde de mera remarkabla händelserna under det gångna året inom arkitektvärlden.

Sekreteraren.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 17 januari 1921 kl. 7,45 e. m.

Efter protokolljustering och uppläsande av årsberättelse upptog programmet en redogörelse för tävlingen om konserthuset i Stockholm av arkitekten C. Westman, samt demonstration av en del av de utställda förslagen. Arkitekten Westman redogjorde först för konserthusets tomtfråga och de underhandlingar, som i denna sak förts med Stockholms stad, och övergick därefter till en kort sammanfattning av prisnämndens utlåtande om de prisbelönta och inköpta förslagen. Arkitekten Anderberg, som jämte arkitekt Westman och advokat Lidforss varit prisdomare, underströk, att han vid bedömningen av förslagen i allt varit av samma uppfattning som arkitekten Westman, men dock önskat, att prisnämnden hade gjort skillnad på de båda första prisen. Därefter vidtog en demonstration av de prisbelönta och inköpta förslagen av respektive författare, varefter ordet förklarades fritt.

Under den följande diskussionen framhöll arkitekten Östberg att programmet alltför mycket bundit de tävlande. Han ville särskilt understryka tre punkter, vilka han ansåg vara till skada för tävlingens resultat, nämligen att entréfasaden måste förläggas till Sveavägen, att salen måste vara rektangulär, samt att endast två rader finge förekomma.

Arkitekten Westman framförde med anledning av kritiken prisnämndens synpunkter i dessa avseenden och poängterade särskilt, att det endast varit av tvingande skäl i samband med tomtfrågan, som bestämmelsen angående entréfasaden mot Sveavägen upptagits i programmet.

Professor Lallerstedt påpekade, att genom en minskning av Sveavägens bredd och tomtens flyttning österut entréerna skulle kunna förläggas mot Hötorget.

Arkitekten Grut, som redan före tävlingen haft tillfälle att sätta sig in i konserthusfrågan, ansåg att tomten vore för liten för att de två salarna skulle kunna förläggas i samma plan, och då detta enligt prisnämndens åsikt vore det enda riktiga, ansåg han, att den lilla salen borde slopas för att ej den stora salen skulle bli för trång och olämplig i formen.

Sedan därefter ingenjören Hübe och arkitekten Josephsson haft ordet beslöt avdelningen att antaga följande resolution:

Avdelningen anser, att resultatet av konserthustävlingen visar önskvärdheten av, att entréfasaden förlägges mot Hötorget och ej mot Sveavägen.

Sekreteraren.

I BANGÅRDSFRÅGAN.

SMEDSUDDSLINIEN MÅSTE UTREDAS.

Det nu senast föreliggande förslaget i bangårdsfrågan, 1921 års förslag, uppgjort av delegerade för Stockholms stad och Staten, skiljer sig i sin huvudtanke knappast från 1915 års förslag. Modifikationen ligger i sträckan Södermalm—Norrmalm med återupptagande av 1910 års linje öster om Riddarholmen. Det nya ligger i delegerades uppfattning, att den nuvarande sammanbindningsbanan anses kunna räcka för de närmaste 40 åren framåt. Förslaget bibehåller bron över Årsta holmar, ny stationsbyggnad för Södermalm, centralstationen i ungefär sitt gamla läge, dock flyttad något väster ut, varigenom erhålles en ny parallellgata till Vasagatan, ävensom intill denna plats för framtida spår för förortsbana, varjämte den s. k. puckeln framför stationsbyggnaden är minskad till 3 m:s höjd över nuvarande markplan.

För närvarande skulle endast bron över Årsta holmar byggas, då denna måste vara färdig när Hammarbyleden öppnas för trafik, varjämte all mark som behöves för förslagets realiserande nu skulle regleras mellan Staten och Stockholms stad, så att Staten blir ägare av densamma, och sålunda får i sin hand att när förhållandena så kräva kunna oberoende av den andra parten utbygga förslaget. Härjämte föreslå stadens delegerade, att mark reserveras för en kringgående linje över Smedsudden, om man framdeles skulle vilja taga upp denna linje.

Från delegerades sida har man skjutit frågan om Årstabron i förgrunden och härigenom har man velat bagatellisera förslagets övriga konsekvenser och bibringa allmänheten den uppfattningen att här är ej fråga för närvarande om annat än bron över Årsta holmar och sen kan man ha frihet att gå vilken linje man önskar.

Det är emellertid alldeles grundfalskt att betrakta frågan på detta vis, och därmed, om man nu också skulle anse sig kunna gå med på bron över Årsta holmar, utan vidare sanktionera det förslag till uppgörelse som framlagts av delegerade.

Det viktigaste i förslaget till uppgörelsen torde i stället vara regleringen av all för banans utbyggande erforderlig mark och de konsekvenser, som härav kunna följa, då Staten sedan har i sin hand att successivt utbygga linjen. Och Stockholms stad avhänder sig därvid allt inflytande på olika detaljer vid utbyggandet; endast för platsen omkring centralstationen är i kontraktet bestämt, att, när tidpunkten för denna närmar sig, skall förhandlingar upptagas mellan parterna rörande den ur »estetisk, stadsplane- och trafikteknisk synpunkt lämpligaste lösningen av frågan», men har därvid Staten förbehållit sig att »därest vid dessa förhandlingar enighet mellan parterna icke vinnes, äger dock Staten att utan hinder därav träffa de anordningar vid centralstationen, som anses behövliga för trafikens ändamålsenliga uppehållande». I och med antagandet av delegerades förslag har sålunda Stockholms stad avstått ifrån vidare inflytanden på frågans framtida utveckling. Talet om en kringgående linje som ett eventuellt framtidsperspektiv är här rena spegelfäkteriet.

Man torde nämligen med bestämdhet kunna förutskicka att sedan detta avtal en gång träffats, frågan om en kringgående linje om en 10 à 20 år kan på allvar tagas upp igen. Då kommer det att heta: Det är för sent! Och det med rätta! Ty under tiden ha parterna var i sin stad inrättat sig efter avtalet. Man har under tidernas lopp vidtagit dispositioner än här än där, kanske relativt obetydliga var och en för sig, men sammantagna representerande en stor summa — så stor att man för alltid förankrat sig vid den en gång valda linjen.

Det är därför nödvändigt att frågan före avgörandet allsidigt skärskådas och Årstabron icke får dominera beslutet mera än varje annan detalj.

Det mest sympatiska draget hos 1921 års förslag är att det bibehåller nuvarande sammanbindningsbanan. Det ville nästan synas som om delegerade hade kommit till insikt om, att det ej går att över Riddarholmen lägga en järnvägsbro för 4 à 5 spår! Men tyvärr, detta glada budskap var endast en chimär, en chimär, som i lyckligaste fall kan räcka en 30 à 40 år framåt. Därefter tvår delegerade sina händer och påvisar hurusom sedermera, när förhållandena det påfordra, man hit kan förlägga ända intill 5 järnvägsspår, förutom en trafikgata.

Det är inför dessa framtidsutsikter man blir betänksam. Vad är detta annat än 1910 års förslag, som då väckte sådan indignation, och mycket snarlikt 1915 års förslag, fast detta gick väster om holmen. Det hela är att delegerade varit nog optimistiska att tro, att de provisorier, som även dessa båda förslag upptogo, nu skola kunna räcka ännu 40 år framåt.

Finnes det då några sakförhållanden eller dispositioner i det nya förslaget som berättiga denna delegerades optimism?

Avtalets bestämmelser om ändrat öppethållande av järnvägsbron vid Söderström för slusstrafiken hör givetvis hit. Härigenom har öppethållandet av bron under dygnets för järnvägstrafiken viktigaste timmar nedminskats från 4 till 3 tim. och i stället för att räknas som hittills från 6 f. m. till 8 e. m. utsträckts till 11 e. m. förutom den övriga delen av dygnet. I gengäld är gatukorsningen vid Södra Mälarstrand bibehållen och denna blir ju allt besvärligare efter tillkomsten av spårvagnslinje som här måste fram.

Vidare torde beaktas att efter tillkomsten av en ny station på Söder och den framdeles planerade rangeringsstationen vid Årsta, all nordgående trafik, i stället för att som nu utgå ifrån Norrmalm och vilken sålunda icke belastar sammanbindningsbanan, framdeles väl kommer, med den typ på stationshus som är valt för centralstationen, ävenledes att framföras över sammanbindningsbanan och öka trafikbelastningen av denna. Tager man det enkla proportionsförhållandet mellan den nordgående och sydgående trafiken att vardera utgöra hälften av hela trafiken, vilket icke är så alldeles missvisande, ökas härigenom sammanbindningsbanans trafikbelastning till den dubbla. Detta torde vara en faktor av betydenhet, som icke är ägnad att stärka tilltron till delegerades optimism. Det torde därför vara fullt berättigat att betrakta delegerades bibehållande av sammanbindningsbanan endast som ett provisorium, och går man med på förslaget, är det också ofrånkomligt, att vi förr eller senare ha sammanbindningsbanan ombyggd till en bredd av 4 à 5 spår.

Vad kommer då detta att ha för konsekvenser för Riddarholmskanalen? Delegerade hava i en förslaget åtföljande ritning ävenså i modell visat att det verkligen låter sig utföra. I samband härmed är också projekterad en 18 m:s trafikgata, vilken torde bliva nödvändig förr eller senare för stadens gatutrafik. När allt detta inlagts finnes kvar av kanalen endast ett 5 m:s brett »dike», vilket i ovan nämnda handlingar visas vidgat med den utefter Riddarholmen befintliga gångbanan, varigenom kanalen skulle erhålla en cirka 9 m:s bredd. Man torde vara berättigad hysa starka tvivel om, att denna mycket komplicerade och dyrbara procedur verkligen skulle komma till utförande. Mera sannolikt är väl att kanalens saga är all i och med antagandet av förslaget.

Som redan nämnts, är den besvärande puckeln i Jakobsgatans förlängning från tidigare mått nedminskad till 3 m över nuvarande terräng och den nya brons till Kungsholmen landfäste. Man skall ju vara glad för allt vad denna kan minskas, men måttet 3 m är tyvärr ännu så pass stort, att arrangementet här alltid kommer att hava karaktären av en puckel, och då betyder det ju inte så mycket om den är litet större eller mindre. Från stadsplane-

synpunkt kommer denna alltid att bliva synnerligen besvärande, och dess läge är det allra olyckligaste intill bron som i sig självt alltid har en viss kavitet och som i stället borde hava en omgivning med låg terräng, som snarare höjer sig mot bron än faller mot densamma. De båda sneda uppkörsramperna från Vasagatan till förplatsen framför stationshuset äro också synnerligen svårhanterliga problem i denna olyckliga planbildning, dubbelt olycklig i denna besvärande närhet till nordens i modärn tid kanske märkligaste monumentalbyggnad. Är det icke ett sorgligt tecken på inkonsekvens i vår tid att samma råd som beslutat uppförandet av denna praktbyggnad också kanske skall nödgas godkänna denna hela stadspartiet förvanskande terräng.

Centralstationen är, som redan tidigare framhållits, bibehållen i huvudsakligen oförändrat läge. Delegerade angiva att de undersökt möjligheten av en förflyttning av stationshuset till plats norr om Kungsgatan, men att en sådan visat sig omöjlig att ekonomiskt genomföra. Detta är givetvis en fråga av allra största betydelse och här borde underlaget för undersökningen hava framlagts, då undersökningar av denna art, som helt naturligt är, kunna utföras på många sätt. Ty det kan ju icke nog framhållas vilken oerhörd betydelse det skulle vara för det blivande Stockholms fysionomi, om detta vidsträckta område kunde frigöras från järnvägen och med sina enastående möjligheter få organiskt inordnas i stadskroppen.

Det har av trafikteknici framhållits, att stationen skulle till sitt spårantal kunna minskas, sedan lokaltrafiken, som nu representerar ungefär halva frekvensen, avskilts. Det är kanske icke så otänkbart, att uppfattningen härom såväl som om sammanbindningsbanan kan komma att undergå en förändring i motsvarande riktning. Skulle det vara så, att stationens antal spår kan nedprutas, blir det behövliga stationsutrymmet mindre, och centralstationen ej längre fullt så svårhanterlig i stadsplanen som nu, och nya lösningar, som tidigare ej varit möjliga, kan kanske nu tänkas genomförbara — och platsen frigöras från järnvägen!

Går man igenom punkt för punkt de stora dragen i 1921 års järnvägsförslag, och de konsekvenser detta förr eller senare kommer att föra med sig för Stockholms vidkommande, kan man ej annat än ställa sig reserverad mot hela förslaget. Järnvägsstationens läge, platsen framför densamma med »puckeln» och den utbyggda sammanbindningsbanan, allt är av-

skräckande — och detta allt mitt i Stockholms hjärta. Och fortsätter man vidare i yttre rayonen till Södra stationen och bron över Årsta holmar har av två kända trafikteknici mot dessa riktats mycket grava anmärkningar. Den opposition som ställer sig mer och mer reserverad mot hela förslaget, måste inför dessa fakta samla sig nu inför kravet på utredning av den kringgående linjen, innan frågan på basis av den föreliggande utredningen upptages till avgörande.

Carl G. Bergsten.

Vid Svenska Teknologföreningens Avdelning för Husbyggnadskonst sammanträde den 21 mars 1921 diskuterades 1921 års förslag till bangårdsanordningar i Stockholm, och beslöt avdelningen att antaga följande resolution.

Avdelningen, som väl beaktar önskvärdheten av, att en slutgiltigt tillfredsställande lösning av Stockholms bangårdsfråga snarast må kunna finnas, anser emellertid, att under nuvarande ekonomiska förhållanden den kanske enda framkomliga vägen är ett *provisoriskt* utnyttjande av nuvarande stambanan mellan Söder- och Norrmalm ävensom av nuvarande centralstationen.

Avdelningen vill emellertid med skärpa framhålla önskvärdheten därav, att icke några sådana åtgärder måtte vidtagas, vare sig det gäller stadens centralare delar eller hammarbyleden, som kunna tänkas fastlåsa den befintliga järnvägsbron mellan Söder- och Norrmalm eller centralstationen i nuvarande lägen, och sålunda i framtiden ett trafikbälte av betydande omfattning skapas mellan gamla staden och Riddarholmen ävensom mellan Norrmalm och stadshuset samt Klara sjö.

Avdelningen vill även uttala en förhoppning om, att innan något förslag i bangårdsfrågan avgöres av statsmakterna eller de kommunala myndigheterna en grundlig och allsidig utredning må ägnas åt linjen Långholmen—Smedsudden.

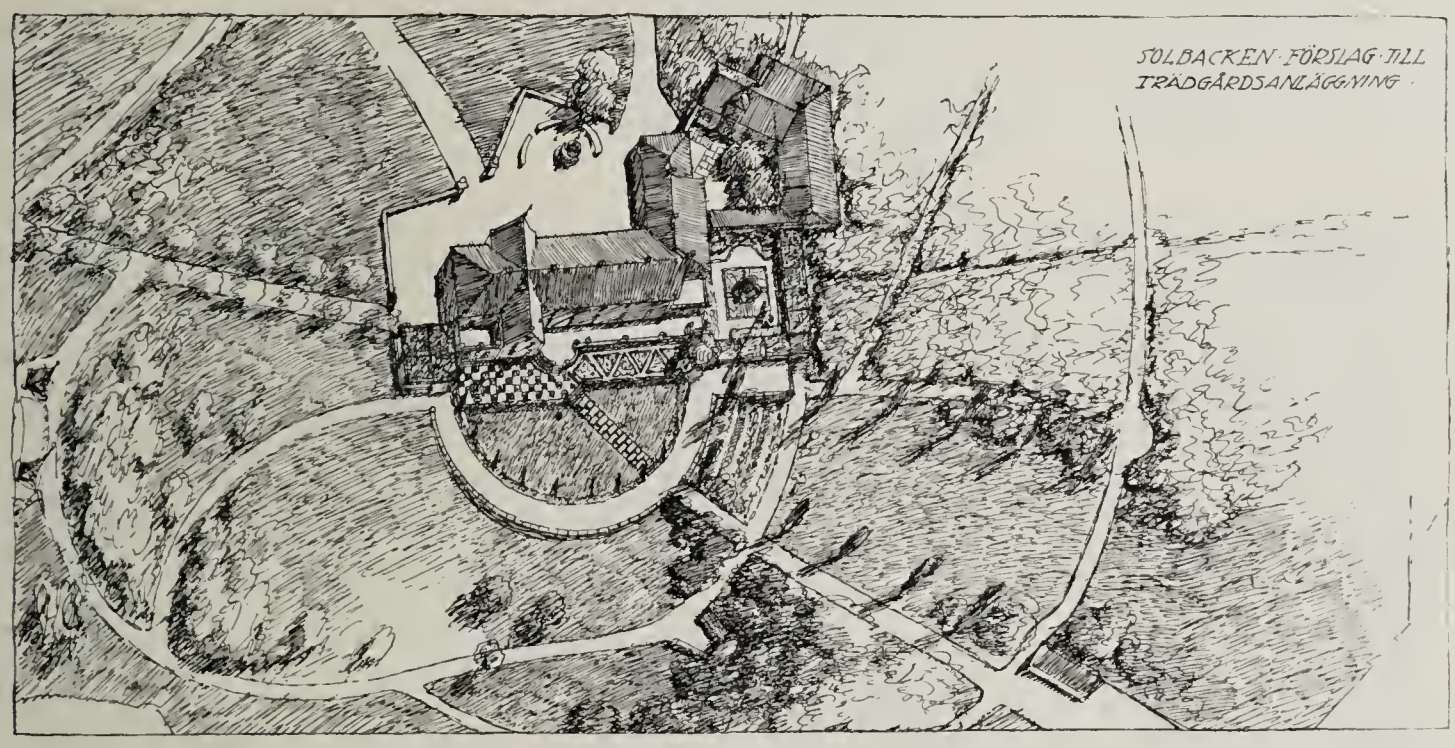

SVENSKNABBEN INVID KALMAR.

På en udde vid Kalmarsund strax norr om Kalmar och sedan äldre tider känd under namnet Svensknabben har konsul John Jeansson, ägare till landets största kvarnetablissement, Kalmar Ångkvarn, slagit ned sina bopålar. Svensknabben, som i gamla tider är känd ända sedan striderna under Christians tid, då här växlades skott mellan danskar och svenskar, är numera en mycket lugn och rofylld tillflyktsort. Genom klok omtanke av den nuvarande ägaren har på det stora området uppvuxit en tät barrskog, som skyddar själva bostadsplatsen från de nordostliga vindarna och mot söder öppnar sig utsikten åt Kalmar med landtungor och vikar i förgrunden och mot sydost åt Kalmarsund.

Den förutvarande byggnaden, som uppfördes år 1902 av dåvarande arkitekt Harald Kinberg, upptog något mera än halva västra delen av nuvarande huvudbyggnaden utom flygel och var uppförd i två våningar samt behandlad i en modärniserad italiensk villastil, karaktäristisk för sin tidsperiod.

Vid om- och tillbyggnaden kunde, sedan obetydliga delar nedrivits, den äldre rumsindelningen efter smärre ändringar — särskilt beträffande entrén — i huvudsak bibehållas och till denna fogas de nya rummen.

Vid fasadbildningen har däremot icke den äldre fasadarkitekturen bibehållits, utan har man sökt anknyta den nya till den solida arkitektur, som är så karaktäristisk för det äldre Kalmar, vilket emellertid ej kunde ske med mindre än att en helt ny fönsterindelning, ävenså takbildning gjordes.

I den nya plandispositionen bibehölls den äldre byggnadens orientering med långfasaden mot söder, och i vinkel mot denna förlades i en flygel kökslokalerna. Då källaren var ogynnsam att i större utsträckning utnyttja till ekonomilokaler, har en del av dessa förlagts i friliggande byggnader, vilka tillsamman med förut nämnda köksflygel ordnats kring en särskild ekonomigård.

En sida av denna gård bildas av bykhuset, som utom tvättstuga innehåller mangelbod och strykrum samt ovanpå dessa stor torkvind. I vinkel mot denna ligger en länga med bodar, för ved, is m. m. och utanför denna löper en stensatt loggia. Denna fortsätter åt ena sidan utefter en mur, som å gårdens tredje sida sammanbinder uthuslängan med köksflygeln, samtidigt som muren avskiljer köksgården från paradträdgården. Loggian utmynnar åt andra hållet i en passage, som åtskiljer bykhuset från bodarna.

Då dessa ekonomibyggnader ligga inbäddade i skogsvegetation och följaktligen icke bliva synliga i landskapet på större avstånd, ha dessa smärre byggnader grupperats och utbildats mera pittoreskt, såväl i arkitektur som i färgbehandling.

Under det att sålunda huvudbyggnaden, som genomgående är uppförd i två våningar är ett putsat stenhus — röd puts med gråvita rustikkedjor och svartglaserat tegel — är bykhuset ett reveterat trähus i grågul puts med vita fönsteromramningar och bodarna träpanelade stolpbyggnader i mörk rödbrun slamfärg med loggia och gång grönmålad. Till samtliga tak för uthusen är använt enkupigt rödtegel.

Av utvändiga detaljer kan omnämnas, att skorstenarnas övre indragna del är utförd i gjutjärn. Fördelen med denna konstruktion utom att skorstenarna kunna göras smäckrare genom att godstjockleken på yttersidan kan nedbringas med cirka 15 cm, är även att skorstensavslutningen blir mycket hållbar, när krans och insättning även gjutas i järn. Även må

TERRASSEN MED BLICK ÖVER KALMARSUND.

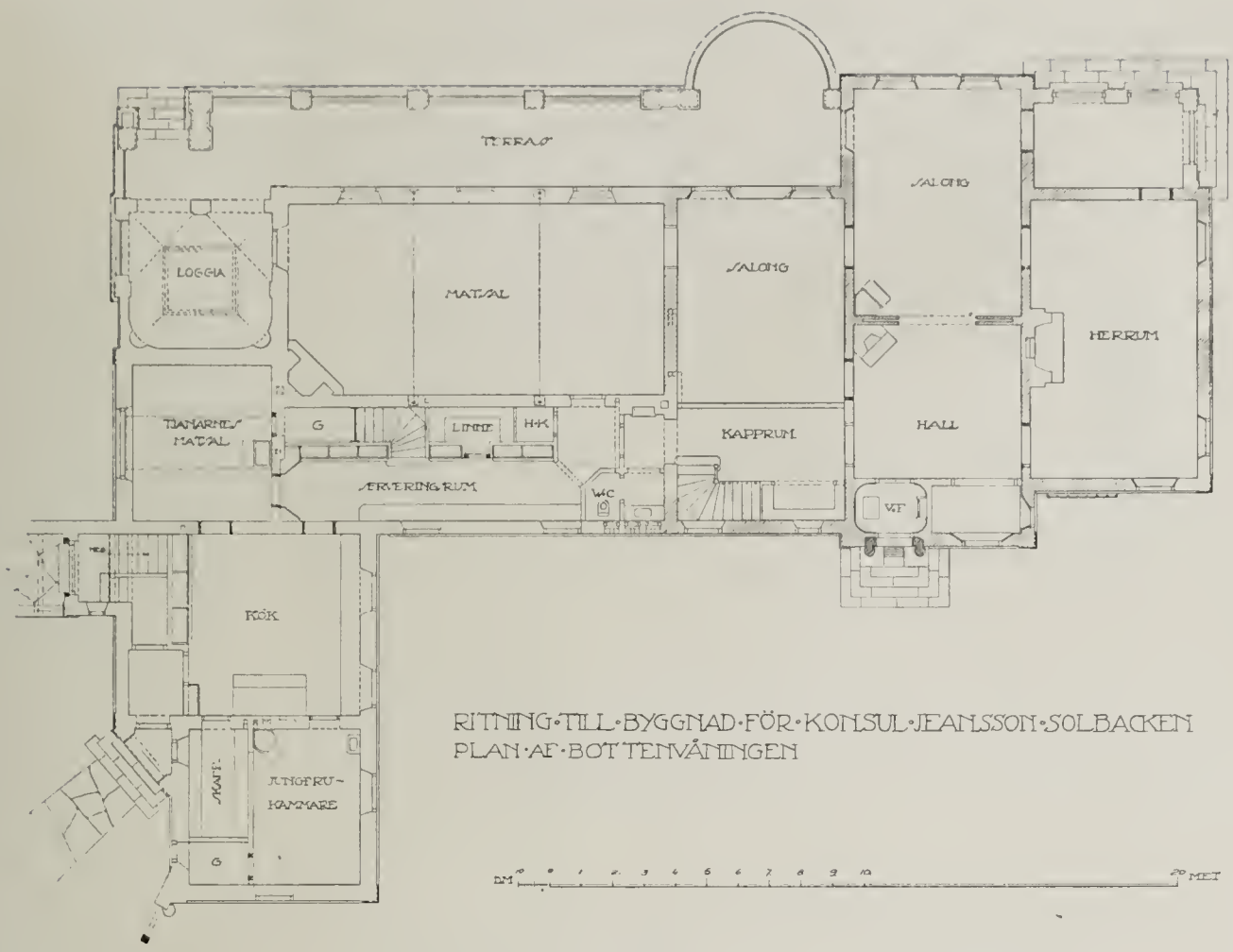

RITNING·TILL·BYGGNAD·FÖR·KONSUL·JEANSSON·SOLBACKEN
PLAN·AF·BOTTENVÅNINGEN

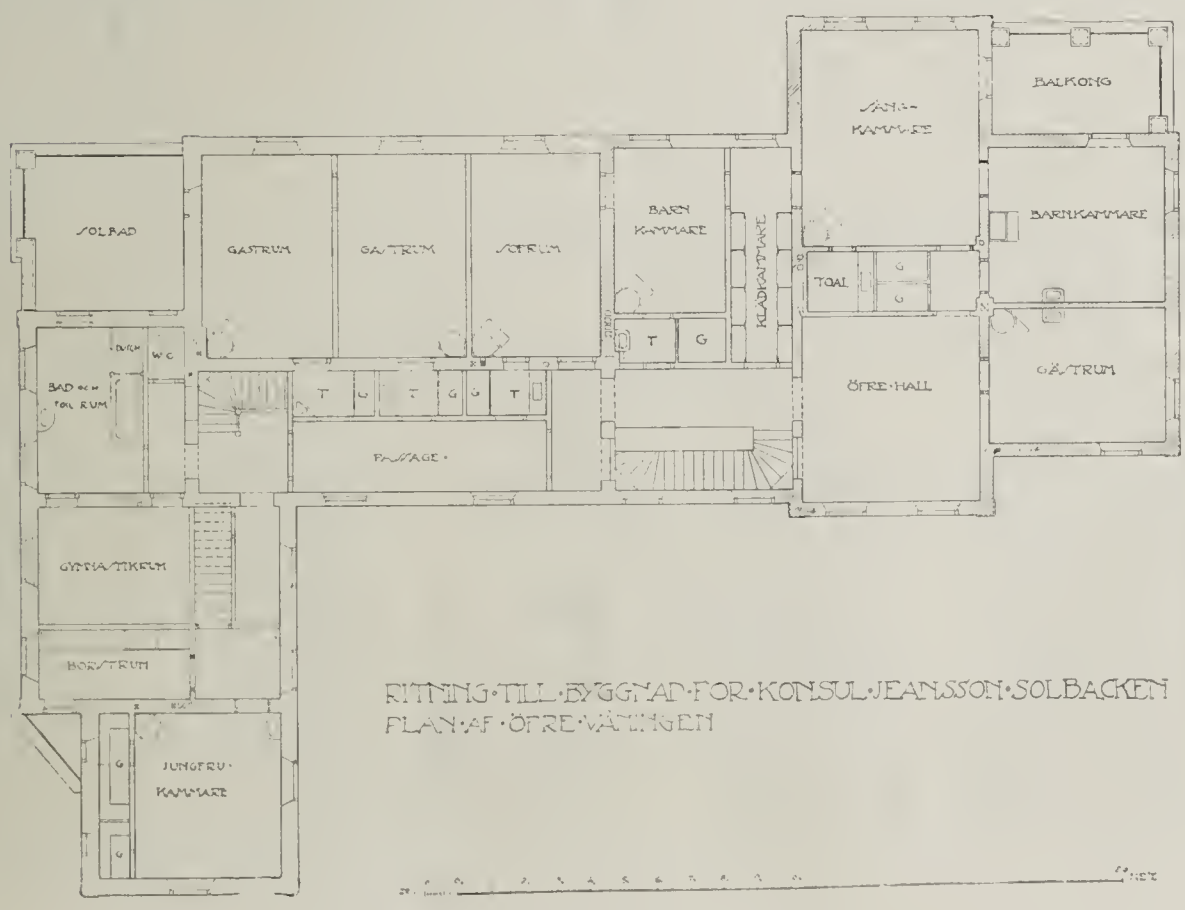

RITNING·TILL·BYGGNAD·FÖR·KONSUL·JEANSSON·SOLBACKEN
PLAN·AF·ÖFRE·VÅNINGEN

RITNING·TILL·BYGGNAD·FÖR·KONSUL·JEANSSON·SOLBACKEN

FASAD·MOT·NORR

RITNING·TILL·BYGGNAD·FÖR·KONSUL·JEANSSON·SOLBACKEN

FASAD·MOT·ÖSTER

SEKTION·D~D

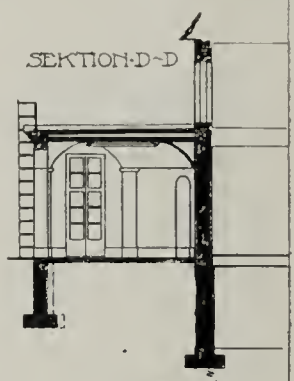

RITNING·TILL·BYGGNAD·FÖR·KONSUL·JEANSSON·SOLBACKEN

SEKTION·A~A

SEKTION·B~B

SEKTION·C~C

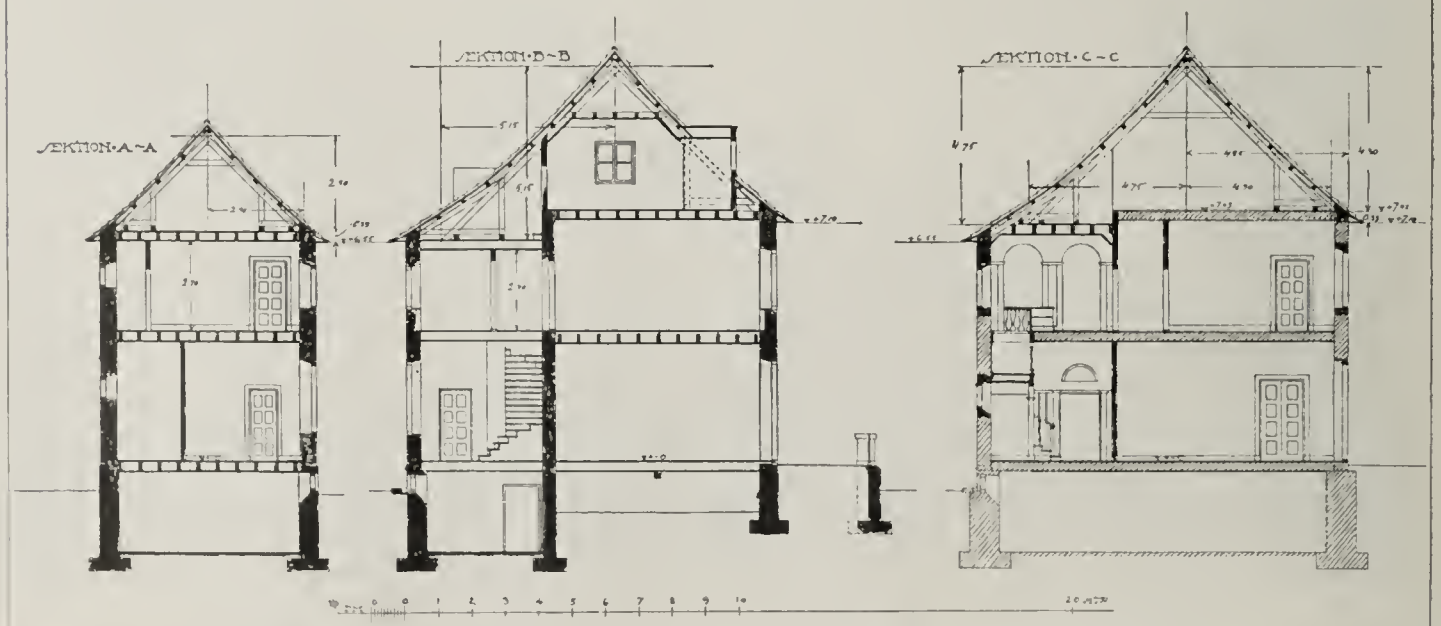

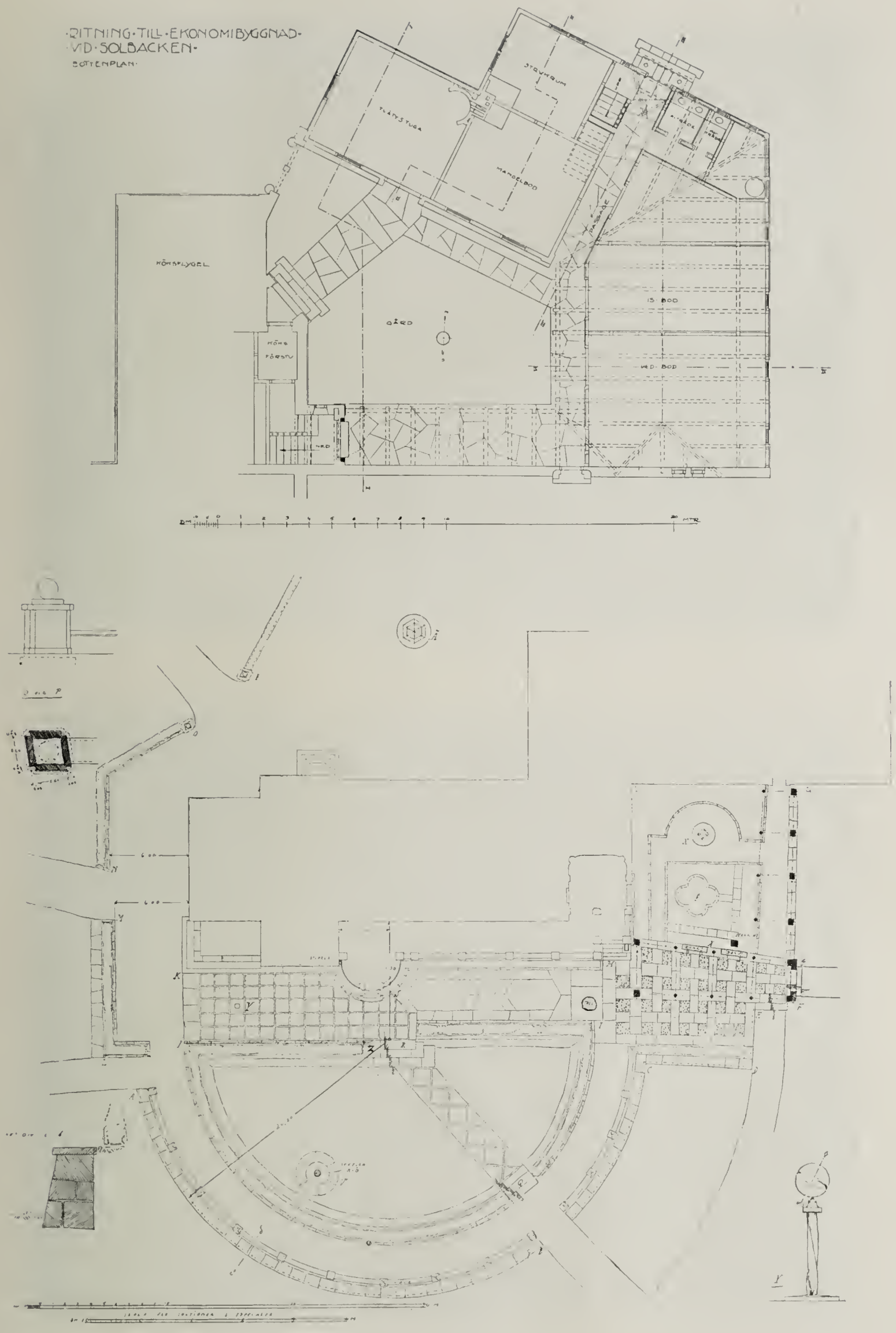

PLAN AV TRÄDGÅRDEN

BYGGNADEN FRÅN GÅRDSSIDAN.

BYGGNADEN FRÅN SJÖSIDAN.

MATSALEN.

MATSALEN.

nämnas att huvudentréns portomfattning är utförd i polerad Ekebergsmarmor, som i sin ljusa gröna ådring står i synnerligen vacker färgverkan till den röda putsen.

Av invändig rumsgestaltning torde nämnas matsalen som behandlats med bröstpanel i ek och taket i ekboasering, vilken emellertid ännu väntar på en plafondmålning i mittelfyllningen och i samband härmed i övrigt någon dekorering i färg. Väggarna äro laserade i röd kalkfärg av utomordentlig lyster och praktfull verkan, utförd av dekorationsmålaren Yngve Lundström. I rummet finnes även en stor kakelugn synnerligen vackert målad av Helge Johansson. I en gustaviansk salong äro överstycken över dörrarna målade av artisten Gabriel Strandberg och i en andra salong, som är helt panelad, äro friser och listverk skulpterade av bildhuggaren Wahledow samt svagt polycromt behandlade. Entrérummets väggar äro utförda i marmorstuck och tak boaserat i ek; trapprummet är helt klätt med ekpanel.

Ett särskilt kapitel för sig fordrar trädgårdsanläggningen. Som huvudbyggnadens längdriktning intog en sned ställning till terrängens nivåkurvor i sluttningen å södra sidan från byggnaden ned mot vattnet, och då här redan fanns en med en del äldre träd markerad huvudväg ned till båtbryggan vid Kalmarsund, gällde det att finna en planform, som samtidigt den anslöt sig till huvudbyggnaden också mjukt förband denna med terrängen och organiskt förde in den här ovan omnämnda vägen i anläggningen. Med den halvcirkelformigt utbildade förplatsen har jag sökt lösa detta problem och fick häri en anknytning till den runda utbuktningen å terrassen närmast byggnaden, en kvarleva från det tidigare skedet. För att få byggnaden i tillräckligt höjdläge — byggnaden ligger väl lågt i förhållande till omgivande terrängen — urgrävdes den halvrunda förplatsen. En gammal björk, som stod inom rundeln, försökte man rädda genom att här behålla markens gamla läge och omgärda denna med en stensatt torvbänk, vilket emellertid visade sig lönlöst. Nu är en ny planterad i den förras ställe. Rundeln är helt igensådd med gräs och omkransad av en häck med polyantha rosor och utanför denna på andra sidan en gång en klippt idegranshäck, vilken stöder sig mot kalkstenshällarna som avsluta terrassen. Framme utefter byggnaden äro blomstersängar med blommande fuschior inramade i kalkstenshällar.

I den inåtgående cirkeln mellan huvudbyggnad och köksflygeln och mot köksgårdens mur är utförd en särskild rosengård. Gårdens två sidor utgöras av nyss nämnda vägg- och murpartier; de övrida två sidorna skola bildas av övervuxna spaliergångar. Mitt i gården är anlagd en springbrunn, som dock ännu saknar sin skulpturala avslutning, och torde här särskilt observeras dennas läge mitt i den axel, som fortsätter genom rumsviten i byggnaden och vidare är avsedd att i skogsbeståndet öppna en glänta ut mot det blå vattnet i Kalmar sund. Rosorna utgöras av låga sorter i mittpartiet och med högre mot väggarna och klängrosor på dessa senare, inramade med klippta buxbomshäckar. Trädgårdens detaljutformning är utförd i samråd med trädgårdsarkitektfirman Jansson och Hallström. Bland detaljer torde här nämnas golven å övre terrassen och loggians behandling. De äro utförda i marmormosaik i kluvna bitar om 4×4 cm:s storlek med cirka 5 mm:s fogar och utfört i vit marmor med indelningar i svart belgisk marmor. Golven äro av utmärkt god förmedlande verkan mellan de finare innergolven och de grövre kalkstenshällarna. Golven såväl som stuckarbeten äro utförda av italienaren Liva.

Å gårdssidan är anläggningen enklare med en stor sandad gårdsplan, som är utfylld mot gamla bastionsliknande gråstensmurverk, vilka avtäckts med kalkstenshällar, varjämte på ömse sidor om infarten äro uppförda piedestaler byggda av kalkstenshällar. Å gårdsplanet är uppförd en brunnsöverbyggnad, med barrier av kalksten uppbärande ett dekorativt smide av järn och lock av ek, snidat med figurskulptur av Bryngel Lindbeck.

Ombyggnadsarbetet, som fullbordades under år 1916 har på ett synnerligen förtjänstfullt sätt utförts av byggnadsingeniören E. W:ion Wranne i Kalmar. Arkitekt har varit

Carl G. Bergsten.

GRÖNKÖPING, SÖDERKÖPING, KUNGÄLV...

I mellersta Sverige ligger, som vi alla veta, staden Grönköping vid Grönköpingsån. Så lyda de ypperligt tillrättaläggande inledningsorden till det programtal, varmed Carl Westman vid svenska arkitektmötet i Stockholm år 1908 — för 13 år sedan — lekande och lätt vann sitt auditorium för den goda sak, som han ville kalla »Gamla Svenska Städer». De gamla svenska städerna, både de små och de större, hade 1908 redan alltför länge varit hårt betryckta av den tidsanda, som så »hjärtlöst farit fram över det gamla och så kallt byggt upp det nya». Ett räddningsverk borde igångsättas i väntan på en ny tid. — Verket »Gamla Svenska Städer» kom varken för sent eller för tidigt. Man kan nu med tillfreds-

ställelse erkänna, att den nya tiden verkligen har inbrutit. De 13 åren, som gått, sedan det första häftet kom ut och tills nu, då sex stycken föreligga, hava i sanning varit oväntat lyckliga för allt det gamla och goda i våra städer, till vars fromma redaktionskommittén hade att verka med bilder och ord. Märkligt nog har detta verk, som frambringats med så mycken omtanke, kunskap och kärlek, redan från början åtnjutit en storartad popularitet. När kommittén nu äntligen efter 13 år bereder sig på att avveckla affären, så sker det med den stolta kungörelsen, att häfte VII skall omfatta förut orepresenterade städer och häftena VIII och IX respektive Stockholm och Visby. Dessa häften skola utkomma med endast ett halvt års mellanrum mot förut i genomsnitt vart annat år. Samtidigt — för att motsvara den enorma efterfrågan — utgivas alla tidigare häften i nya upplagor. Sålunda utsändes för ej länge sedan 1:sta häftet i sin *fjärde* upplaga. Detta är bevis så gott som något för att 1908 års män mött förståelse för sina oppositionella ideer om vad som vore mest passande och riktigast med avseende på Grönköpings och de andra städernas utveckling på den gamla ärvda grunden.

Häfte VI av Gamla Svenska Städer, vilket ej förut varit anmält i denna tidskrift, är kanske i högre grad än något tidigare förtjänt att uppmärksammas. De två städer, Söderköping och Kungälv, som i detta häfte erhållit en utförlig textbehandling och upptaga största delen av utrymmet, äro nämligen, ehuru skenbart ointressanta, på ett så fängslande och kunskapsgivande sätt skildrade, att det vore stor skada om icke alla, som hava något med våra städers utseende att göra, toge del av framställningen. Den översikt över Söderköpings byggnads- och utbildningshistoria, som lämnas av amanuensen Sigurd Erixon, själv Söderköpingsbo, är icke bara en utmärkt lokalhistorisk krönika, skriven av en grundlig kännare av de öden staden genomgått, utan bjuder dessutom på en mera allmängiltig utredning om gårds- och hustyperna i staden under olika tider, belyst av ett stort antal intressanta planritningar. De faktorer som bestämt de olika bebyggelseformerna, kunna vid ett så grundligt studium nämnas vid namn och särskiljandet av plantyper ger en länge åtrådd möjlighet att erhålla bestämningar icke bara om husens och gårdarnas karaktär utan även om deras relativa ålder, oavsett förändringar av fasader och tak m. m. Värdet av en gammal byggnad kan på så sätt bättre och riktigare bedömas, vilket givetvis har många praktiska konsekvenser.

Har Söderköpingsbeskrivningen tagit särskilt fasta på gårdsplanen och byggnadsskicket, så ägnas i Kungälvsstudien en utförligare behandling åt själva stadsplaneproblemet. Staden Kungälv lämpar sig särskilt bra härför. Intendenten Sven T. Kjellberg har kunnat fastställa hur det gick till när staden efter en brand 1612 flyttades och nyanlades efter en plan, som i allt väsentligt liknar den gamla medeltida för den »naturligt vuxna staden» typiska. Denna nu återigen högt i kurs stående planform bör sålunda även under medeltiden kunna ha representerat ett medvetet system, som gärna må kallas naturligt. Nästa gång staden skulle uppbyggas efter en brand flyttades den ånyo och förlades på strandremsan mellan älven och det höga Fontinberget. 1680 började denna flyttning, varefter staden fått behålla sin föga invecklade plan med en långgata ett stycke från älven och parallell med denna. Stadsplanehistoriskt givande äro även de kortfattade skildringar, samme författare givit Marstrand och Uddevalla. Den senare staden bjuder i våra dagar icke en så särdeles fägnande anblick, ombyggd efter åtskilliga stora eldsvådor som den är. Den korta beskrivning som intendenten Kjellberg här presterar är emellertid så instruktiv och allmängiltig att ett stycke som lämpligt och nyttigt stilprov må citeras:

»Betrakta vi den äldre planen finna vi lätt huru bebyggelsen ägt rum. Utefter åstranden upptagas tomter, som löpa ända ned i vattnet. Innanför dessa löpa gator i huvudsak parallella med ån. Till vattnet leda vattengator, vilka stundom endast äro små brinkar och kallas »allmänningar» liksom förhållandet var i Kungälv. Terrängen är ganska jämn och har förorsakat en regelbunden uppdelning i stora fyrkantiga tomtblock. Torget intar en naturlig plats vid den punkt, där den södra landsvägen på en bro leder över ån. Från detta utgå även de två vägar, som man sedan valde för att komma norrut i landskapet eller österut åt Dalsland eller Västergötland. På torget ligger rådhuset. Kyrkan har sin plats nedanför det s. k. Agneberget, där nu ett klocktorn av sten finnes uppfört. I krökningen av ån intill kyrkan tränga stränderna ihop sig så att ett vattenfall bildas. Här funnos enligt kartan »4 quarnar och en sågh». På andra sidan kvarnfallet sträcker sig det branta Hälluiteberget, vilket vid sin fot bereder rum för en plats, som kallas gammal Kiöregård d. v. s. kyrkogård. I norr där landsvägen löper ut och utanför tullporten voro badstugorna placerade. Dessa fingo vanligen icke ligga närmare staden än 50 alnar på grund av eldfaran . . . Medeltiden tog upp sina tomter så att de löpte ned till stranden. Denna blev därigenom privategendom.

Nyare tider lägga en gata utefter strandkanten, en allmän gata, som avskär privattomterna från vattnet. Här har alltså inkommit en ny uppfattning av äganderätten, som tar sig uttryck i dessa strandgator. — För övrigt synes bebyggelsen omkring ån ha varit ganska imponerande. Linné, som reste genom staden, säger: 'wi seglade in igenom en stor och djup flod, som gick igenom hela staden, på sidorna upmurad med stora stenmurar, som på ömse sidor uppehöllo de största träbyggningar, utur hwilka genom muren woro nedgångar med stentrappor ifrån sjelwa husen at man immedjate kunde stiga ifrån förstugan neder til watnet eller båten; så at wi tykte oss kommit i sjelfwa Venedig, då wi kommo till Uddevalla'». — Den som har Westmans beskrivning på Grönköping i minnet (den står att läsa i häfte I av verkets senaste upplaga) måste frapperas huru nära denna allmänna skiss täcker den exakta skildringen av Uddevalla, ehuru det troligen alls ej är denna stad, han haft i tankarna.

Till sist må om detta intressanta häfte ytterligare förtäljas, att det är lika vackert och förnämligt tryckt samt lika välredigerat som de tidigare (redaktör fil. lic. Sigurd Wallin). Redaktören har strävat efter att få med en del förut orepresenterade städer. Utom de ovan nämnda företrädas sålunda Strömstad, Kristinehamn, Skenninge, Lidköping, Östhammar, Hedemora, Hudiksvall, Hernösand och Haparanda av goda bilder med kortfattad text. En konstbilaga kan man kanske kalla reproduktionen av Akademikvarnen i Uppsala efter färgträsnitt av John Österlund. Effektfulla som denna äro även reproduktionerna av Ragnar Hjorts utsökta kolteckningar av Hedemoraarkitektur. Särskilt må rådhuset framhållas för sitt trots de små dimensionerna högst monumentala utseende.

En påminnelse om vår dödlighet skulle man väl kunna kalla redaktörens text till bilden av S:t Eriks gränd i Uppsala. Han framhåller nämligen att intet gammalt märkligt stadsparti i vårt land är utsatt för ett så permanent hot om förintande som detta. Det är de »praktiska kraven» som här pocka på en bred gata. Hoppet står emellertid till det stöd en överväldigande opinion bland gamla uppsaliensare skulle komma att utgöra om kraven stegrades till den kritiska punkten. Den enda slutsats man härav kan draga i detta sammanhang är, att Gamla Svenska Städer fortfarande behöves såsom en väckande och upplysande agitator icke minst bland grönköpingsbor i Uppsala. Häfte VI kanske ännu kan erhållas för 9 kr. i bokhandeln. Eljest är det nya priset på verket 14 kr. per häfte för subskribent och 16 kr. löst.

Anders Billow.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 14 feb. 1921 kl. 7,45 e. m.

Sedan de löpande ärendena hade avgjorts höll docenten R. Josephsson ett föredrag angående skönhetsrådets verksamhet.

Föredraget illustrerades av ett flertal vackra skioptikonbilder.

Under den efterföljande diskussionen yttrade sig herrar Bergsten, Stubelius, Josephson och Westholm.

Sekreteraren.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 21 mars 1921 kl. 7,45 e. m.

Sedan de löpande ärendena avgjorts lämnades ordet åt förste byrådirektören G. Hellgren, som i ett längre anförande redogjorde för 1921 års bangårdsanordningar i Stockholm.

Vid den följande diskussionen yttrade sig herrar Bergsten, Stafsing, Westman, Winell, Hellgren, Petterson, Gellerstedt och Åkerlund.

På grund av vad som under diskussionen framkommit beslöt avdelningen, att antaga en resolution, som återfinnes på annan plats i detta nummer.

En redogörelse för 1921 års bangårdsförslag återfinnes i Teknisk Tidskrifts Avdelning för Väg- och Vattenbyggnadskonst. Häfte 3 1921.

Sekreteraren.

BILD 1. DOMKYRKOHÖJDEN MED S:T ERIKS TORG NEDANFÖR. VID ÅN SYNES BÖRJAN TILL SALUHALLSBYGGET.
FOTO S. CURMAN.

ORDNANDET AV TRAKTEN KRING S:T ERIKS TORG I UPPSALA.

Domkyrkan ligger på en höjd vid ån. Denna domkyrkohöjd har en kantskoning av byggnader, domtrapphuset, pastorsbostället, pastorsexpeditionen och gamla kuggis (se bild 1 och 2). Nedanför denna höjd bildar Fyrisån sitt näst sista fall, vattenkraften har utnyttjats för akademikvarnen på holmen och har där gjorts en liten uppdämning, så att en större vattenspegel uppstått (se bild 3). Mellan kvarnen på holmen och domtrapphuset på höjden ligger vid stranden ytterligare ett litet byggnadsparti, kvarteret Holmen, »Gillbergska gården». Detta bebyggande har för trafiken endast kvarlämnat en trång böjd ränna, S:t Eriks gränd; till sin karaktär påminnande om vallgravsgatan Västerlånggatan i Stockholm. Denna gränd är den enda egentliga förbindelsen väster om Fyris mellan stadens centrum och de nordvästliga stora stadsdelarna i och kring Luthagen. Som sådan är den alldeles otillräcklig: spårvagnarna få gå en lång krok i backe upp och backe ner runt domkyrkan vid Gustavianum, biltrafiken har måst bortvisas för att fotgängarna blott skola behöva räkna med bondskjutsarna, bryggarvagnarna och dragkärrorna, som dock äro tillräckligt talrika för att ibland vålla oreda i den trånga, krokiga gränden.

BILD 2. DOMKYRKOHÖJDEN FRÅN NORR. S:T ERIKS GRÄND TILL VÄNSTER.

BILD 3. AKADEMIKVARNEN MED FALLET OCH DEN FÖRESLAGNA RÅDHUSPLATSEN I FONDEN.

BILD 4. UNIVERSITETSBYGGNADEN, SEDD FRÅN TAKET AV ETT HUS I KVARTERET DISA.

Tidigare ha förslag till lösning av detta trafikproblem varit uppe, och dessa ha dels avsett ett vidgande av gränden, dels ett framdragande av en gata utmed stranden, båda förutsättande ett så kraftigt ny- och ombyggande, att karaktären av detta Uppsalas enda medeltida stadsplaneparti nog därvid ginge helt förlorad. Arkitekt C. Westman har år 1909 utarbetat ett förslag, där den nuvarande gränden orubbad bibehålles och får ombesörja trafiken i riktningen söder-norr och en med valv delvis överbyggd gata genom kvarteret Holmens gård upptager trafiken från norr till söder. Härvid räddas gränden och bevaras den nuvarande byggnadsgrupperingen, men ifrågasättas kan, huruvida nog plats lämnas åt spårvägs- och biltrafik.

S:t Eriks gränd mynnar mot norr ut på en av domkyrkan helt dominerad plats, S:t Eriks torg, som skulle kunnat vara en härlig strandplats (se bild 1), om icke olyckligtvis torghandeln där krävt en saluhall och om denna byggnad icke både i färg och form fått en karaktär, som kommit den att konkurrera med domkyrkan och som gett den det elaka öknamnet »köttbasilikan». Men, som det nu är, kräver saluhallen ytterligare utrymme samt fordras där också byggnader för toaletter och skjul för kärror m. fl. dylika ekonomiutrymmen för torghandeln.

Norr om torget ligga tvänne kvarter, vilka, så när som på Kongl. Vetenskaps Societetens hus, nästan helt utgöras av ointressanta träbasarer och låga trä- och stenhus.

På höjden ovanför S:t Eriks torg, högre än domkyrkoplatån, låg den gamla ärkebiskopsborgen, som Gustav Vasa lät riva i det dubbla syftet att förstöra redet för en väpnad ärkebiskop och för att få sten till sin konungaborg ännu högre upp. Ärkebiskopsborgens källarvalv och murrester sprängdes med dynamit, när det nya universitetshuset byggdes där, och parken anlades på bekostnad av Gustavianums trädgård.

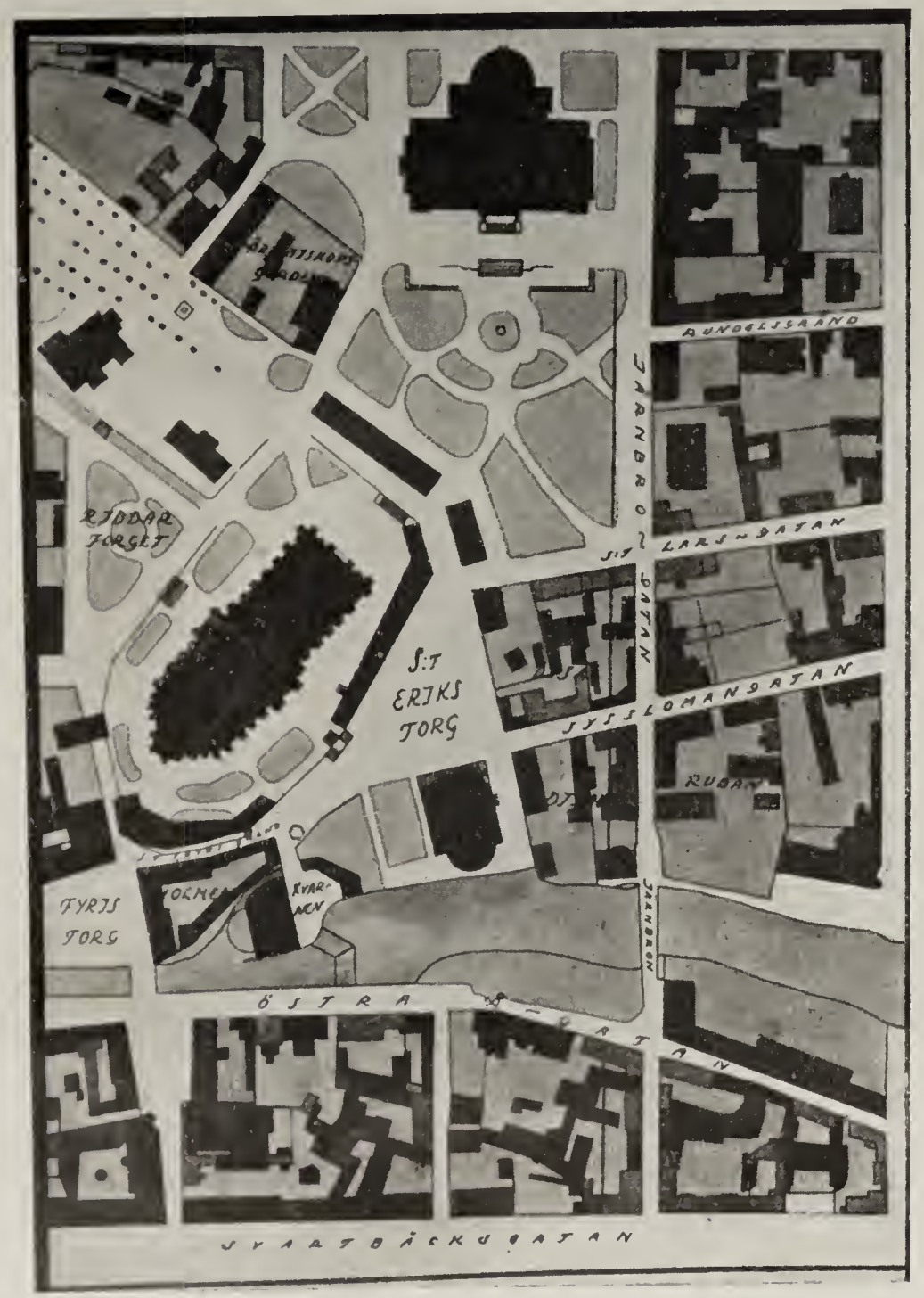

BILD 5. TRAKTENS NUVARANDE UTSEENDE.

BILD 6. FÖRESLAGEN NY STADSPLAN.

BILD 7. DE OLIKA BYGGNADSSTADIERNA.

BILD 8. SKÄRNING LÄNGS JÄRNBROGATAN, RÅDHUSPLATSEN OCH UNIVERSITETSPARKEN SEDD MOT SÖDER.

BILD 9. SKÄRNING LÄNGS SYSSLOMANGATAN, S:T ERIKS TORG OCH GRÄND SEDD MOT ÖSTER.

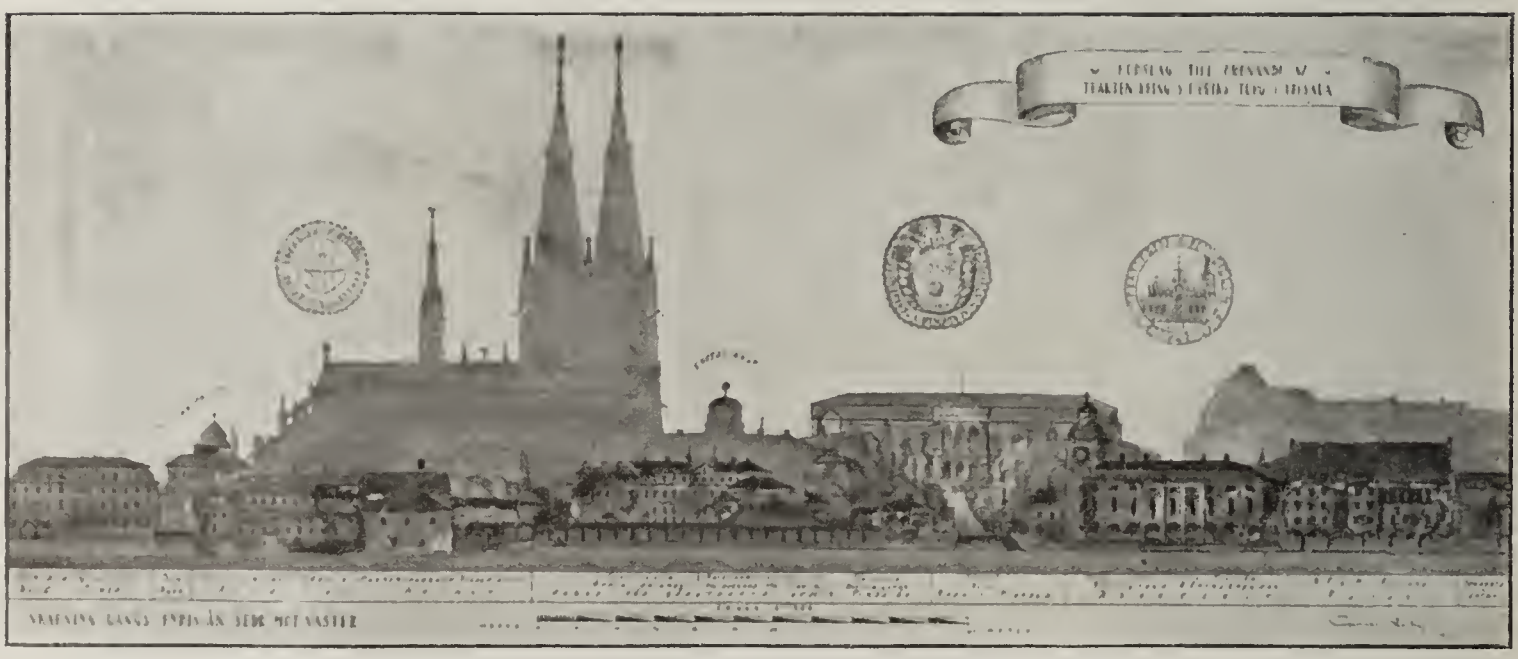

BILD 10. SKÄRNING LÄNGS FYRISÅN SEDD MOT VÄSTER.

BILD 11. RÅDHUSET VID ÅN MED DEN NYA BRON.

BILD 12. PERSPEKTIV UTVISANDE TILLBYGGNADEN AV SALUHALLEN OCH ARKADEN MOT ÅN.

Universitetsbyggnaden blev därmed, som så ofta hänt med våra monumentalbyggnader, icke fast inkomponerad i stadsplanen. Den märkes ej i Uppsala stadsbild, det är en överraskning för främlingen, att här i snett och ofördelaktigt perspektiv från en liten smågata finna en park med landets största universitetsbyggnad. Denna verkar därför mindre, än vad den borde och kunde göra, kanske bidrager därtill också ett 5 våningar högt upprakande hyreshus strax intill. Sett framifrån (se bild 4) bär nog fasaden upp inskriften »UNIVERSITAS REGIA UPSALIENSIS». Parken framför har på grund av den felande stadsplanen fått en lösare komponering med en plantering, där granar och bokar konkurrera.

I övrigt framgår traktens nuvarande utseende och bebyggande av bifogad karta (bild 5) och fotografier.

I det under utarbetande varande förslaget till ny stadsplan för Uppsala har stadsingenjör A. Lilienberg avlastat trafiken från S:t Eriks gränd genom att skaffa en ny tilloppsåder till de nordvästra stadsdelarna över en breddad Järnbrogata in i Sysslomangatan och sålunda runt det medeltida stadspartiet i Uppsala.

De möjligheter till en ändrad utformning av trakten kring S:t Eriks torg, som detta omläggande innebar, har undertecknad sökt att studera i en mera detaljerad plan samt medelst modell och fasadschema.

Först: tillfälle gives att få in universitetsbyggnaden i fonden — eller nästan i fonden — för en gata. En breddad Järnbrogata öppnande sig och trattformigt stigande mot en på höjden liggande fondbyggnad som tyngdpunkt, med livlig trafik och med utsikter över ån kan kanske liknas med stadens nuvarande huvudgata i öster-väster, Drottninggatan med Carolina Rediviva. Den strandplats, som där kan bildas, ger en ersättning för det, som gick förlorat vid S:t Eriks torg, när saluhallen byggdes.

På västra sidan av ån och norr om Järnbron äger Uppsala stad en tomt i kvarteret Rudan. Runt denna skulle nu trafiken komma att svänga och Fyris svänger just där, så att denna plats, som ligger i fonden för utsikterna utmed ån blir även förrikad med en huvudgatas livlighet. Läget inbjuder till en markering med en monumentalbyggnad. Tomten är obebyggd vid ån och dess övre delar innehålla endast några mindre värdefulla stenhus från 1860-talet. Staden äger alltså en lämplig, centralt belägen plats för den största offentliga byggnad, som står på Uppsalas önskelista, ett nytt rådhus.

Trakten kring S:t Eriks torg får härmed utbildas kring tre stora offentliga huvudbyggnader för Uppsala: Domkyrka, Universitet och Rådhus. Behärskade av dessa och verkande som en enda centralplats ligga då de öppna platserna: salutorget under domkyrkan, parken nedanför universitetsbyggnaden samt strand- och trafikplatsen vid rådhuset. På förslaget har alla övriga i dessa platser ingående byggnader sökt hållas nere, neutraliseras och avskärmas för framhållandet av de tre stora huvudbyggnaderna. Rådhuset själv hålles lågt och satt, dess monumentalitet sökes genom att breda på bredden, dess torn får icke konkurrera med eller skära in i domkyrkans kontur, det föreslås därför till samma höjd som Gustavianums kupol. Rådhusbyggnaden förlägges med arkader ända ner mot ån, för att bättre kunna utnyttja dess vattenspegling och med en genom valv däremot öppen gård. Platsen framför rådhuset ges en strängare arkitektonisk utformning med en lång, låg arkadmarkerad basarlänga; en av låga byggnader för akademiens behov omgiven bousquet-trädgård och viloplats göres som förmedlare till den egentliga parken nedanför universitetet. Saluhallen, vars tornpartier förenklas, neutraliseras i färg genom avslamning samt kringbyggas åt rådhusplatsen medelst basarlänga och hallens korliknande tillbyggnad mot ån inbygges i ett utmed stranden löpande arkadparti, som både ger plats för de önskade tillökningarna samt för öppna övertäckta saluplatser. Den väg, vilken den handlande allmänheten tager under tak utefter åstranden, föres så vidare över kvarnplatsen in i en delvis övervälvd butiksgata genom gården till byggnaderna i kvarteret Holmen och därmed erhålles den lättnad av trafiken genom S:t Eriks gränd, som arkitekt Westman föreslagit.

Mitt emot akademikvarnen ligger en länga av för Uppsala karaktäristiska trähus. Både för att bevara dessa och för att hindra ett igenstoppande med ett högt hus av gläntan på Fyrisåns smalaste ställe, har föreslagits byggnadsbestämmelser, som på dessa partier hålla bygghöjden nere till två våningar. Konturen av det höga hyreshuset avrundas genom något lägre hushöjder för de intill liggande byggnaderna. Liknande föreslås för det stora hyreshuset invid universitetsplatsen.

Förslaget omfattar även planer för de olika byggnadsstadier, vari genomförandet skulle kunna tänkas uppdelat, detta dels för att bättre kunna överblicka kostnaderna för de olika tempo, och dels för att kunna visa att trakten ej under tiden behöver bli någon skräpig byggnadsplats. Först angripes centrum, rådhusplatsen, från tre håll: saluhallen tillbygges

och avskärmas mot ån, i universitetsparken, som ordnas för den blivande axeln, uppföres en av de flankerande byggnaderna och vid ån bygges på den fria delen av tomten det först behövliga partiet av rådhuset, drätsel-, nämnd- och stadshusdelen. Sedan bygges den nya bron: ett litet torg framför tornet vid rådhusentréen utbildas och den nya trafikleden går fri. Ännu ha inga andra än några mindre hus måst stryka på foten. När de större gamla husen börjat »självdö» kan rådhusplatsen utformas helt och avskärmas då från saluhallen genom uppförandet av basarbyggnaden samt tillbygges rådhuset med lokaler för magistrat och polis. Och så återstår förenandet och öppnandet av platserna upp mot universitetsbyggnaden.

Gunnar Leche.

BILD 13. PERSPEKTIV MOT UNIVERSITETET.

BILD 14. PERSPEKTIV FRÅN UNIVERSITETET.

SKO KLOSTERKYRKAS PORTAL

MEDELTIDA TEGELARKITEKTUR.

Två nyutkomna konsthistoriska avhandlingar med medeltida svensk arkitektur som ämne göra oss den tjänsten att icke blott vetenskapligt utreda utan även på ett åskådligt och njutbart sätt framlägga den uppsvenska tegelarkitekturen till benäget studium. Man må hava den historiska eller den praktiska synen, det lönar sig i bägge fallen att stifta dessa böckers bekantskap. Det är för att andraga något om den praktiska nytta de kunna göra, som denna anmälan skrives.

Den ena boken är författad av Bengt Thordeman och är betitlad: »*Alsnö hus. Ett svenskt medeltids-palats i sitt konsthistoriska sammanhang*». Den handlar om ett tvåvånings, rektangulärt tegelhus, vilket uppförts på Adelsö i Mälaren någon gång mellan åren 1251 och 1279, men c:a 100 år senare ödelagts genom brand, och därför endast representerades av en ruinkulle, när den konsthistoriska forskningen för några år sedan föranstaltade utgrävning och utredning. Ruinkullen visade sig innehållsrik. Grundmurarna, fynd av huggsten och tegelsten, golvtegel m. m. berättigade författaren att i sin avhandling rekonstruera och datera en byggnad av högst ovanligt slag, ett medeltida »parlamentshus» vartill här i Norden endast rikssalsbyggningen i Stockholms gamla slott samt Haakonshallen i Bergen utgöra motstycken. Alsnö hus torde beteckna höjdpunkten av medeltida tegelarkitektur i Sverige, ty icke ens domkyrkan i Strängnäs (före tornets och korets tillkomst), vilken troligen byggts av samma arkitekt, har att uppvisa vackrare byggnadsdetaljer. Övre våningen, som utgjort ett enda av tre valv övertäckt rum, och en stor sal i nedre våningen, ha sålunda mot söder haft stora, gotiska, fint huggna masverksfönster, vilka troligen varit helt öppna, utan glas, en anordning, som ju endast kan ha ifrågakommit för en mera sällan använd samlingslokal. Sluttande golv med spygatt i salen på nedre botten bekräftar att man varit beredd på regnvattnet, även fast träluckor torde funnits. De många intressanta detaljerna i rekonstruktionen av Alsnö hus få sitt ökade värde genom den bekantskap författaren samtidigt låter oss göra med den kontinentala halltypen under medeltiden, varav ännu ståtliga exempel äro bi-

behållna. Emellertid är kapitlet om byggnadsdetaljerna helt visst det mest givande. Våra dagars tegelbyggnadskonst är ju så ytterst nära anknuten till den medeltida, men har ännu mycket att lära av densamma. Särskilt beträffande sättet att utföra ornamentala detaljer och dekorering av stora väggytor. Från Alsnö hus härstamma de tvenne prov på tegellist som avbildas här. Ornamenten äro skurna före bränningen. Utan tvivel vore dylik ornamental utsmyckning, utförd i tegel, i många fall att föredraga framför huggstensdetaljer, vilka ha svårare att gå ihop med en vanlig tegelfasad och lätt nog verka flacka, för att nu inte tala om huru deras relativa dyrbarhet oftast tvingar till en sparsamhet, vars olägenheter svårligen gå att motverka genom en aldrig så välberäknad placering.

Den andra boken har till författare Gerda Boëthius och behandlar »*De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand*». Genom verket Sveriges kyrkor, Arkitekturminnesföreningens publikationer m. fl. verk äro ju kyrkorna rätt så lättåtkomliga för den som vill lära närmare känna deras arkitektoniska egenskaper. Emellertid är det ju inte så många band av Sveriges kyrkor som utkommit ännu, och de jämförande synpunkterna beaktas ju icke i dess monografier. Därför är det välkommet att få arbeten sådana som det föreliggande. Den medeltida tegelarkitekturen är visserligen långt ifrån klarlagd med bara denna bok, men den sammanfattar på ett förträffligt sätt allt vad hittills blivit känt och genom en systematiserad undersökning har den kunnat åstadkomma åtskilliga nya resultat. Såsom särskilt beaktansvärd bör i detta sammanhang framhållas bokens första del, som bl. a. ingående sysselsätter sig med tekniska och detaljfrågor, vilka det är av omedelbar praktisk nytta att få lösta. Murteknik och material, formsten, förband, fogbehandling, fönsteröppningar och portaler, tak och valvformer samt tegelornering av olika slag behandlas här för första gången någorlunda ingående. Särskilt är utredningen om tegelornering av fasader och gavlar genom lister, nischer, blinderingar och målning värd att studeras. Vid jämförelse med de goda lösningar av tegelfasadens arkitektoniska behandling och dekorativa livande, som svenska medeltidsbyggmästare kunnat åstadkomma, tyckes det som om nutida arkitekter inför liknande uppgifter i regel tvekade att ta steget fullt ut. Varför nöja sig med tegel av enahanda utseende och mått, varför icke utföra äkta kalkmålning på ytterfasadernas putsade nischytor, varför alltid gripa till granit och kalksten för dörromfattningar och ornament? Tegelbruken i Mälardalen ha ej långt till förebilderna. Standardisering av formtegel skulle bidraga till prisbillighet utan att minska möjligheterna till rik omväxling. Någon fara för sämre utseende torde ej föreligga om man utbyter den mesta graniten mot tegel, åtminstone inte om man tar en smula lärdom av de goda resultat medeltidsbyggmästarna uppnått. Detta kan bl. a. ske genom de här omnämnda avhandlingarna. Den första innehåller i oktavformat 194 sidor och är rikt och förstklassigt illustrerad. Pris kr. 25: —. Den andra är något större, omfattande i kvartformat 176 sidor och en mängd bilder samt framför allt goda hänvisningar till annan litteratur i ämnet såväl in- som utländsk. Pris kr. 20:—. Beträffande formtegel stöda bägge författarna sin tekniska utredning på Anders Rolands värdefulla uppsats i Hist. Tidskr. för Skåneland, 1914, om »Formtegel från Ystads kloster». Denna är förtjänt av att ihågkommas i detta sammanhang.

Anders Billow.

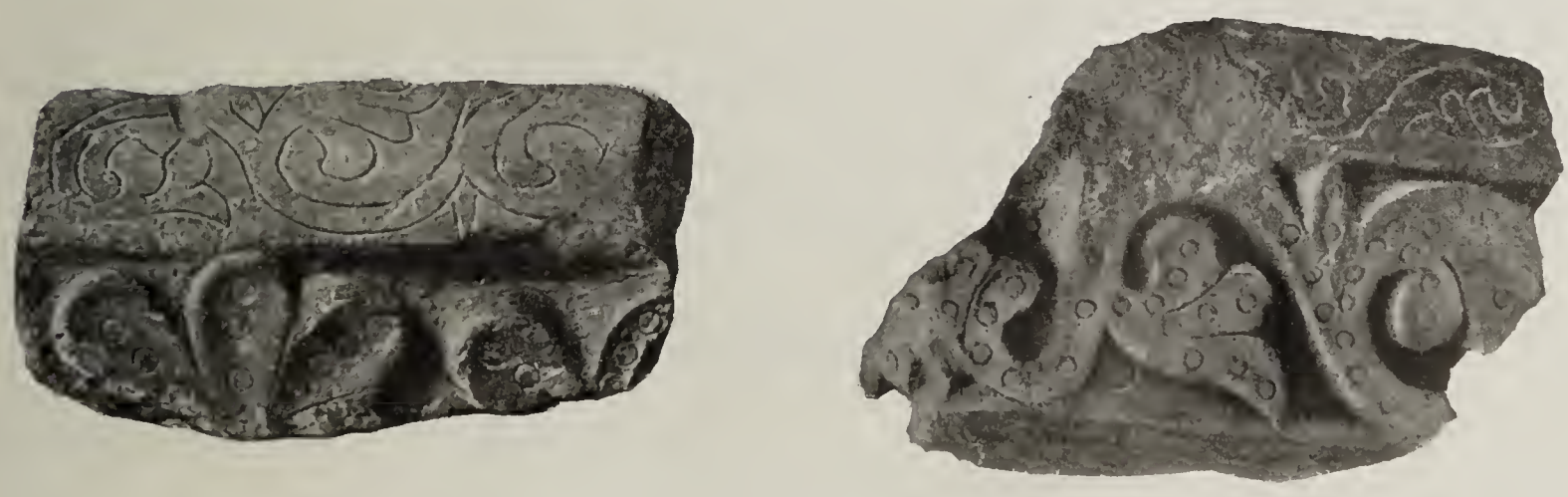

FRAGMENT AV ORNERADE TEGELLISTER FRÅN ALSNÖ HUS

TÄVLINGAR.

Hälsingborgs stad inbjuder Sveriges arkitekter till en allmän tävlan, gällande stadsplan för det till trädgårdsstad och museum avsedda Fredriksdahlsområdet i Hälsingborg samt skisser till vissa byggnader.

För pris och inköp stå till prisnämndens förfogande 13,500 kr., varav 11,500 kr. ovillkorligen skola utdelas i tre pris och 2,000 kr. användas till inköp av ej prisbelönade förslag.

Program med tillhörande kartor m. m. tillhandahålles efter den 1 april av stadsingenjörskontoret i Hälsingborg mot en avgift av 25 kr., vilket belopp återbetalas vid handlingarnas återställande i oskadat skick.

Tävlingsförslag skall vara inlämnat sammastädes senast den 15 aug. 1921.

Närmare upplysningar kunna erhållas å Hälsingsborgs museum.

PRISTÄVLAN ANGÅENDE ORDNANDET AV KUSTSTRÄCKAN MELLAN MALMÖ OCH LIMHAMN. — Tävlingsförslaget skall omfatta:

1) Planritningar i skala 1: 2 000, varå angivas alla tilltänkta planteringar, vägar o. d. samt nödiga skyddsåtgärder mot havet, ävensom nödiga höjdsiffror för eventuellt föreslagna terrasseringsarbeten, vilka även kunna åskådliggöras genom profiler i höjdskala 1: 100.

2) Lösa planskisser över event. byggnader och dylikt i skala 1: 400.

3) Fullständiga beskrivningar över anläggningarna, med uppgifter på de trädslag, som tänkas använda till planteringarna å olika ställen.

4) Lösliga perspektivritningar till klart belysande av föreslagna, mera betydande delar av anläggningarna.

Program med tillhörande karta i skala 1: 2 000 tillhandahålles från den 15 april 1921 å Stadsarkitektens kontor i Malmö mot en avgift av kr. 10, som på begäran återbetalas till den, som i oskadat skick återlämnar programhandlingarna.

Tävlingsförslag med påskrift »Tävlan om ordnandet av kuststräcka vid Malmö» samt försett med motto och åtföljt av förseglad namnsedel skall för att komma under prövning vara senast kl. 3 på dagen den 1 september 1921 inlämnat å Stadsarkitektens i Malmö kontor Kalendegatan 5 B, eller inom samma tid bevisligen avsänt med inrikes post eller järnväg.

För pris och inköp av tävlingsförslag står till prisnämndens förfogande ett belopp av kr. 2 500.

FÖRENINGSMEDDELANDE.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST aprilsammanträde har uppskjutits till den 6 maj kl. 2,30 e. m. Till detta sammanträde har bland andra inbjudits de mötesdeltagare, som övervara de nu pågående byggmästarekurserna, Stockholms Byggnadsingenjörsförening, som anordnat nämnda kurser samt Stockholms Byggnadsförening.

Sammanträdet hålles i Odéonsalen Brunkebergstorg 15 efter följande program.

1) Faktorer inverkande på bostadsproduktionen. Av arkitekten A. Starck.
2) Statliga åtgärder för främjandet av bostadsproduktionen. Av doktor Kurt Bergström.
3) Diskussion.
4) Subskriberad middag å restuarant Gillet, Brunkebergstorg 15, kl. 6,30 e. m. Priset för middagen är 16,50 kr. Anmälan om deltagande i middagen skall vara avdelningens sekreterare tillhanda under adress Jakobsgatan 19 senast den 4 maj.

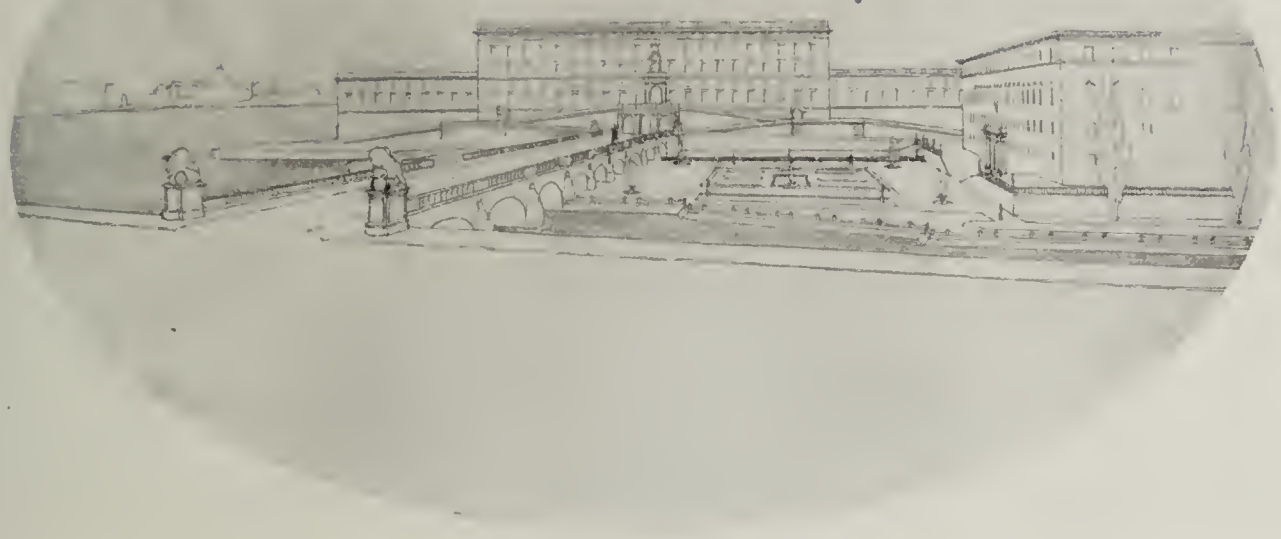

TÄVLINGEN OM HELGEANDSHOLMENS SLUTGILTIGA ORDNANDE.

Till förklaring av den föreliggande uppgiften må ur tävlingsprogrammet anföras följande: »Tävlingen avser ordnandet av hela Helgeandsholmen, och äger den tävlande alltså att med avseende å holmen föreslå sådana nya anordningar eller ändringar i redan befintliga, som kunna giva en bättre anslutning till riksbyggnaderna och till kringliggande stadspartier. Tävlingen är att betrakta som en idétävlan, där den största möjliga frihet lämnas förslagsställaren inom ramen av de bestämmelser, som här nedan i programmet lämnas. Därvid har han att räkna med riksbyggnaderna, sådana de äro, men må, om han önskar, föreslå förändringar i sådana arkitektoniska detaljer, som lätt kunna ändras och vilka han finner i deras nuvarande skick vara hinderliga för erhållande av en god helhetsverkan.

Den tävlande äger frihet föreslå anläggandet av mindre byggnader på holmen. Behov av utvidgning av riksdagshusets lokaler förefinnes, men bör det dock av den tävlande beaktas, att detta behov ej får tillgodoses på bekostnad av de estetiska kraven.

Riksbyggnaderna äro uppförda på pålgrund. Riksdagshusplatsen och kajgatorna söder och norr om riksdagshuset äro i samband med byggnadernas uppförande utfyllda i höjd med Norrbroplanet. Några tekniska hinder att något sänka nuvarande markplan torde, om så skulle anses nödvändigt, ej förefinnas.

MOTTO: »BLOM», RAGNAR ÖSTBERG.

(PLAN SID. 70.)

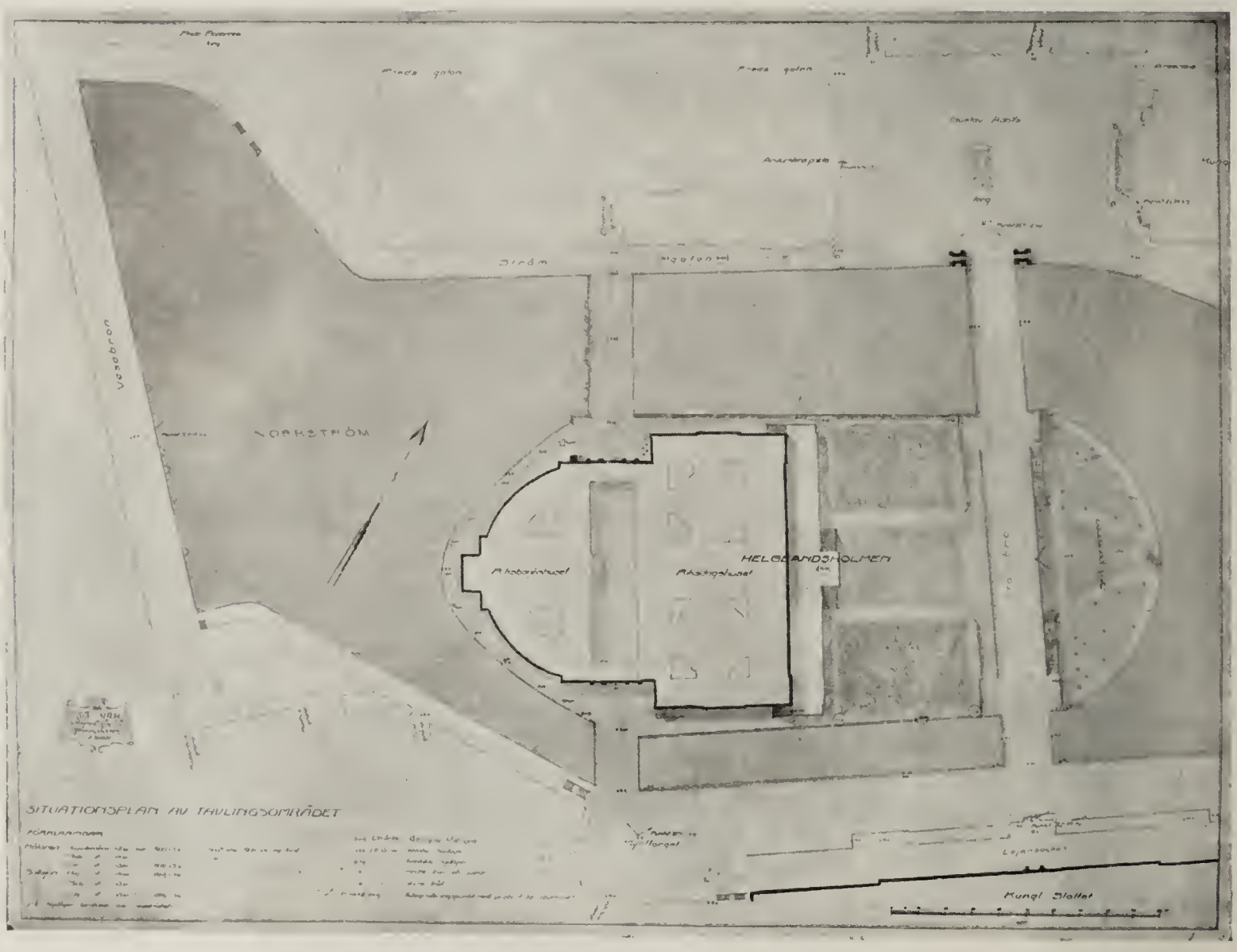

FÖRSTA PRIS, »CAVE CANEM».

J. EDOFF.

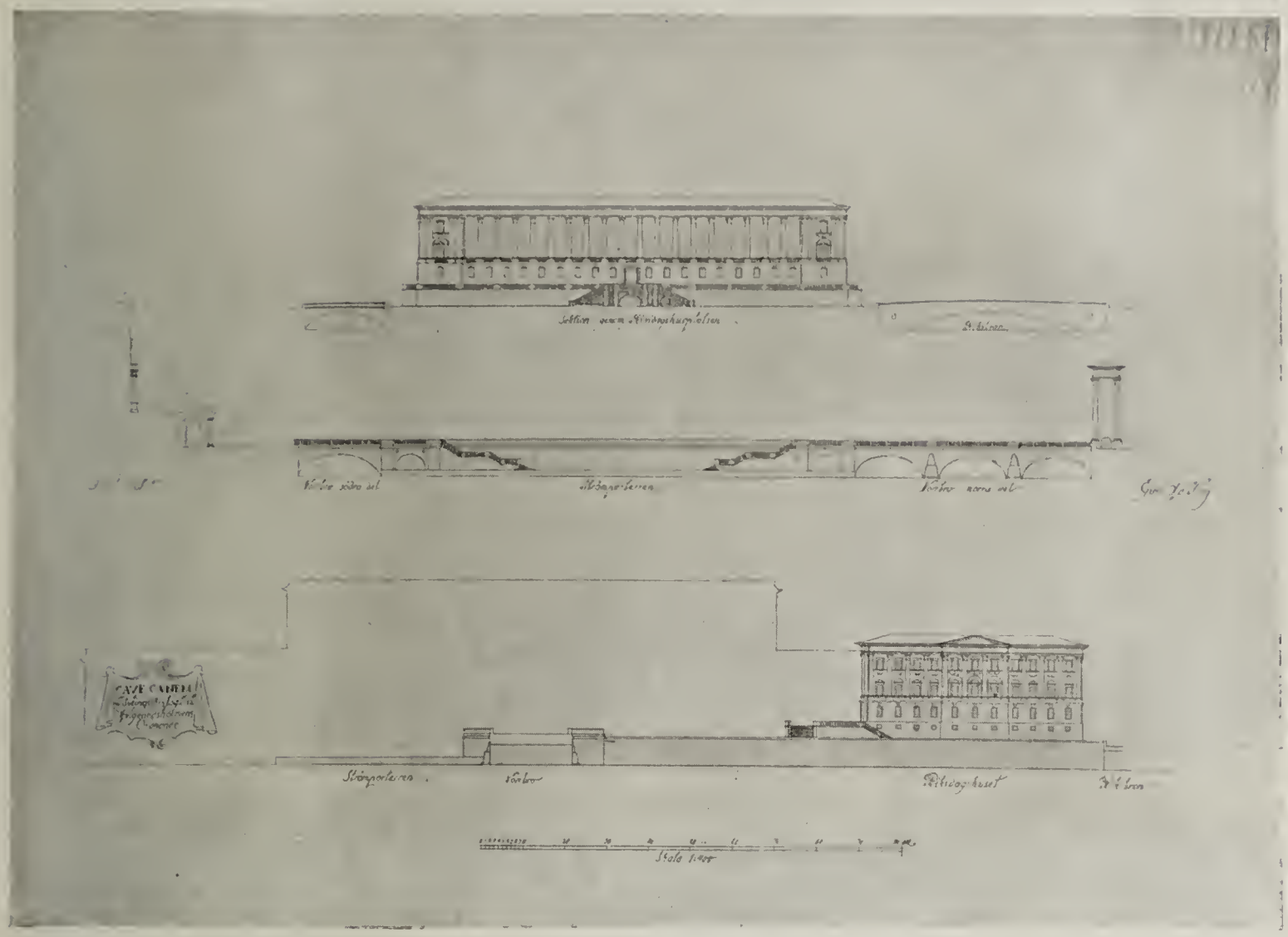

FÖRSTA PRIS, »CAVE CANEM», SEKTIONER.

Tävlingsområdet omfattar sålunda Helgeandsholmen med Strömparterren och därjämte samtliga broar från holmen till stadens övriga delar samt dessa broars fästen vid angränsande platser och strandgator».

Programmet anger vidare »vissa förhållanden, som böra vid tävlingen särskilt beaktas». Dessa äro i korthet: Den nuvarande provisoriska Riksbrons framtida förvandling till en permanent bro för gång- och körtrafik, i vilket avseende den tävlande icke är bunden vid förefintligt projekt med stenbro i tre spann. Vidare den utskjutande landremsan i Norrströms norra gren (»puckeln»). Beträffande denna påpekas, att densamma måste tillsvidare bibehållas av hänsyn till Mälarens vattenstånd, men att smärre förändringar i dess form kunna vidtagas.

Ytterligare redogöres för tvenne monumentfrågor, vilka beröra tävlingsområdet, nämligen minister Kleens donation till nationalmonument, vilket donatorn tänkt sig förlagt till Helgeandsholmen, samt Svenska akademiens anhållan att till Stockholms stad få överlämna Milles Tegnérmonument att resas i Strömparterren.

Beträffande inget av dessa förhållanden ger programmet några bestämda positiva föreskrifter utöver de rent praktiska, och i allmänhet karakteriseras det av en strävan att lämna den tävlande initiativet fritt.

Prisnämnden har utgjorts av v. häradshövdingen C. E. Kinander, professorn K. E. O. Kjellberg, professorn I. J. Tengbom, arkitekten E. C. Westman och byggnadsrådet J. S. Curman.

I tävlingen inlämnades 29 förslag. Prisnämnden har med stor utförlighet och på ett synnerligen redigt och klart sätt behandlat tävlingsmaterialet.

För vinnande av större överskådlighet ha förslagen uppdelats på trenne huvudgrupper. Den första gruppen omfattar förslag, vilka avbrutit Norrbrolinjen genom en platsbildning i broplanet, den andra gruppen sådana förslag, som gå ut på uppförande av byggnader å holmen och den tredje de, vilka sökt frågans lösning i ett friställande av Norrbro genom större

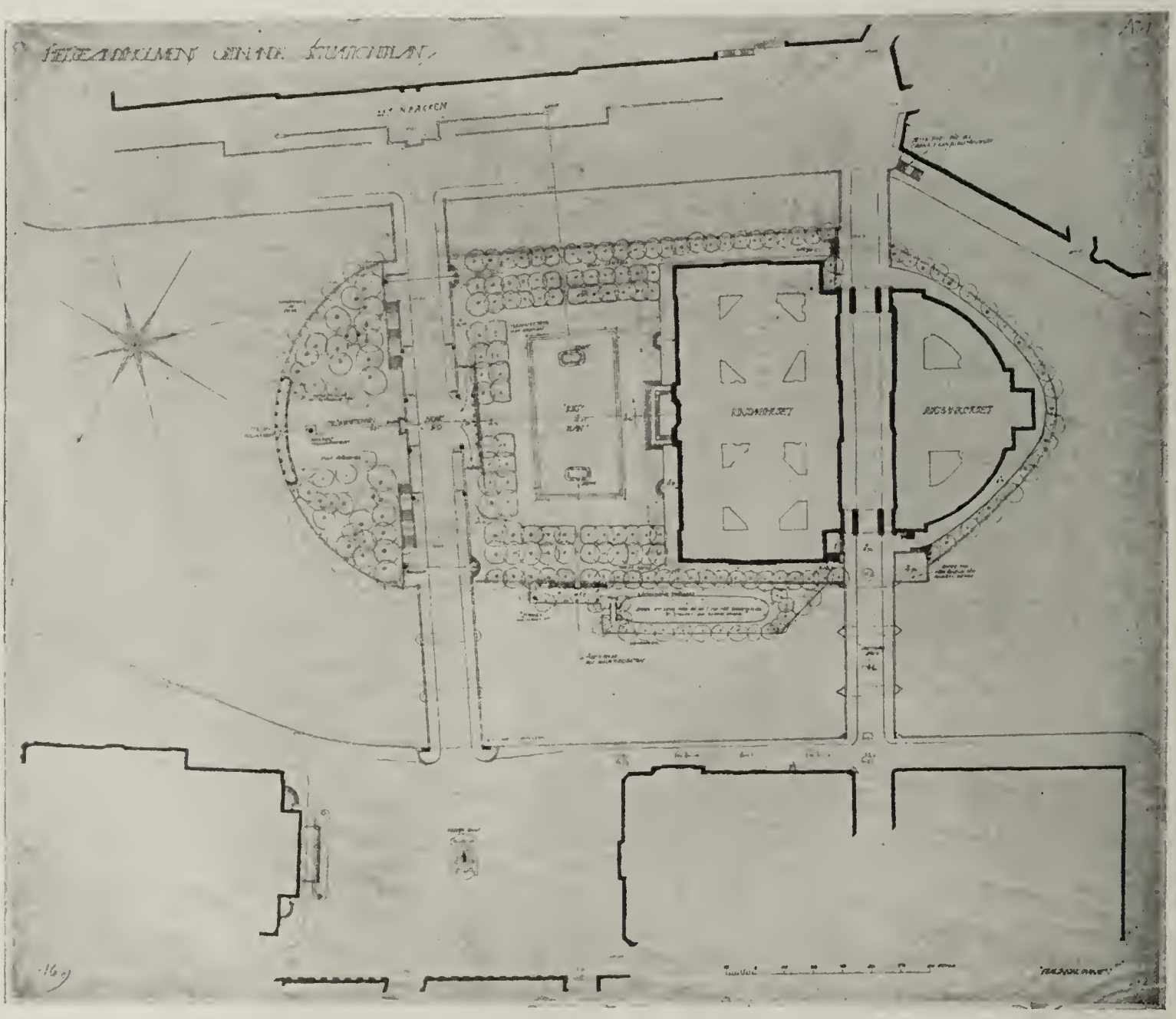

ANDRA PRIS, »FÖRLIKNINGSMANNEN». E. G. ASPLUND.

eller mindre sänkning av planen framför riksdagshuset men utan uppförande av byggnader å Helgeandsholmen.

Efter denna indelning kvarstå trenne förslag, som icke kunna hänföras till någondera gruppen. Tre förslag ha dessutom på grund av ofullständighet måst uteslutas från prisbedömning, och hava icke heller synts av det värde, att de kunnat föreslås till inköp. Även de tre utanför gruppindelningen fallande förslagen lida av allt för väsentliga brister.

Prisnämnden övergår därefter till behandling av första gruppen, som bedömes sålunda: »Vad så beträffar *den första gruppen* bland förslagen, som anordnar en plats på holmen genom en utvidgning av Norrbroplanet, har prisnämnden kommit till den uppfattningen, att problemets lösning ej kan sökas i denna riktning. En dylik platsbildning medför med nödvändighet ett brytande av huvudaxeln mot slottet och bidrar därigenom till ytterligare accentuerande av axeln mot riksdagshuset. Verkan av platsbildningen måste sålunda bliva motsatsen mot det utjämnande av spänningen mellan slottet och riksdagshuset genom det senares underordnande under slottet, som man vid Helgeandsholmens ordnande vill vinna.»

Den *andra gruppen* uppdelas i tre underavdelningar, nämligen a) förslag som innebära ett mer eller mindre fullständigt kringbyggande av Norrbro, b) förslag, som placera byggnaden på endast ena sidan av Norrbro samt c) förslag som ifrågasätta flyglar till riksdagshuset men ej mera betydande byggnader utefter Norrbro. »Beträffande den *första underavdelningen* — de förslag, som innebära ett mer eller mindre fullständigt kringbyggande av Norrbro med eller utan samband med riksdagshuset — har nämnden funnit tävlingen giva vid handen, att holmens slutliga ordnande helst bör ske utan ett dylikt bebyggande av densamma. Bland de olägenheter av arkitektonisk art, som enligt prisnämndens uppfattning därav skulle följa, må nämnas, att den fria utsikten österut mot vattnet samt mot slottet stänges. Vidare skulle de föreslagna byggnaderna utefter Norrbro, särskilt om de förbindas med riksdagshuset genom flyglar, komma att verka såsom en utvidgning och förstoring av riksdagshuset, som därigenom skulle komma att taga hela holmen i anspråk och på så sätt bliva ännu mera dominerande än nu är fallet. Byggnader utefter bron kunna visserligen sägas medföra den fördelen, att de accentuera broaxeln och inrikta blicken mot slottet, men detta synes prisnämnden, som framgår av vad här nedan säges, kunna på ett estetiskt mer tillfredsställande sätt vinnas genom andra medel».

Om den *andra underavdelningen* yttrar nämnden, att ett dylikt ensidigt bebyggande utefter bron knappast har fog för sig.

»Vad härefter beträffar den *tredje underavdelningen* inom andra gruppen, nämligen de förslag, som ifrågasätta flyglar till riksdagshuset utan mera betydande byggnader utefter Norrbro har prisnämnden funnit en lösning i denna riktning äga företräde framför förslagen inom de nyss behandlade underavdelningarna under gruppen. Dessa förslag, såsom de äro utformade, kunna sägas medföra den fördelen att accentuera Norrbro utan att inbygga densamma, varjämte de möjliggöra beredande av ökat lokalutrymme i viss utsträckning åt riksdagen, men de lida i någon mån av samma olägenheter som den första underavdelningen inom gruppen, nämligen att ytterligare öka och framhäva byggnadsmassan på holmen samt framför allt att verka skymmande för den fria utsikten mot slottet.»

Sedan några av förslagen inom denna grupp, motton »Arx» och »Bridge» mera utförligt behandlats på grund av sina avsevärda förtjänster, vilka hos »Bridge» bl. a. bestå i en rad statyer på båda sidor om bron framför riksdagshuset varigenom slottets axel framhäves och hos »Arx» av murar i enahanda syfte samt en god behandling av »puckeln», följer bedömningen av *tredje gruppen*.

»Vad härefter slutligen beträffar den *tredje gruppen*, har prisnämnden funnit, att den bästa lösningen av det föreliggande problemet obetingat måste sökas inom denna grupp. De förslag, som tillhöra denna grupp, karakteriseras i huvudsak dels därav, att de ifrågasatt ett friställande av Norrbro genom större eller mindre sänkning av planen framför riksdagshuset, varigenom vinnes det önskvärda accentuerandet av Norrbroaxeln mot slottet, dels ock därav att ytterligare byggnader ej placerats å holmen, vilket medför den fördelen att slottet ej bortskymmes».

De till denna grupp hörande förslagen behandlas var för sig med en utförligare motivering. Här följer några utdrag av dessa motiveringar.

Om förslaget »Cave Canem» yttrar nämnden bland annat: »Utmärker sig för en klar och enkel lösning, varigenom Norrbro starkt framhäves. Detta sker genom en ganska betydande men enligt nämndens mening väl motiverad sänkning av holmens plan till ungefär samma höjd som trafikleden mellan riksdags- och riksbankshusen. Några tekniska hinder för en dylik sänkning torde, enligt vad nämnden sökt inhämta, ej föreligga», samt längre fram: »För framhållande av Norrbroaxeln har förslaget så mycket som möjligt sökt neutralisera riksdagshusets axel. Denna strävan karakteriserar på ett lyckligt sätt hela förslaget och har

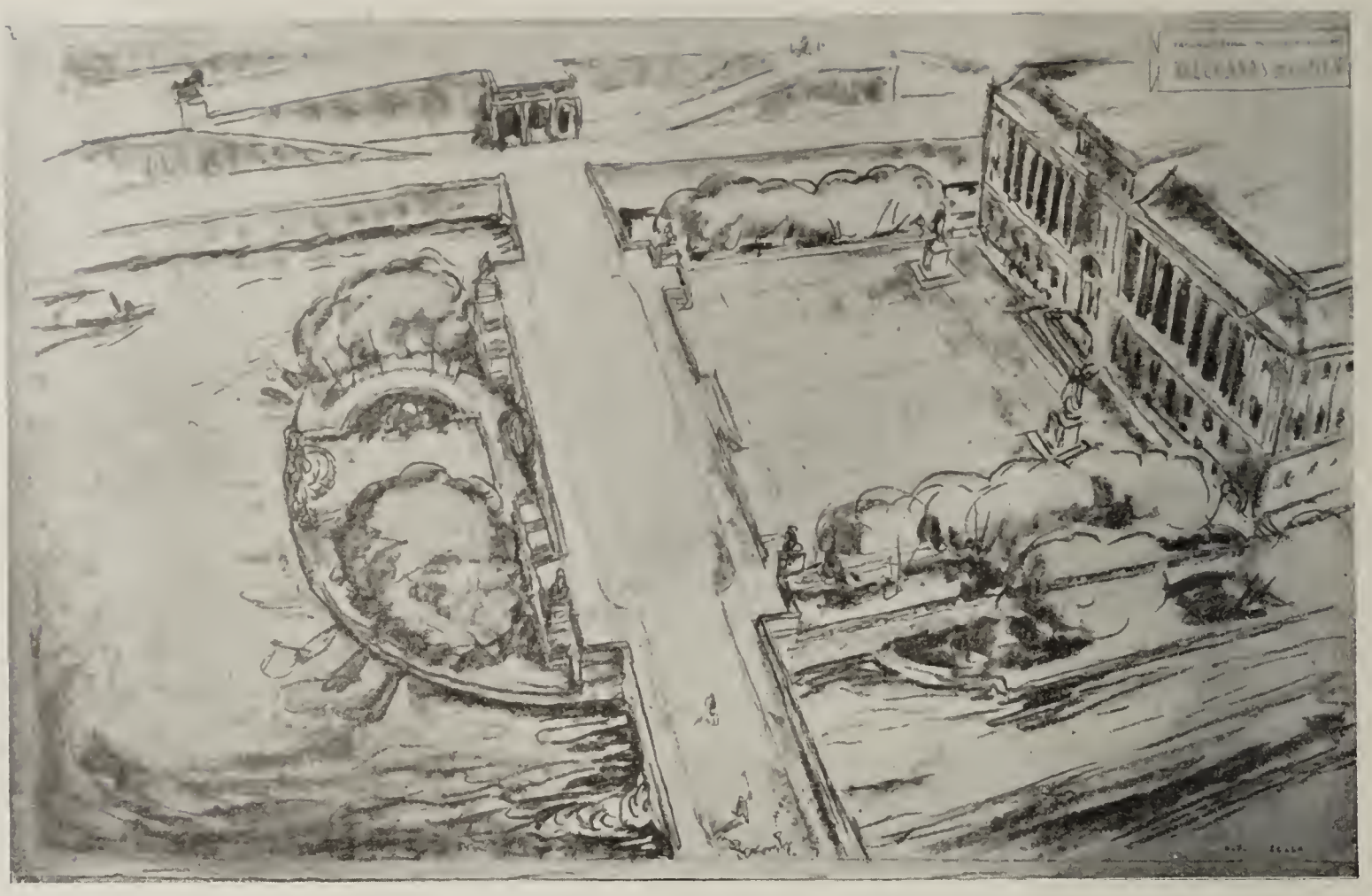

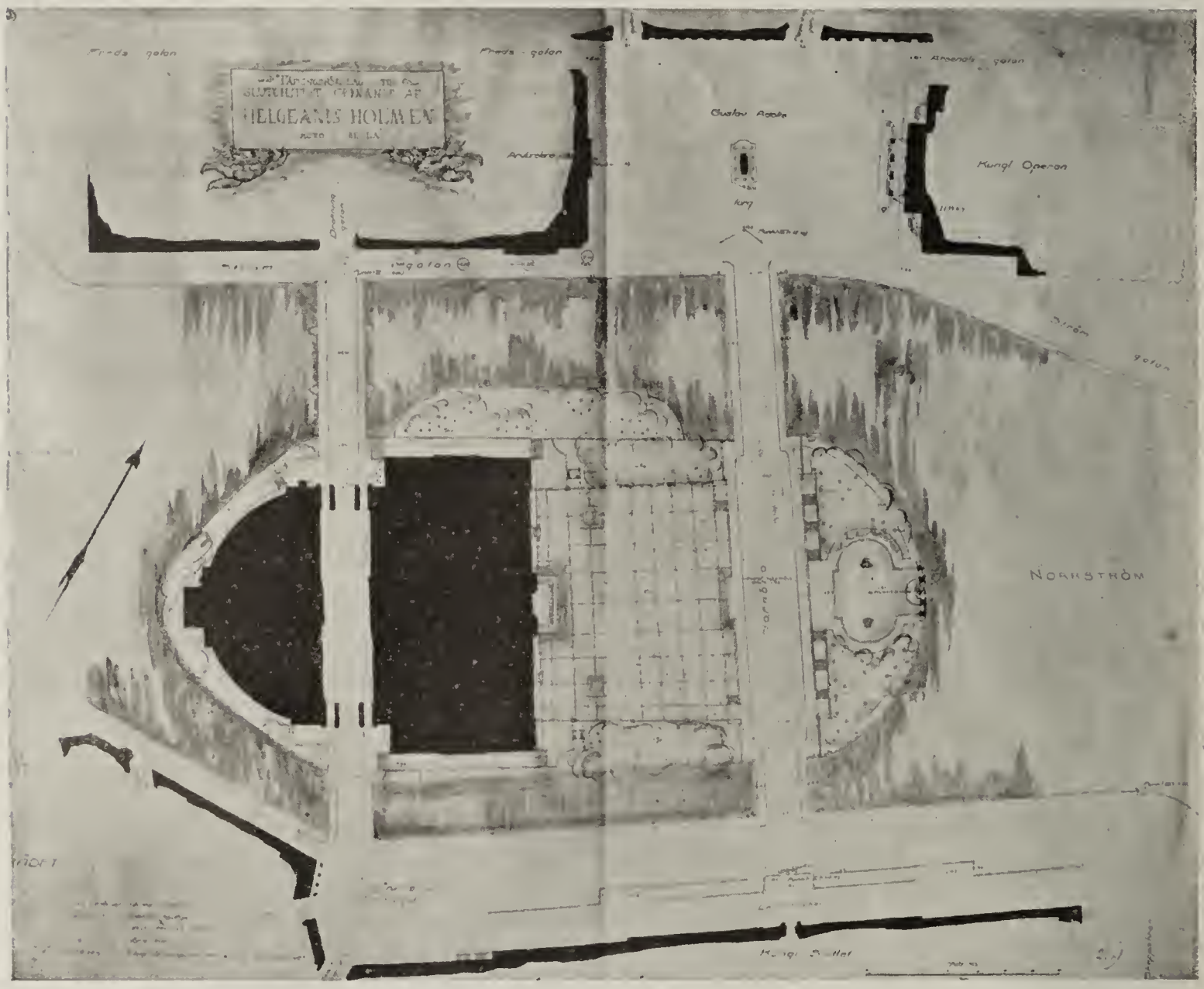

TREDJE PRIS, »BELLA».

BIRGER BORGSTRÖM.

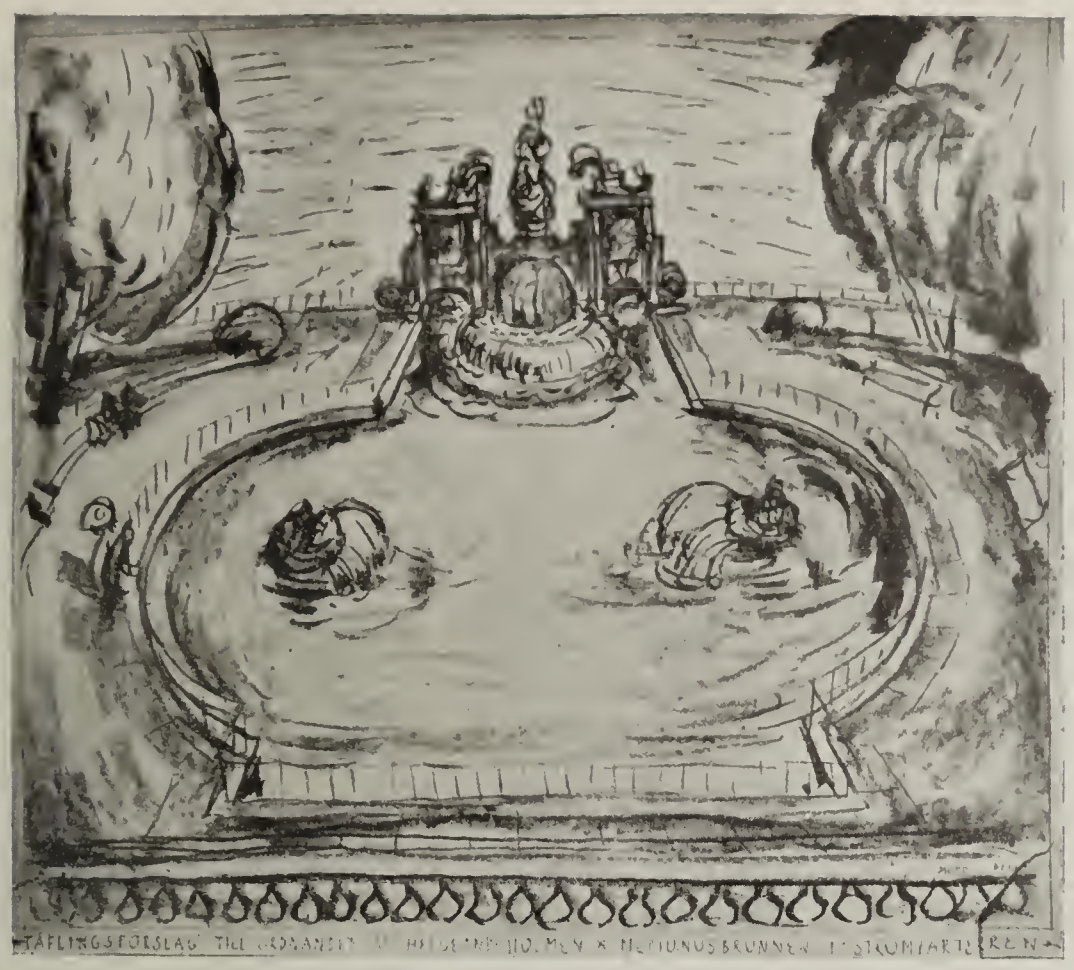

»BELLA», ORDNANDE AV STRÖMPARTERREN

tagit sig uttryck jämväl i en omformning av riksdagshusets yttre, avseende mittpartiets borttagande och införande av enhetlig taklinje. Denna åtgärd synes nämnden ägnad att i hög grad borttaga spänningen mellan de båda rivaliserande byggnaderna. Ehuru berörda omformning måhända kan sägas gå längre än programmet förutsatt, synes densamma dock ej vara så genomgripande, att den bör föranleda förslagets uteslutande från prisbelöning». Förslaget berömmes dessutom för sin lösning av riksbron i ett spann, men anmärker däremot, att puckeln olovligen försnillats och att den föreslagna triumfbågen vid Gustav Adolfs torg, ehuru vacker och av god verkan torde vara praktiskt omöjlig.

Förslaget »Förlikningsmannen» »söker det föreliggande problemets lösning med så lindriga förändringar som möjligt beträffande såväl kajer och plan som själva riksdagshuset. Förslaget vill vinna en betoning av Norrbrolinjen genom en, om ock tämligen obetydlig, sänkning av holmens plan samt placerandet av ett antal statyer å barriärerna kring brons mittparti och anbringande av två plintar med lejon, flankerande brons landfäste vid Gustav Adolfs torg. Genom införande av en trädplantering utmed Norrbro och kajerna blir bron ytterligare accentuerad samt platsen framför riksdagshuset avskild och själva byggnaden mera neutraliserad. Sagda trädplantering har dock blivit allt för kompakt och därigenom i viss mån skymmande för utsikten mot slottet. Nämnden påpekar även den vackra utformning, som givits platsen framför riksdagshuset.

I förslaget »Bella» framhålles särskilt behandlingen av Strömparterren såsom förtjänstfull, vidare uppdelning av södra kajen vid riksdagshuset på två plan samt införande av två lägre liggande planterade terrassplan på ömse sidor om riksdagshusplatsen, varigenom de höga kajerna bortfalla utan allt för stor sänkning av mittplanet.

Om mottot »Blom» säges, att det »innefattar en synnerligen väl genomtänkt och utarbetad lösning av problemet. Då förslaget emellertid går ut på en mycket betydande sänkning av hela holmen ända till Strömparterrens nivå med upptagande av valv under Norrbro samt en genomgripande både yttre och inre förändring av riksdagshuset, innebärande bland annat huvudingångens förflyttande till Drottninggatans förlängning, har nämnden ansett, att förslaget ej hållit sig inom tävlingsprogrammets gränser, varför nämnden funnit detsamma ej kunna ifrågakomma till erhållande av pris. Emellertid är förslaget arkitektoniskt mycket förtjänstfullt och hade, om det förelegat före det nuvarande bebyggandet av holmen, kunnat få ett betydande inflytande på denna frågas lösning. Såsom saken nu ligger, torde förslaget vara allt för vittomfattande för att tänkas realiserat».

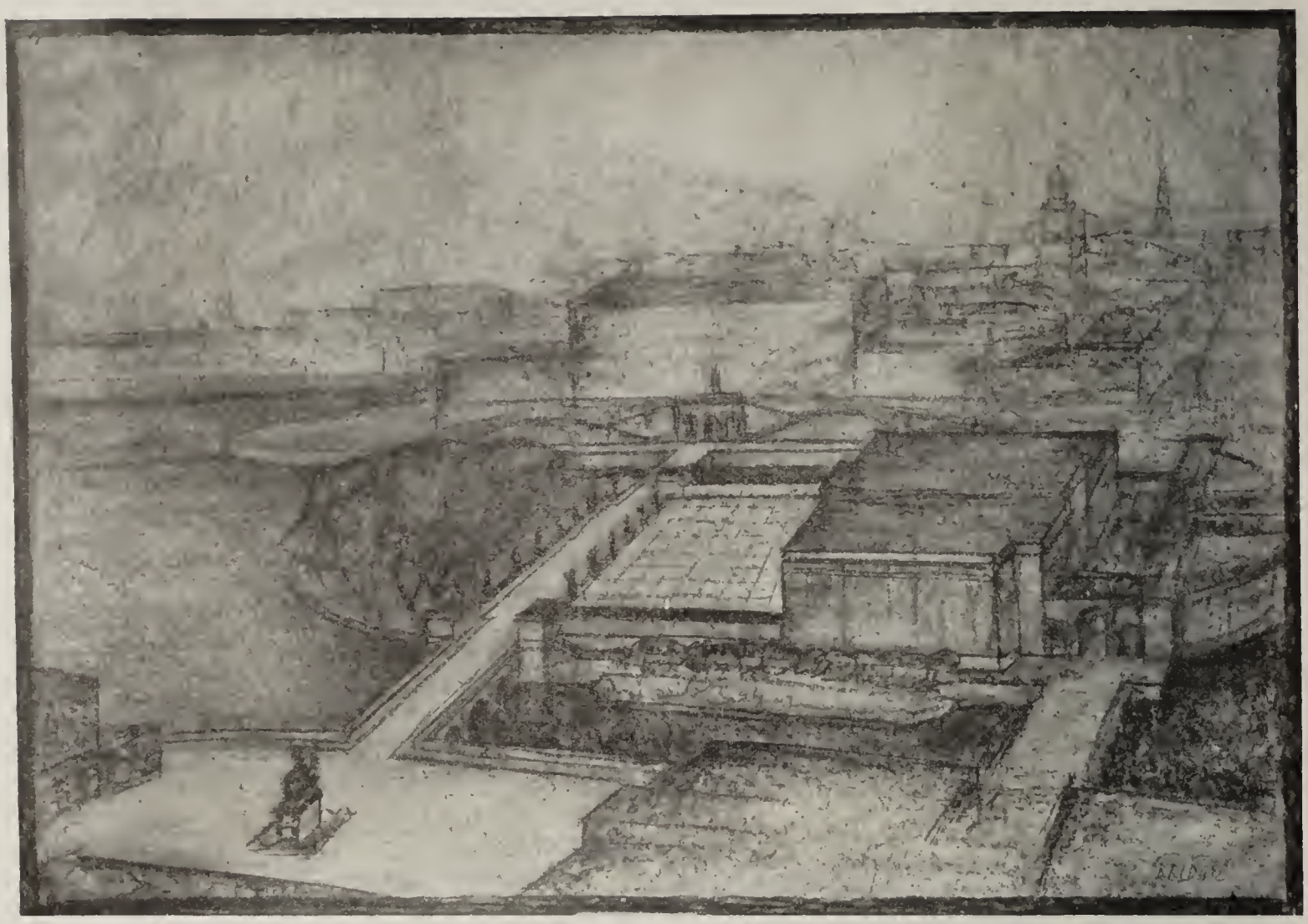

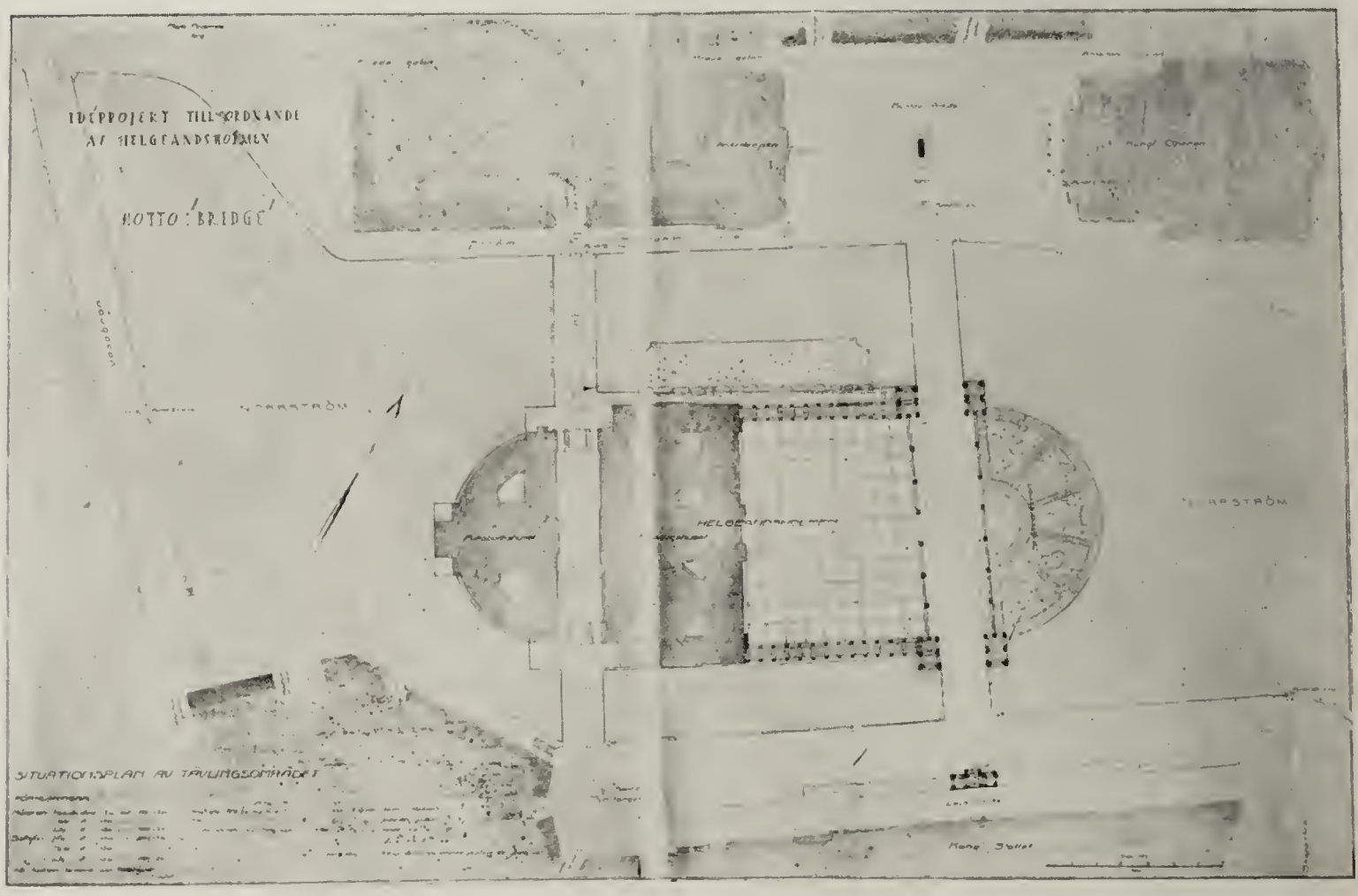

TREDJE PRIS, »BRIDGE» DAVID DAHL, PAUL HEDQVIST, ERIC GRATE.

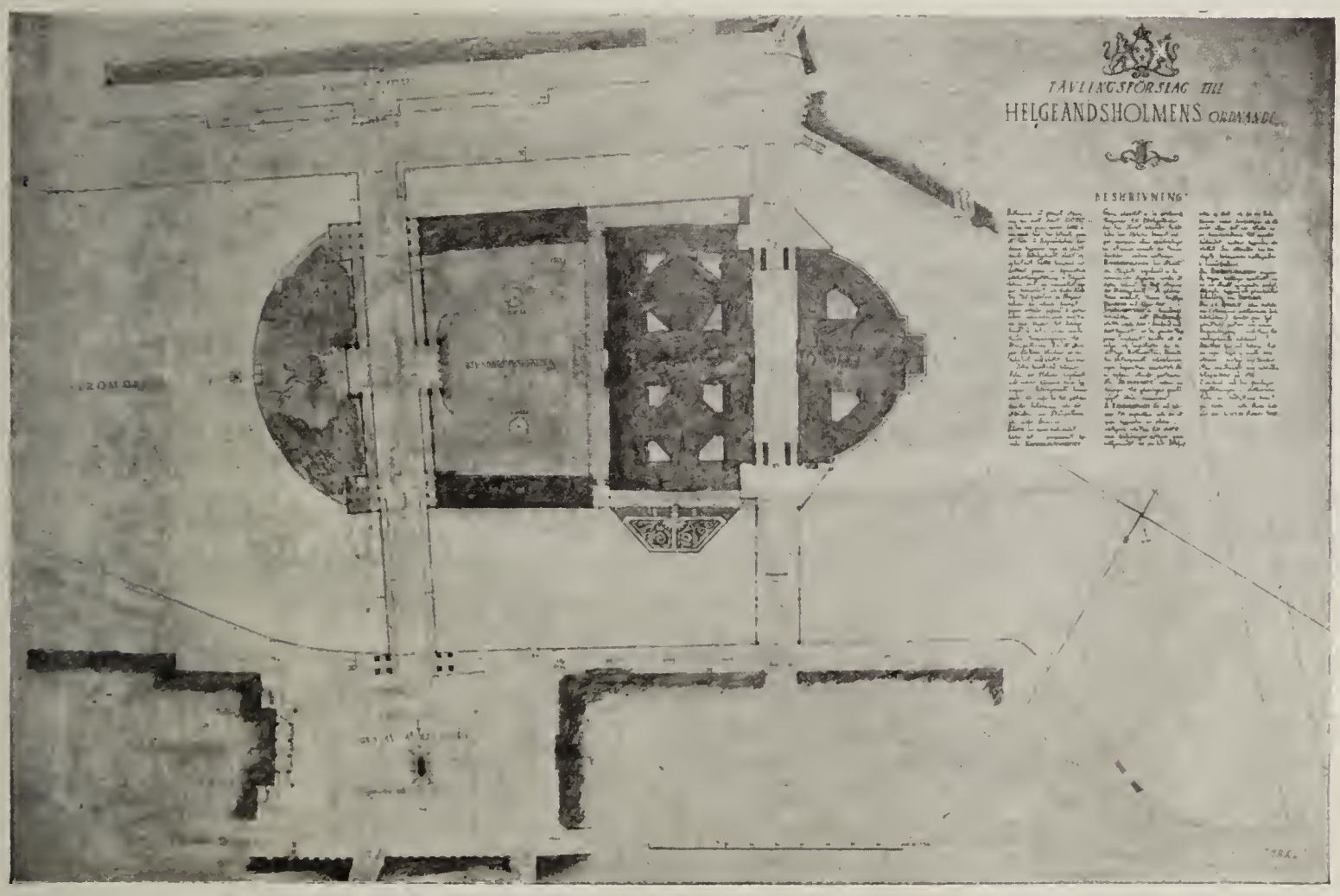

TREDJE PRIS, »ARX»

SVEN JONSSON, OLOF LUNDGREN.

INKÖP, »BLOM». RAGNAR ÖSTBERG.

Slutligen sammanfattar prisnämnden de erfarenheter beträffande de förut nämnda »vissa förhållanden, som vid tävlingen böra särskilt beaktas». Beträffande »riksbron» synes prisnämnden, att tävlingen givit vid handen, det en lösning av brofrågan i ett spann från estetisk synpunkt vore att föredraga framför en förminskad och förvanskad kopia av Norrbro. Om »puckeln» säges, att dess bibehållande visserligen ej kan anses ur arkitektonisk synpunkt önskvärt, men att densamma dock låter sig väl samarbetas med omgivningen, enligt vad en del förslag utvisa. Vad beträffar nationalmonumentet, finner nämnden, att detsamma icke lämpligen kan anordnas som en enstaka grupp framför riksdagshuset, då det allt för mycket betonar denna byggnad, men möjligen med mera fördel kunde utgöras av någon dekorativ anordning, såsom en fontän, en rad statyer el. dylikt.

Tegnérmonumentet slutligen kan visserligen lämpligt och vackert inplaceras i Strömparterren, men å andra sidan kan denna plats, exempelvis på det sätt som »Bella» föreslagit, estetiskt långt bättre utnyttjas.

Resultatet av den sålunda företagna granskningen bliver

Första pris, 4 000 kr. åt »Cave Canem», arkitekt J. Edoff,

Andra pris, 3 500 kr. åt »Förlikningsmannen», arkitekt E. G. Asplund,

Tredje pris, 2 500 kr. åt »Bella», arkitekt Birger Borgström,

likaledes Tredje pris 2 500 kr. åt »Bridge» arkitekterna David Dahl och Paul Hedqvist samt skulptör Eric Grate,

likaledes Tredje pris 2 500 kr. åt »Arx» arkitekterna Sven Jonsson och Olof Lundgren.

Utom dessa prisbelönta förslag har prisnämnden inköpt mottot »Blom» arkitekt Ragnar Östberg för 2 000 kr. Dessutom hade nämnden önskat inköpa ett förslag »Crux» tillhörande andra gruppens första underavdelning, men var förhindrad härtill genom förslags-

INKÖP, »50 RIKSDALER». PEDER CLASON.

ställarens reservation mot inköp I stället har denna underavdelning blivit representerad av förslaget »50 riksdaler» arkitekt Peder Clason, vilket betalts med 1 000 kr.

Prisnämndens protokoll utmynnar, utom i fråga om förutnämnda »vissa förhållanden» icke i några bestämda riktlinjer för frågans vidare behandling, ej heller föreslås något visst förslag lagt till grund för ett eventuellt utförande. Bedömningen har snarast fattats som en axplockning av idéer, vilket på sakens nuvarande stadium måhända också är det riktigaste. Men givetvis får det icke stanna härvid. Det är vårt lands politiska och historiska tyngdpunkt, som det gäller att ge en värdig arkitektonisk gestaltning. Där finns slottet, som i osedvanlig grad förpliktigar. De vunna erfarenheterna måste tillgodogöras, måhända genom en ny begränsad tävlan mellan några av representanterna för de olika riktningarna, bland dem icke att förglömma Blom.

H. A.

VADSTENA SLOTT UPPMÄTT.

Arkitekturminnesföreningen har nyligen påbörjat tredje bandet av sin publikation Svensk Arkitektur genom utgivandet av ett häfte för åren 1918 och 1919 innehållande uppmätningar av Vadstena slott. Det är med glädje man hälsar publicerandet av denna den första systematiska uppmätningen av landets förnämsta renässansbyggnad, höjdpunkten av och monumentet framför andra över Vasakonungarnas insats i vårt lands byggnadshistoria. Såsom i texten till uppmätningarna påpekas »är det icke här liksom vid våra övriga stora byggnadsverk från denna tid endast i detaljerna, i de olika delarna, som renässansen spåras, för första gången se vi här inom vår profana byggnadskonst uttrycket för en strävan att åstadkomma jämvikt och skönhet genom massornas fördelning, strävan efter lugn helhetsverkan och symmetri». Från början avsågs Vadstena Slott att vara ett av de fästen som, utspridda över landet, skulle säkra Vasaättens då ännu rätt unga maktställning i Sverige. Slottet påbörjades 1545 varvid blott en del av den nuvarande byggnaden anlades och uppfördes. Sedermera utökades och påbyggdes slottet i flera repriser. Någon plan för dess slutliga utseende fanns ej från början, men under hela dess tillblivelsetid förefinnes en strävan att låta de olika byggnadsdelarna bilda en organiskt och arkitektoniskt utformad byggnadskropp. Detta till skillnad mot andra av våra Vasaslott — Gripsholm, Kalmar — med deras pittoreska och mera tillfälligt utformade byggnadsmassor. Till sin upprinnelse äro dock dessa senare byggnadsverk barn av tidigare skeden. Vadstena Slott, påbörjat av Gustav Vasa och fulländat av Gustav Adolf uttrycker för oss från början till slut Vasatidens arkitektoniska strävan och vilja, ja, ger oss rent av en spegelbild i sten av Vasarnas politiska verk att av det splittrade Sverige uppbygga en enhetligt och organiskt sammanfogad statskropp. Proportionen mellan strängt manligt allvar i uppbyggnaden och den så precis lagom tilltagna portionen skulptural utsmyckning — portar, gavlar etc. — ger just vad jag tror vi vilja mena med »Svensk» arkitektur. — Märk likheten häri med Stockholms Slott — är icke där sagda proportion precis densamma som i Vadstenaslottet.

Vadstena Slott är emellertid icke blott ett arkitekturhistoriskt monument. Dess betydelse för svenska arkitekter i de tider då »1800-talets stillöshet» skulle brytas, nationell svensk byggnadskonst skulle göras och gamla borttappade traditioner skulle uppletas och återupp-

livas behöver ej utläggas, knappast påpekas. Vadstena Slott har för våra dagars svenska arkitektgenerationer åter blivit en levande byggnad.

Det är därför icke en dag för tidigt att detta byggnadsverk systematiskt uppmätts och och att uppmätningen publiceras. Resultatet av Arkitekturminnesföreningens verksamhet föreligger nu i tvenne ståtliga volymer innehållande tillsamman tio årshäften. Från de första årshäftenas något trevande försök med uppvisning av allehanda småtrevliga uppmätningar nådde utgivarna ganska snart fram till att giva varje årshäfte en bestämd uppgift, ett enhetligt innehåll. Vi minnas ett häfte med bergslagsgårdar, ett med mellansvenska herrgårdar, ett med arbeten av N. Tessin d. ä. etc. etc.

Uppmätningen av Vadstena Slott är föreningens hittills största uppgift och publicerandet därav bildar en löftesrik början på dess andra decennium. I häftet ägnas några tacksamhetens ord åt det arbete Sigurd Curman som professor vid Kungl. Konsthögskolan nedlagt som föreningens om icke nominella så dock verklige ledare, en tacksamhet som föreningen visserligen ej är ensam att känna och som därför även ägnas honom från «Arkitekturs» spalter.

G. P.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST hade den 6 maj sammanträde å Odéonsalen. Sammanträdet var anordnat i anslutning till den omedelbart förut avslutade byggnadsveckan och till detsamma voro inbjudna representanter för stat och kommun, veckans arrangörer samt kursdeltagarna.

Föredragningslistan upptog diskussion i bostadsfrågan. Sedan ordförande, *professor Lallerstedt,* hälsat de närvarande välkomna, överlämnades ordet åt *arkitekt A. Starck,* vilken till ämne valt: »Faktorer inverkande på bostadsproduktionen.» Arkitekten Starck uppdrog en synnerligen utförlig och belysande tablå över bostadstillgång och hyrespris i Stockholm under de senaste decennierna. Han påvisade, huru bostadsproduktionen i varje fall vore beroende av lagarna för tillgång och efterfrågan. Genom införande av hyresstegringslagen hade detta förhållande fullständigt snedvridits och numera kunde ingen bedöma läget på bostadsmarknaden, då i själva verket endast ett fåtal bostäder, och dessa väsentligast lyxvåningar, ingingo i den fria marknaden.

Nästa talare var *doktor Kurt Bergström,* som behandlade ämnet: »Statliga åtgärder för befrämjandet av bostadsproduktionen.» Talaren påpekade bland annat huru hyresstegringslagen icke finge göras ansvarig för alla de missförhållanden, som uppstått inom bostadsmarknaden. Man borde dock betänka att denna lag införts i samtliga kulturländer och i vissa såsom t. ex. England erhållit ännu strängare former än hos oss. Redan av denna anledning borde man kunna sluta till att goda grunder funnos för lagens införande. Man borde även erinra sig, att det efteråt alltid är lätt att klandra en åtgärd, men att det i själva verket i förväg varit omöjligt att förutse lagens alla följder, vilka till stor del varit orsakade av världskrigets oväntade och överraskande verkningar.

Efter detta försvar för hyresstegringslagen övergick talaren till att i korthet redogöra för de positiva åtgärder, som staten vidtagit för främjandet av bostadsproduktionen. Han påpekade härvid även hurusom genom studiet av förhållandet särskilt i de anglosachsiska länderna det blivit uppenbart hurusom vår hitintills varande bostadsstandard icke varit tillfredsställande ur hygienisk- och trevnadssynpunkt. I detta avseende hade stat och kommun ställt strängare anspråk än hittills på de bostäder, vilka uppförts direkt av dem eller med deras understöd.

Bägge inledningsföredragen hälsades med livliga applåder.

I den följande diskussionen yttrade sig bl. a. *stadsarkitekten S. Westholm,* som påvisade huru i Stockholms förstäder ett icke ringa antal bostäder uppstått genom att de bostadsbehövande själva uppfört sina hus, *arkitekten Ahlberg,* som betonade att bostadskrisen icke varit enbart till skada, då därigenom frågan om en bättre bostadsstandard ur praktisk och hygienisk synpunkt samt ett mera ekonomiskt byggnadssätt blivit aktuell. Ytterligare talade *ingenjör Arwin,* som särskilt uppehöll sig vid de lagar vilka lade hinder i vägen för ett snabbt igångsättande av bebyggande på ännu icke stadsplanelagd mark, vidare *ingenjör Adling,* som framhöll att det knappast kunde vara lämpligt att såsom den förste inledaren eventuellt föreslagit för de närmaste åren inställa all byggnadsverksamhet.

Efter ytterligare ett par anföranden avtackade ordföranden talarna och sammanfattade i korthet diskussionens resultat.

Sedan sammanträdet därefter förklarats avslutat vidtog gemensam middag å Rest. Gillets festsal.

MARTIN NYROP.

Född den 11 november 1849. Död den 18 maj 1921.

På avstånd uppfattas helheten klarare. Ögat skymmes ej av oväsentligheter. Vår beundran här i Sverige för Nyrop är stor och ogrumlad.

Jag har rannsakat mina intryck. Vid sekelskiftet förspordes här bland ungdomen, att något märkligt försiggick i de danskes huvudstad. När jag sedan första gången såg Köpenhamns rådhus, efter att också ha lärt känna några andra av de nya goda byggnadsverken, blev det en av mina starkaste upplevelser, som lät världen och mitt yrke te sig annorlunda än tillförne. Intrycket glänser ännu i mitt minne, fastän undret i dag ju icke förefaller så märkvärdigt som för aderton år sedan. Ty utvecklingens vagn har sedan den tiden rullat hastigt framåt. Många voro de som anammade vad Nyrop uppenbarat.

Vad hade då skett? Intet annat än att Nyrop brutit ned en del fördomar, raserat stängande murar. Ännu lever kvar i minnet gamla bestämmelser: »krysshamring grad 3 med skarpa kanter utan ojämnheter och pottor, 6 mm:s väl slätade fogar, tegel skarpkantigt, likformigt och av jämn färg, putsbruk så fint att inga grövre repor och ojämnheter kvarstå i ytan» — andra att förtiga. Dessa trossatser voro alltså ej längre allena saliggörande, ett arbete var befunnet gott dem förutan. Och åter samma frigörelse beträffande formerna. Den tryckande ängslan, som man, innan ens mottaglighet trubbats av, känt inför storstadens myller av förunderliga och obegripliga former, lättades. Det fanns ju verkligen naturliga och fattbara uttrycksmedel, som icke alls ingav oro eller trötthet.

Vilket genombrott Nyrops insats på sin tid betydde i Danmark framstår också klart vid jämförelse mellan de olika tävlingsförslagen till rådhuset. Nyrop var då 40 år. Och så

fördes vägen in på trakter med vidare utsikter. Människan har ju en åtrå att spörja efter sammanhanget. Vilka voro de krafter i händelsernas och förhållandenas ström, som förde Nyrop dit?

Jag har tyckt mig urskilja ett par betydelsefulla: Den första, att Nyrop som pojke var så pass odåga, att han togs ur skolan och i stället sattes i timmermanslära. Nyrop blev fullärd timmerman, utbildad »tømmersvend», innan han beträdde arkitektbanan. Denna väg är för oss svenskar så säregen och otrampad, att den förtjänade särskild begrundan. Vilken väg kan väl säkrare än denna föra till den fasta och sunda uppfattning och förståelse av konstruktion, material och ekonomi, som kan bli avgörande för en arkitekt, vilken som Nyrop därjämte kan räkna med de förutsättningar en gammal familjs kultur skänker. Den andra är det uppröjnings- och beredningsarbete som redan var undangjort: sökandet efter friare uttrycksformer och studiet av äldre *dansk* arkitektur. Låt oss här böja vid namnen l. D. Herholdt och Hans J. Holm för att taga upp den kedja, vars nästa länk heter Martin Nyrop. Och så låg världen tillrätta, att tømrer Nyrop, »mester» i sin enkla arbetströja, kunde vandra upp mot konstens höjder och intaga den stadiga plats han där timrat åt sig.

Den som i Nyrop framför allt ser detaljkonstnären synes mig på orätt väg. Han stannar då vid det lättast gripbara, vid det som synes vara, i stället för det som är. Därför att Nyrop lagt ned en outtröttlig kärlek i det lilla, saknas sällan det stora greppet. I planlösningarnas klarhet och frihet, i dispositionen av massorna skall arkitektens styrka prövas. Nyrop tål detta. Hans stora planer och anläggningar äro klara och av en okonstlad enkelhet, som just i detta avseende synes mig även framvisa typiskt danska drag. Och på denna säkra grund bygger han vidare som en god *byggmästare* med klar känsla för material, konstruktion och ändamål. Med starka band bunden vid äldre tiders stämningsvärden är han dock modern, när det gäller, söker ej att undvika nya material eller bortförklara och smussla undan moderna behov och krav, utan i stället att finna en arkitektonisk lösning för desamma. Han är alltid manlig och sund, rättfram och ärlig, sällsynt fri från koketteri och behagsjuka.

Så har han satt sitt namn på ett skede i dansk arkitektur, sett det födas och följt det kanske till slutet. Ty redan ser Danmark nya strömningar framträda. Utvecklingen vill nya vägar, svagheter och överdrifter finnas alltid att angripa: Man reagerar mot småknåpandet och kelandet med oväsentligheter, mot eftersägarnas benägenhet att upphöja materialet till allenahärskare och mål, man vill rensa templet från de små månglarena. Arkitekturen skall återföras i sina vidare banor med större mål och konstnärligare syften, med större fordringar på sina utövare än detaljkonstnärens. Och så har den mer abstrakta och teoretiserande riktning slagit rot i dansk jord, som kräver att materialet och konstruktionen skall underordna sig formen, att innehållet skall underordna sig helheten och de stora linjerna. Det är en återverkan av de outtröttliga stora vågrörelserna i konsten, från gotisk känsla till klassisk form, från individualism till kollektivism. Intet annat var att vänta, allting lyder stränga lagar.

Jag tror mig ha en del förutsättningar att förstå denna nya riktning, men fattar dock ej den oförsonlighet, som densamma visar föregående arkitekturuppfattning. Att icke använda sig av det värdefulla arbete, som där uträttats, synes mig vara som att bygga en bro utan landfästen. Det kan lyckas så länge gammal fast hantverkstradition håller allt tillhopa, men när denna så småningom torkar ut av brist på näring blir allt hängande i luften — eller på papperet. Skall broar spännas över nya vidder, då behövs ett grundmurat fäste. Ett sådant är lagt av mäster Nyrop och hans medbröder. Vägen framåt går över detta, ej vid sidan.

Ivar Tengbom.

TÄVLINGEN OM NYBYGGNADER FÖR TEKNISK HÖGSKOLA I GÖTEBORG.

Den synnerligen omfattande uppgift, som de tävlande hade att behandla, klarlägges utförligt av tävlingsprogrammet, som i detalj redogör för lokalbehovet inom de olika institutioner, av vilka högskolan är sammansatt. Inledningsvis anföras vissa allmänna synpunkter. Beträffande själva byggnadsplatsen påpekas: "Att av den kring byggnadsplatsen gällande stadsplanen de delar, som å kartorna markerats med streckade linjer, skola omarbetas, därvid bör tillses bl. a.:

att högskolebyggnaderna komma till sin fulla rätt i stadsbilden, varvid jämväl hänsyn bör tagas till att högsta delen av höjden öster om byggnadsplatsen är reserverad för en annan monumentalbyggnad, eventuellt handelshögskola;

att till högskolan anordnas en monumental entré;

att så vitt möjligt omfånget och värdet av den mark, som är avsedd att av staden försäljas, icke minskas;

att den i stadsplanen angivna spårvägen, som korsar högskoleområdet, förflyttas norr om detta område och eventuellt medelst bro över Gibraltargatan sättes i förbindelse med den planerade spårvägen i Victor Rydbergsgatan samt med gatan p. Det å tomtkartan angivna idrottsfältet bör bibehålllas och ingår det även i tävlingen att enligt nedan angivna riktlinjer ordna denna plan."

Denna orientering avslutas av en uppmaning, som synes väl befogad och som torde vara karakteristisk icke blott för det ekonomiska tidsläget utan också för modern uppfattning av möjligheten att förenkla även en monumentalbyggnads arkitektur: "Vid tävlingsförslagens uppgörande bör väl beaktas nuvarande dyrtid inom byggnadsindustrien, och således rörande byggnadernas såväl planläggning som utstyrsel och material största sparsamhet iakttagas. Ävenså böra beaktas nuvarande uppdrivna bränslekostnader och, i den mån detta icke menligt inverkar å byggnaderna, desamma ur pedagogisk, hygienisk eller trevnadssynpunkt planläggas med tanke på en ej alltför kostsam uppvärmning.

Härefter redogöres för byggnadsstadier och olika byggnadsgrupper sålunda: "Såsom av detta program närslutna handlingar framgår är avsikten att först uppföra byggnaderna för kemi och fysik. I vilken ordning sedermera de olika byggnaderna komma att uppföras kan nu ej angivas, men bör dock vid tävlingsförslagets utarbetande hänsyn tagas till möjligheten av ett successivt utbyggande.

De för högskolan erforderliga lokalerna böra uppdelas på olika byggnader eller grupper av byggnader, vilka böra samordnas enligt paviljongsystem eller kring olika gårdar eller enligt en kombination av dessa båda system. Vid såväl planernas komponerande som ordnandet av byggnaderna bör största möjliga hänsyn tagas icke blott till de olika institutionernas framtida utvidgningsmöjligheter utan även till att större laborationslokaler eller viktigare

MOTTO: "ORIGO".

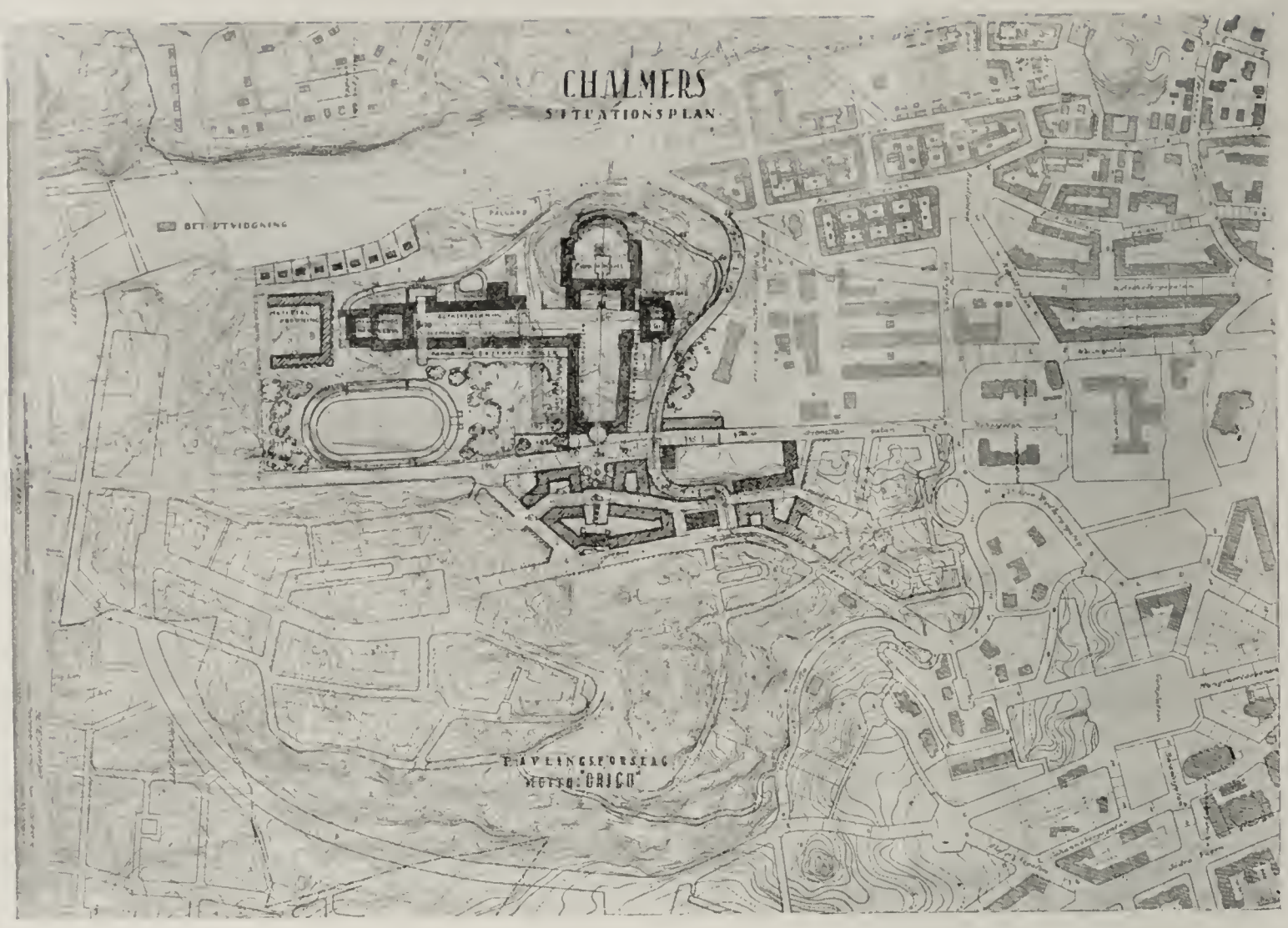

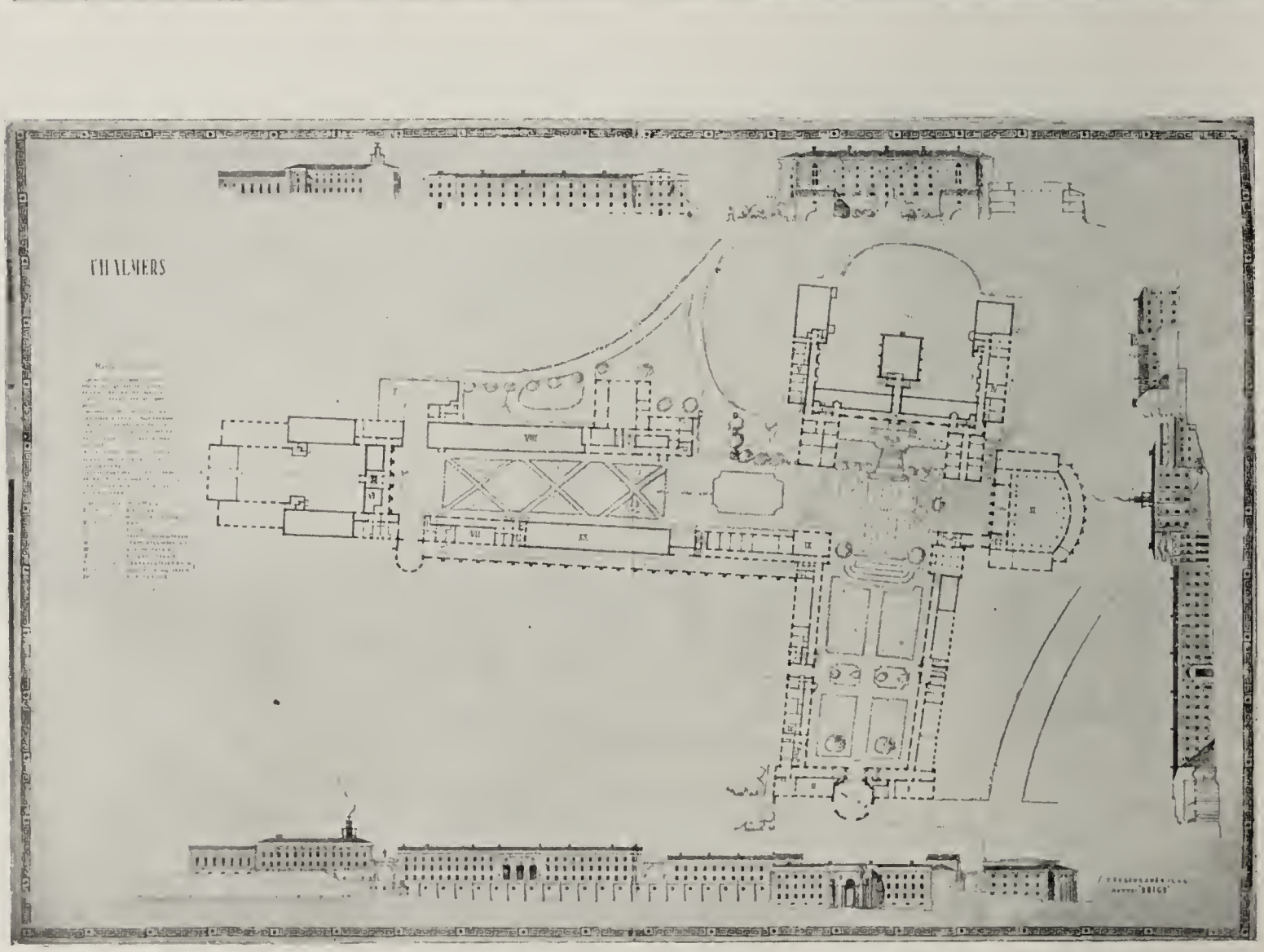

FÖRSTA PRIS. "ORIGO". A. FUHRE., H. JAHNKE, C. NYQVIST, C. SAMUELSON.

andra lokaler må kunna var för sig tillbyggas. Ett sådant utbyggande bör även kunna ske utan att alltför mycket störa det pågående arbetet inom högskolan.

Kan, utan att härigenom de olika byggnadernas utvecklingsmöjligheter förminskas, av det tillgängliga tomtutrymmet någon del lämnas helt obebyggd är detta en fördel, då härigenom tomtutrymme erhålles för nu ej förutsedda institutioner; särskilt önskligt är att tomtplats beredes för framdeles troligen önskvärd byggnad för de studerandes kårlokal.

De olika lokalerna kunna sammanföras inom nedanstående byggnader eller grupper av byggnader.

1. Byggnad för lokaler tillhörande 1:a och 2:dra årskurserna.

Inom denna byggnad kunna även om så finnes lämpligt placeras samlings- och frukostlokaler.

2. Byggnad för bibliotek.
3. Byggnad för administrationslokaler.

Byggnaderna under 1, 2 och 3 kunna naturligen även sammanföras.

4. Byggnad för kemi.
5. Byggnad för fysik.
6. Byggnad för maskinbyggnadsteknik.
7. Byggnad för skeppsbyggnadskonst.
8. Byggnad för elektroteknik.

Byggnaderna under 6, 7 och 8 böra om möjligt placeras nära varandra och helst så, att byggnaden för maskinbyggnadsteknik bildar centrum i denna grupp.

9. Byggnad för byggnadsteknik, omfattande väg- och vattenbyggnadsteknik samt husbyggnadsteknik.
10. Byggnad för materialprovning.
11. Byggnad eller lokaler för centraluppvärmning.
12. Byggnader eller lokaler för vaktmästare och laboratorietjänare.
13. Dessutom ingår i programmet såsom redan nämnts att i samband med ovan angivna byggnader anordna en idrottsplats."

Sedan därpå allmänna fordringar för olika slags lokaler behandlats följer den detaljerade förteckningen över begärda utrymmen. Bland dessa nämnas även en gemensam samlingslokal för hela högskolan vilken bör rymma dels samtliga elever, c:a 800, dels därutöver c:a 200 personer. Anordnad med sittplatser för så många personer, anses emellertid lokalen i fråga bliva för dyrbar, varför föreslås att den anordnas såsom en större hall i samband med trappor, såsom en övertäckt gård eller på liknande sätt.

Prisnämnden utgjordes av Civilingenjören Sven Lübeck, Professorerna B. H. Grauers, E. Lallerstedt, I. Tengbom samt förste stadsingenjören A. Lilienberg.

Till tävlingen inlämnades 17 förslag. Bland dessa har prisnämnden gjort följande urval:

Första pris 14,000 kr. åt motto "Origo", Arkitekterna Arvid Fuhre, Hugo Jahnke, Conny Nyqvist och Carl Samuelson.

Andra pris 9,000 k. åt motto "Bland knallar", Arkitekterna Ragnar O. Svensson och Harald Ericson.

Tredje pris 7,000 kr. åt motto "Fyrkanten", Arkitekterna Sten Branzell och Björner Hedlund.

Inköp 4,000 kr. åt motto "Apollo", Arkitekterna David Dahl, Paul Hedqvist och Joel Lundqvist.

Inköp 4,000 kr. åt motto "2912", Arkitekterna Karl M. Bengtson och Gerdt Stendahl.

Inköp 4,000 kr. åt motto "Lykeion", Arkitekterna Gunnar Jonsson och E. R. Håkansson.

Inköp 3,000 kr. åt motto "Pentathlon" Arkitekt Birger Jonsson.

Ur prisnämndens protokoll göres här ett kort utdrag rörande de prisbelönade och inköpta förslagen.

Om "Origo" säger prisnämnden att den i avseende på byggnadernas inbördes gruppering och inkomponerande i statsbilden företer ganska stor likhet med "Apollo" (se nedan) "men är beträffande anordningen av den med Gibraltargatan parallella gården något överlägset detta. Entrén till byggnadskomplexet är på ett ganska tillfredsställande sätt markerad.

Förslagets utbyggande — sedan byggnaderna för fysik och kemi, vilka sammanförts å områdets högsta bergsplatå, uppförts — kan ske utan att arbetet i större omfattning störes inom nämnda byggnader. De olika institutionernas fortsatta utvidgning, sedan desamma färdigbyggts enligt föreliggande program, kan ske i huvudsak ganska tillfredsställande. Att byggnaderna för fysik och kemi, sedan desamma uppförts, bilda en enhetligt avslutad byggnadskropp är en fördel. De olika byggnadernas planer äro i allmänhet omsorgsfullt studerade. Byggnadernas arkitektur äger en mycket god och vårdad karaktär.

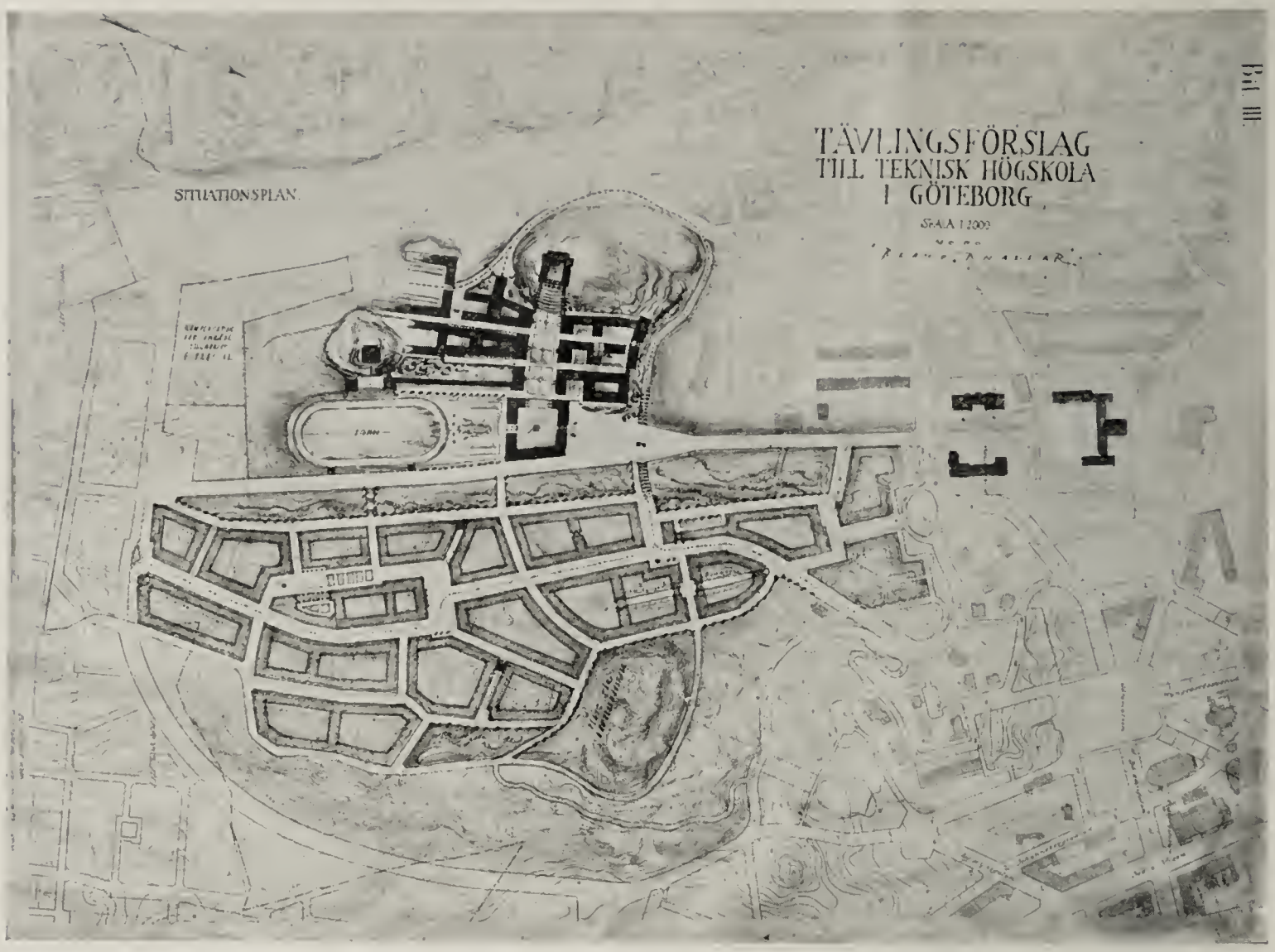

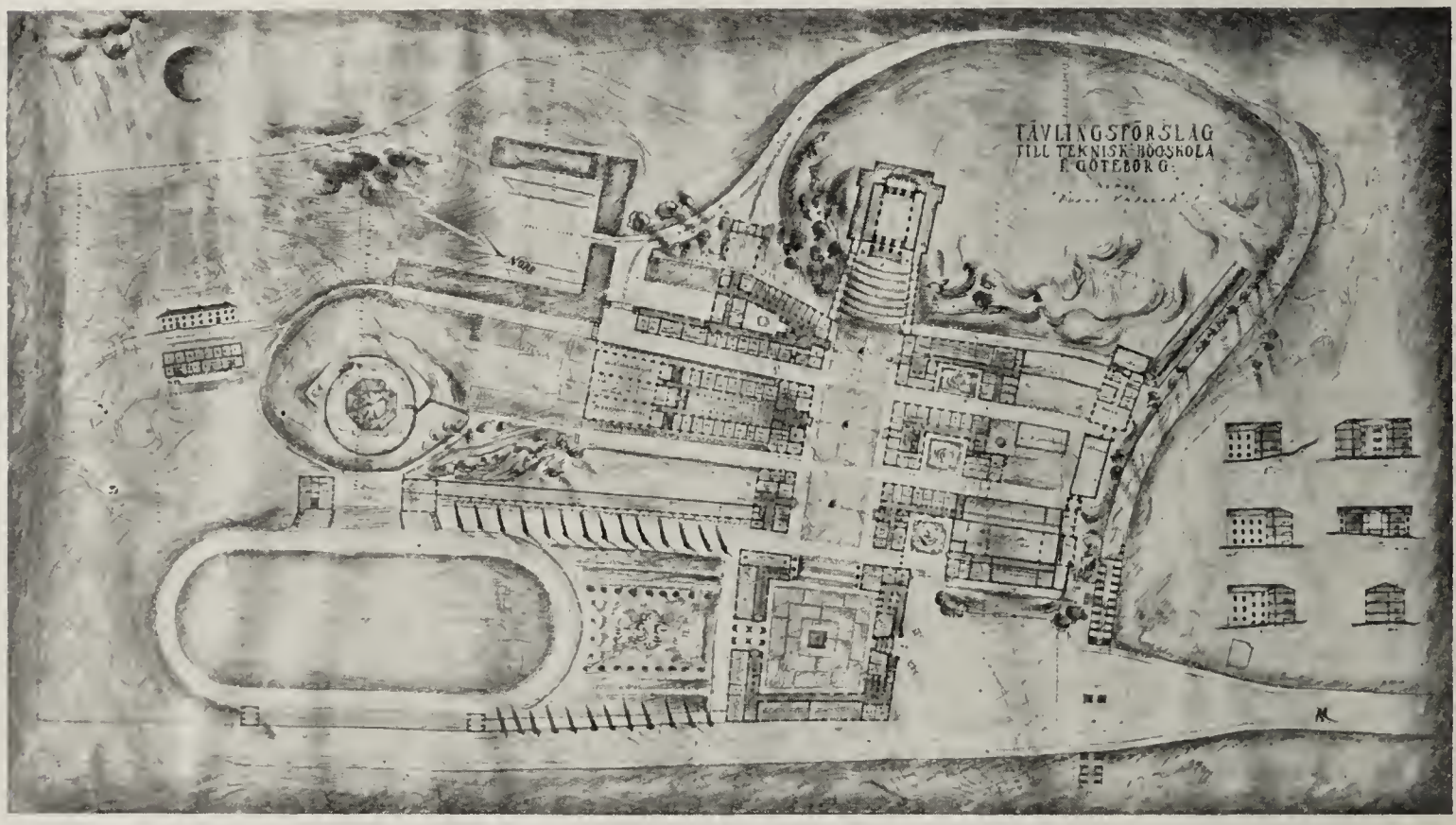

ANDRA PRIS: "BLAND KNALLAR". R. O. SVENSSON, H. ERICSON.

Gatuförbindelserna, vilka äro lösta utan användande av bro, äro goda."

Mottot "Bland Knallar" karakteriseras sålunda: "Förslagets byggnader äro placerade dels kring en i huvudsak kvadratisk gård, dels kring en rektangulär större plats, vars fondparti utgöres av den å områdets högsta höjd uppförda arkitektur- alternativt fysikbyggnaden. Vid nämnda plats eller gata ligga de viktigare institutionerna symmetriskt ordnade och från den-

samma utgå gator, som skilja de olika institutionerna åt. Förslagets slutliga utbyggande sker i bebyggda delars periferi utan att nu nämnda gårdar på något sätt störas. Det är således komponerat enligt såväl gårds- som paviljongsystem. Denna huvudanordning är att anse som ett av de lyckligaste uppslag som framkommit i tävlingen.

I byggnadsområdets periferier, såväl mot staden vända delar som övriga, förefinnes emellertid en viss oro och något framgångsrikt försök att arkitektoniskt ordna dessa delar företer förslaget icke.

Byggnadernas yttre arkitektur är endast skisserad och vårdslösad."

Motto "Fyrkanten": "Byggnadstomtens terrängförhållanden äro väl utnyttjade. De olika gårdarna äro inbördes och i förhållande till områdets olika höjdplatåer väl komponerade. Huvudgårdarnas mittaxel torde dock för erhållande av en god arkitektonisk verkan vara för stark böjd.

Med hänsyn till anblicken från omgivande stadsdelar och projektets sammankomponerande med dessa stadsdelar synes detsamma lida av en viss oro. Förbindelserna med staden äro väl genomtänkta, men det kan ifrågasättas om krökningen av Gibraltargatan är lämplig.

De kemiska och fysiska institutionerna hava uppförts på områdets båda västra höjder, varigenom de blivit rätt långt åtskilda, men utbyggandet av högskolan i övrigt kan ske, utan att arbetet inom dessa institutioner störes. Tillträdet till de nämnda institutionerna måste dock under utbyggandet ordnas å sidokommunikationsleder. Utbyggande av förslaget utöver nu givet program kan för en del institutioner ske jämförelsevis lätt, men möter i fråga om andra avsevärda svårigheter.

De olika byggnadernas planer äro i allmänhet ganska tillfredsställande, dock är det synnerligen olämpligt, att huvudentrén till de förnämligaste gårdarna går genom teknologhallen. Byggnadernas yttre arkitektur är i allmänhet god. Nämnden har särskilt observerat de väl komponerade fasadlängorna, vilka dock — om hänsyn tages till de starka böjningar, de förete — knappast torde komma att utförda giva samma effekt som å ritningarna."

Motto "Apollo" får följande vitsord: "Förslagets byggnader ligga fast inkomponerade i stadsbilden med terrängens högsta bergshöjd och den sydligaste bergsknallen använda såsom soubassement för fondbyggnader i de båda mot varandra vinkelräta gårdar eller gator, kring vilka byggnaderna grupperats. Huvudgården, som sträcker sig från Gibraltargatan till ovannämnda bergshöjd, visar en vacker stegring mot fondhöjden. Även denna gårds avslutning öster om Gibraltargatan är vackert tänkt. Från Gibraltargatan, där den korsar gården, komma tilltalande arkitektoniska perspektiv att öppna sig. Själva entrén till nämnda gård och högskolekomplexen är emellertid icke tillräckligt markerad i stabsbilden. Ävenså är höjdskillnaden å den terräng, varå de förgården flankerade flygelbyggnaderna placerats, för stor. Byggnadskomplexen äro skjutna väl långt in i den största höjden och hopkopplingen mellan byggnaderna å denna och bredvidliggande lägre belägna byggnader är icke gjord med vederbörlig hänsyn till terrängen. Förbindelserna mellan olika stadsdelar äro ganska tillfredsställande, men ej fullt studerade.

Förslagets utbyggande, sedan byggnaderna för fysik och kemi uppförts, kan ej ske utan rubbningar i arbetsfriden inom dessa institutioner. För samtliga institutioners, särskilt för de viktiga större laboratoriernas utvidgning är väl sörjt.

Byggnadernas planer äro i allmänhet lösta på ett redigt och tillfredsställande sätt."

Mot mottot "2912" anmärkes, att huvudentréns förläggning, om än ur trafiksynpunkt lämplig, dock är mindre god i förhållande till terrängen och byggnadernas gruppering. Byggnaderna äro väl grupperade kring gårdarna. Förslagets utbyggande kan ske utan svårare störningar av i bruk tagna lokaler. "Byggnadernas planer äro i stort sett rediga och deras yttre arkitektur av monumental och god hållning."

Motto "Lykeion" liknar i sin gruppering närmast "Apollo" och "Origo". "Byggnadsmassorna äro inbördes och i förhållande till stadsbilden väl utformade. Gibraltargatan har givits ett monumentalt fondparti och byggnadsområdets högsta bergsplatå är effektfullt utnyttjad för fysikbyggnaden, som försetts med kupol. Huvudgårdens perspektiv upp mofysikbyggnaden är emellertid avklippt genom byggnader för 1:sta och 2:dra avdelningarnat ldrottsplatsen är fast inkomponerad i byggnadsområdet. Gatuförbindelserna äro väl utformade utan användande av bro.

De olika byggnadsstadierna kunna genomföras utan svårare störningar av arbetet inom i bruk tagna byggnader". Planerna äro i allmänhet goda och väl studerade, fasaderna redigt och enkelt komponerade.

Motto "Pentathlon": "Byggnaderna äro dels grupperade kring en huvudgård, dels placerade å västra sidan om en huvudgata, vilken sistnämnda har den å byggnadsområdets södra berg-

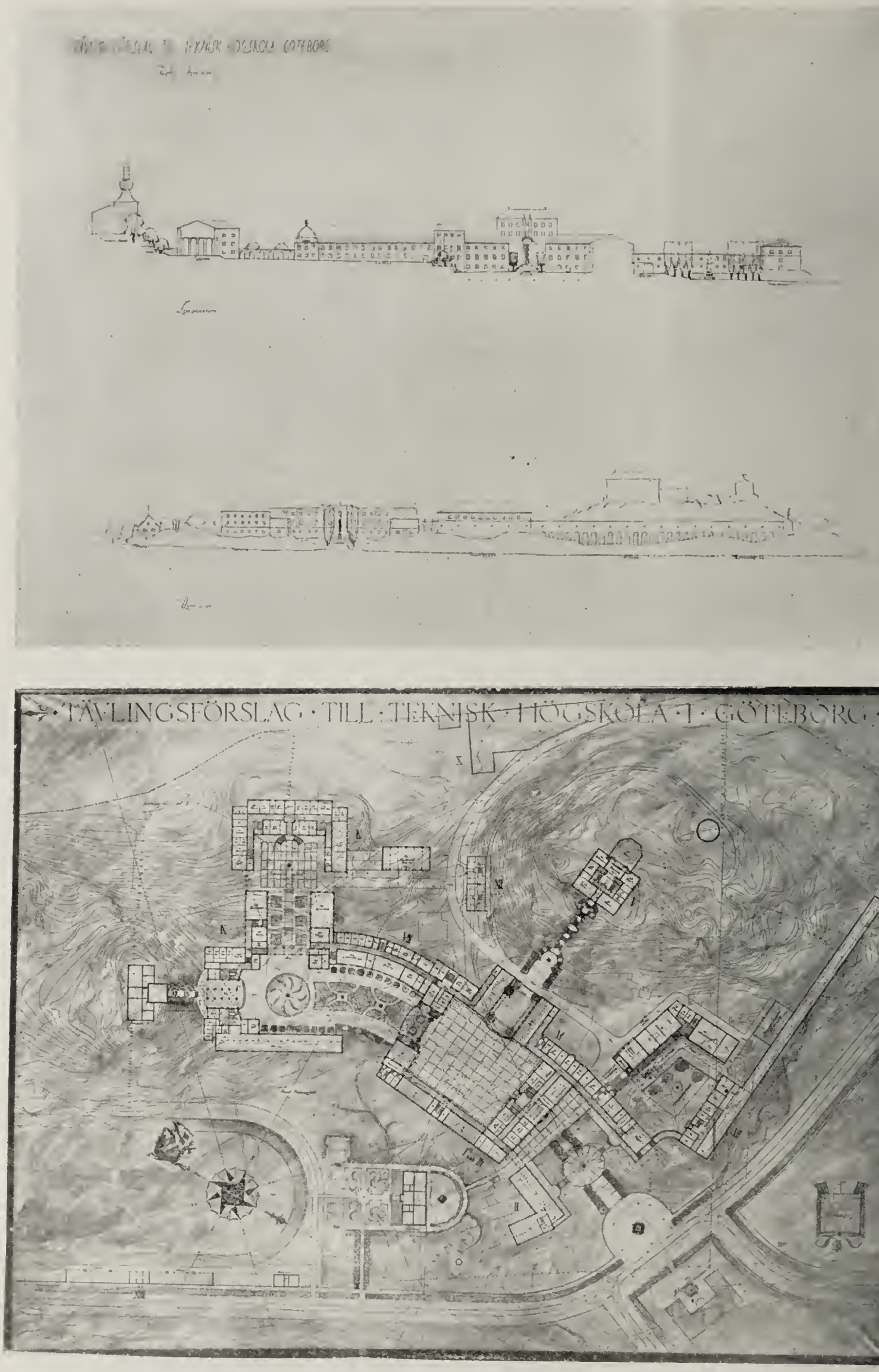

TREDJE PRIS: "FYRKANTEN". S. BRANZELL, B. HEDLUND.

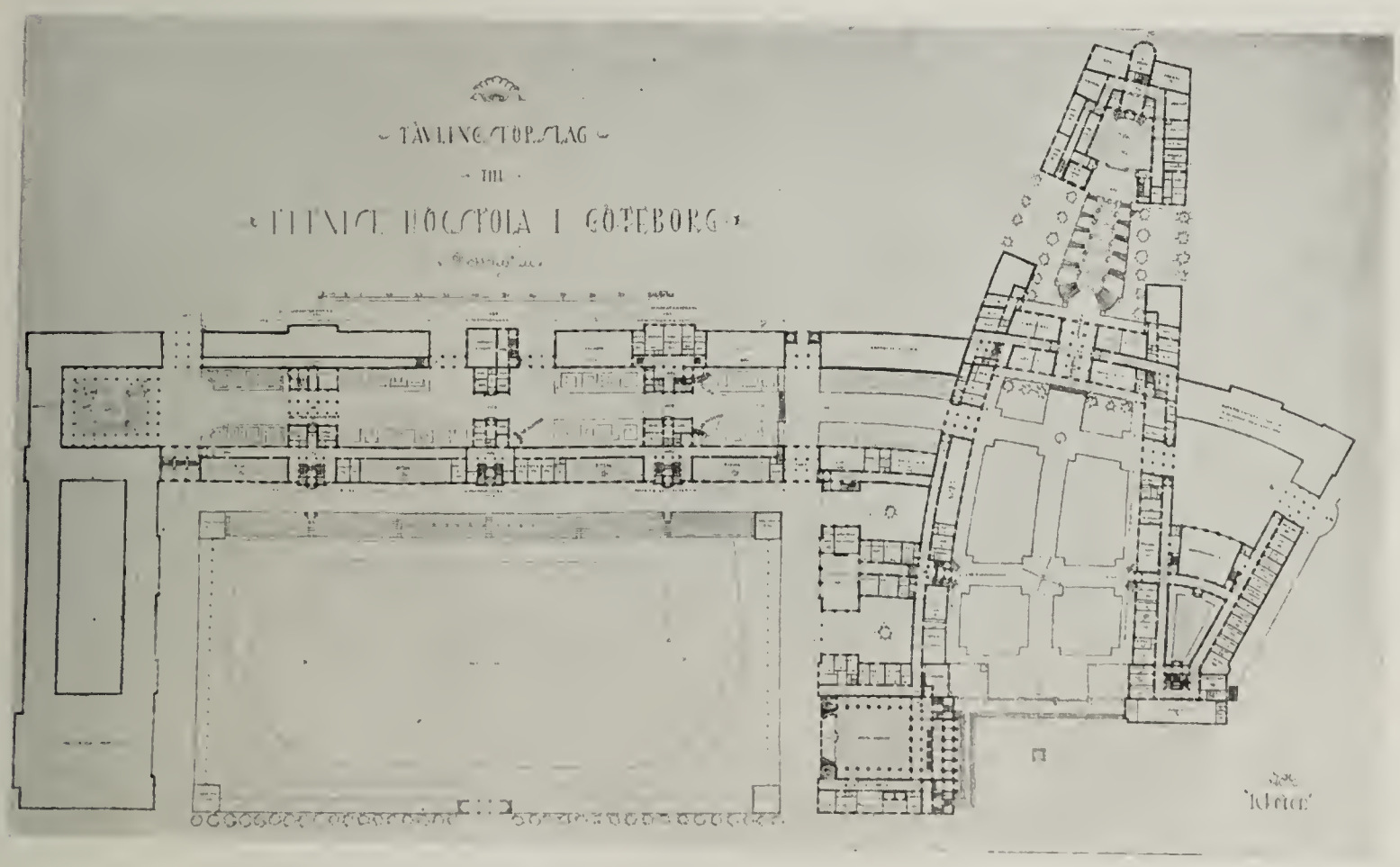

INKÖP: "LYKEION". G. JONSSON, E. R. HÅKANSSON.

INKÖP: "APOLLO". D. DAHL, P. HEDQVIST, J. LUNDQVIST.

knalle uppförda byggnaden för arkitekturskolan som fondparti. Vid samma huvudgata markeras arkitektoniskt väl de därutmed belägna olika institutionerna. Högsta berget är använt såsom soubassement för byggnaden för fysik. Mellan denna byggnad och Gibraltargatan är byggnaden för kemi uppförd. Totalanordningen är i sin helhet god.

Goda utbyggnadsmöjligheter finnas." Planer och fasader äro endast schematiskt utarbetade.

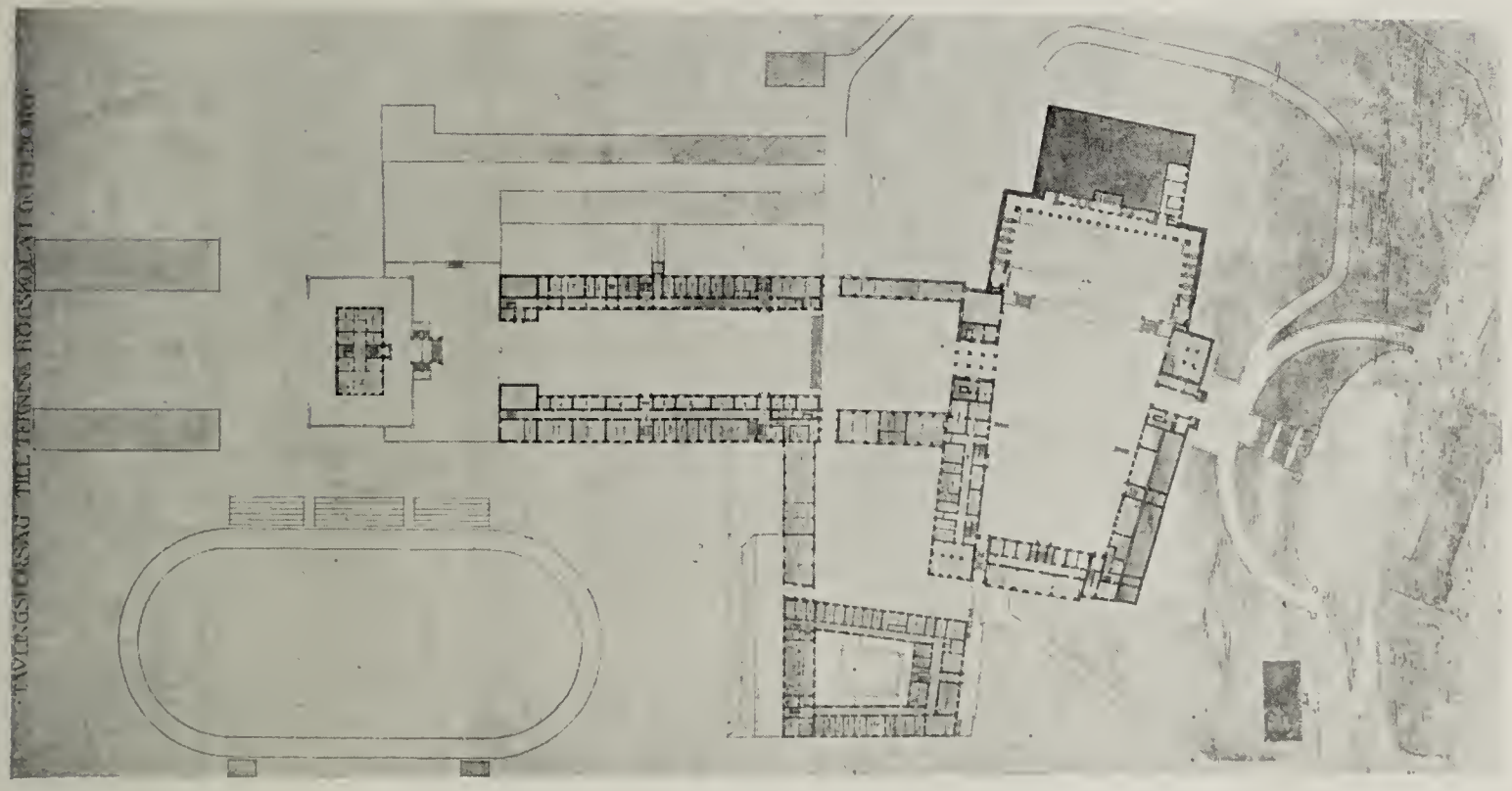

INKÖP: "2912". K. M. BENGTSON, G. STENDAHL.

Vid verkställd kostnadsberäkning hava "Fyrkanten" och "Pentathlon" kommit lägst; kostnaden stiger i den ordning förslagen här angivas: "Bland Knallar", "Apollo", "Origo", "2912" och "Lykeion".

★

Utöver prisnämndens fylligt motiverade utlåtande om tävlingens olika projekt torde föga av allmännare intresse vara att tillägga. Det betydelsefullaste i en tävling av detta slag, där det gällt att bebygga ett större område med ett antal till samma institution hörande bygg-

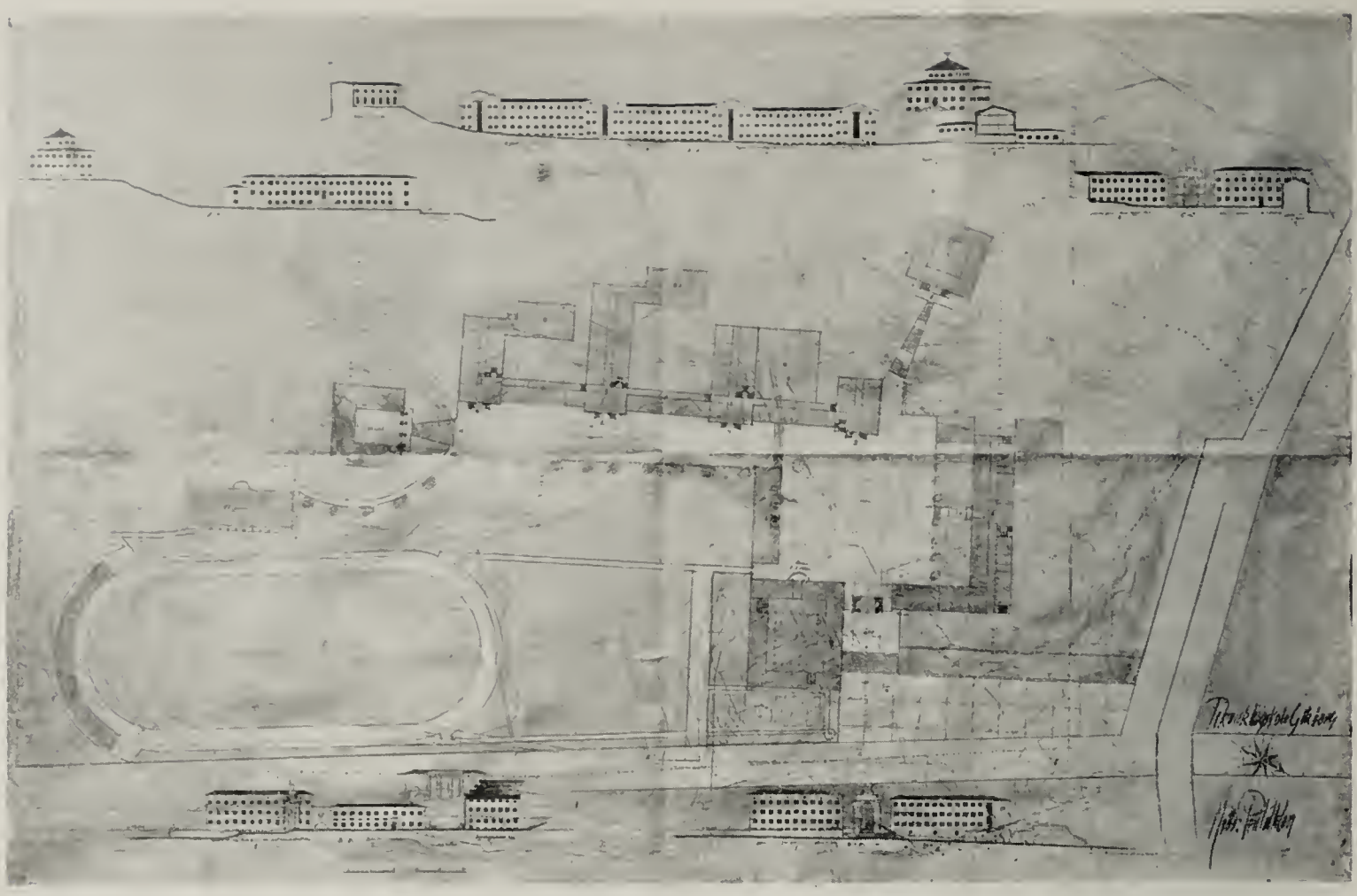

INKÖP: "PENTATHLON". B. JONSSON.

nader, är givetvis de olika uppslagen till områdets plandisposition, och prisnämnden har även i sitt utlåtande vederbörligen beaktat detta. Förste pristagarens synnerlignn väl genomarbetade projekt Origo utmärker sig genom en klar och redig plandisposition, som väl ägnar sig att läggas till grund för utförande och utan att nå så långt i konstnärlig genomarbetning bygga flera av de övriga projekten på ungefär samma planschema. Sålunda har det med första inköp belönade förslaget Apollo en plandisposition, som starkt erinrar om förste pristagarens och som även konstnärligt står detta nära; Apollos vinkelrätt mot Gibraltargatan gående gård har i sitt djupare perspektiv ett företräde.

Andre pristagarens projekt med dess konstnärligt förnäma grupp på uppgiften, har däremot ett jämförelsevis avvikande planuppslag, vars möjligheter att genomföra på grund av förslagets allt för ringa genomarbetning dock icke kunna med säkerhet bedömas. Den jämförelsevis stränga planbehandlingen och de väl inkomponerade symmetriaxlarna äro värdefulla uppslag i detta projekt.

En av tävlingens största svårigheter synes hava varit ordnandet av huvudentrén, som intetdera av förslagen på fullt tillfredsställande sätt har löst. Här torde som flertalet av de tävlande tänkt sig krävas en förplats av ej allt för ringa storlek, och mest naturligt synes vara att förlägga entrén i den härifrån vinkelrätt mot Gibraltargatan gående längdaxeln. Den halvrunda pelarhallen i förste pristagarens projekt verkar emellertid icke fullt okonstlad, och den lilla platsen mitt emot får ej karaktären av förplats, då den förlagts på andra sidan Gibraltargatan.

Svårigheterna med entréns ordnande, vilket i flertalet övriga projekt äro än mera framträdande, hava givit anledning till ett förslag i dagspressen av arkitekt E. Kjellin, att entrén skulle tagas icke från Gibraltargatan utan från Aschebergsgatan, som på ett monumentalare sätt leder framemot högskolekomplexet, och det har rent av ifrågasatts ny tävlan på sålunda förändrat program. Denna entré förutsätter emellertid genomgripande och dyrbara regleringsarbeten inom Gibraltarområdet, och då det synes otvivelaktigt att en fullt tillfredsställande entré kan ordnas även vid Gibraltargatan, finnes ur den synpunkten knappast något fog för dylika åtgärder.

Som helhetsintryck av tävlingen kan sägas att densamma särskilt tack vare 1:sta pristagarens projekt tydligt har visat att det område som det gällt att planlägga med fördel låter sig användas för ändamålet, och de brister som här anmärkts torde vid ett blivande utarbetande säkerligen kunna avlägsnas.

Sigfrid Ericson.

»SKOGKAPELLET.»

Det lilla gravkapell som här presenteras är långt ifrån det viktigaste arbete som hittills utförts på Stockholms nya södra begravningsplats. Områdets ordnande i detalj med entré, gränsmur, vägar, gravfält, vilket allt handhaves av arkitekt Sigurd Lewerentz, är ett långt, svårt och icke i första ögonblicket så tacksamt eller i ögonen fallande arbete men kanske hittills det märkligaste och säkerligen det som till slut skall giva kyrkogården dess karaktär.

Kyrkogården vigdes hösten 1920 och djupast inne i området, där gravarna började grävas, vila redan hundrade bland furorna.

För att möta behovet av en vigd plats för mindre jordfästningar uppfördes det lilla Skogkapellet. Det var icke fråga om ett monumentalkapell avsett för stora jordfästningar samt till läge och utbildning representativt för Stockholms nekropol. Man avsåg endast ett litet kapell, möjligast billigt och färdigt till invigningen. I framtiden, då huvudkapellet står färdigt, skall skogkapellet också få en helt underordnad vikt.

Underordnat är det redan nu — under skogen. Behovet medgav inte en byggnadskropp tillräckligt stor för ett monumentalt framträdande ur naturen. Därför pressades byggnaden — undvikande mellanting — till att helt blygsamt underordna sig den, smyga sig in i den. Så resa sig furor och granar över taken till byggnadens dubbla höjd.

Utifrån ser man mellan stammarna endast de gråvita väggytorna och mot takets svarta spån Carl Milles' vackra, koppardrivna, guldglimmande dödsängel.

Från skogsvägen kommer man rakt in i den av 12 kolonner burna förhallen där jordfästningsföljet samlas och väntar. De järnbeslagna portarna slås upp och man skymtar genom den inre gallerporten kapellets ljusa rymd.

Kapellet är ett kvadratiskt rum, men till kontrast mot vägarnas, murarnas, trädens och förhallens räta linjer och vinklar samlat till cirkelrund form kring katafalken. Den runda for-

DÖDSÄNGELN AV MILLES.

ENTRÉ SIDAN

men bildas av kupolen och de 8 kolonner, som bära den och som sammanbindas av tvenne cirkelsvängda steg från vilka man stående vid väggarna har en överblick över framför varande. Själva kupolen var avsedd att lätt och luftigt höja sig över den lågtryckta förhallen och entrén, men har i verkligheten fått en lägre och plattare verkan än ritningarna utlovade — en icke ovanlig erfarenhet. Katafalken står icke mitt under kupolen, måttet till entrédörren hade blivit för litet, den är tillbakaskjuten mot altaret, som byggts fram från fondväggens djupa gravvalvlika nisch.

Över altarbordet hänger fritt en altartavla i olja, »Uppståndelsen» av G. Torhamn, inom skulpterad, förgylld ram. Altaret klädes med av Licium utförda textilier, antependium och altarduk i grönvitt linne, ett rikt broderat bokkläde av siden. Lätta stolar med stråflätade

ENTRÉN

sitsar och filt under fötterna ha kommit till användning i stället för annars vanliga bänkarna. En kammarorgel med orgelfasad är utförd av A.-B. Skandinaviska Orgel- och Pianofabriken och placerad ovan stegen till höger om entrén. Gallerportarna i entrén som utförts av Petter Andersson, Myra, Arvika, ha till undvikande av drag måst förses med spegelglas på insidan. Till vänster i entrén är en liten sidodörr, avsedd för dem som komma, först sedan portarna stängts och ceremonien börjat.

I källaren äro förlagda ett rum för torkning av gravkläden samt eldningsrum, kolrum och varmkammare. Uppvärmningen sker med varmluft som införes i kapellrummet genom en gallerdörr nära entrén och som återgår till varmkammaren genom ett hål i golvet under katafalken.

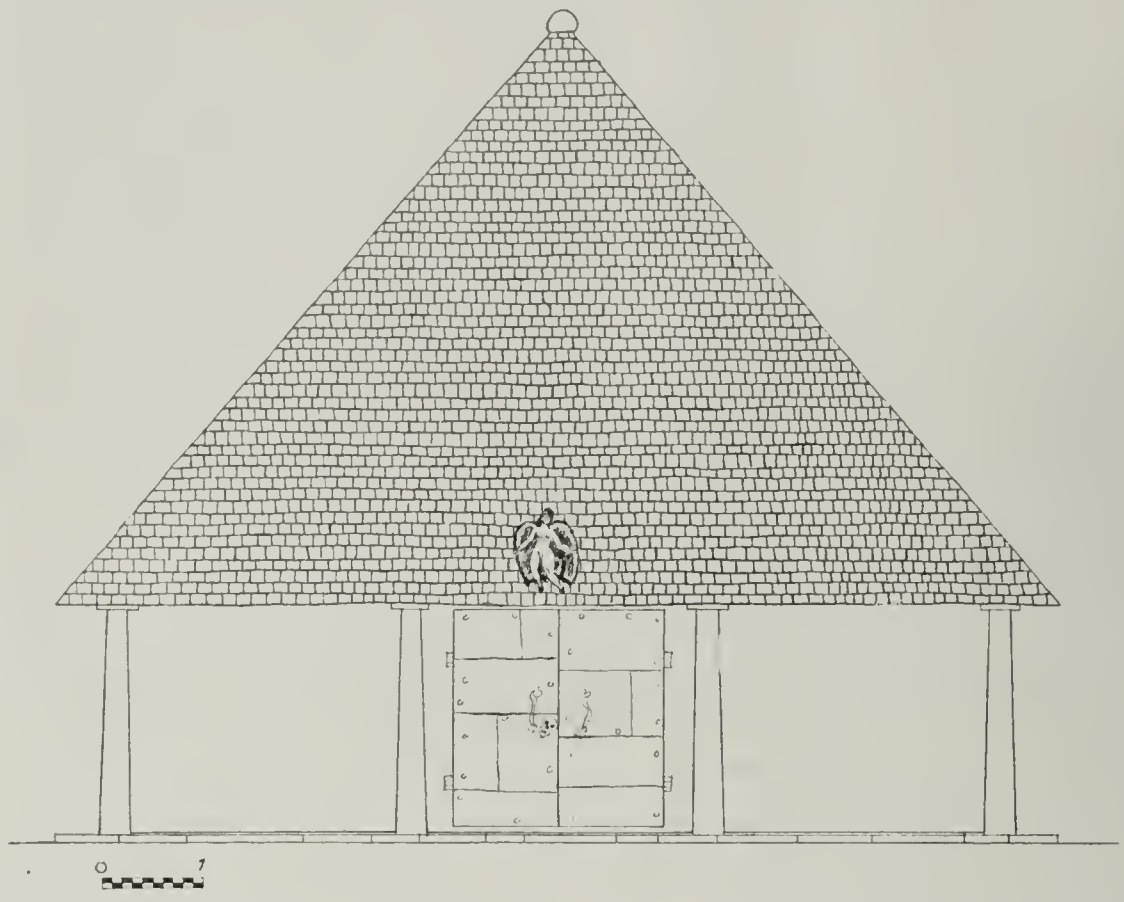

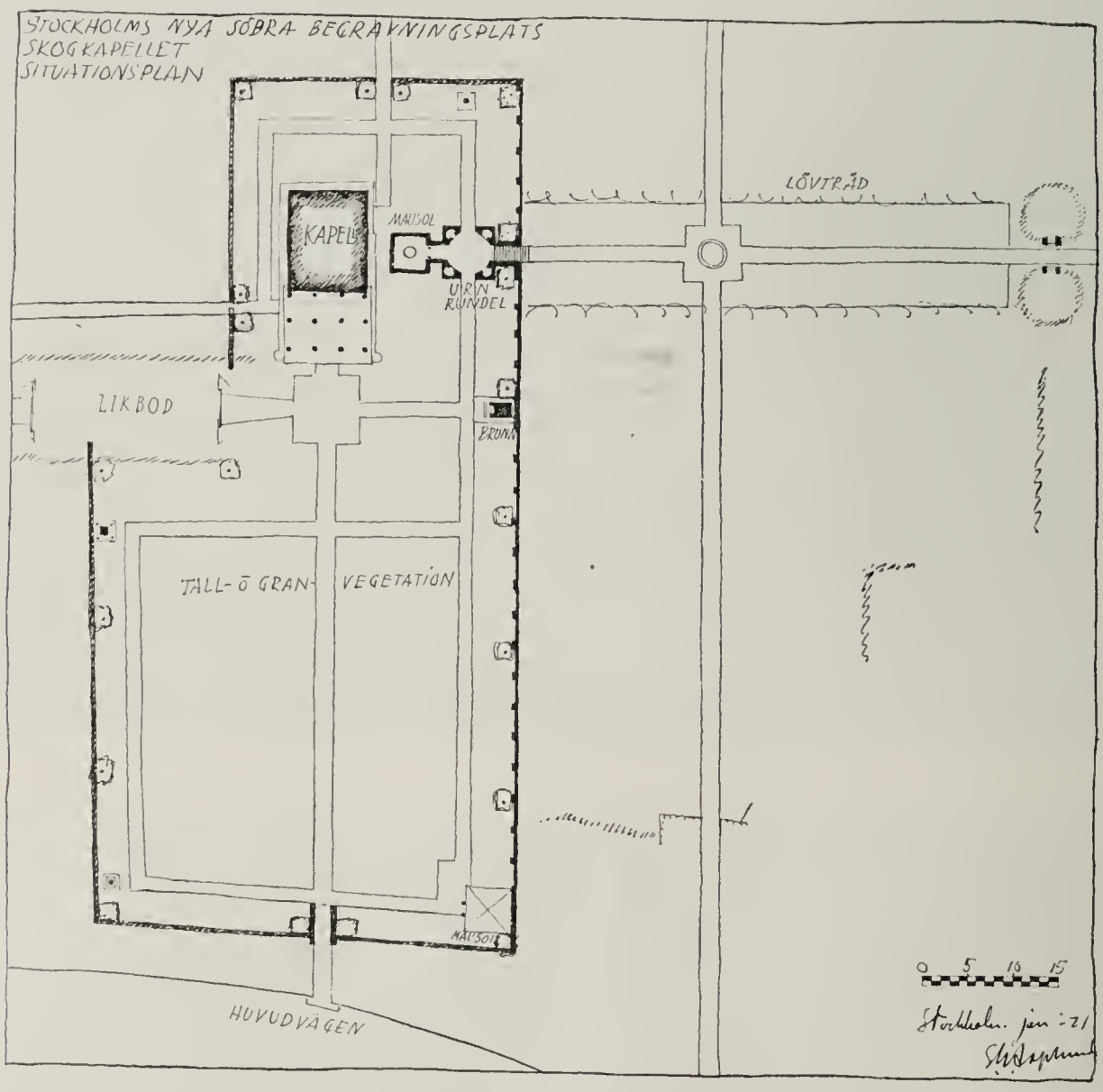

SITUATIONSPLAN. FASAD.

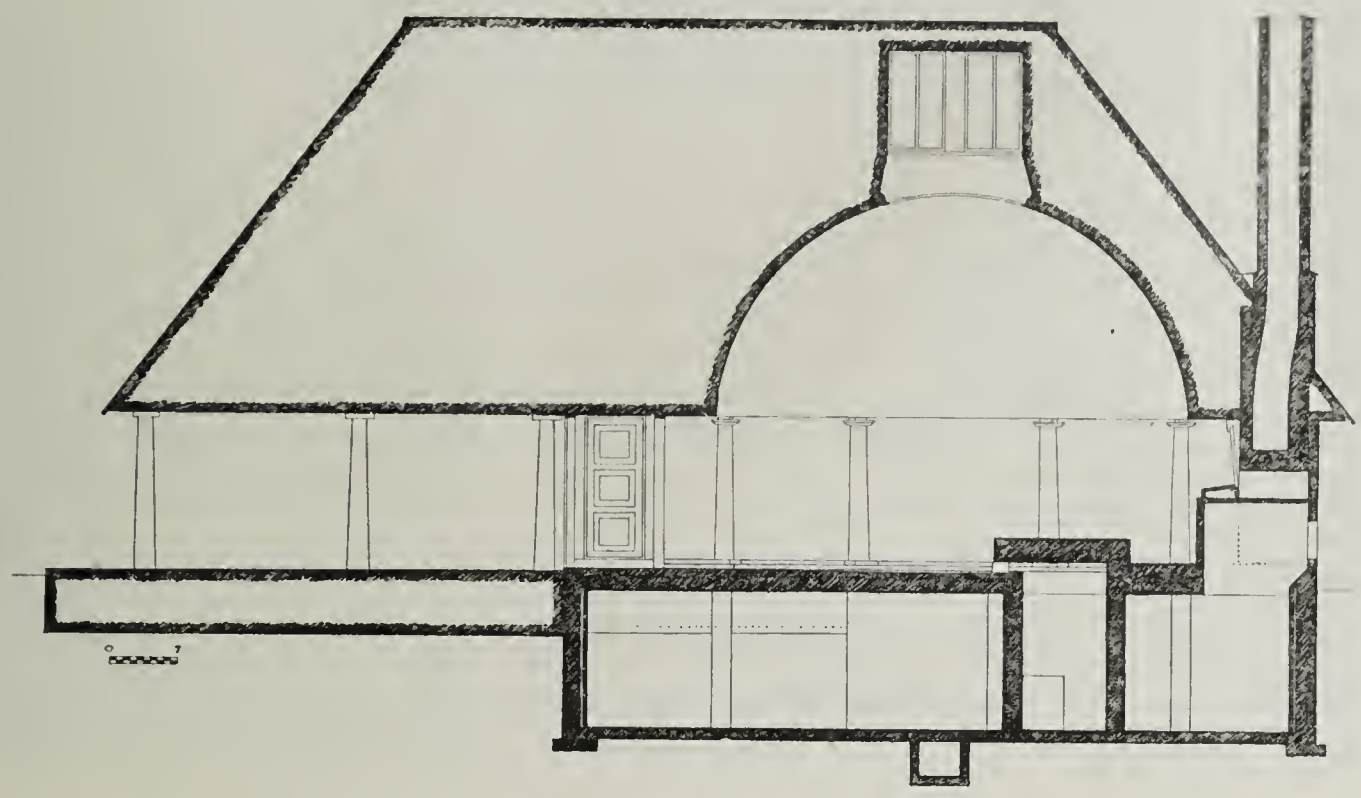

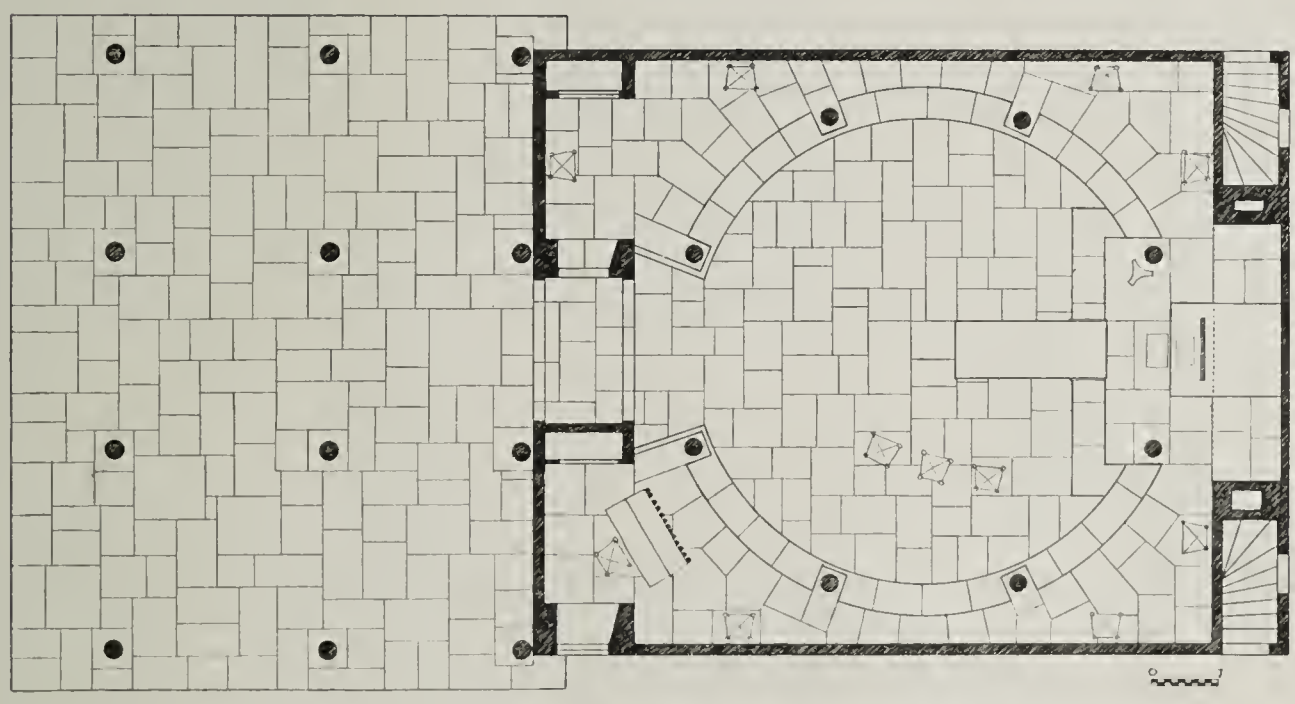

PLAN. LÄNGDSEKTION.

INTERIÖR FRÅN ENTRÉN

ALTARET

Byggnaden är uppförd på betonggrund i vanlig träkonstruktion, utvändigt reveterad, invändigt rörad och putsad. Även kupolen har med undvikande av den dyrare rabbitzkonstruktionen utförts i trä i mångkant, rörad och utputsad i rund form; någon sprickbildning har ännu icke förmärkts. Yttertaket är klätt med fyrdubbla, tunna furuspån, som impregnerats genom kokning i carbolineum, varigenom de blivit rent svarta. Golven äro belagda med gråbrun kalksten, skrädhuggen med bredmejsel, hämtad från byggnadsstyrelsens brott i Borghamn vid Vättern.

Intill kapellet är förlagd en likbod, helt gjuten i beton i form av ett långt tunnvalv, utvändigt asfaltisolerat och täckt med ett tjockt lager grus och torv. Förlagd till hälften under, till hälften över markplanet håller den sig om sommaren sval och om vintern icke fryskall. Tyvärr har boden genom yttre ingripande blivit för hög både ur praktisk och arkitektonisk synpunkt.

Kapell och likbod ha genom Byggnadskontorets försorg omsorgsfullt utförts av byggmästarna Carlsson & Peurell, Stockholm, värmeledningen av Carl Hanssons A.-B.

Kostnaden för kapell och likbod exklusive möbler o. d. är c:a 114 000: — kr.

Området kring kapellet är kringgärdat av en putsad betongmur, ett led i strävan att uppdela begravningsplatsen i överskådliga partier. På kapellgården planteras regelbundet utmed murarne granar, där är byggt ett porthus och ett brunnshus, där skall byggas mausoléer och större gravmonument, och gårdens hela karaktär skall bli tätare och mörkare än den omgivande skogens. Men från den till kapellgårdens södra mur anslutna urnrundeln skall en trappa leda ned till ett lägre liggande av lövträd avgränsat öppet barngravfält av ljusare kynne.

Kapellanläggningens arkitekt är *E. G. Asplund.*

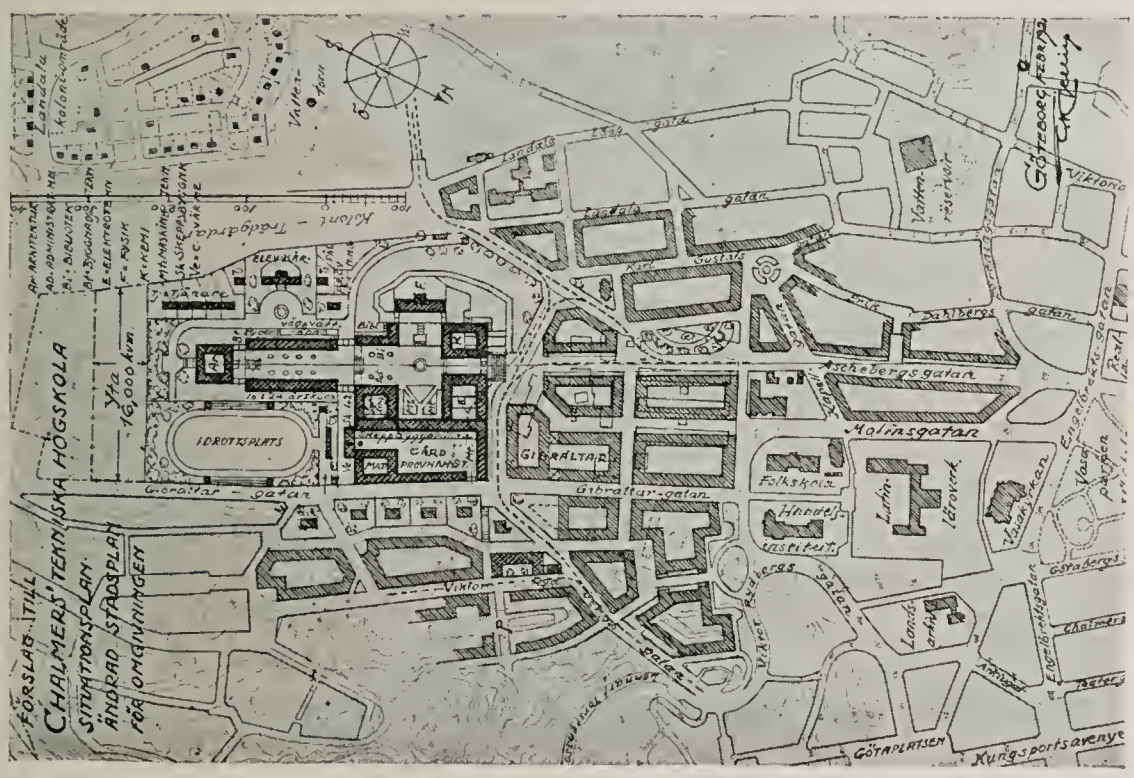

SITUATIONS- OCH ENTRÉFRÅGAN FÖR TEKNISK HÖGSKOLA I GÖTEBORG.

Enligt den i tävlingen om nybyggnader för Teknisk Högskola i Göteborg givna stadsplaneförutsättningen skulle områdets entré- och tilloppsgata bliva Gibraltargatan, som börjar på blott c:a 300 meters avstånd från områdets nordöstra hörn, där entrén programenligt borde tagas. En blick på Göteborgs karta ger genast vid handen, att Högskolan enligt denna förutsättning komme att ligga med huvudentrén vid en gata, som, hur välbebyggd den än bleve, likväl i trafikhänseende alltid förbleve en bakgata, svår att hitta.

I det primära vid offentliga monumentalanläggningar, införlivandet i staden, vilket innebär först och främst tillgodoseendet av trafiktilloppets och entréfrågans monumentalitetskrav, har tävlingen också givit ett negativt resultat.

Det här återgivna utomtävlingsförslaget åsyftar värdigare placering i stadsplanen och införlivande i stadsbilden, »så att högskolebyggnaderna i denna komma till sin fulla rätt», såsom i programmet fordrades. Detta sker genom framdragande av Aschebergsgatan, huvudtrafikleden till dessa nya stadsdelar och fortsättningen på Västra Hamngatan, en av Göteborgs viktigaste trafikpulsådror. I gatans fond förlägges huvudentrén och områdets naturliga, med Gibraltargatan parallella längdaxel, utdrages i den stigande terrängen mot den bergknalle, områdets högsta, vilken utgör anläggningens fondparti och redan i och för sig är en naturlig begränsning, även innan Arkitekturbyggnaden där uppföres.

Genom orienteringen i Aschebergsgatans axel har i nordöstra hörnet beretts plats för en stor komplex av byggnader, däribland Materialprovningsanstalt, bekvämt tillgängliga från Gibraltargatan, som då blir den underordnade trafikgata, vartill den har naturliga förutsättningar. Denna orientering medför även ett ekonomiserande med området i dess helhet. Bakom knallen i söder kan en minskning av c:a 16 000 kvm göras. Den totala ytbesparingen i förslaget är c:a 12 000 kvm, vilket innebure en betydande ekonomisk vinst för staden, som fritt upplåter området åt staten.

Aschebergsgatans framdragning genom Gibraltarområdet torde med lätthet kunna göras utan Gibraltars förflyttning, emedan gatan, ehuru med minskad bredd, går fram emellan anstaltens paviljonger, blott avsöndrande tvänne mindre dylika på den västra triangeln. När Gibraltar utrymt dessa, kan triangeln bebyggas med hyreshus, den större egentliga delen av Gibraltar styckas i en framtid till kvarter genom Molinsgatans framdragning till Högskolans entréförplats och genom tvärgator. Aschebergsgatans fortsättning vidgas genom förgårdsanläggningar. Högskolebyggnaderna komma, tack vare sitt högre läge, icke att skymmas av framförvarande kvarter. Gatuprofilernas reglering till bildande av en förplats på lämplig höjd bleve av nöden.

Med den här föreslagna förläggningen som gör entrén synlig långt nedifrån staden, ryckes Högskolan betydligt närmare in i och införlivas med hjärtat av staden. Vägen från det gamla Chalmers blir enligt detta förslag c:a 200 m kortare och även rakare än i 1917 års stadsplan. Avståndets förkortande och förenklande synes ligga i stadens intresse, liksom tillvaratagandet av skönhetsvärdenas möjligheter, genom förutseende på långsikt. Ett varnande exempel, som visar vart bristande förutseende kan leda, är det i närheten liggande triumviratet: Göteborgs Högskola, Vasakyrkan och Latinläroverket.

Elis Kjellin.

LITTERATUR.

BYGGEMATERIALER av E. Suenson. 1:ste bind: Styrkeprøver. Metaller. Anden utgave, Köpenhamn. P. E. Bluhmes Boghandel 1920.

Professor E. Suenson har påbörjat utgivandet av en andra upplaga av sitt arbete Byggmaterialer. Första upplagan är nu utgången, vilket gör en ny upplaga nödvändig, men dessutom ändras vissa förhållanden ganska fort på detta område, varför litteraturen måste följa med den tekniska utvecklingen.

Denna nya upplaga har delats i tre band av vilka första bandet nu utkommit. Arbetet är närmast avsett för undervisning vid Polytekniska läroanstalten, men det har även uppställts och givits ett innehåll, som gör det värdefullt för praktiskt verkande ingenjörer, arkitekter och andra, vilka syssla med byggnadsverksamhet.

Huvudvikten med arbetet är lagt på materialernas sammansättning, egenskaper och användning. Tillverkningen av de fabriksmässigt framställda materialerna har endast berörts i den omfattning som kan vara av intresse för förbrukarna. Detsamma gäller laboratorieapparater och undersökningsmetoder, som även behandlas i det omfång, som är behövligt för att byggnadsyrkesmännen skola få klart för sig vilka egenskaper hos materialerna, som på undersökningslaboratorierna kunna prövas.

Detta första band innehåller tre delar.

Första delen avhandlar provningsmaskiner och olika provningssätt.

Andra delen gäller metallen järn. Däri redogöres för järnets framställning samt för egenskaperna hos olika klasser av järn och i samband därmed har intagits tyska, engelska, svenska och amerikanska normalbestämmelserna för järnkonstruktioner. Vidare finnes en rikhaltig uppställning över järnprofiler och i handeln förekommande järnvaror för byggnadsändamål.

Rostbildning å järn samt medel för att skydda järn för rost behandlas ingående och torde för byggnadsfackmän i allmänhet vara av stort intresse. Järnets egenskaper hava ju annars sitt största intresse för hållfasthetsteknikerna.

Tredje delen omfattar de metaller och legeringar, som räknas till brukliga byggnadsmaterial.

Boken är försedd med talrika illustrationer, är tryckt på gott papper och försedd med prydligt band. Den bör räknas bland de bästa och modernaste arbeten som finnes på detta område, skriven, som den är, av en av Skandinaviens förnämsta och verksammaste byggnadstekniska fackmän. Det är därför önskvärt, att även snart få se de två sista banden, särskilt som dessa äro av kanske ännu större intresse för arkitekterna.

Axel Eriksson.

»ARKITEKTEN»

ORGAN FÖR FINLANDS ARKITEKTFÖRBUND.

Finska arkitektkåren har i mer än två år saknat en facktidskrift. »Arkitekten» har nu åter uppstått i en gestalt, som, att döma av provhäftet, ger mycket goda förhoppningar. För oss svenskar är det synnerligen glädjande att genom detta organ få återknyta bekantskapen med våra finska kollegers verksamhet, som i avseende på förutsättningar och strävanden synes så nära besläktad med vår egen.

Redaktör är arkitekten dr. Carolus Lindberg. Expeditionens adress är Nylandsgatan 21, Helsingfors. Prenumerationspris 50 Fmk.

INSKRÄNKNING AV »ARKITEKTURS» UTRYMME.

Enligt beslut av Svenska Teknologföreningens styrelse skola tillsvidare samtliga avdelningar av Teknisk Tidskrift, alltså även »Arkitektur», utkomma med endast 8-sidiga häften.

I detta sammanhang kan meddelas att föreningens styrelse tillsatt en kommitté med uppdrag att utreda ett flertal olika förslag och frågor beträffande tidskriftens omfattning och distribution. Den nu beslutade inskränkningen torde alltså komma att bestå till dess styrelsen och föreningen hunnit få del av och fatta sina beslut i anledning av de utredningar kommittén kommer att framlägga.

RÄTTELSE.

Det i föregående nummer avbildade tävlingsförslaget till Teknisk Högskola i Göteborg med motto »Pentathlon» hade till författare förutom hr B. Jonsson även hrr B. Hedwall och R. Hult.

PRIVATHUS — KVARTEREN Å LORENSBERGS-OMRÅDET I GÖTEBORG.

Från stadens centrala delar leder Kungsportsavenyen mot söder och mot en bergshöjd (vars högsta delar ligga c:a 80 m över M. V. Y.) där den på 1 kms avstånd från stadens centrum får sin avslutning i Götaplatsen, vars fond bygges på nedersta delen av bergets nordöstra sluttning. Närmast bakom de kvarter, som skola bilda södra begränsningen av denna plats börjar ett utefter bergets nordöstra och östra sluttning löpande markbälte av c:a 1 kms längd och i medeltal 100 ms bredd, som genom fastställd stadsplan är bestämt för privathus, huvudsakligen frittliggande. — Området har nivåskillnader på c:a 40 m. Vegetationen är sparsam. Gråstensberget ligger till stora delar i dagen. I skrevorna och de nedre delarna av sluttningarna finnes en smula växtlighet, dock huvudsakligen buskar och knotiga småträd. Endast å de lägsta, för västliga vindar skyddade delarna växa högre lövträd.

Den norra hälften av detta långsträckta, starkt kuperade område ingick i ett av förste stadsingenjören Albert Lilienberg uppgjort förslag till stadsplan, som år 1913 fastställdes. I samband härmed fastställdes byggnadsbestämmelser, enligt vilka här skola uppföras fristående enfamiljehus om högst 400 kvadratmeters areal och högst 11,5 meters medelfasadhöjd; där förgårdar icke finnas, få hus å tillhörande tomter icke förläggas närmre gatulinjen än 4,5 m. Endast inom ett av ifrågavarande kvarter skola enligt byggnadsbestämmelse enfamiljehusen uppföras sammanbyggda. Enligt senare, samma år fastställd byggnadsbestämmelse må å tomter, vilkas areal uppgå till mer än 1500 m^2, byggnadens areal i viss bestämd proportion till tomtens storlek överstiga 400 m^2, men ej upptaga större yta än 500 m^2.

Området synes ägnat att fylla sitt ändamål. Den starkt kuperade terrängen gjorde ett slutet byggnadssätt här mindre lämpligt. Byggnadsplatser för större, friliggande privata

KV. 12 N:o 5, 3 OCH 2. ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON, E. TORULF.

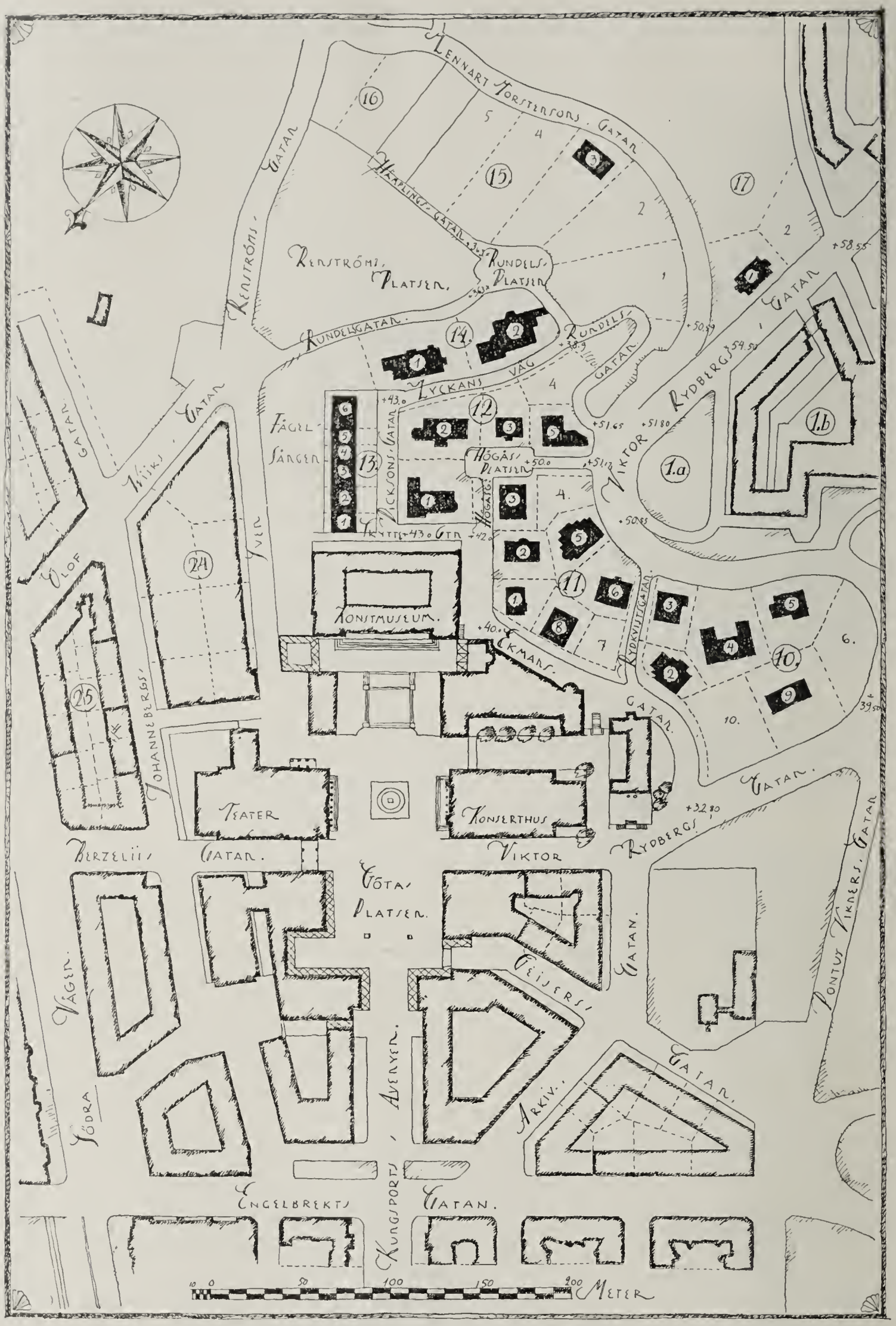

PLAN AV LORENSBERGSOMRÅDET MED DE UPPFÖRDA PRIVATHUSEN.

bostäder med sunt och vackert läge och lämplig anslutning till staden behövdes. — De funnos osökt här, på bergssluttningen med utsikt över staden, med bergets högre delar ej avsevärt skymmande söderljuset, och i nära anslutning till stadens förnämligare bostadskvarter.

De fem nordligaste, närmast staden belägna kvarteren n:o 10—14 i 14:de roten äro nu i det närmaste fullbyggda med 23 hus varav 6 sammanbyggda till en länga.

Här några reflexioner och bilder över dessa kvarter.

Trafiklederna synas vara lämpligt ordnade och anslutna till terrängen,. Bredderna, väl avvägda, variera mellan 4 och 12 m. Väster om kv. 12 har terrängen försvårat en vackrare lösning av gatusystemet. Trappgator bilda genvägar mellan delar med stor nivåskillnad. Endast den gata, som bildar områdets västra gräns, är avsedd för genomgångstrafik.

Planen i sin helhet, nivåförhållanden, tomternas lägen och storlek samt byggnadernas placering framgår av kartan.

Byggnadsmaterialens, i stort sett, enhetliga genomförande är välgörande. — Terrass- och stängselmurarna äro oftast av sprängsten täckta med gråstenshällar (s. k. Rådahällar) av, på vissa ställen, kanske alltför våldsamma, fästningsliknande höjder. Av god verkan är den likformigt och väl utbildade muren kring Högåsplatsen. På några ställen äro stängselmurarna av fogstruket tegel. — Byggnaderna, så när som på två av trä, ha fasader av fogstruket tegel och taken äro täckta med enkupigt taktegel.

Husen, som äro förnämliga privatbostäder synas var för sig, i stort sett, ha god hållning. Endast i tvenne fall torde »billiga anspråk på smak och prydlighet» näppeligen vara fyllda. Några av byggnaderna, ehuru i och för sig bra, hade kanske bättre passat i friare och lantligare läge, så t. ex. n:o 4 i kv. 10. — Goda detaljer av natursten (oftast granit) å fasader och i barriärer — av trä i portar och balkongräcken — och av smide i stängsel och grindar äro värda uppmärksamhet.

För trädgårdsanläggningar har tyvärr varit alltför litet utrymme övrigt. Splittrade och små tomtutrymmen ha i de flesta fall omöjliggjort goda anläggningar. Detaljer av värde finnas dock. Månne det icke varit fördelaktigare om träd- och häckplanteringar gjorts i större utsträckning på andra anläggningars bekostnad och om arterna av de träd och buskar, som inplanterats, valts med större hänsyn till att inom kortast möjliga tid få kraftigare vegetation mellan husen.

Gatorna äro makadamiserade, med gångbanorna granitkantade och grusade.

Byggnadernas arkitekter äro: kv. 10, n:o 2 — E. Crone; n:o 3, 4, 5 och 9 — A. Bjerke & R. O. Swensson; kv. 11, n:o 1 — Osvald Westerberg; n:o 2 — E. Torulf; n:o 3 — E. Torulf och A. Fuhre; n:o 5 — K. S. Hansson; n:o 6 — Karl Samuelson; n:o 8 — A. Bjerke & R. O. Swensson; kv. 12, n:o 1 och 5 — A. Bjerke & R. O. Swensson; n:o 2 och 3 — E. Torulf; kv. 13, n:o 1—6 — A. Bjerke & R. O. Swensson; kv. 14, n:o 1 och 2 — A. Bjerke & R. O. Swensson.

Vad beträffar områdets totalverkan, gatubilder, synas endast »Lyckans väg» och Dicksonsgatan hålla måttet, och endast här ge byggnadskropparna nödig stadga åt perspektivet.

Vissa gynnsamma omständigheter för skapande av goda gatubilder genom lämplig samverkan mellan byggnaderna till en god enhet ha dock icke saknats. — All mark å området var vid byggnadsbestämmelsernas fastställande och tomternas försäljning i stadens ägo. Det stora flertalet av byggnaderna, 19 av 23, ha planlagts av endast två arkitektfirmor. Ekonomiska resurser torde i allmänhet icke ha saknats hos byggherrarna. — Vid bedömande av resultatet bör dock hänsyn tagas till de svåra terrängförhållanden, som förelegat.

I kv. 10 och 11 äro bristerna i berörda avseende påtagliga. Tyvärr äro dessa kvarter och komma också framdeles, genom sitt läge invid den stora uppfartsvägen till den framtida stadsdelen å bergets övre delar, att bli mest exponerade och lätt överskådliga. Byggnadskropparna, deras placering och terrassanlägningarna torde nog här ha kunnat lösas på ett för stadsbilden lyckligare sätt. Det enhetligt genomförda byggnadsmaterialet har dock bidragit till att mildra förbistringen och hoppet om en frodigare växtlighet, sedan byggnaderna nu bättre skydda för västan, återstår.

Att vid områdets planläggning omständigheterna icke tillåtit längre, lugnt flytande gator, ger sig ofördelaktigt tillkänna. De alltför raska växlingarna i gatuperspektiven skänka icke den ro och fasthet, som nog hade varit önskvärd.

Tomterna, avsedda för friliggande byggnader, torde i allmänhet vara för små; eller ha kanske byggnaderna blivit större än man väntat. Detta förhållande har försvårat en till förmån för totalbilden lämplig dimensionering och placering av byggnaderna, samtidigt som invånarnes trevnad därav torde lida. — För bostäder med den pretention, varom här är fråga, synes den ökade kostnaden för en något större tomt väl knappast vara av större betydelse.

KV. 12 N:o 1. ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON.

KV. 11, N:o 3, KV. 12 N:o 1 OCH 2. ARKITEKTER: E. TORULF OCH A. FUHRE, BJERKE & SWENSSON, E. TORULF.

KV. 13 N:o 1, 2, 3, 4 OCH 5.

ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON.

KV. 10 N:o 9. 4 OCH 5.

ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON.

KV. 13 N:o 6 OCH 14 N:o 1. ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON.

— För de mindre och medelstora tomterna ha markpriserna hållit sig mellan 12 och 15 kronor pr m², för de störrre mellan 16 och 20 kronor pr m².

Det torde kunna ifrågasättas om icke i vissa kvarter ett utflyttande av husen närmre gatorna och ett skapande av friare utrymmen i tomternas inre delar hade varit till fördel. — Visserligen blir därigenom en sida av byggnaden mera störd av gatutrafiken, men synes denna olägenhet i huvudsak kunna avhjälpas, om hänsyn härtill tages vid husets planläggning. Genom en sådan placering skulle en behagligare avskildhet från grannarna nås å husets motsatta sida, tomtens icke bebyggda delar komma att ligga i ett bättre sammanhang och fördelaktigare kunna utnyttjas, samtidigt som gatubilderna lättare finge bättre stadga. — Måhända skulle den mark varå Högåsplatsen och Högåsgatan ligga med fördel ha kunnat tillföras kringliggande tomter.

Med all aktning för vad man här fått av god konst i stadsbyggnad och i skilda byggnadsverk, torde man samtidigt kunna konstatera ett typiskt fall där en strängare byggnadskontroll än den vanliga varit av nöden för att skänka gatubilden som helhet den värdighet, man torde kunna göra anspråk på. Jag syftar på kvarteren 10 och 11. Här skulle, med vederbörlig hänsyn till förhandenvarande omständigheter, omsorgsfullt utarbetade byggnadsbestämmelser, som närmare hade angivit de blivande byggnadernas plan- och höjdlägen, ha givit en bättre och värdigare stadsbild. Icke hade de skilda byggnaderna i praktiskt avseende behövt bli lidande härpå, och konstnärlig frihet bör också kunna tåla en viss begränsning. — Detta är dock lättare att säga *nu* än det var *då*. — Å de stora, söder ut belägna, ännu icke bebyggda områdena, avsedda för samma ändamål, synas förutsättningarna vad beträffar terrängförhållanden vara gynnsammare för åstadkommande av bättre totalverkan i stadsbilden och där kan också tillgodogöras, vad de nu bebyggda kvarteren ha att lära.

Beskrivningar och bilder kunna endast ofullständigt återge vad de avse. — De kritiska anteckningarna fylla sitt ändamål först om de leda till studium av förhållandena. Avsikten har varit att fästa uppmärksamheten vid ett utfört byggnadsarbete, där intresserade torde kunna hämta en hel del erfarenheter.

Erik Friberger.

LORENSBERGSOMRÅDET: KV. 14 N:o 2.
ARKITEKTER: BJERKE & SWENSSON.

LITTERATUR.

PRAKTISKA OCH HYGIENISKA BOSTÄDER. 1920 års betänkande. Pris 8 kronor. Ifrågavarande arbete, författat av tillkallade sakkunniga rörande bostadssociala minimifordringar å med allmänt understöd tillkomna smålägenheter, torde få räknas till de första mogna frukter, som kristidens träd på gott och ont avsatt. På ett synnerligen sakligt och rationellt sätt behandlas smålägenhetens problem så väl ur stadsplanens som den inre planeringens och uppbyggnadens synpunkt. Särskilt lovvärd synes den förnuftiga måttlighet, med vilken författarne i sina förslag velat reformera de svenska bostadsförhållandena inom denna kategori; vissa väsentliga krav på förbättringar fasthållas strängt, men nödig hänsyn tages till den redan utbildade traditionen.

Utredningen belyses av ett rikhaltigt och väl valt bildmaterial, huvudsakligen från svenska byggnadsföretag, vilket försetts med pedagogiska anmärkningar.

Till betänkandet äro fogade tvenne specialutredningar, av ark. Osvald Almqvist om byggnadsplaner för bostadsområden och av ing. Erland Hedström om anordnandet av gator och avloppsledningar i områden, huvudsakligen avsedda för småbostäder. Särskilt den förstnämnda av dessa utredningar är av den beskaffenhet, att den torde förtjäna ett ingående studium av alla dem, som i vårt land arbeta med hithörande frågor. Klart, enkelt och grundligt äro de med anläggningen av ett modernt bostadsområde förknippade problemen behandlade; texten ständigt belyst av väl valda bilder. I själva verket torde denna utredning vara det bästa som hitills för svenska förhållanden skrivits om detta ämne; de utländska verk, med vilka vi förut stiftat bekantskap, ha dock trots sina förtjänster i övrigt alltid det felet att vara avpassade för andra förhållanden. Tyvärr är den typografiska utstyrseln i vissa fall beträffande bildmaterialet mindre god; det är i ett verk av detta slag helt naturligt, men be-

klagligt, då arbetets kvalitet i övrigt och bildernas beskaffenhet krävt högre måttstock även beträffande denna sida. Det vore utan tvivel mycket önskvärdt, att den ifrågavarande utredningen kunde utges separat, i värdigare utstyrsel och ev. utvidgad att omfatta även anläggningar av högre standard än de, som här fallit inom arbetets ram.

De sakkunniga, vilka hava äran av ifrågavarande betänkande hava varit Yngve Larsson, Osvald Almqvist, Gösta Göthlin, Agnes Ingelman och Sigurd Westholm. För särskilda frågor hava dessutom hörts och tillkallats andra sakkunniga; bland dem ha Gustaf Larsson, Carl Bergsten och Cyrillus Johansson deltagit i arbetet i dess helhet.

NORMALRITNINGAR TILL SKOLANLÄGGNINGAR FÖR FOLKSKOLAN JÄMTE ANVISNINGAR OCH BESKRIVNINGAR. Utarbetade av inom Kungl. Ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunnige.

De anvisningar, som inleda arbetet, innehålla en väl genomtänkt och klok ledning för behandlingen av folkskolans byggnadsfråga. Först framhålles betydelsen av grundliga och sakkunnigt skötta utredningar rörande byggnadsprogram, tomt- och byggnadsritningar. I särskilda avdelningar behandlas därefter skoltomten, skolbyggnadernas allmänna anordning, skolans lokaler, tjänstebostäder, uthusbyggnader och ekonomiutrymmen, byggnadssätt, lekplats, skolplanteringar och skolmöbler. Slutligen följa såsom den väsentliga delen normalritningarna med tillhörande beskrivningar, tillsammans 25, utförda av ett flertal arkitekter och behandlande skolbyggnader av olika storlekstyp och ortskaraktär. Det är sålunda ett rikhaltigt material som erbjudes, därtill grundligt genomarbetad, då ritningarna hava karaktären av verkliga huvudritningar.

Med hänsyn till ortskaraktären, vars betydelse strängt framhållits, hava typserier behandlats för Skåne, sydsvenska höglandet, Västergötland, Östergötland, Mellansverige, Bergslagen, nedre Norrland, Jämtland och övre Norrland. Det har alltså icke kunnat bliva någon fullständig serie för de olika landskapen, vilket av ekonomiska skäl är helt naturligt och knappast heller torde krävas, då i huvudsak uteslutna landskapstyper torde kunna inordnas under någon av de behandlade.

Om man gärna erkänner det berättigade i att typerna genom anknytning till olika ortstraditioner erhållit vissa särdrag, så synes det däremot onödigt och för arbetets karaktär förvirrande, att de i en del fall beträffande planläggning och utformning givits en så starkt personlig prägel. Det kan möjligen sägas, att detta är av mindre betydelse, då dessa normalritningar endast äro ett antal exempel och icke avse att tjäna som omedelbara förebilder vid byggandet. Men detta försvar är icke tillräckligt, ty faktiskt blir härigenom intrycket av verket i dess helhet splittrat och man får knappast den uppfattning av en skolanläggnings karaktär, som borde kvarstå såsom det väsentliga, summerade intrycket efter ett studium av materialet. Särskilt äro i detta avseende de ritningar till vissa detaljer, vilka medtagits, mindre lyckliga. Om man redan kan ifrågasätta lämpligheten av att över huvud taget beröra detaljerna, då ritningarna icke äro avsedda eller i alla händelser icke borde vara avsedda att omedelbart läggas till grund för utförande, så blir det olämpliga häri så mycket mera uppenbart, då dessa detaljer, såsom här flerstädes är fallet, just beröra sådana dekorativa tillsatser, som förrycka förslagens karaktär av normalritningar.

Slutligen torde den reflexionen icke kunna tillbakahållas, att vissa av förslagen, särskilt beträffande några av de största anläggningarna, måhända i arkitektoniskt avseende icke fullt motsvara de stränga krav som man gärna ville ställa på förebildliga normalritningar.

Oavsett dessa mindre väsentliga anmärkningar, vilka måhända mera rikta sig mot allmänna brister inom vår moderna arkitektur, måste man ge sitt odelade erkännande åt det gedigna och sakliga arbete, som här utförts. Det är att hoppas och vänta, att ifrågavarande arbete skall kunna åstadkomma ett förbättrat förhållande inom vårt folkskolebyggnadsväsende, vilket hittills varit sorgligt försummat.

Sakkunniga hava varit: undervisningsrådet P. A. Dalin, riksdagsmännen Jöns Jönsson och Robert Jansson, arkitekterna Georg A. Nilsson och John Åkerlund samt folkskoleinspektören Per Holmén.

H. A.

UNDERSÖKNINGAR RÖRANDE CEMENTS HÅRDNANDE EFTER INVERKAN AV LÅGA TEMPERATURER.

Undersökningarna hava utförts vid Tekn. Högskolans Byggnadstekniska laboratorium under ledning av undertecknad Kreüger och arkitekt A. Eriksson. För kostnaderna, som varit förenade med undersökningarna, hava bidrag lämnats huvudsakligen av en av K. Maj:t tillsatt nämnd för utarbetande av förslag till bestämmelser för byggnadsverk av betong och armerad betong.

De för försöken erforderliga låga temperaturerna hava åstadkommits genom kylmaskineri, varvid de anordningar använts, som bekostats av Ingeniörsvetenskapsakademien och ställts till förfogande för värmeisoleringsundersökningar vid sagda laboratorium.

A. PROGRAM.

Undersökningarna avse att utröna i vad mån cements hårdnande påverkas av:

I. Tidpunkter för begynnande frysning, varvid bindetiden enligt normenliga cementprov tagits som utgångspunkt.
II. Förvaring i temperaturer av + 4 à + 6° C före begynnande frysning.
III. Förvaring i omväxlande + och — temperaturer.
IV. Förvaring i låga + temperaturer.

B. UNDERSÖKNINGARNAS UTFÖRANDE.

För provning av cementets hårdnande under olika omständigheter utfördes kuber med 7 cm kantlängd av cementbruk i blandning 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar betongsand.

Därvid gjordes försök dels med kuberna stampade i hammarapparat enligt cementnormerna, varvid en vattenhalt av 8,0 % användes, dels med kuberna packade för hand av bruk med våt konsistens.

Provningen av hållfastheten verkställdes i allmänhet vid två olika tidsskeden. Därvid provades 6 kuber av varje blandning, efter vilka medeltalen beräknats, med undantag av serie III, där endast 3 kuber av varje sort undersöktes. Samtliga provkuber tillverkades i järnformar, vilka borttogos efter 1 dygn, i de fall då kuberna denna tid förvarats vid + temperatur. I övriga fall borttogos formarna först sedan kuberna efter annan förvaring under 1 dygn förvarats i + temperatur. Kuberna tillverkades vid en temperatur av + 15 à + 18° C av råmaterial med samma temperatur.

C. PROVNING AV RÅMATERIAL.

a) Cement.

Cement av Maltesholms fabrikat, levererat genom Svenska Murbruks A.-B.

Vid vanligt cementprov, enligt Svenska Teknologföreningens normer av år 1910 voro samtliga fordringar uppfyllda. Följande resultat erhöllos för bindetid och hållfasthet:

Bindetid.

Luftens temperatur = + 16° C. Vattnets temperatur = + 16° C. Vattenmängd för erhållande av normalkoncistens = 27 %. Bindningen började efter 1 tim. 30 min. och slutade efter 7 tim. 30 min.

Hållfasthet.

Blandningsförhållande: 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar normalsand. Vattentillsats: 8,6 vikts-% av torra blandningen.

Provkub N:o	Tryckhållfasthet i kg/cm² efter förvaring	
	1 dygn i fuktig luft 6 dygn under vatten	1 dygn i fuktig luft 6 dygn under vatten 21 dygn i luft
1	268	392
2	264	392
3	292	440
4	268	416
5	288	428
6	260	436
Medeltal	273	417

b) Sand.

Betongsand från Mälaren, levererad genom Svenska Murbruks A.-B.

1. Volymvikt: Sanden uttorkad.
   Löst utfylld ..... = 1,55
   Skakad ..... = 1,75
   Medeltal = 1,65
2. Spec. vikt ..... = 2,65
3. Hålrum ..... = 38 %.
4. Siktprov:
   Resultatet framgår av nedanstående siktkurva (fig. 1).

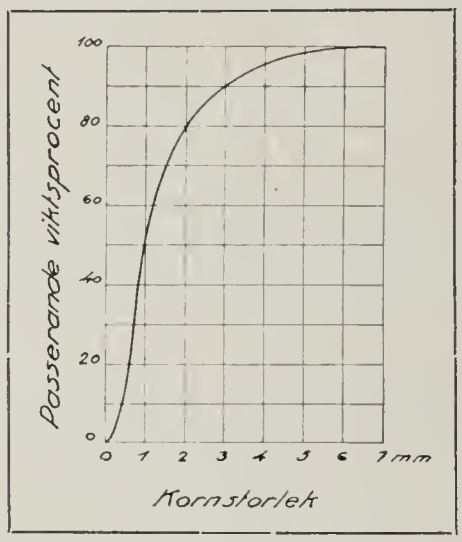

Fig. 1. Siktprov å sand.

5. Tryckhållfasthet hos kuber av cementbruk.
Provet visar hållfasthet hos cementbruk med normalsand i jämförelse med cementbruk med betongsand.

Provkub N:o	Tryckhållfasthet i kg/cm² efter förvaring			
	1 dygn i fuktig luft 6 dygn i vatten		1 dygn i fuktig luft 6 dygn i vatten 21 dygn i luft	
	Normalsand	Betongsand	Normalsand	Betongsand
1	268	320	392	584
2	264	340	392	596
3	292	344	440	556
4	268	376	416	520
5	288	348	428	500
6	260	344	436	604
Medeltal	273	345	417	560

Betongsanden lämnade således 26 och 35 % bättre resultat än normalsanden efter 7 resp. 28 dygn.

D. PROVNINGSRESULTAT.

I. Inverkan av tidpunkten för begynnande frysning på cementets hårdnande.

Prov 1 angiver hållfastheten hos kuber, vilka ej varit utsatta för frost.

Prov 2 och 7 gälla för begynnande frysning *omedelbart efter* kubernas tillverkning, prov 3 och 8 för begynnande frysning vid *bindetidens början,* prov 4 och 9 för begynnande frysning vid *bindetidens mitt* och 5 och 10 för begynnande frysning vid *bindetidens slut.*

Blandningsförhållande: 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar betongsand.

a) *Fuktig konsistens (8 % vatten).*

Kuberna stampade i hammarapparat.

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
1 a.	1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à 18° C	320, 340, 344 376, 348, 344 } medeltal 345
1 b.	1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	584, 596, 556 520, 500, 604 } medeltal 560
2 a.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	268, 252, 272 280, 256, 256 } medeltal 264
2 b.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18 C 21 d. luft + 15 à + 18° C	536, 448, 472 452, 444, 448 } medeltal 467
3 a.	1 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	308, 268, 284 308, 288, 268 } medeltal 287
3 b.	1 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	472, 482, 480 452, 472, 524 } medeltal 480
4 a.	4 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	300, 320, 368 316, 368, 328 } medeltal 333
4 b.	4 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	576, 500, 600 504, 508, 548 } medeltal 539
5 a.	9 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	364, 352, 352 348, 352, 344 } medeltal 352

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
5 b.	9 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	564, 568, 568 588, 570, 564 } medeltal 570

b) *Våt konsistens (12.7 % vatten).*

Kuberna packade för hand.

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
6 a.	1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	152, 152, 148 144, 152, 176 } medeltal 154
6 b.	1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	340, 324, 308 336, 292, 304 } medeltal 317
7 a.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	108, 100, 104 112, 108, 108 } medeltal 107
7 b.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	208, 184, 248 214, 220, 212 } medeltal 214
8 a.	1 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	140, 132, 124 128, 128, 136 } medeltal 131
8 b.	1 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	246, 248, 242 218, 244, 244 } medeltal 240
9 a.	4 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	148, 144, 136 136, 144, 148 } medeltal 143
9 b.	4 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	256, 248, 238 270, 224, 236 } medeltal 245
10 a.	9 1/2 tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	152, 148, 152 144, 156, 148 } medeltal 150

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
10 b.	9½ tim. luft + 15 à + 18° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C.	258, 284, 262 292, 240, 240 } medeltal 263

II. Inverkan på cements hårdnande av temperaturer av + 4 à + 6° C före begynnande frysning.

Prov 1 angiver hållfastheten hos kuber, vilka ej varit utsatta för frost och som hårdnat vid en temperatur av + 15 à + 18° C. Prov 2 gäller för frysning omedelbart efter kubernas tillverkning. Prov 1 och 2 utgöra samma prov, som de under serie I med samma nummer.

Prov 11 gäller kuber, som under de två första dygnen förvarats vid en temperatur av + 4 à + 6°, prov 12 gäller för förvaring 4 dygn och prov 13 för förvaring 6 dygn under samma temperatur den första tiden.

Blandningsförhållande: 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar betongsand.

Fuktig konsistens (8 % vatten).

Kuberna stampade i hammarapparat.

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
1 a.	1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	345 medeltal av 6 prov
1 b.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	560 medeltal av 6 prov
2 a.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	264 medeltal av 6 prov
2 b.	3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C.	467 medeltal av 6 prov
11.	2 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	176, 180, 168 176, 168, 160 } medeltal 171
11 a.	2 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	364, 344, 368 340, 352, 364 } medeltal 355
11 b.	2 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	480, 528, 600 608, 524, 636 } medeltal 563

Prov N:o	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
12.	2 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C	200, 204, 196 220, 216, 208 } medeltal 207
12 a.	4 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	396, 396, 448 408, 396, 404 } medeltal 408
12 b.	4 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	548, 624, 544 576, 572, 612 } medeltal 579
13.	6 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C	240, 232, 200 212, 232, 244 } medeltal 227
13 a.	6 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C	464, 424, 400 392, 428, 428 } medeltal 423
13 b.	6 d. luft + 4 à + 6° C 3 d. luft — 15 à — 18° C 1 d. fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. vatten + 15 à + 18° C 21 d. luft + 15 à + 18° C	580, 576, 660 624, 568, 592 } medeltal 600

ll. Inverkan på cements hårdnande av omväxlande + och — temperaturer.

Prov 14 och 18 angiva hållfastheten hos kuber, vilka ej varit utsatta för frost.

Prov 15 och 19 gälla för förvaring omväxlande i luft av — 18° och vatten av + 18° temperatur, sedan kuberna 1 dygn förvarats i fuktig luft.

Prov 16 och 20 gälla samma förvaring som 15 och 19, med undantag av att kuberna omedelbart efter tillverkningen utsattes för frost utan att någon tid hava varit utsatta i fuktig luft.

Prov 17 och 21 gälla för förvaring omväxlande i luft av — 18° och luft av + 18° temperatur, sedan kuberna 1 dygn förvarats i fuktig luft.

Blandningsförhållande: 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar betongsand.

a) *Fuktig konsistens (8 % vatten).*

Kuberna stampade i hammarapparat.

Prov N:o	Total ålder	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
14 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. i vatten + 15 à + 18° C	320 324 312 } medeltal 319
14 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. i vatten + 15 à + 18° C 21 d. i luft + 15 à + 18° C	450 525 525 } medeltal 500

Prov N:o	Total ålder	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
15 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C varannan dag i luft — 18° C och vatten + 18° C o. s. v.	248 252 252 medeltal 251
15 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft + 18° C och vatten + 18° C	450 400 450 medeltal 433
16 a.	7 d.	1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C o. s. v. varannan dag i luft — 18° C och vatten + 18° C	72 84 84 medeltal 80
16 b.	28 d.	1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft — 18° C och vatten + 18° C	210 185 180 medeltal 192
17 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i luft + 18° C 1 d. i luft — 18° C varannan dag i luft — 18° C och luft + 18° C	236 232 232 medeltal 233
17 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i luft + 18° C 1 d. i luft — 18° C varannan dag i luft — 18° C och luft + 18° C	296 314 300 medeltal 303

b) *Våt konsistens (15 % vatten).*

Kuberna packade för hand.

Prov N:o	Total ålder	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
18 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. i vatten + 15 à + 18° C	148 144 144 medeltal 145
18 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 6 d. i vatten + 15 à + 18° C 21 d. i luft + 15 à + 18° C	252 260 256 medeltal 256

Prov N:o	Total ålder	Förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
19 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft — 18° C och vatten + 18° C	84 88 88 } medeltal 87
19 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft + 18° C och vatten + 18° C	180 186 190 } medeltal 185
20 a.	7 d.	1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft — 18° C och vatten + 18° C	Kuberna gingo fullständigt sönder vid 2:dra vattenlagringen
20 b.	28 d.	1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i vatten + 18° C o. s. v. varannan dag i luft — 18° C och luft + 18° C	
21 a.	7 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i luft + 18° C 1 d. i luft — 18° C varannan dag i luft — 18° C och luft + 18° C	100 104 100 } medeltal 101
21 b.	28 d.	1 d. i fukt. luft + 15 à + 18° C 1 d. i luft — 18° C 1 d. i luft + 18° C 1 d. i luft — 18° C varannan dag i luft — 18° C och luft + 18° C	120 110 118 } medeltal 116

IV. Inverkan av låga + temperaturer på cements hårdnande.

Prov 22 angiver hållfastheten hos kuber, vilka förvarats i luft vid en temperatur av + 2° C.

Prov 23 gäller motsvarande förvaring vid + 5°, prov 24 vid + 5° och prov 25 vid + 16° C.

Under förvaringstiden varierade dessa temperaturer med omkring 1° högre och 1° lägre temperatur än de angivna, varför de angivna siffrorna endast äro ungefärliga.

Blandningsförhållande: 1 viktsdel cement + 3 viktsdelar betongsand.

Fuktig konsistens (8 % vatten).
Kuberna stampade i hammarapparat.

Prov N:o	Ålder samt temperatur hos luften för provkropparnas förvaring	Tryckhållfasthet i kg/cm²
22 a.	7 d. i + 2° C	200, 204, 188 / 200, 200, 184 } medeltal 196
22 b.	28 d. i + 2° C	252, 292, 256 / 260, 260, 280 } medeltal 267
23 a.	7 d. i + 5° C	212, 260, 204 / 204, 228, 224 } medeltal 222
23 b.	28 d. i + 5° C	260, 296, 280 / 272, 240, 228 } medeltal 263
24 a.	7 d. i + 8° C	224, 228, 224 / 240, 236, 228 } medeltal 230
24 b.	28 d. i + 8° C	254, 258, 272 / 268, 272, 274 } medeltal 263
25 a.	7 d. i + 16° C	244, 252, 236 / 264, 248, 252 } medeltal 249
25 b.	28 d. i + 16° C	392, 372, 368 / 388, 348, 372 } medeltal 373

SAMMANFATTNING AV PROVNINGSRESULTAT.

För ett bättre åskådliggörande av de erhållna resultaten har en grafisk framställning av de olika provserierna utarbetats (se nedanstående figurer). Den torde vara så tydlig, att närmare förklaringar kunna anses överflödiga. Fig. 2 utvisar beteckningar för olika förvaringstemperaturer.

Proverna hava utförts å cementbruk för att provkropparna skulle kunna utföras av lätthanterliga dimensioner. Då cementbruk utgör bindeämnet i betong torde kunna anses, att de dragna slutsatserna även gälla för betong.

Av provserie I (se fig. 3) *framgår:*

1) Omedelbar frysning, således *före* bindetidens början, hindrar bruket att antaga samma hållfasthet som icke fruset bruk såväl efter 7 som 28 dygns förvaring efter frysningen, varvid denna förvaring efter frysningen varit i överensstämmelse med den, som föreskrives i cementnormerna.
2) Brukets frysning omedelbart *efter* bindetidens slut synes icke äga någon mera ogynnsam inverkan på det efter upptining (vid normenlig förvaring) skeende förloppet av hårdnandet, åtminstone icke vid fuktig konsistens. Däremot kan möjligen någon försämring skönjas vid våt konsistens.
3) Om frysning sker vid en tidpunkt, liggande mellan bindetidens början och bindetidens slut, erhållas resultat, liggande mellan de under 1 och 2 nämnda, vilket framgår av förbindningslinjerna mellan staplarnas överkanter å den grafiska bilden.

Man bör således undvika frysning före bindetidens början, och försiktigheten bjuder att hos sådant bruk eller sådan betong, som frusit omedelbart efter bindetidens slut påräkna en något lägre hållfasthet än den normala vid 28 dygns förvaring i högre temperatur efter frysningens upphörande, i synnerhet vid stor vattenhalt.

Av provserie II (se fig. 4) *framgår:*

1) Hårdnandet hos bruk förlöper fullt normalt om detsamma före begynnande frysning under 2 dygn haft en temperatur av + 4° à + 6° C.

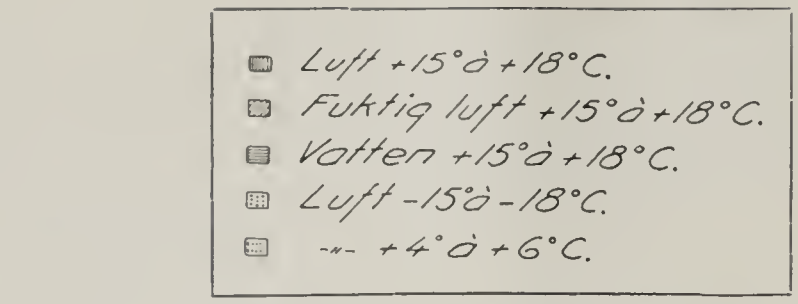

Fig. 2. Beteckningssätt, använda i nedanstående grafiska framställningar. Beteckningarna avse olika förvaringssätt för provkuber före provtryckningen.

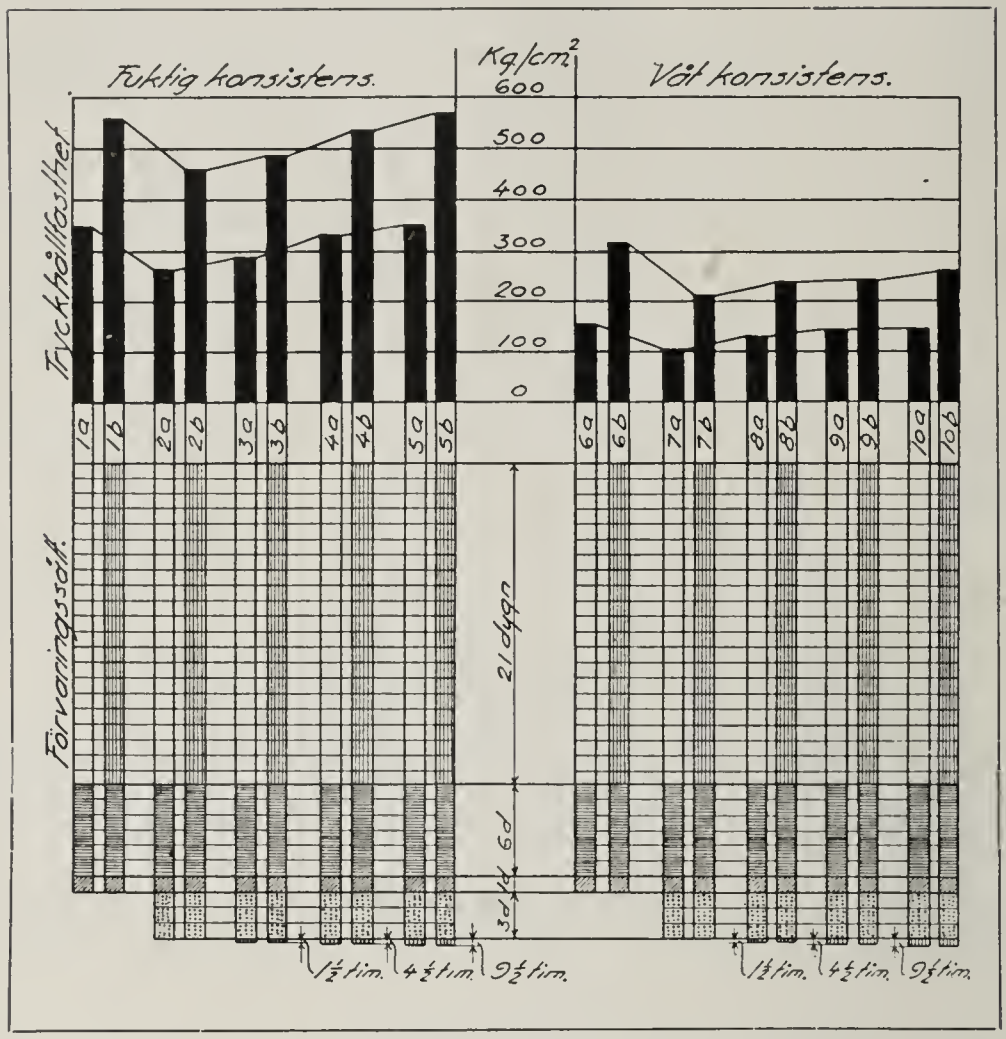

Fig. 3. Grafisk bild över inverkan av tidpunkten för begynnande frysning på cements hårdnande. (Provserie I.)

2) Om bruket före frysningen hållits vid + 4° à + 6° C under längre tid än 2 dygn erhålles en mot denna längre tid svarande ökning av hållfastheten.

Vid betongarbeten i frost är det vanligt, att materialierna värmas och att betongen genom intäckning, uppvärmning el. dyl. under någon tid hålles vid en viss temperatur något över fryspunkten. Det har därvid varit omtvistat dels huru lång tid och dels vid vilken temperatur det är nödvändigt hålla betongen över fryspunkten. Ovanstående försök visa, att en tid av 2 dygn och en temperatur av + 4° à + 6° C äro fullt tillräckliga.

Undersökningarna 5 a, 5 b, 10 a och 10 b i provserie I tyda visserligen på, att man i någon mån skulle kunna minska på såväl den angivna tiden 2 dygn som temperaturen 4° à 6° C, men då de två dygnen på intet sätt innebära några överdrivna eller svåruppfyllbara fordringar, kan det anses lämpligt att vid arbetens utförande innehålla desamma i synnerhet som man ju alltid bör påräkna en viss säkerhetsgrad.

Man får icke påräkna, att betongen hårdnar under det den är frusen, men det framgår tydligen, som anförts i punkt 2, att man för bedömande av hårdnandet kan tillgodoräkna sig de dagar då temperaturen varit högre än + 4° C hos massan.

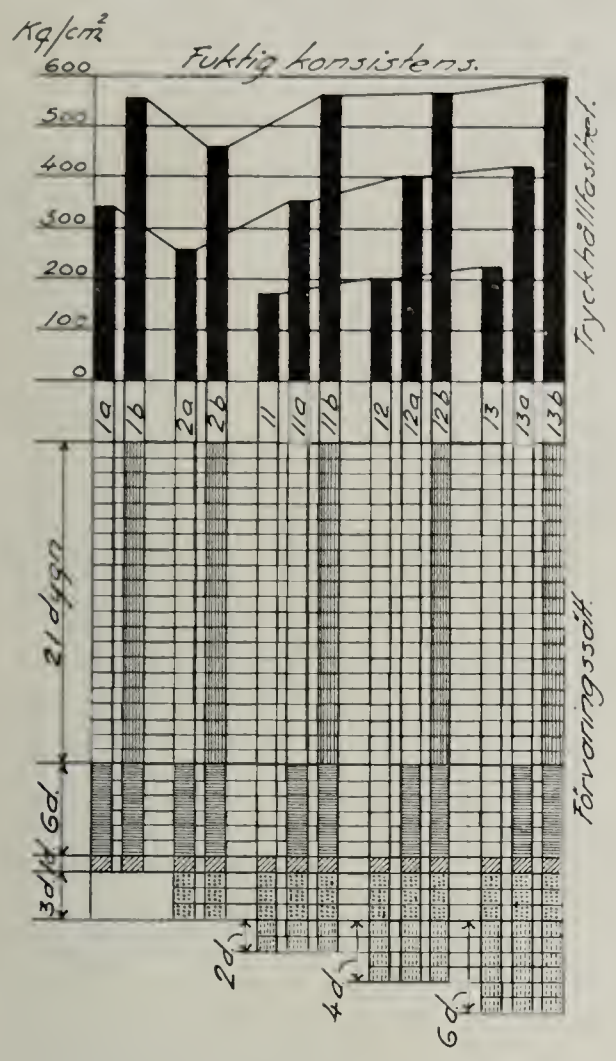

Fig. 4. Grafisk bild över inverkan av förvaring i + 4° à + 6° C temperatur omedelbart före frysningen. (Provserie II.)

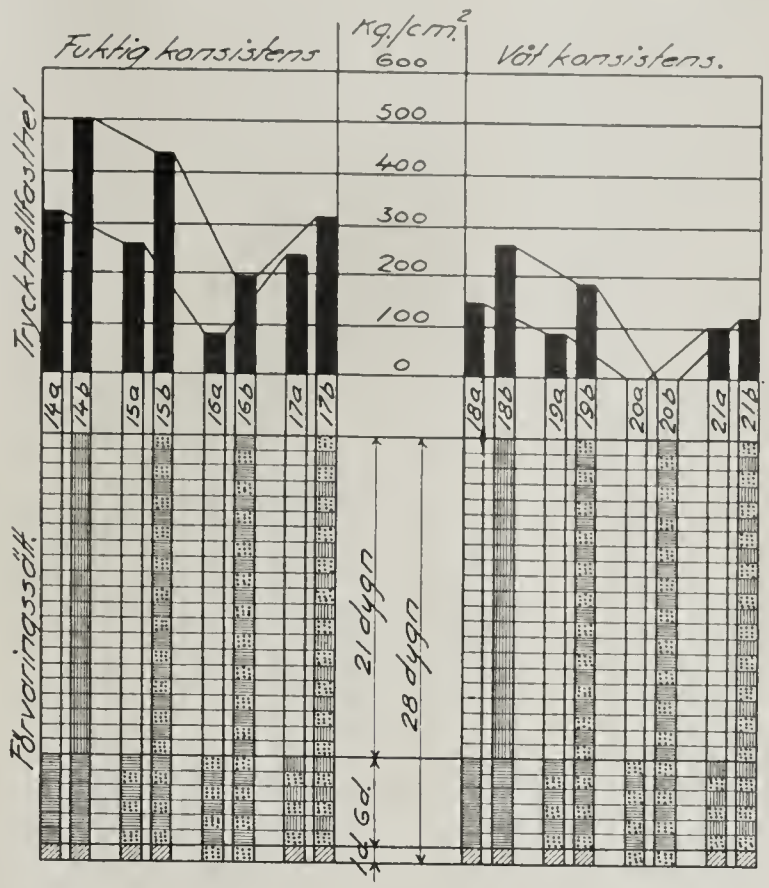

Fig. 5. Grafisk bild över inverkan av omväxlande + och — temperaturer. (Provserie III.)

Av provserie III (se fig. 5) *framgår:*

1) Cementbruk av *fuktig* konsistens, som utsättes för förvaring i omväxlande värme och frost, erhåller en något lägre hållfasthet än vid normenlig förvaring i all synnerhet om förvaringen börjar med en köldperiod.

2) Cementbruk av *våt* konsistens visar under de betingelser, som angivits under punkt 1, en avsevärd försämring och om vid omväxlande förvaring i frost och värme den första förvaringen sker i kyla, erhåller bruket ingen hållfasthet.

Man kan härav draga den slutsatsen, att omväxlande värme och kyla är till skada och i vissa fall, nämligen vid omedelbar frysning, kan helt förstöra sammanhanget inom massan. Vid grövre dimensioner hos betongkonstruktioner kunna ju temperaturerna ej så hastigt växla annat än i yttre lager och faran blir därvid ej så stor, men undersökningen manar till särskild försiktighet vid konstruktioner med klena dimensioner.

Av provserie IV (se fig. 6) *framgår:*

1) Hårdnandet vid förvaring i luft av olika temperaturer mellan 0° och + 16° C visar sig redan vid + 2° vara rätt avsevärt.

2) Vid temperaturer närmare 0° C sker dock hårdnandet långsammare än vid högre temperaturer. Så t. ex. erhölls 28 och 35 % bättre resultat vid + 16° än vid hårdnande under + 2° C vid en ålder av 7 resp. 28 dygn. Det förhållandet att hållfastheten efter 28 dygn visade sig vara större vid + 2° än vid + 5° C kan ej tillmätas någon betydelse utan får anses som en sådan ojämnhet, som stundom brukar förekomma vid provningar av ifrågavarande slag.

Vid bedömandet av hårdnandet vid olika temperaturer över 0° C är det ej möjligt uppställa exakta regler. Vid temperaturer under 0° C kan påstås, att intet hårdnande äger rum, och om denna regel vid bedömande av betongkonstruktioners hårdnande utsträckes till + 3° C, är man på säkra sidan. Vid + 3° C och närmast däröver kan med tillräcklig grad av säkerhet antagas, att hårdnandet sker ungefär med hälften av det normala och vid temperaturer över + 15° kan antagas normalt förlopp av hårdnandet. Vid temperaturer mellan + 3° och + 15° C kan interpoleras rätlinigt. Någon närmare bestämning än den här föreslagna torde icke vara av behovet påkallad, då det ju aldrig kan vara fråga om annat än mycket ungefärliga bestämningar.

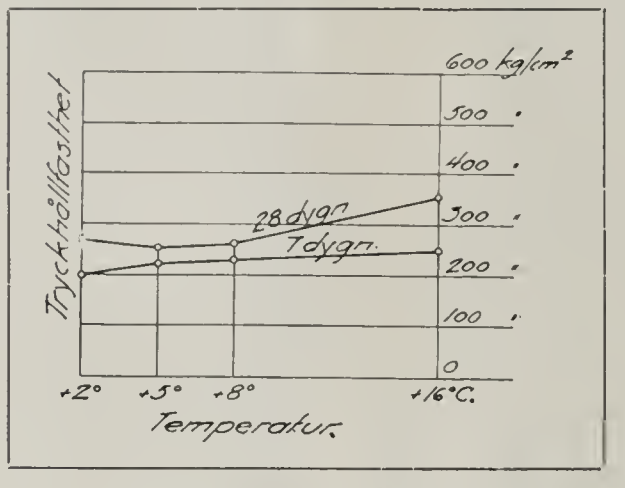

Fig. 6. Grafisk bild utvisande samband mellan förvaringstemperatur och tryckhållfasthet.

Dessa undersökningar hava utförts i samband med andra provserier vid utarbetandet av K. Betongbronämndens förslag till bestämmelser för byggnadsverk av betong och armerad betong och ligga till grund för detsamma i vad rör frostskydd o. d.

Det vore naturligtvis av stort intresse att få dessa provserier utökade genom undersökning av flere cement- och sandsorter ävensom av andra bindemedel såsom luftkalk och hydraulisk kalk.

De här utförda provserierna I, II och III utgöra en behövlig komplettering av hittills utförda undersökningar på området, av vilka de utförligaste och flesta med hänsyn till undersökningens mål närmast torde sammanfalla med provserie IV men mestadels äro långt fullständigare än denna. En del amerikanska undersökningar (Influence of temperature on the strength of concrete, University of Illinois Vol. XII Bulletin 47) ge vid handen en ökning i hållfasthet hos cementbruk även vid förvaring i temperaturer under ± 0° C, vilket synes vara tvivelaktigt. De synas stå i motsats till utförda tyska undersökningar (Heft 13 Deutscher Ausschuss für Eisenbeton), som framhålla, att intet hårdnande äger rum vid temperaturer under 0° C.

Stockholm i augusti 1921.

H. Kreüger.

FREDRIKSDAHLSTÄVLINGEN.

I mars detta år utlystes av Hälsingsborgs stad tävling rörande ordnandet av ett till trädgårdsstad och museum avsett område, huvudsakligen bestående av det för sagda ändamål till staden av konsul Oscar Trapp donerade landeriet Fredriksdahl med öster därom belägna jordar. Den förelagda uppgiften torde hava varit synnerligen tacksam men synes på samma gång hava ställt ganska stora krav på de tävlandes mångsidighet. Resultatet av tävlingen visar, att uppgiften med dess olikartade problem i allmänhet överstigit de tävlandes krafter — något, som man ju icke bör förvåna sig över, då varje område inom arkitektens vittgrenade arbetsfält ständigt alltmer kompliceras och därför kravet på en viss grad av specialisering — åtminstone för det stora flertalet — börjar framstå som enda möjlighet till full behärskning av en uppgifts tekniska och konstnärliga sidor.

Enligt det förelagda programmet gällde uppgiften dels att med herrgården dess park och trädgård som »huvudföremål» ordna ett kulturhistoriskt friluftsmuseum, dels uppgörande i sammanhang härmed av förslag till bl. a. museibyggnader för kultur- och naturhistoriska samlingar och för konstutställningar samt dels planläggande av en trädgårdstad å de nämnda öster om Fredriksdahl belägna jordarna.

Museimän ha framhållit det som friluftsmuseum avsedda området såsom utomordentligt lämpligt och även för lekmannen förefaller det uppenbart, att förutsättningar här finnas att åstadkomma en i sitt slag ganska enastående anläggning. Att även de arkitektoniska möjligheterna äro stora, hava flera av de framkomna tävlingsförslagen tydligt visat.

Beträffande själva stadsplaneuppgiften är det att beklaga, att vid programmets framläggande stadens järnvägsfråga ej kunnat tagas i betraktande. Det torde vara så gott som fastslaget, att de

FREDIKSDAHLS HERREGÅRD FRÅN ALLÉN

1 PRIS. »FORSE CHE SI, FORSE CHE NO». T. RYBERG.

3 PRIS. »MAGNUM BONUM». FRIBERG, HAWERMAN, ÅHRÉN.

INKÖP »55». G. CLASON, W. GAHN.

INKÖP »JENS». CYRILLUS JOHANSON.

ifrågavarande områdena komma att beröras av en förberedd omläggning av linjen Göteborg—Hälsingborg, eventuellt även linjen Hälsingborg—Hässleholm. Om en definitiv lösning av denna för stadsplanen betydelsefulla fråga kunnat läggas till grund för tävlingsarbetet, hade givetvis resultatet härav på ett verksammare sätt, än nu blivit fallet, kunnat medverka till den slutgiltiga lösningen av det föreliggande stadsplaneproblemet.

Vid en granskning av tävlingsresultatet förefaller det, som om museiområdets ordnande och de i samband härmed stående arkitekturuppgifterna varit föremål för betydligt större intresse än stadsplaneuppgiften, som i de flesta förslagen blivit rätt mycket försummad. I varje fall torde man kunna säga, att en viss trevande osäkerhet, långt mer än när det gällt gestaltandet av museiområdet, gjort sig gällande i det presterade stadsplanearbetet. Ett genomgående fel synes vara, att vederbörlig hänsyn icke tagits till förhandenvarande och i framtiden tillkommande trafikbehov. Förslagsställarna synas i allmänhet icke gjort sig reda för de krav i avseende på områdets gestaltning i stort, som ställas av dettas belägenhet i förhållande till befintliga och blivande, angränsande stadsområden. Ett vackert detaljarbete har därige-

nom i flera fall bortkastats på en oduglig planstomme. En brist i det i stort sett synnerligen omsorgsfullt uppställda programmet har måhända varit, att icke bland tävlingsritningarna begärts en översiktsplan, utvisande stadsplaneområdets disposition i förhållande till angränsande områden.

I avseende på gatunätets huvuddrag torde följande trafiktekniska krav vara bestämmande. Förbindelsen med stadens centrala och södra delar bör förmedlas genom en ny trafikled, ersättande den nuvarande s. k. Filbornavägen, som på grund av en inom stadens bebyggda område verkställd stadsplaneändring numera saknar betingelser som huvudtrafikled. Åtskilliga missgrepp från de tävlandes sida torde ha kunnat undvikas, om denna omständighet blivit starkare betonad i programhandlingarna, som endast framhålla museiområdets södra gräns som lämpligaste förläggning för en till trädgårdsstaden ledande huvudgata. Denna huvudgata måste såsom ersättare för den gamla Filbornavägen framdragas genom området i riktning mot Filbornatrakten. För erhållande av förbindelse med de öster om trädgårdsstaden belägna områdena bör samma gata sedan i områdets södra del, innan den nämnvärt avböjer mot norr, givas en betonad avgrening österut. För tillgodoseende av trafikbehovet mellan de söder och norr om trädgårdsstaden småningom uppväxande stadsdelarna erfordras förbindelsegator längs eller i närheten av museiområdets västra och östra gränser samt trädgårdsstadens västra gräns. Dessa sistnämnda gator, liksom även den nämnda förbindelsen österut från södra huvudgatan, torde till en början icke behöva utläggas till större bredd, dock bör för deras framtida breddning möjlighet på lämpligt sätt beredas. Förbindelsen mellan stadsplaneområdet och stadens norra delar över Stattena bör tillgodoses medelst en mindre betonad huvudgata norr om museiområdet, lämpligen anordnad som avgrening söderut från den i riktning mot Filborna gående Ängelholms-vägen.

2 PRIS. »JÖNS». H. AHLBERG.

PLAN UTVISANDE HUVUDTRAFIKLEDER. »JENS».

I stadsplanens huvuddrag förete samtliga prisbelönade och inköpta förslag — utrymmet tillåter mig endast att beröra dessa — avsevärda brister. Ett vanligt fel är, att möjligheten till förbindelse med de österut framväxande stadsdelarna icke beaktats. Sannolikt kan denna brist i åtskilliga fall sättas i samband med att förslagsställarne räknat med den gamla Filborna-vägens bibehållande som trafikled. Felet vidlåder samtliga prisbelönta och inköpta förslag med undantag för det med första pris belönade, »Forse che si Forse che no», ark. T. Ryberg, samt det inköpta motto »Jens», ark. C. Johanson. Det inköpta förslaget med motto »Nins», ark. T. Bergentz. har på acceptabel plats en mindre gata, som dock med föreslagen bebyggelse icke gärna kan breddas, då detta framdeles visar sig nödvändigt. »Jens» har i områdets sydvästra hörn en god avgrening österut. Prisnämndens kritik, att denna avgrening icke tillräckligt markerats, synes mig icke berättigad, då densamma torde äga en med dess *nuvarande* betydelse överenstämmande betoning och sedermera på bekostnad av förgårdsmark kan breddas, då en tilltagande bebyggelse österut gör detta nödvändigt. Till en god utformning av förgreningspunkten finnes alltid möjlighet, genom att här tillstötande mark i egenskap av allmän plats i stadsplaneavseende är identisk med gatumark. Ett annat missgrepp, som bl. a. vidlåder det med första pris belönade förslaget, och det inköpta, motto »55», arkitekter G. Clason och W. Gahn, är, att den södra huvudgatan icke tillfredsställande fullföljts åt Filbornahållet. Bland de trafikleder, som kunna komma att krävas i riktningen söder—norr, har i allmänhet beaktats den ovan antydda i närheten av

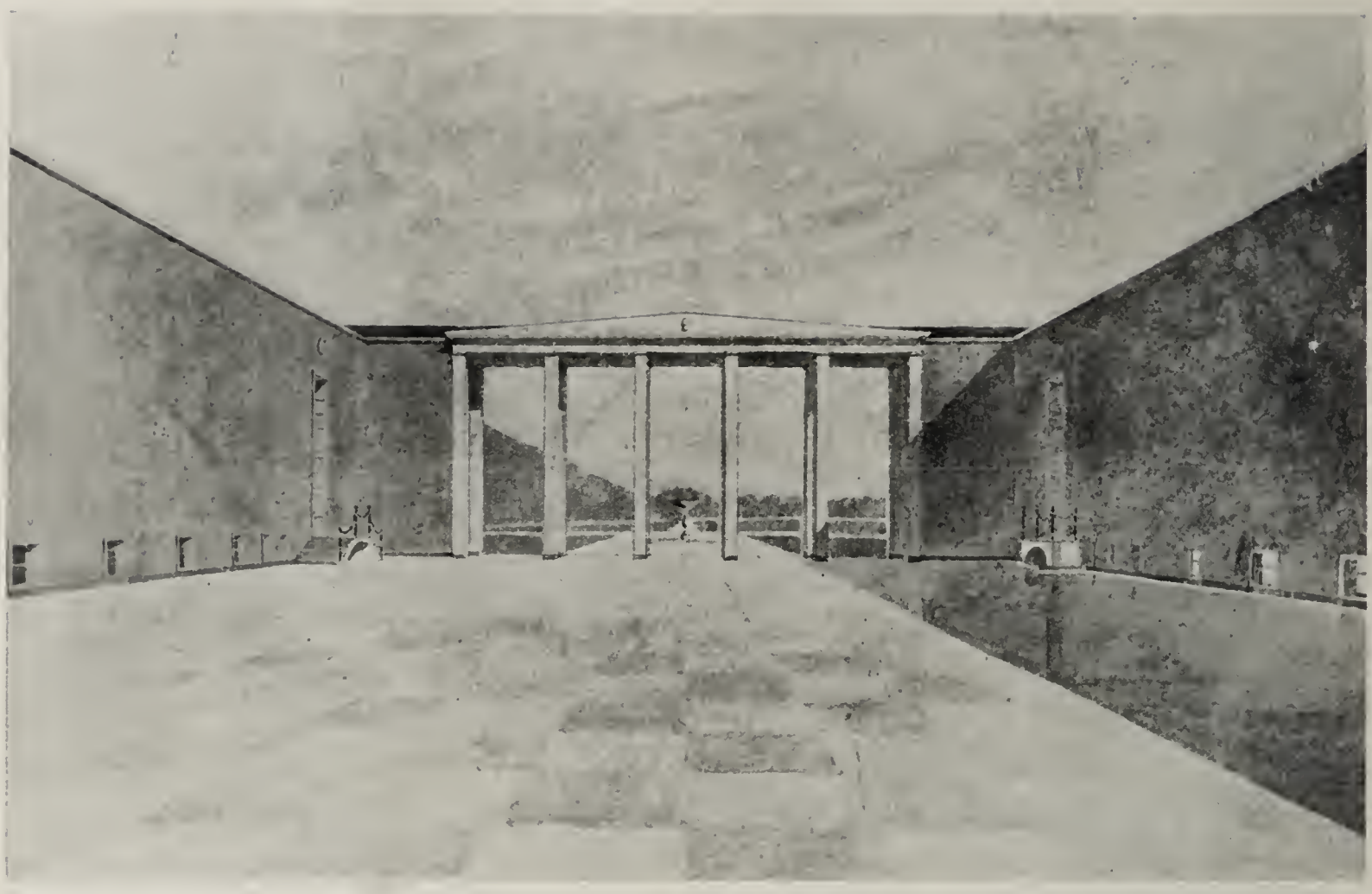

1 PRIS. T. RYBERG. MUSEIGÅRDEN.

museiområdets östra gräns erforderliga gatan. Av de övriga ovanberörda förbindelserna i denna riktning kan den öster om trädgårdsstaden behövliga beaktas vid här belägna områdens planläggning. I museiområdets västra gräns finnes inom den befintliga allmänna platsen alltid möjlighet att utlägga gata i mån av växande trafikbehov. På förslaget »Jens» bifogad översiktsplan finnas samtliga dessa förbindelser angivna.

I stadsplaneavseende är utan tvivel »Jens» det förslag, som bäst uppfyller fordringarna i avseende på områdets disponerande i stora drag. Förslaget skiljer dessutom på ett välgörande sätt mellan trafikleder, lugna bostadsgator och fredade öppna platser. Förslaget brister i det ointressanta, litet schablonmässiga detaljarbetet. »Forse che si Forse che no», liksom även det med andra pris belönade förslaget, motto »Jöns», arkitekt H. Ahlberg, visa i motsats till »Jens» en väl genomtänkt och fantasifull detaljbehandling men ett otillfredsställande huvudgrepp. »Forse» har på ett ganska valhänt sätt i områdets västra del inlagt två jämnlöpande likvärdiga huvudgator. Denna del av planen hade givetvis lätt kunnat omarbetas så, att den genomgående trafikleden betonats i förhållande till närliggande gator och på lämpligt sätt förbundits med torget. »Jöns» saknar i stadsplanen flera nödvändi-

1 PRIS. AXELN MOT BOTANISKA TRÄDGÅRDEN.

ga trafikleder men inger mycket intresse bl. a. genom den delvis mycket vackert utbildade huvudgatan mot Filborna. Centrum är kraftigt betonat och ger med sin lyckliga placering stadga åt planen; dess verkningsfulla grupperingar äro liksom planens enskildheter i allmänhet självständigt tänkta och fria från nära till hands liggande småstadsschablon. De för planen karaktäristiska skogsbältena hade varit mera motiverade, om de utsparats ur ett skogsområde. I allmänhet förlagda utefter viktigare vägar äro dessa planteringar knappast till större trevnad för invånarna. Vindskyddet torde kunna åstadkommas med mindre apparat. Den bästa anordningen av planteringar och lekplatser visar »55», i princip erinrande om motsvarande anordning i förslaget »Jens». Det med tredje pris belönade förslaget, motto »Magnum bonom», arkitekter Friberg, Hawerman och Åhrén, visar en klart disponerad stadsplan med omsorgsfullt studerade detaljer, under det att »Nins» har ett mycket bristfälligt och schablonmässigt gatunät, som gör att inköpet väcker en viss förvåning.

I avseende å museiområdets ordnande synes tävlingens resultat långt bättre än beträffande stadsplanen. Till stor del kan detta givetvis till-

1 PRIS. HUVUDENTRÉN TILL MUSEIOMRÅDET.

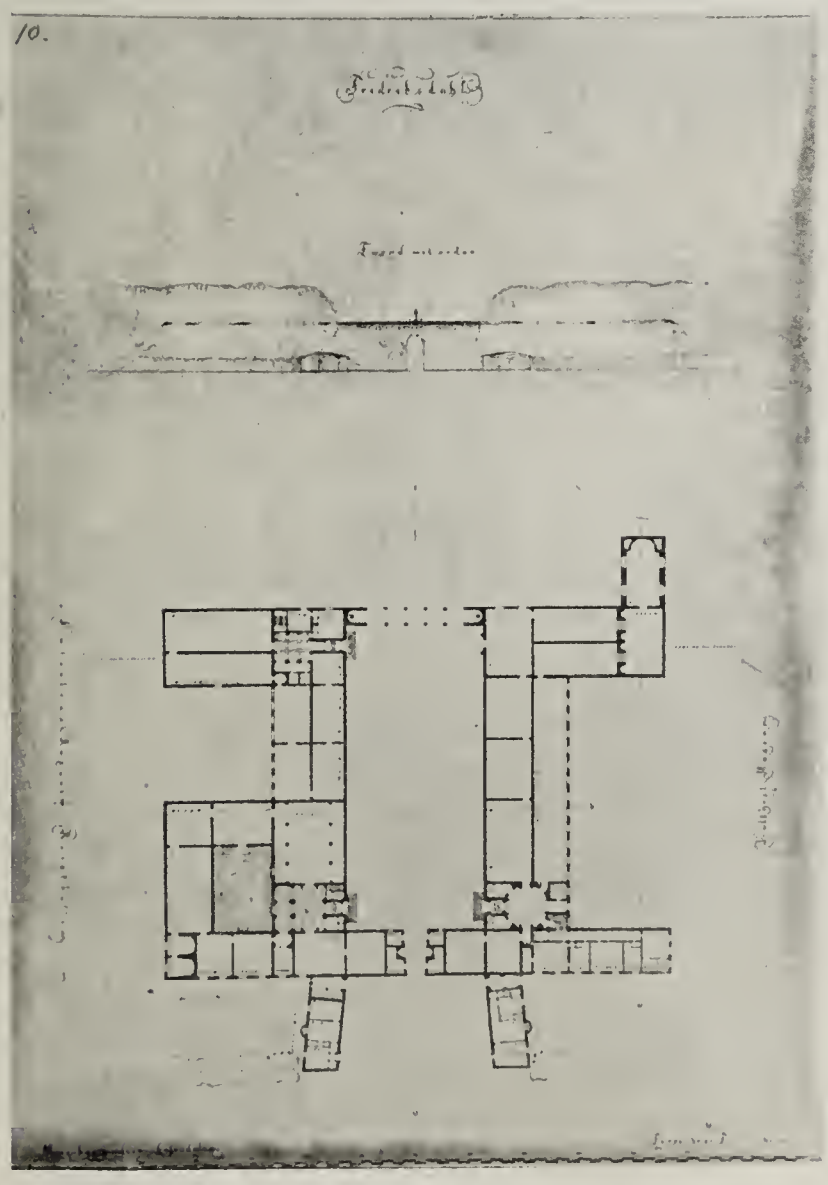

1 PRIS. PLAN AV MUSEIBYGGNADERNA.

skrivas det förhållandet, att i denna del av tävlingen programhandlingarna givit mycket detaljerade anvisningar, vilka i allmänhet av de tävlande tagits ad notam. Här dominera de tre prisbelönta förslagen med skiljaktiga men var för sig mycket goda lösningar. Rybergs förslag förefaller i denna del av tävlingen överlägset löst. Behandlingen av terräng och vegetation är utomordentligt känsligt genomförd och tillvaratager på ett synnerligen lyckligt sätt platsens karaktäristiska skönhetsvärden. Museibyggnadernas förskjutning mot öster med den därav beroende fria utblicken från entrégården över de öppna fälten är ett fynd. Arkitekturen är, synnerligast beträffande den omtalade museigården, mycket verkningsfull. Museimän ha uttalat sin tillfredsställelse med plananordningarna. Åtskilliga av de andra förslagen särskilt »Jöns» och »Magnum bonum» erbjuda stort intresse i såväl plananordningar som arkitektur, men ett ingående härpå skulle föra för långt.

Den livliga anslutningen till denna och andra tävlingar rörande stadsplanefrågor tyder på ett starkt intresse för detta betydelsefulla arbetsområde. Detta intresse måste anses som synnerligen glädjande, då ännu alltjämt hithörande frågor lan-

det runt med alltför få undantag handhavas av inkompetenta krafter. Det torde icke vara för tidigt, att genom en ordnad undervisning i ämnet stadsplanekonst detta intresse tillvaratages och göres fruktbärande. På sista tiden har visserligen en mindre kurs, huvudsakligen berörande det rent formella inom stadsplanetekniken, ingått i akademiundervisningen. Detta är givetvis icke nog. Arbetsfältet är för omfattande och betydelsefullt för att huvudsakligen baseras på den enskildes självstudium. Ett stort utrymme måste redan på den tekniska undervisningens tidiga stadium anslås, där stadsplanekonstens tekniska, arkitektoniska och icke minst juridiska frågor ingående studeras.

Sven Jonsson Markelius.

FREDRIKSDAHLSOMRÅDET. VÄGEN VID NORRA GRÄNSEN TILL TRÄDGÅRDSSTADENS OMRÅDE.

TÄVLINGAR.

Malmötävlingen. Bedömningen av denna tävling, som avgjordes den 6 juli d. å. synes på vissa håll ha väckt opposition, såsom framgår av en till »Arkitektur» insänd skrivelse. Tyvärr har det icke ännu varit möjligt att i tidskriften behandla denna mycket intressanta tävlan, men hoppas vi framdeles få tillfälle återkomma till densamma.

Kungsträdgårdens ordnande. I den av skönhetsrådet anordnade tävlan om Kungsträdgårdens ordnande har första pris 1 000 kr. tilldelats arkitekt David Dahl, ett andra pris 750 kr. arkitekt Birger Borgström, ett andra pris 750 kr. arkitekt Olov Sellman, samt tredje pris 500 kr. arkitekterna Wolter Gahn och Gustav Clason. Tävlingen kommer att framdeles utförligare behandlas i »Arkitektur».

Tävling om föremål av gjutjärn. Svenska Slöjdföreningen inbjuder för Näveqvarns bruks räkning svenska konstnärer till tävling om förslag till diverse gjutjärnsföremål såsom trädgårdsfontän, urnor, staket, gravhägnader, blomsterbord m. m. Prissumman utgöres av lägst 1 650 högst 2 350 kronor. Om prisbelönt eller inköpt förslag lägges till grund för utförande, skola arbetsritningar och modeller honoreras efter överenskommelse. Förslagen komma att bedömas av en prisnämnd bestående av 2 à 3 personer utsedda av Svenska Slöjdföreningen jämte Näveqvarns bruks disponent. Tävlingsförslagen inlämnas den 15 december. Program och upplysningar erhållas på Svenska Slöjdföreningens förmedlingsbyrå.

Tävlingen om Stockholms Konserthus. Ett från Italien anlänt tävlingsförslag, vilket varit ungefär $^3/_4$ år på väg, har nu på förord av prisnämnden i tävlingen blivit inköpt av Konserthuskommittén. Förslaget var utfört av arkitekt H. Ahlberg.

ARKITEKTURUNDERVISNINGEN VID AKADEMIEN.

Sedan prof. Ivar Tengbom begärt att bliva entledigad från sin befattning såsom professor i arkitektur vid Konsthögskolan har till hans efterträdare utsetts arkitekten Ragnar Östberg tills vidare såsom tillförordnad. Förutom av Östberg söktes professuren av arkitekterna Carl Bergsten och Elis Kjellin.

Det är väl sällan en lärarebefattning i arkitektur — även av den betydelse som ifrågavarande — haft två så väl meriterade sökande som Östberg och Bergsten. Att Östberg, vår i många avseenden obestridligt främste arkitekt, fått första rummet, är naturligt och riktigt. Men det är å andra sidan endast en gärd av enkel rättvisa, om man säger ifrån, att man med kännedom om Bergstens egenskaper mycket gärna velat se honom på denna plats.

Här är dock icke avsikten att ingå på en jämförelse mellan de båda sökandena; sådant vore både vanskligt och onyttigt. Vi ha att tacksamt anteckna det mycket värdefulla förvärv, som akademiens arkitekturskola gjort. Och om därvid en stark kandidat fått vika för en starkare, så ligger även i detta förhållande något glädjande. Ty det bevisar, att bland våra främsta arkitekter intresset för den akademiska undervisningen är i stigande.

Måhända har detta sin orsak i vissa tidens förhållanden. Jag vill dock däri även se något annat. Arkitekturundervisningen vid vår akademi har trätt i närmare kontakt med verkligheten, den har övergivit sin lysande fåfänga akademi-isolering; det är då endast en riktig återverkan, när den praktiskt verksamma arkitektkåren låter sin forna likgiltighet mot den allt för höga damen falla.

Förtjänsten av att vi uppnått ett sådant gott och riktigt förhållande, som är förutsättningen för en fastare, mera målmedveten utveckling av vår moderna arkitektur från generation till generation, ligger utan tvivel till mycket stor del i den förändrade karaktär, som den akademiska arkitektundervisningen genom professor Tengbom fått. I sitt tal på högtidsdagen yttrade akademiens preses, I. G. Clason härom bl. a.: "Sedan gammalt hava programmen för arkitekturskolans arbetsuppgifter givits utan anvisande av någon bestämd plats, där anläggningen skulle tänkas förverkligad. Projekten utarbetades utan hänsyn till något omgivande, bestämt angivet landskap eller stadsparti. Först med år 1909 tycks man hava börjat fixerat prisämnet i byggnadskonst till en bestämd plats. Professor Tengbom har dragit ut konsekvensen härav och utvidgat problemet att omfatta även formandet eller omformandet av landskapet eller stadsbilden, för att vinna en med monumentalbyggnaden harmonierande omramning kring densamma och ur vilken monumentalbyggnaden skulle organiskt framväxa såsom slutpunkt och mål". — "Man måste beklaga, att professor Tengbom icke längre kan ägna sina krafter åt fullföljandet av sitt uppslag. Han har gjort undervisningen rikare och öppnat elevernas ögon för nya synpunkter på det gamla problemet. Studieuppgifterna hava på samma gång närmats verkligheten och lyftats på ett estetiskt högre plan".

Jag tror att var och en som haft förmånen åtnjuta Tengboms undervisning skall vara prof. Clason tacksam för att han med sin auktoritet och sin skärpa framhållit denna dess särskilda egenskap att vara en lärdom icke blott för skolan.

Härtill vill man också gärna foga ett tack till Tengbom för den *sakliga* kamratlighet (jag kan icke finna ett bättre uttryck) med vilken han skött sin undervisning. Han har känt sina elever som kolleger, han har fördomsfritt tagit upp aktuella ämnen till diskussion och har därvid föraktat att begagna annan auktoritet för att hävda sin egen mening än den, som hans större mått av erfarenhet och kunskap skänkt. Vid sin kritik har han — med bortseende från oväsentligheter — sökt tillägna sig grundtanken hos de olika förslagen för att därigenom komma till ett objektivt bedömande. Har någon beskyllt denna undervisning för att icke vara nog *akademisk*, så beror det säkert på en slentrianmässig missuppfattning av detta begrepp. Ty det att behandla eleverna som självständigt tänkande och handlande individer borde väl just vara utmärkande för den högre, »akademiska» undervisningen.

H. A.

L I T T E R A T U R.

KNUT BILDMARK: *Entreprenadbok för husbyggnadsarbeten.*

Denna bok har tillkommit i den berömdvärda avsikten att erbjuda handledning i frågor rörande byggnadsföretags planläggning, igångsättning och slutförande. — Den gamla Entreprenadboken av framlidne majoren O. A. Busch har trots sina stora förtjänster och goda uppställning under inverkan av den snabba utvecklingen på byggnadsområdet hunnit bliva åtskilligt föråldrad, och är sedan något år för övrigt utgången ur marknaden. Det kan därför sägas, att ovanstående arbete avhjälper en ofta påtalad brist i vår tekniska litteratur. Den c:a 400 sidor starka boken är dock icke en omarbetning av Buschs äldre arbete utan giver en fullt självständig framställning av hithörande ämnen på ett utförligt, sakkunnigt och noggrant sätt.

Dess formulär torde fylla högt ställda anspråk på entydighet och redighet. Beskrivningsavdelningen upptager, som naturligt är, huvudparten av sidoantalet. Ändamålsenligt synes vara, att byggnadsbeskrivningen, som ju i alla fall för varje byggnad måste speciellt avfattas, i boken endast är företrädd genom ett förslag till uppställning och icke bindes genom några färdiga beskrivningsexempel såsom i Buschs handbok. Den allmänna material- och arbetsbeskrivningen innehåller synnerligen ingående uppgifter om de materialier, arbetssätt och materialbestämmelser, som vanligen förekomma. Såsom särskilt givande kan framhållas Kap. XI och XII om snickeriarbeten och Kap. XIV om taktäcknings- och plåtslageriarbeten samt Kap. XVIII om måleriarbeten. Beskrivningen avslutas med en del bestämmelser angående hur vid fynd av föremål med kulturhistoriskt intresse bör förfaras.

Kontraktsförslagen innebära den förenklingen mot nu gällande praxis, att de allmänna kontraktsbestämmelserna föreslås i lika lydelse tillämpade för samtliga större entreprenader vid en och samma byggnad. En god överskådlighet har givits kontraktens paragrafer medelst dessas uppdelning genom momentsiffror, en i all sin enkelhet beaktansvärd nyhet. I kontraktssamlingen finnes ävenledes ett formulär för byggnadsarbetens utförande på räkning, vilket med fördel skulle kunna antagas i allmänt bruk. Det har som bekant saknats ett vedertaget formulär för dylik kontraktsuppgörelse. En visserligen önskvärd men troligen svårt genomförbar fordran är, att även byggherren, i likhet med entreprenören, skall ställa säkerhet för fullgörandet av sina förbindelser.

Prisuppgifterna på diverse materialier och färdiga arbeten torde, vilket författaren även påpekar, tagas med stor reservation, men erbjuda dock åtskilligt av intresse. På det området är ju för närvarande allt flytande. Periodiskt, t. ex. årligen, utgivna supplement till denna bok, innehållande nödvändiga kompletteringar angående förändrade prisnoteringar jämte beskrivningar rörande nytillkomna material- och arbetsmetoder skulle med säkerhet kunna påräkna ett stort intresse.

Utstyrseln är vårdad och praktisk. I nästa upplaga hoppas vi dock få slippa de tråkiga annonsbladen inuti texten.

Allt som allt kan sägas, att boken fyller sin plats på ett utmärkt sätt och förtjänar få den vidsträcktaste spridning både bland männen av facket och deras byggherrar. *F. G.*

PATENTVERKETS NYBYGGNAD.

På uppdrag av Byggnadsstyrelsen utarbetades under år 1911 av undertecknad eskissritningar, av Patentlagstiftningskommissionen samma år förordade och sedermera av Riksdagen antagna 1916. Byggnadsarbetet på platsen, med byggmästare Zetterberg som huvudentreprenör, vidtog 1917 och avslutades 1921. Oavbrutet under dessa 10 år har verkets chef generaldirektör Björklund stått som den för byggnadens organisation i alla grundlinjer vägledande kraften.

Tomten, upptagande kvarteret mellan Valhallavägen och Löjtnantsgatan, valdes av vederbörande med hänsyn till de goda möjligheterna för framtida tillbyggnader och är planen även med hänsyn härtill utbildad på så sätt att den nu fullbordade byggnadsmassan kring två gårdar bildar centralpartiet för de framtida, var i sin ordning kring en sluten gård utbildade, sidopartierna utmed Skepparegatan och Artillerigatan.

Dessa utbyggnader äro beräknade att ske i 4 särskilda epoker, varje epok bildande i en viss mån hel effekt på så sätt att huvudbyggnadens flyglar åt Valhallavägen, mot Gärdet, först utbyggas, sedan de två utmed Löjtnantsgatan, varefter flyglarna i sin ordning sammanbindas först utmed Artillerigatan och sedan utmed Skepparegatan. Det fullbordade komplexet beräknas då komma att utvisa sidopartier något lägre än det nu fullbordade mittelpartiet.

TRAPPAN TILL HUVUDINGÅNGEN

BYGGNADEN FRÅN GÄRDET

PORTALEN

Planen är utbildad med hänsyn till Ämbetsverkets klart organiserade och centralt utbildade enhet, med verkets vägande bokförråd och bibliotek, innehållande cirka 60,000 volymer, som centrum samt ämbetsrummen (upptagande en stab av cirka 150 befattninghavare) löpande utmed korridorerna kring de två gårdarna. Styrelsens rum är markerat med balkongbyggnaden över huvudtrappan åt Gärdet.

En av de ledande principerna vid plandispositionen har varit att till möjligast bekväma tillgänglighet för allmänheten samla de lokaler, där personlig inställelse erfordras. Å andra sidan har varje ämbetsrum, som i regel utbildats till ensamrum, endast dörr mot korridoren, då arbetets karaktär kräver sluten verksamhet.

För yttre transporter är genomfart ordnad från sidogatorna tvärs ingenom byggnadskomplexet. Gårdarna, som den ena i undre botten upptager vaktmästare-bostäderna, den andra frukostlokalerna, ha till trevnad för dessa utrymmen fått en på tre sidor löpande portik.

Grund och bjälklag är av betong, bjälklagen utan inklädnad på undersidan. Taklaget av trä. Murverket genomgående av tegel med plattväggar mellan hjärtmurens tegelpelare. Korridorgolven belagda med kalksten, rummen med ekbräder, respektive kalkstenssockel och träsockel. Samtliga innerväggar stå i slätputs med varieran-

GENOMFART TILL GÅRDARNA

de, ljus avfärgning. Vindslokalerna brandfritt inredda för upptagande av arkivalier och kontor.

En mer särskild detalj utgöres av bibliotekets två stora, centrala, något "egyptiserade" kolonner, helt i betong med i gjutningen, medels de vanliga formbräderna, utbildade kannelurer och kapitäl. Det är endast ovannämda bibliotek som medels sina bokhyllor fått en i viss mening utförd inredning. Övriga rum äro spartanska, vad inboning beträffar.

Detsamma må sägas om fasaderna, utförda i vanligt maskinslaget tegel, (sandytan utåt), av Stockholmsformat och öppna fogar; medan gårdarnas fasadytor fogstrukits i liv, såsom enbart sedda på nära håll. Takbeklädnaden är i skiffer, sockeln är av grå granit, ersatt med grundbetong där tillbyggnaderna beräknas komma.

Stora yttertrappan med portaluppbyggnaden är av Ekebergssten, den står för hård, men tiden är väl barmhärtig, och redan nu tidigt på morgonen om sommaren när både fasaden och Gärdet bada i sol får man en klang, som gläder, vid uppgåendet för marmortrappan mot den fria horisonten.

Ragnar Östberg.

EN AV GÅRDARNA

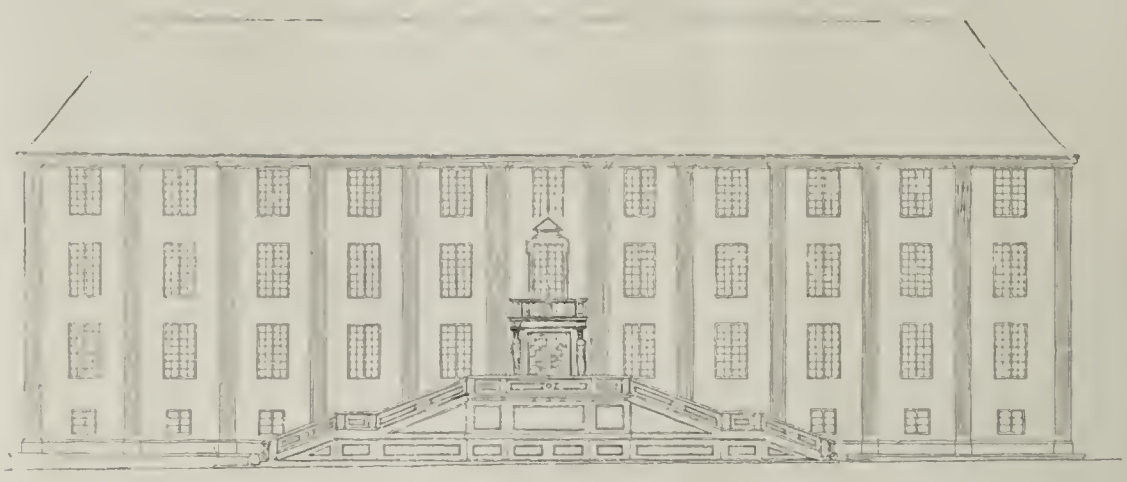

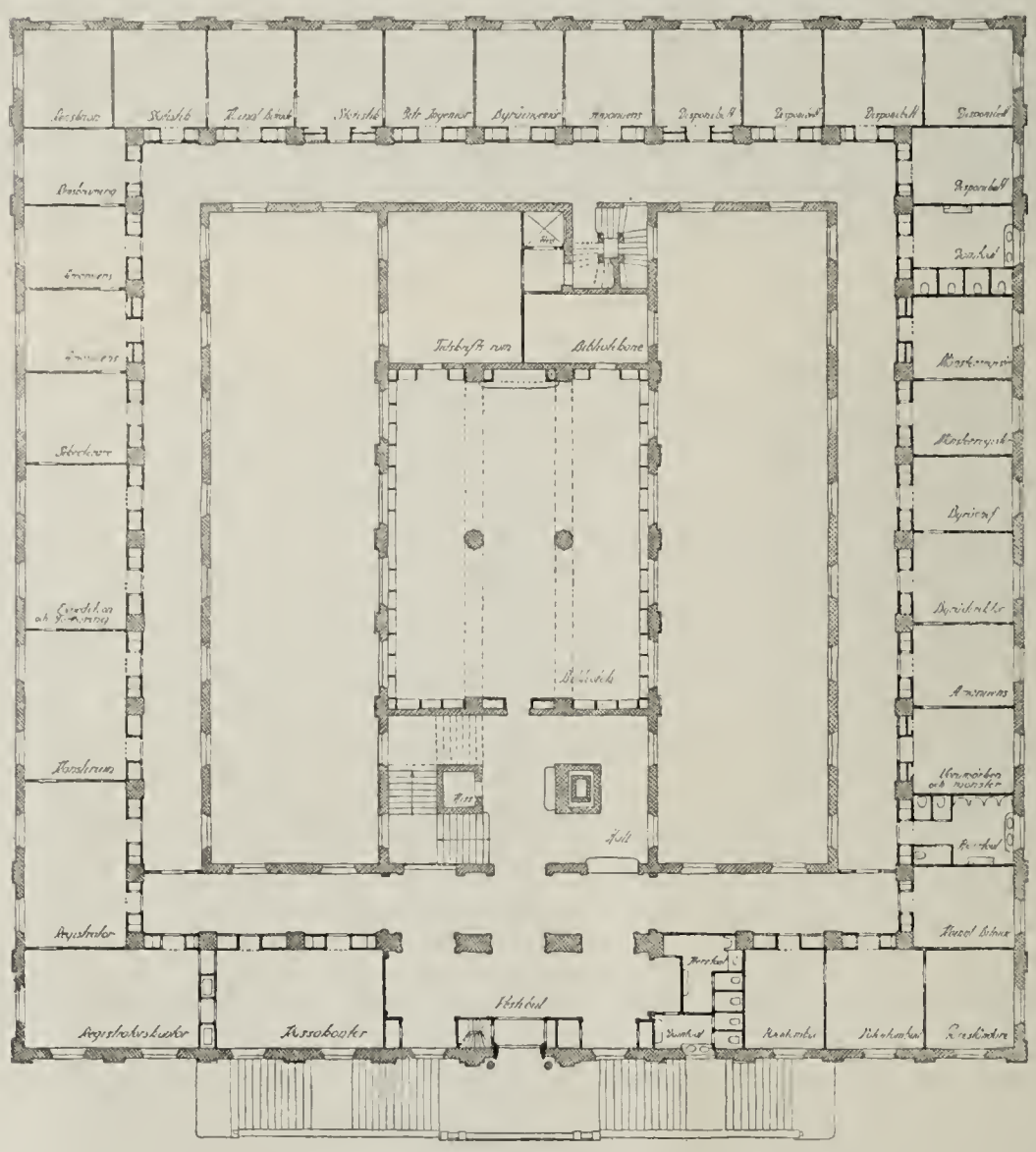

BOTTENPLAN OCH FASAD MOT VALHALLAVÄGEN
SKALA 1:500

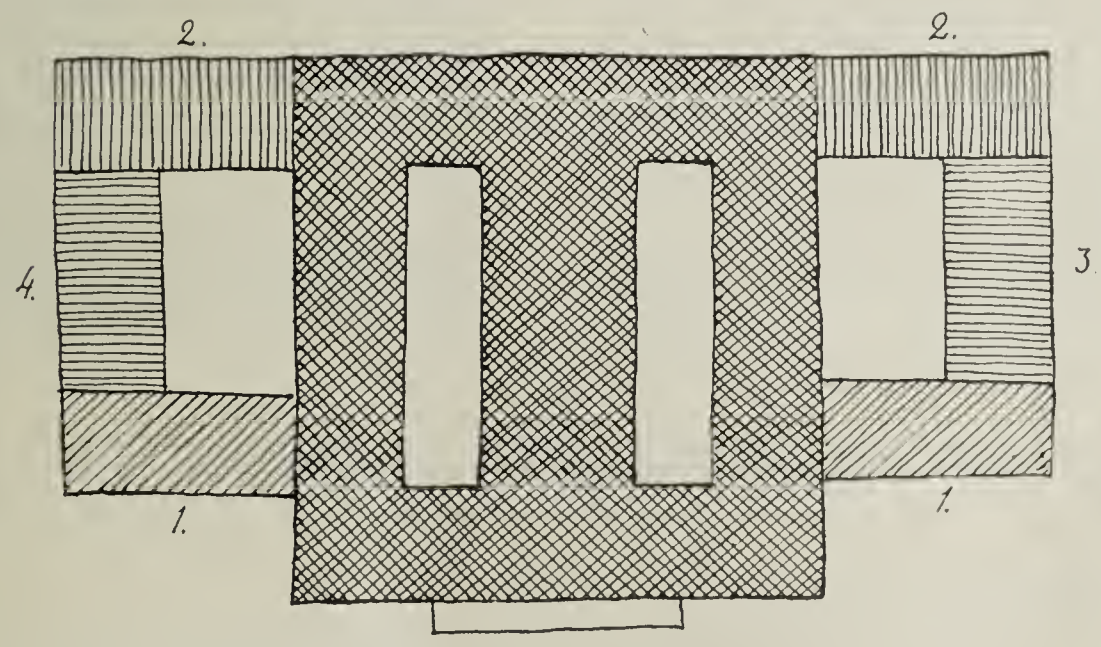

SEKTIONER I SKALA 1:500 SAMT PLAN VISANDE
UTBYGGNADSSTADIER

VESTIBULEN

BIBLIOTEKET

KORRIDOR

TRAPPHALLEN

PATENTVERKETS KONSTRUKTÖRER OCH ENTREPRENÖRER.

Konstruktörer m. m. Kontrollant: byggmästare Sjöbladh, betongpålning: H. Kreüger, gas, vatten och avlopp: W. Andersson, värmeledning: W. Dahlgren, elektrisk belysning och kraft: Elektriska Pröfningsanstalten, hissar: W. Davidsson.

Entreprenörer. Grundläggare: Granit och beton, byggnadsarbetet: A.-b. Byggnadsfirman Zetterberg, värme, vatten och avlopp: P. A. Sjögren, elektrisk starkströmsinstallation: Elektriska A.-b. Skandia, elektrisk svagströmsinstallation: K. M. Noréns Elektriska A.-b., hissarna: Graham Brothers, elektrisk armatur: Nordiska Kompaniet, möbler: A.-b. G. Flinta.

Möbelarkitekter. Stora plenisalen: Carl Malmsten, Registreringskontoret: David Blomberg.

SKÖNHETSRÅDET.

Rådet till skydd för Stockholms skönhet har i dagarna fäst uppmärksamheten på sig genom de uttalanden, varmed två av dess medlemmar avsagt sig sina uppdrag. Bägge ha uttryckligen förklarat, att arbetet i rådets tjänst icke varit någon odelat angenäm sysselsättning beroende på den oförstående kritik, varmed rådet på snart sagt alla håll blivit mött.

Den som väsentligast genom tidningspressen följt rådets verksamhet förvånar sig sannerligen icke över den harmsna ton, som präglar ovannämnda uttalanden; man ställer sig snarare undrande inför långmodigheten hos rådets sekreterare och andra medlemmar, vilka synas mindre berörda av kritiken. Faktiskt torde rådets verksamhet ha kommit till en kritisk punkt, dess prestige är vacklande och man har ovillkorligen det intrycket, att den ganska lätt kan vara definitivt förlorad.

Vad är orsaken härtill? I vad mån har kritiken mot rådet varit berättigad? Är dess olyckliga öde förtjänt eller ej?

För den utomstående har det hittills varit svårt att fatta ställning i denna fråga. Man har onekligen länge väntat på att rådets medlemmar skulle träda i breschen för rådets handlingar, och den långa väntan har på sistone gjort, att man snarast blivit böjd för att betrakta kritiken som grundad.

Emellertid har rådets sekreterare docenten Ragnar Josephson i dagarna genom en exposé över rådets verksamhet givit den utomstående möjlighet att klarare bedöma saken.

Sedan man tagit del av Josephsons redogörelse, blir intrycket onekligen ett helt annat än den vrångbild, som pressdiskussionen kring skönhetsrådet skapat. Att börja med finner man, att rådet i sin verksamhet fullföljt ett bestämt program, att det inriktat sig på ett visst område, och att det därvid hållit sig på fast mark. Vidare att detta område är sådant, att det förtjänar ett målmedvetet arbete och slutligen att skönhetsrådet i detta avseende verkligen torde vara den rätta institutionen.

Skönhetsrådet har, enligt vad denna berättelse ger vid handen, väsentligast inriktat sin verksamhet på vårdandet av våra torg och öppna platser. Några radikala förändringar har man härvid knappast åsyftat. Genom ordnande av själva torgplanet och av torgets »möbler» (stolpar, kurar och andra grejor), genom borttagande av vanprydande detaljer, genom förändring av kvällsbelysningen, genom enstaka monument, fontäner etc., har man sökt få fram en bättre torgbild, man har sålunda eftersträvat vad som varit relativt lätt att ernå och då man någon gång, såsom t. ex. beträffande Kungsträdgården eller Norrmalmstorg gått längre, har man inriktat sig på ett successivt genomförande av planen.

Det påvisbara resultatet av detta arbete är emellertid ännu mycket litet. En av de förnämsta orsakerna till tveksamheten inför skönhetsrådet har också varit den, att man väl sett dess idéer dyka upp men också haft intrycket, att de lika hastigt drunknat. Det är väl detta som orsakat, att rådets åtgöranden med tiden blivit tagna allt mindre allvarligt. I sin redogörelse hävdar emellertid Josephson, att de olika uppslagen i allmänhet alltjämt fasthållas för att snarast möjligt realiseras.

Om så är förhållandet, är rådets verksamhetsfält redan betydligt och det har påtagit sig en viktig mission. Det vore därför synnerligen olyckligt, om dess prestige icke skulle räcka till för att genomföra programmet. Rådet har fullt skäl att i detta avseende påräkna stöd från alla dem, som verkligen intressera sig för Stockholms skönhet. Måhända har det varit psykologiskt oriktigt att hålla sig till dessa blygsamma uppgifter; ett mera braskande program hade sannolikt vunnit större popularitet. Men den sakliga kritiken bör dock icke begå den inkonsekvensen att klandra vad som i själva verket varit en dygd.

Härmed är ingalunda sagt att skönhetsrådet avväpnat all kritik. Att missgrepp i några fall blivit begångna är väl sannolikt; måhända få vi framdeles tillfälle återkomma till dessa. Men för närvarande synes huvudsaken vara, att icke detaljanmärkningar få skymma blicken för betydelsen av rådets verksamhet.

H. A.

FÖRENINGSMEDDELANDEN. Svenska Teknologföreningens avdelning för Husbyggnadskonst sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 10 oktober 1921 kl. 7,30 e. m.

Sedan de löpande ärendena behandlats anmälde herr ordföranden att arkitekten A. Landén som skulle för avdelningen redogöra för det nuvarande läget av Tivolifrågan i Stockholm, blivit förhindrat att göra detta, men i stället anmodat arkitekten Grut, som enligt programmet skulle lämna en resumé över frågans historiska utveckling, att även redogöra för dess nuvarande läge.

Arkitekten Grut demonstrerade därefter i stora drag det förslag till Tivolianläggning vid Allmänna Gränd, som han tidigare uppgjort, samt redogjorde för de olika platser, som dessutom varit på tal såsom lämpliga för en sådan anläggning och övergick sedan att uppläsa en längre skrivelse av arkitekt Landén rörande det nu av Mälarens Turisttrafikförening uppgjorda förslaget till Tivoli vid Djurgårdsbrunnsviken.

Härefter vidtog en ingående diskussion i vilken herrar Petterson, Grut, Leche, Enblom, Ahlberg samt Hallman deltogo.

Sedan herr ordföranden framlagt en kort sammanfattning av diskussionen beslöt avdelningen att med anledning därav antaga följande resolution:

Avdelningen ställer sig tveksam, huruvida ett nytt stort Tivoli av ifrågavarande art är av behovet påkallat, eller kan anses med hänsyn till Stockholms traditioner i detta avseende lämpligt. Avdelningen vill betona, att belägenhet och art av ett Tivoli icke får bestämmas, förrän genom den nu planerade idétävlan hela Djurgårdsområdet blivit disponerat och därefter stadsplan för det område, i vilket ett eventuellt Tivoli skall ingå, blivit fastställd.

Aftonens utställning utgjordes av de prisbelönta och inköpta förslag i stadsplanetävlingen för Fredriksdalsområdet i Hälsingborg. *Sekreteraren.*

BERIKTIGANDE. Genom ett förbiseende i samband med några i sista stund företagna korrekturändringar råkade de sista raderna i min i föregående nummer av »Arkitektur» införda kritik över Fredriksdahlstävlingen få en ordalydelse, som kan synas vilja helt förneka befintligheten av undervisning i stadsplanekonst vid Tekniska Högskolan. Som bekant finnes där en mycket begränsad undervisning i ämnet. Denna undervisnings ringa omfattning och den knappa tid, som tillmätts densamma, torde emellertid endast bekräfta sakinnehållet i mitt uttalande rörande behovet av en undervisning, som står i bättre förhållande till ämnets omfattning och vikt. *Sven Markelius.*

SKIFFER SOM TAKTÄCKNINGSMATERIAL. Ett taktäckningsmaterial, som hos oss hittills måhända för litet beaktats, är skiffern. I hållbarhetshänseende torde dock detta material vara ett av de allra bästa. Enligt en av provningsanstalten i Berlin gjord tabell kostar *papptak* under 20 år 6 gånger sin anläggningskostnad, *plåttak* 3 gånger, *tegeltak* 3 gånger, *skiffertak* $1^1/_2$ gång. Framför teglet har ju skiffret fördelen av större smidighet i takvinklar etc. Den kalla något döda yta, som är utmärkande för nya skiffertak, mildras säkert väsentligt av tiden, såsom de gamla vackra skiffertaken i Frankrike och England bevisa.

Skiffer från Grythytte skifferverk har under de senare åren använts bl. a. till Nordiska Muséet, Posthuset, Enskilda Banken, Patentverkets hus m. fl.

LAMPETT I PATENTVERKET

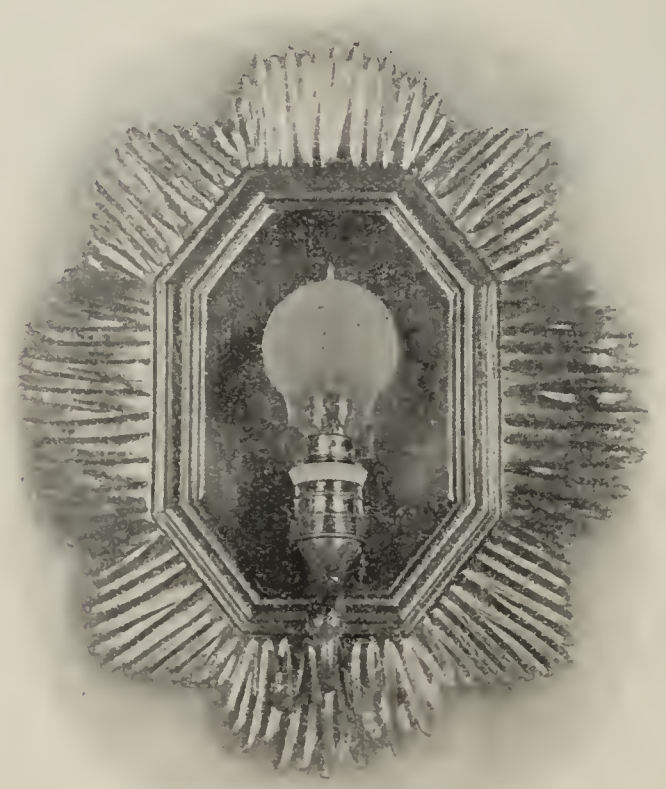

KUNGSTRÄDGÅRDSTÄVLAN.

I den av skönhetsrådet utlysta tävlingen rörande Kungsträdgårdens konstnärliga ordnande inkommo 52 förslag av vilka tvänne på grund av formella brister uteslötos. Det ena av dessa var inlämnat av den kände tyske trädgårdsarkitekten Harry Maez, bekant från tävlingen om Enskedekyrkogården år 1916.

Prisbedömningen fick följande resultat. 1:a pris 1000 kr., »Passegio», författare arkitekt David Dahl, tvenne 2:a pris à 750 kr., »Klippt och Skuret», författare arkitekt Birger Borgström samt »King», författare arkitekt Olof Sellman, 3:dje pris 500 kr., »Musslan», författare arkitekterna Gustav Clason och Wolter Gahn.

Bedömning verkställdes av skönhetsrådet efter första granskning av en kommitté bestående av rådets ledamöter professor Lallerstedt och herr Carl G. Laurin samt rådets sekreterare docent Josephson. Ur utlåtandet återgives följande utdrag varjämte härnedan meddelas några randanteckningar.

Passegio. Ett originellt och genomfört uppslag, byggt på stort mittperspektiv genom hela anläggningen. Detta är uppnått medelst bred mittgång, kring vilken träd, smärre platser och skulptural utsmyckning gruppera sig. Entrén till anläggningen är arkitektoniskt ordnad åt Hamngatshållet, med arkaderad ingång och stenlagd förplats — ett ganska förnämligt utfördt parti utan tyngd och med smidig övergång till själva trädgården.

Dennas huvudväg med klippta träd är verkningsfull, och den rundade huvudplatsen runt Karl XIII utmärkt; dock ett felgrepp att lösgöra de fyra lejonen från kungastodens postament, där de betyda mycket för hela monumentets uppbyggnad. De bersåliknande småplatserna, som ansluta sig till huvudgången, skulle säkerligen i och för sig kunna bliva trevliga, även om motivet möjligen kan synas väl privat för en anläggning av Kungsträdgårdens art.

»Passegios» förslag, som vore synnerligen gott som mittparti i exempelvis en enskild slottspark av större omfång än Kungsträdgården, har dock även för denna trädgårdsanläggning lämnat ett värdefullt huvuduppslag, som särskilt tager sikte på trädgårdens uppgift att vara en livlig och elegant promenadplats.

»Klippt och Skuret». Förslaget har träffat problemets kärnpunkt att med små, väl beräknade medel höja områdets konstnärliga stil. »Klippt och Skuret» söker av Kungsträdgården skapa en förnämlig lustpark, tager vara på platsens överskådlighet och öppenhet, men lyckas dock giva den livfullhet och intimitet.

Förslagets svaghet är att det föreslår förflyttning av Karl XIII staty till mitten av anläggningen — en för vidlyftig åtgärd för att uppnå en ringa estetisk förbättring. De uppslag, som förslaget ger, skulle emellertid i det stora hela kunna förverkligas även utan denna förflyttning efter en omarbetning av planen.

Det bästa av dessa uppslag är den omgivande häckens form och behandling; dess nischformiga avslutning mot Hamngatan är god som fondmotiv åt trädgårdsanläggningen, samtidigt som den lämnar lämpligt skydd åt trädgården från denna trafikgata. Förslagsställaren har för övrigt lyckligt använt sig av häcken som bärare av trädgårdsskulptur och utsmyckning; de rikligt tilltagna genombrytningarna, som taga full hänsyn till genomgångstrafiken över platsen, flankeras av dekorativa urnor eller av »profileurer», fristående sidostatyer, varav Stockholm vid Storkyrkans gård har de yppersta mönster. Vissa entréer äro omgivna av en järnsmidd, öppen båge av lättaste slag, väl sammankomponerad med skulptur och häck. Häckarrangemanget präglas i sin helhet av proportionssinne och utsökt grace.

Den innanför häcken liggande markytan är, genom kungastatyens förflyttning symmetriskt hållen; dock är det åt Hamngatan liggande partiet svagt utformat. Uppställningen av poppelgrupperna är välplacerad och ger sammanhållning, om även här verkligheten blir mindre effektfull än perspektivteckningen lovar. Indelningen av ytan runt kungastoden är god, den skapar en lagom stor rektangulär sandplan, omgiven av en blomsterrikedom; de stora sidorabatterna däremot ej särskilt lyckade med sina alltför små fontänsnäckor. Förslagsställaren har även utom häckomgivningen anvisat förträfflig plats för trädgårdsskulptur i anläggningens fyra hörn, perspektiviskt inställd mot sidogångarna och med god fond.

I sin helhet är projektet, utom de här påpekade bristerna, naturligt, smakfullt och utförbart; ett successivt verkställande av planen går väl för sig.

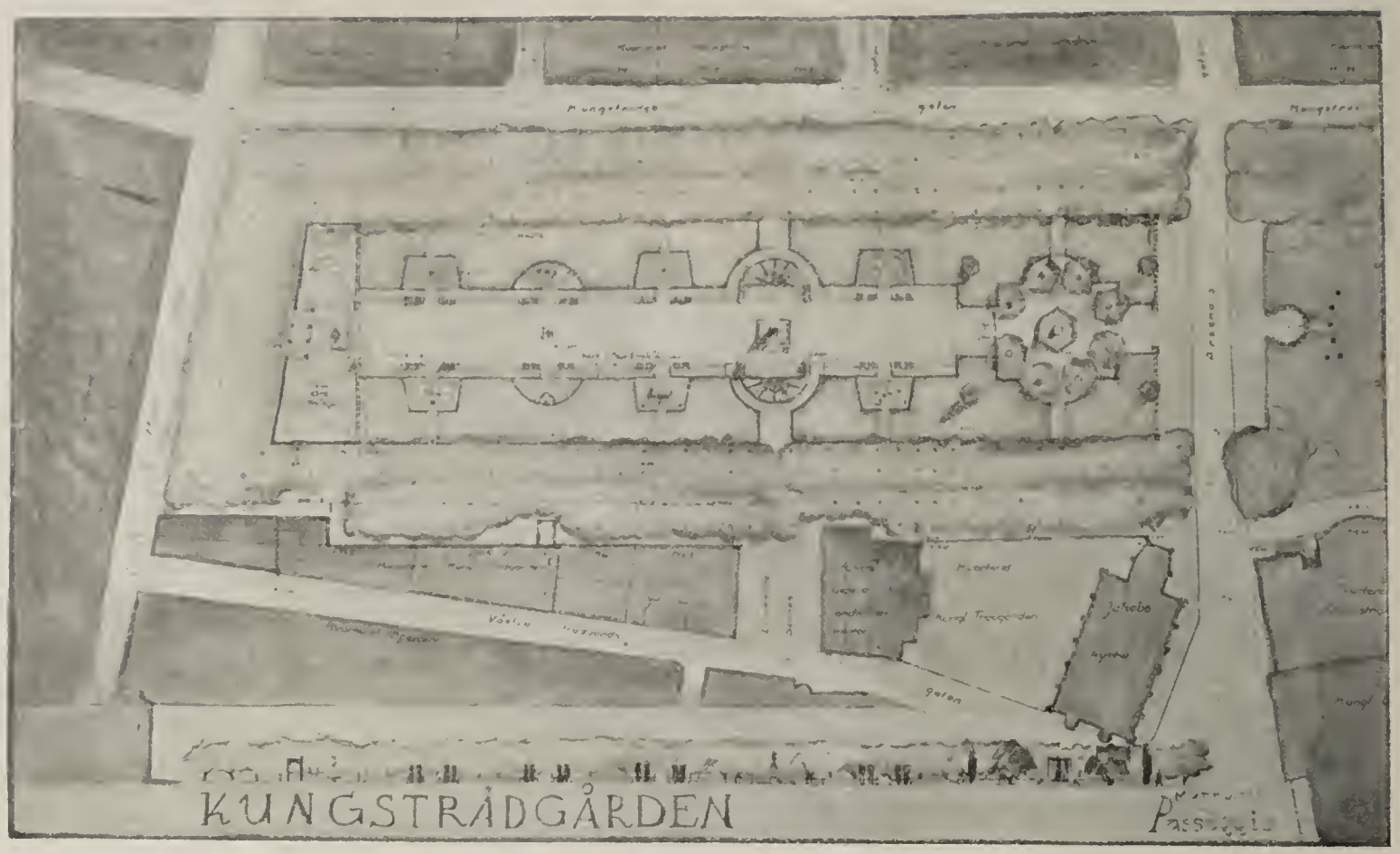

1 PRIS »PASSEGIO». ARK. DAVID DAHL

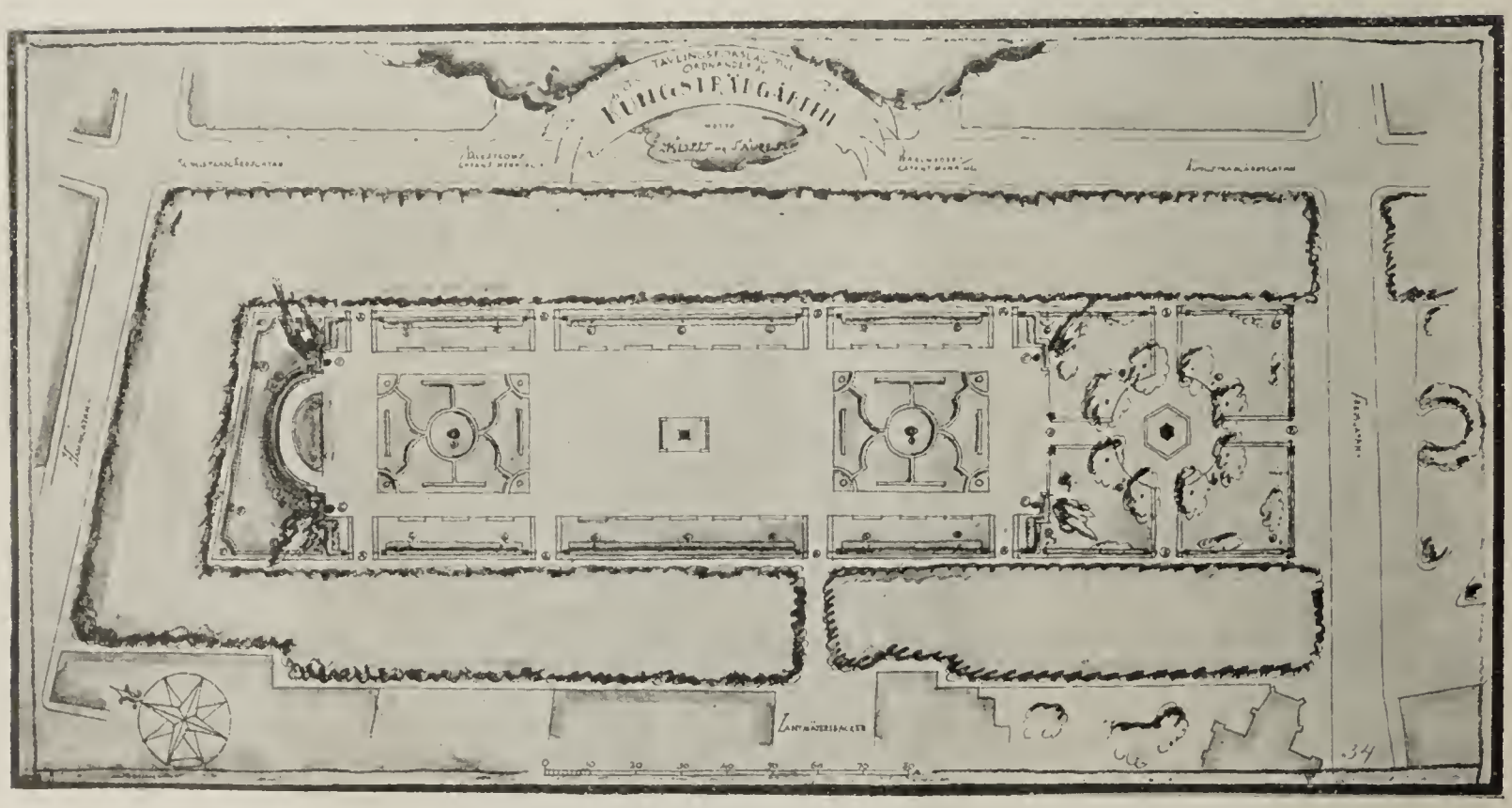

2 PRIS »KLIPPT OCH SKURET». ARK. BIRGER BORGSTRÖM

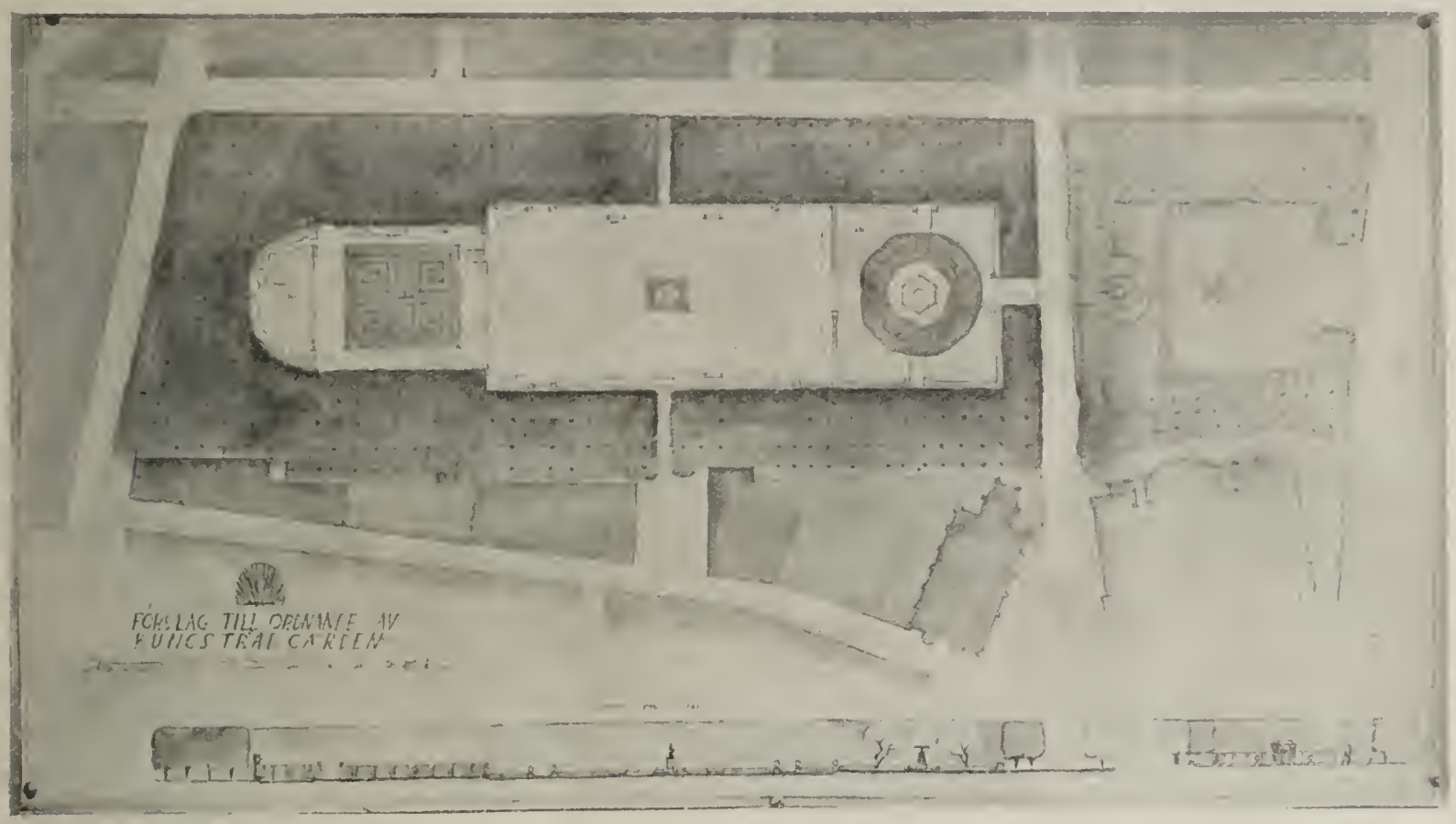

3 PRIS »MUSSLAN». ARK. GUSTAV CLASON OCH WOLTER GAHN

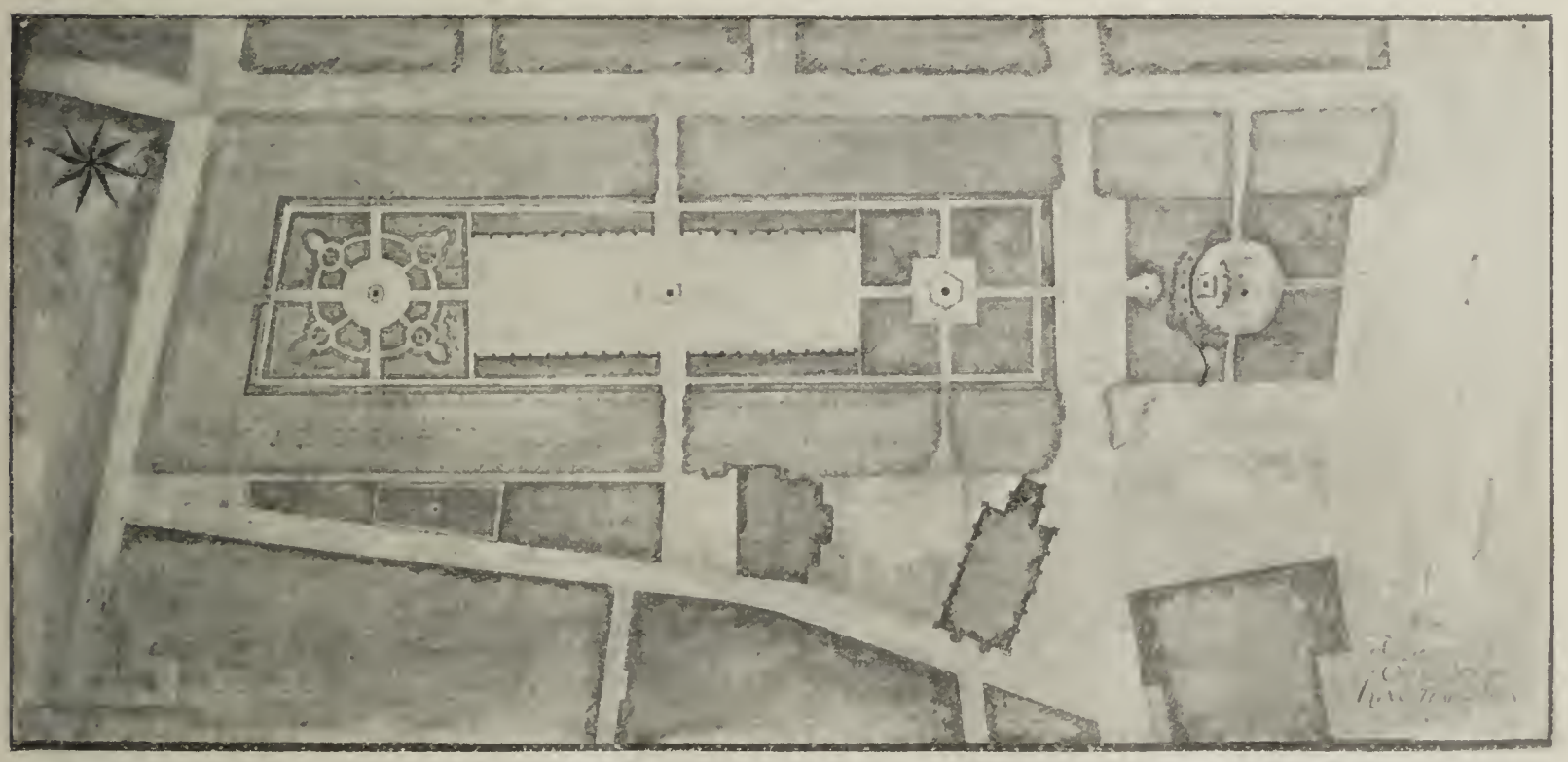

2 PRIS »KING». ARK. OLOF SELLMAN

»King». Förslagsställaren har på en gång velat få fram den empirekaraktär, som bör vara den naturliga omramningen till Karl XIII- statyn, och den 1700-talsstil, som är Kungsträdgårdens ursprungliga typ. Han har sålunda format ett stort och enhetligt rum som anläggningens huvuddel, med stor sandplan till golv och hög häck med statyer till vägg. I och för sig ett ståtligt grepp, kan det dock icke helt förverkligas här, då det kräver sydländsk frodighet och täthet i den omgivande grönskan; med Kungsträdgårdens klenare växtlighet skulle effekten bliva svagare än den förslagsställaren eftersträvat.

1700-talspartiet är förlagt åt Hamngatshållet i en grupp för sig, som kanske dock för vår tids uppfattning är för labyrintisk. Detsamma gäller »Kings» alltför sammanträngda häckar, vilka dels komma för nära alléträden och därigenom icke skulle kunna trivas, dels lämna rum till för smala gångar. De huvudingångar, som den tävlande föreslagit, äro välgjorda pastischer i 1700-talsstil, men åtminstone den åt Arsenalsgatan för tung för en häckmur, den åt Hamngatan ett synnerligen vackert uppslag av mer modern hållning.

Trots de nämnda felen ligger det en hel arkitektonisk tanke och en kultiverad uppfattning i detta projekt, dock icke helt anpassade efter Kungsträdgårdens växtlighetsförutsättningar.

»Musslan». Ett stort enhetligt rum av hela anläggningen med en synnerligen effektfull nischavslutning åt Hamngatshållet. Emellertid skapas detta rum genom användande av en sydländsk stark växtlighet i väldiga klippta grönskande väggar, alltså samma fel som i n:r 11 King; ett dylikt sydländskt, verklighetsfrämmande drag är även placerandet av stora vita marmorskulpturer mot denna frodiga grönska, i och för sig mycket tilltalande, men knappast realiserbart. Anläggningens yta är emellertid mycket väl disponerad med den omtalade nischen med verkningsfullt placerad fontän och med stor rektangulär mittplan runt kungastoden, randad av blommande fält. Mittplanen föreslås sänkt ett par trappsteg, något som skulle giva anläggningen rytm och giva tillfälle till vacker trappanordning, men på bekostnad av praktisk bekvämlighet i ett så flitigt använt genomgångsområde som Kungsträdgården. Förslaget kan av nämnda skäl näppeligen tänkas komma till utförande, men lämnar dock god ledning för planlösning av hela ytan. Det visar sålunda exempelvis, hur förslaget 33 Klippt och Skuret skulle kunna huvudgrupperas utan flyttning av Karl XIII:s staty.

De sålunda av rådet prisbelönade förslagen följa i stort tvenne huvudprinciper. 1:sta priset beaktar rådets i programmet framförda önskan att utbilda fredade viloplatser, men lyckas samtidigt att av hela trädgården skapa ett stort enhetligt samlingsrum. De trenne övriga förslagen, som på ett lyckligt sätt komplettera varandra, giva en mer traditionell lösning med rumsbildning runt statyn och däromkring vacker väggbildning. Intet av de belönade förslagen skulle utan omarbetning kunna komma till utförande; i samtliga dessa förslag finnes en hel del detaljer, som ur såväl arkitektur- som trädgårdssynpunkt nödvändigtvis måste noggrant studeras och omarbetas före ett förverkligande. Dessutom bör, som redan nämnts, varken Passegios förslag om splittring av Karl XIII-monumentet eller Klippt och Skurets förslag om flyttning av detta monument ifrågakomma.

Programmet till tävlingen hänvisar uppenbart till 1700-talets Kungsträdgård med dess karaktär av praktfullt sluten arkitektonisk trädgårdsanläggning i Le Nôtres stil. Sålunda omnämnas kopparsticken i Sueciaverket, vilka giva bilden av en präktig stadspark i barockstil med mittellinjen betonad av en bred öppen huvudväg, parterr med broderikvarter och en fontän placerad mitt i trädgården samt vid de båda ändarna rikt utformade boskéer med invecklade gångar och rum, begränsade av strängt klippta häckar.

En saftig bild av trädgården och livet därstädes under 1700-talet får man av Fredmans 37:de epistel, Mollberg på post vid Kungsträdgården:

»Mollberg stå stilla, stå stilla vid grind,
Stilla på din post — fältväbeln befaller —
Stå som en docka rödblommig och trind
Inom Floras grönskande galler.»

Inom gallret skådas »blomstrande prål», »sammanvridna valv, blompottor och stoder», och folket i trädgården är i farten med »bugningar, nigningar, löjen och skråL vid ett sorl av sprutande floder. Stolt här och där med dyrbara släp mötas och trängas herdinnor, grevinnor».

Den nuvarande Kungsträdgården bjuder på andra bilder. Om dagen en jämn trafikström diagonalt genom parken; stockholmaren sneddar gärna igenom den honom så kär vordna

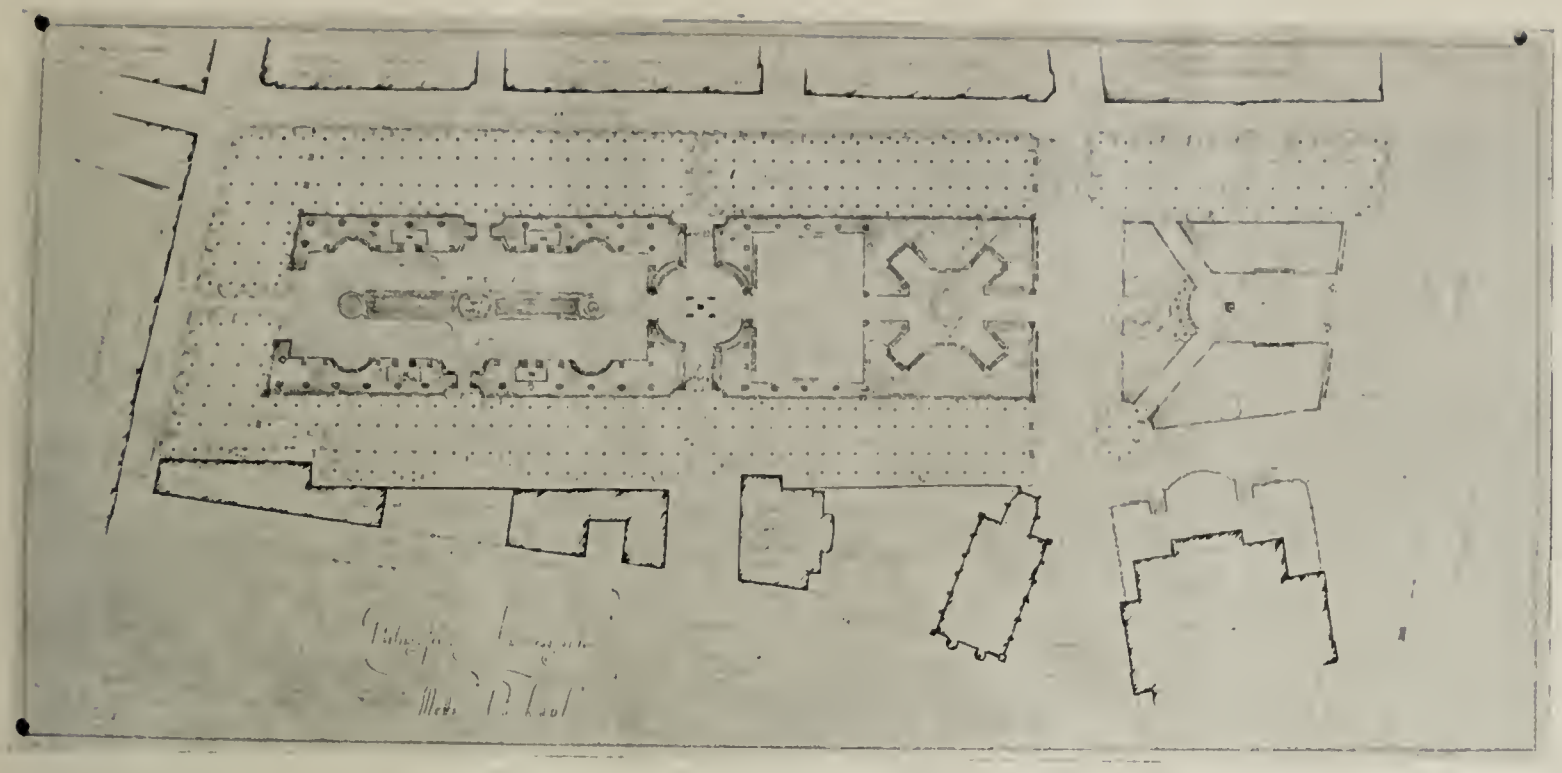

MOTTO: »PÅ KANT»

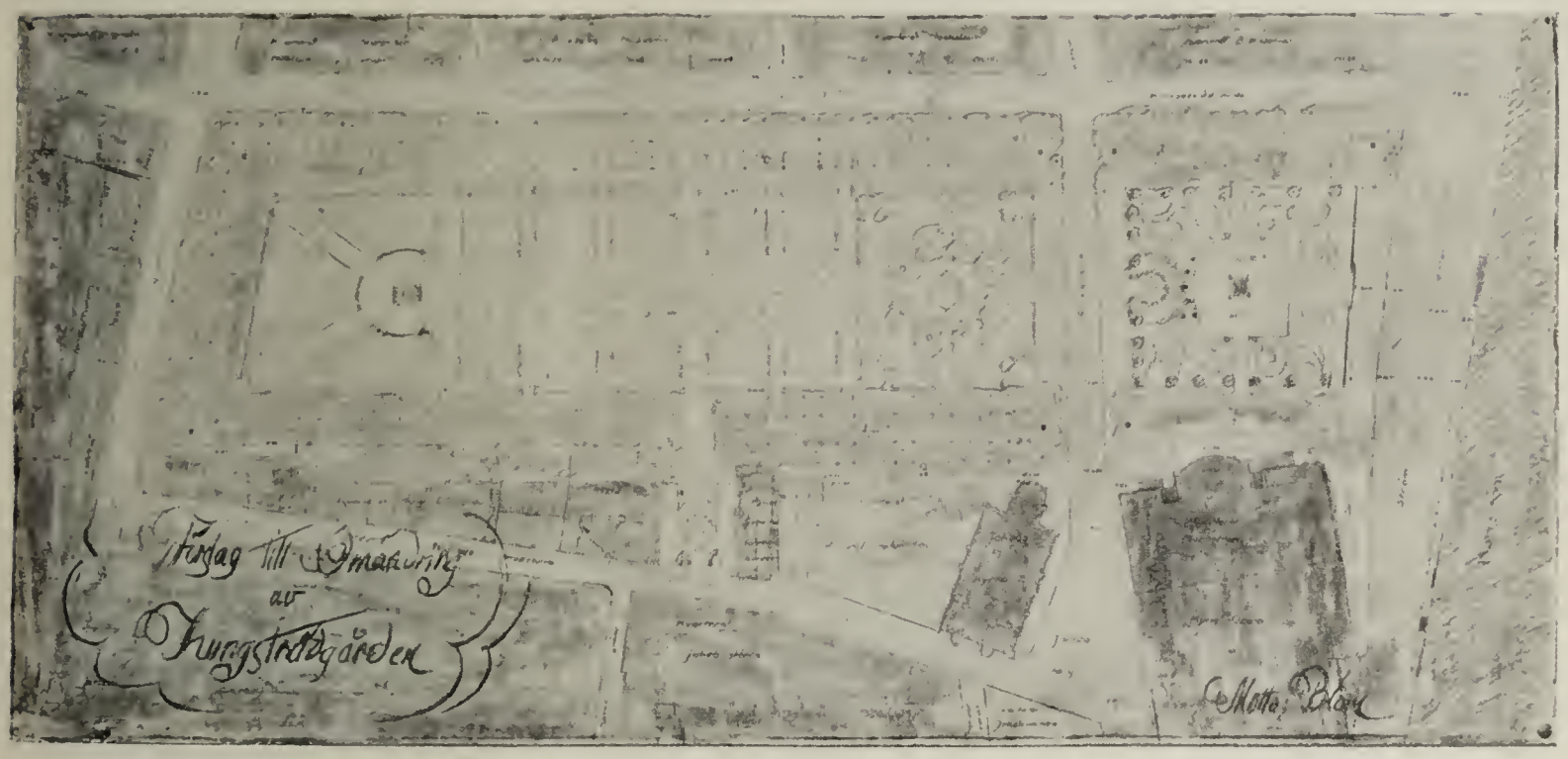

MOTTO: »BLOM»

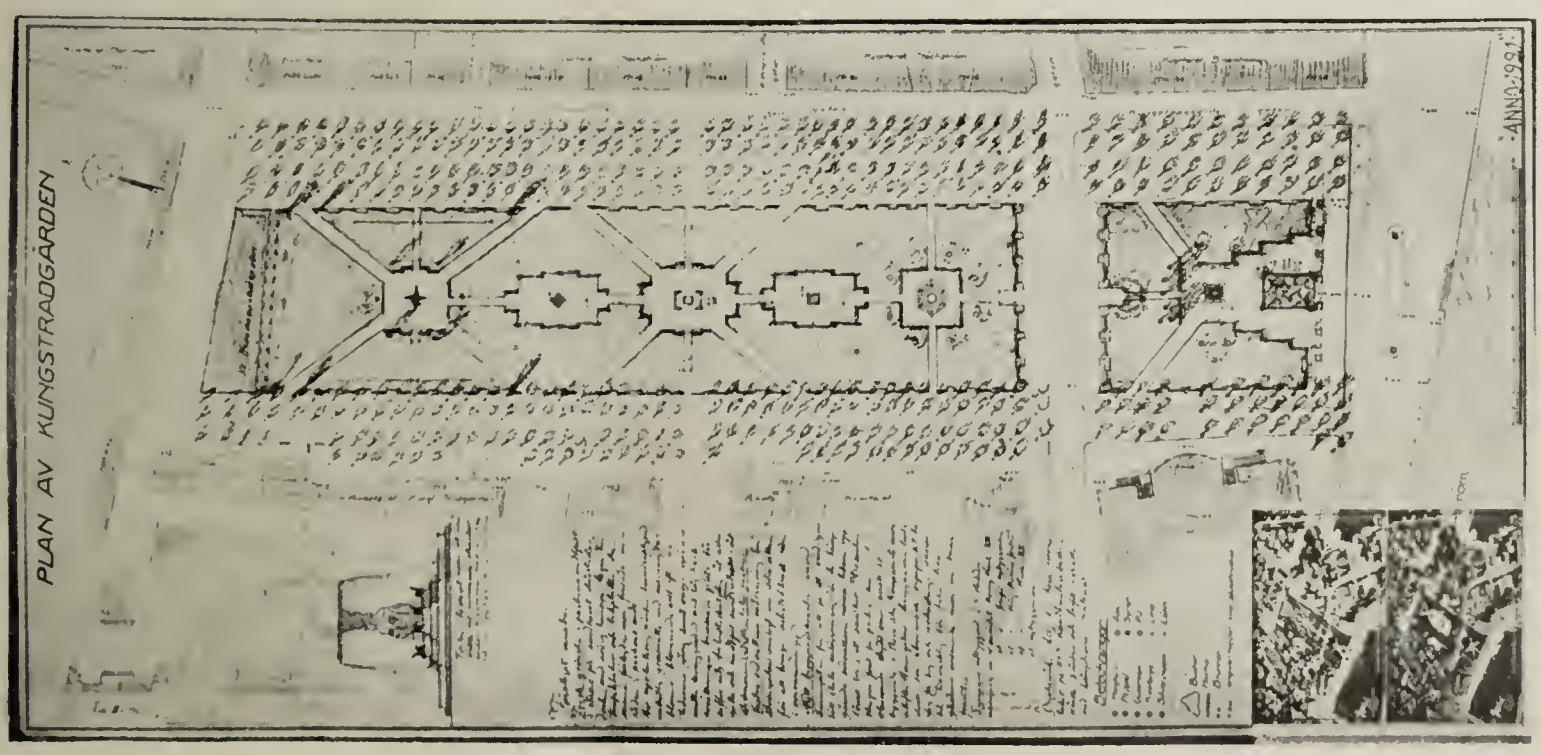

MOTTO: »ANNO 1921»

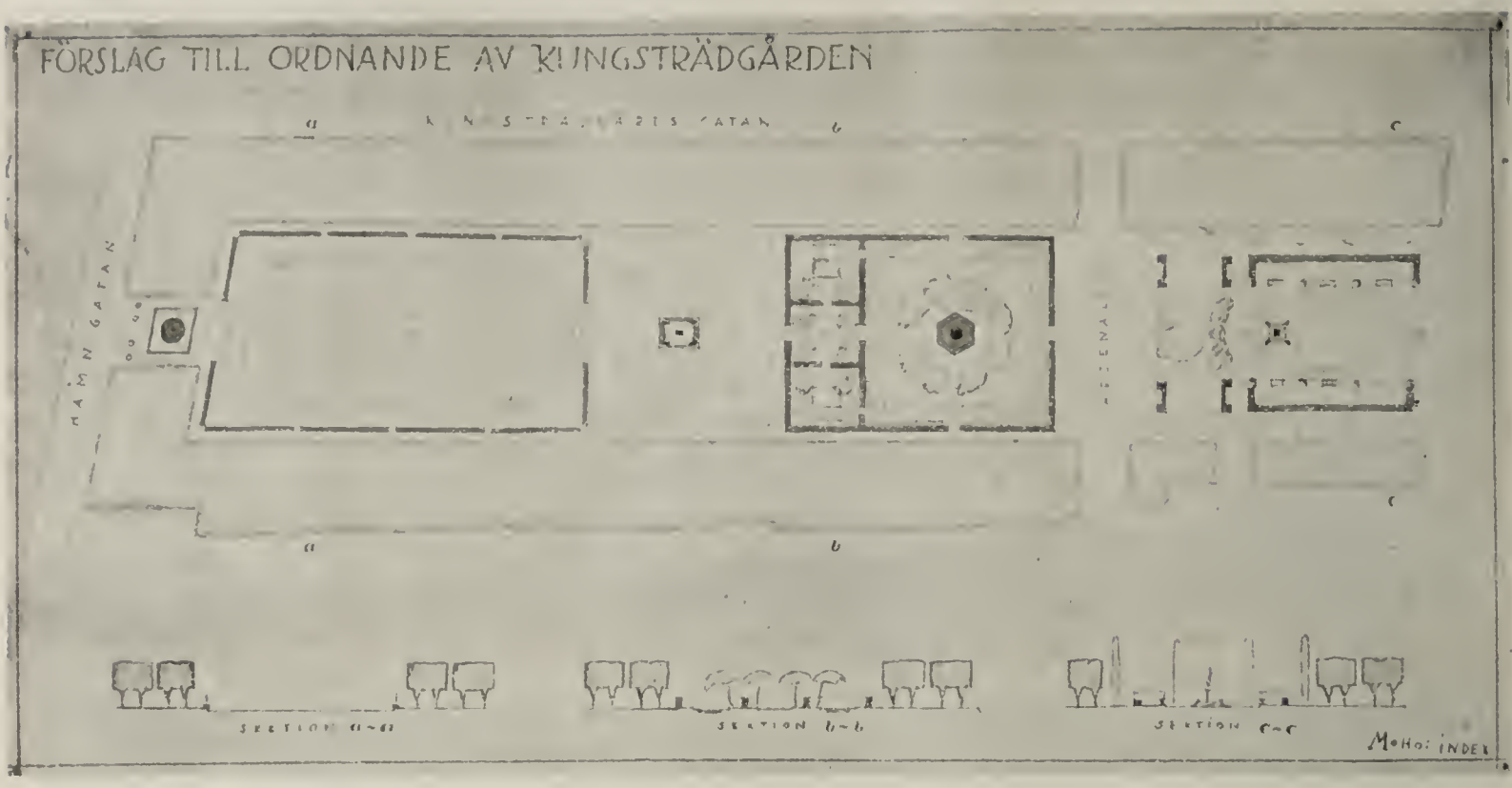

MOTTO: »INDEX»

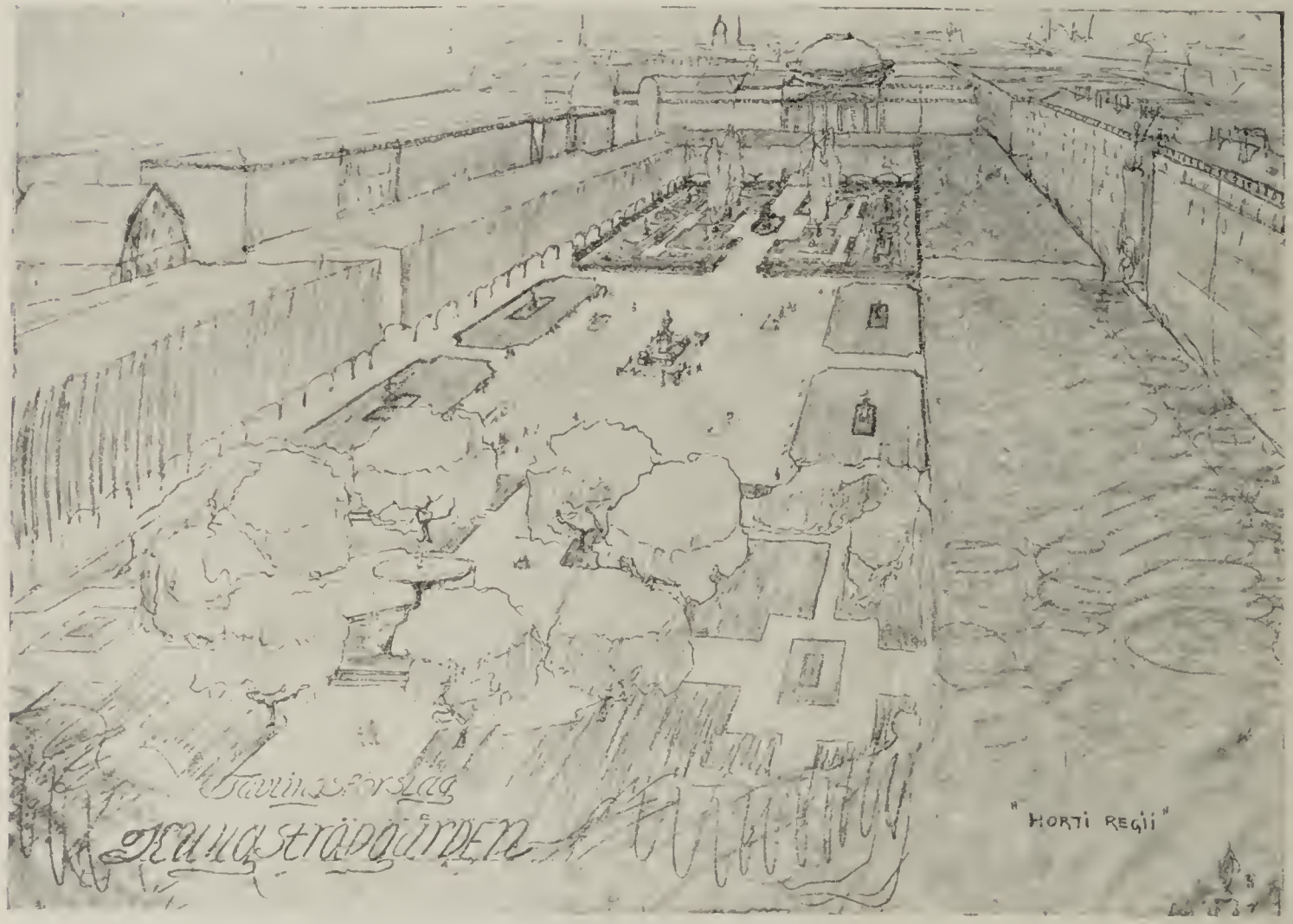

MOTTO: »HORTI REGII»

platsen, för att ett ögonblick inne bland träden fröjdas åt vattenplask, lysande blommor och lekande barn. Runt omkring på sofforna sitta människor och njuta en stunds vila och förströelse av den livliga tavlan. Har man sin väg förbi kastar man gärna en blick dit in och tilltalas då framför allt av den vackra skiftningen mellan belysta och skuggade partier, den långa aspekten mellan träden, som kommer de avlägsna partierna att stå mjukt och vackert, som grönska gör där marken är något fuktig.

På kvällen är tavlan förändrad. Giver man sig överhuvud taget in i parken, blir det inte på avsides liggande gångar. Det bjudes friskt på »löjen och skråI» av Kungsträdgårdens moderna herdinnor och uppvaktande herdar till lands och vatten, vilket gör att man helst håller sig på de öppna och belysta platserna och egentligen tycker, att det är ganska skönt att komma ut på gatan igen.

Med trädgårdens nuvarande användande för ögonen förefaller det därför som om programmets maning att vända blicken mot 1700-talet i någon mån skulle kunnat locka de tävlande till strävanden, som på det hela taget stode ganska främmande för vår tid. Möjligheterna att i en offentlig anläggning ernå fredade platser genom anordnande av häckar och murar utan grindar och lås äro små. För det moderna livet i en storstads centrum förefinnes föga behov av de i programmet åsyftade idyllerna. En besökande är mera ogenerad mitt i det nuvarande vimlet än i instängda bersåer, vilka endast giva känsla av otrygghet.

Med programmet för ögonen har man därför näppeligen väntat sig några utförbara resultat av tävlingen, som i och för sig var välmotiverad med hänsyn till det behov av omvårdnad, som trädgården befinner sig uti. Trots stora ansträngningar, som måste kosta mycket, giva nämligen de nuvarande anordningarna endast ögonfägnad, men föga av konstnärlighet. Hade det måhända ej varit lämpligare, att i programmet mindre betona den historiska sidan av saken, utan i stället understryka nödvändigheten av att all formgivning smidigt måste anpassas efter anläggningens nuvarande användning. Om i prisnämnden vidare funnits någon med trädgårdskonsten särskilt förfaren, hade ej utsikterna varit större att tävlingen lockat till deltagande konstnärer, jämväl med praktisk erfarenhet om vad som går att realisera?

Programmet har inbjudit till en tyvärr typisk arkitekttävlan, där en ogrundad tillit till arkader, kolonner »sammanvridna valv blompottor och stoder», kort sagt konsthistoriens alla mer eller mindre dammiga attribut, väl arrangerade måste leda till seger, men ett varsamt handskande med uppgiften måhända löpte risken att helt förbises, de briljanta uppslagen, de roliga idéerna hade utsikt att uppmärksammas. Tävlingen har mycket riktigt fört fram en rad intressanta, vackert tänkta förslag, som av rådet förklarats icke kunna komma till utförande, på grund av brister i såväl arkitektur- som trädgårdssynpunkt.

Trots detta har tävlingen givit en hel del påtagliga resultat. De viktigaste av dessa torde vara följande. Intresset har väckts för trädgårdens ordnande. Vidare har tävlingen ostridigt givit vid handen, dels lämpligheten av att förbinda norra och södra delarna med mittpartiet genom upptagande av vägar mellan dessa delar, dels att ovalen kring Karl XIII:s staty bör borttagas så att statyn kommer i bättre förbindelse med den omgivande platsen, vilken bör prydas på annat lämpligt sätt, samt slutligen önskvärdheten av att anordna en fontän i norra delen.

Bland övriga uppslag må nämnas förslaget till den omgivande arkitekturens ordnande, häri inbegripet Lantmäteribacken. Backen bör alltjämt vara tjänlig till kälkbacksåkning, vadan eventuellt ordnande bör inskränkas till fondpartiet. Det är att hoppas, att tävlingsresultatet kommer att fullföljas genom vidare utredning av kunnig person med aktgivande på den ganska tydligt uttalade allmänna opinionen, att trädgårdens nuvarande öppna och fria karaktär måtte få bibehållas och att hänsyn tages till dess nuvarande utnyttjande.

Kungsträdgårdstävlingen är ett led i de strävanden, som skönhetsrådet bl. a. tagit till sin uppgift, nämligen framförandet av förslag till ordnande av våra torg och allmänna platser. Alla för saken intresserade måste vara tacksamma för det oegennyttiga arbete, som av rådets medlemmar nedlagts för att väcka till livs en medborgaranda, som räknar med andra faktorer än priset pr kvadratfot för tomtmark och antal våningar i vinden, när det gäller utseendet av rikets första stad.

Nils A. Blanck.

FÖRENINGSMEDDELANDE.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 7 nov. 1921 kl. 7.45 e. m. Sedan en del löpande ärenden avgjorts vidtog val av styrelse för 1922. Den nya styrelsen fick följande sammansättning: professor I. Tengbom, ordförande, arkitekt C. Bergsten, v. ordförande, arkitekt H. Ahlberg, sekreterare, arkitekt F. Wetterquist, klubbmästare, arkitekt E. G. Asplund, professor S. Curman, arkitekt T. Ryberg, professor L. I. Wahlman, stadsarkitekt S. Westholm.

Till representant i föreningens styrelse valdes arkitekt H. Ahlberg med arkitekt E. Fant som suppleant.

Aftonens program upptog ett föredrag av arkitekt H. Ahlberg om »Gammal svensk trädgårdskonst», vari han framlade de resultat, som hittills vunnits av den undersökning rörande svensk trädgårdskonst, som på uppdrag av Arkitekturminnesföreningen igångsattes år 1918 av arkitekt Ahlberg i samarbete med arkitekt H. Wadsjö.

Uppdraget gick ut på att få uppmätningar och fotografier av de ur konstnärlig synpunkt värdefullaste trädgårdsanläggningarna i vårt land. Arbetet, som bekostats av mecenater, är ännu ej slutfört, men då de till förfogande ställda medlen äro förbrukade, måste ett uppehåll i arbetet nu göras. Det material, som hittills samlats, kommer att läggas till Arkitekturminnesföreningens arkiv, där det blir tillgängligt för studier. Ett önskemål vore dock, att arbetet skulle kunna utföras efter den från början tänkta planen — något som dock endast kan bli fallet såvida nya medel på frivillighetens väg kunna erhållas — samt att sedermera ett samlingsverk innehållande uppmätningar och fotografier av våra större och värdefullare trädgårdsanläggningar skulle kunna utgivas, ett verk som skulle bli av största värde som studiematerial.

Därefter övergick föredragshållaren att genom skioptikonbilder demonstrera ett antal av de gjorda uppmätningarna och fotografierna.

Aftonens utställning utgjordes av uppmätningar och en samling synnerligen vackra fotografier av svenska trädgårdsanläggningar.

I avdelningen invaldes major I. Peterson, arkitekt G. Laurelius och ingenjör G. Malm.

Sekreteraren.

FRÅN MALTESHOLMS TRÄDGÅRD, SKÅNE

3
:KA

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY

JAN 31 1922

TEKNISK TIDSKRIFT: B MED SAMTL. FACKAVD. NR 121

ARKITEKTUR

ORGAN FÖR SVENSKA TEKNOLOG-FÖRENINGENS AVDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 51

HÄFTE 12

DEC. 1921

REDAKTÖR: Hakon Ahlberg

REDAKTIONSMEDLEMMAR: Erik Lallerstedt
Carl Bergsten Henrik Kreüger

ARKITEKTUR utkommer en gång i varje månad

PRENUMERATIONSPRIS inklusive porto kr. 16:-
utrikes kr 17:-

REDAKTÖREN träffas Styckjunkaregat. 7 3tr.
Rikstel. 21116 St.tel. Ö 2099

CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM 1921

AB
AKTIEBOLAGET
BYGGNADSVAROR
— STOCKHOLM —
B

Kontor och utställning:

NORRMALMSTORG 18

R. T. 69 04, 49 61. Sthlmst. 147 87, 49 61.
Torfoleumavd. Rikst. 312 08.

VÄGGPLATTOR

VITGLASERADE MAJOLIKA MED ANTIKA MÖNSTER OCH KONSTGLASYR

GOLVPLATTOR

UNDERHÅLLSFRIA

TAKTÄCKNINGAR

(NEPONSETMETODEN)

FÖR LUTANDE OCH PLANA TRÄ- ELLER BETONTAK

"CERTAIN-TEED"

AMERIK. TAKPAPP M. FL.

BRANDFRIA

ÖVERLJUSFÖNSTER

av GLASBETON

(System Keppler)

Arbeten utföras med fackutbildat folk.

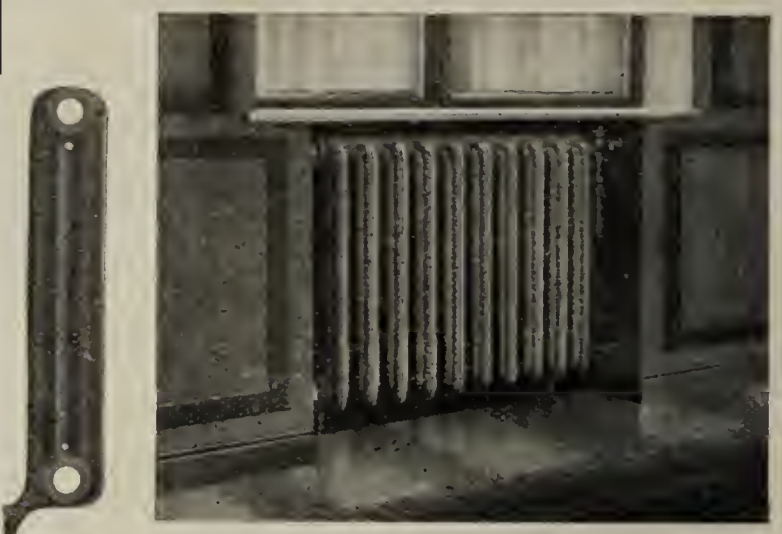

HUSQVARNA

NISCHRADIATORER

Marknadens

ELEGANTASTE RADIATORMODELL

Installeras

av alla rörledningsentreprenörer.

Försäljare

A.-Bol.
Ahlsell & Ahrens
Stockholm — Malmö.

A.-Bol.
Sjöberg & Bengtson
Göteborg.

HUSQVARNA VAPENFABRIKS A.-BOL.
HUSKVARNA.

MEMBRA

TRYCKSTRÖMBRYTAREN

ANORDNAS ARKITEKTONISKT
MED TÄCKBRICKA AV GLAS ELLER TRÄ
ENLIGT BESTÄLLARENS ÖNSKAN

Erhålles hos 1/B Membra, Sthlm. 7,
och hos förstkl. installationsfirmor.

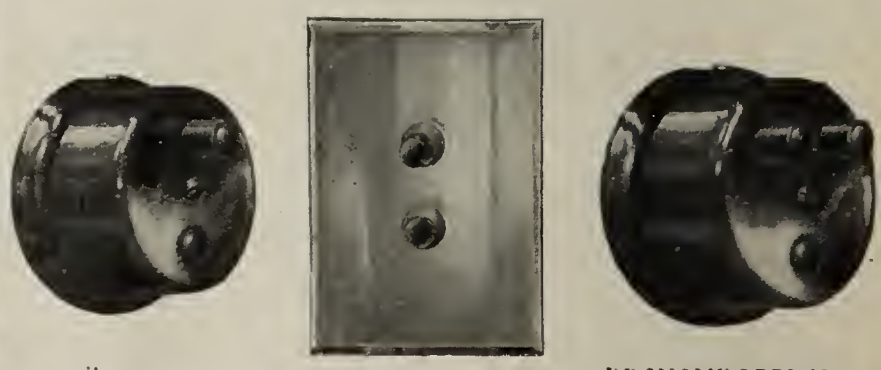

STRÖMBRYTARE

FÖR INFÄLLNING I VÄGG MED TÄCKBRICKA

KRONOMKOPPLARE

FRIBÄRANDE TAKKONSTRUKTIONER AV TRÄ

(HETZERS PATENT).

HÅLLBARA - PRISBILLIGA - LÄTTA ATT MONTERA - KORT LEVERANSTID

TILLVERKARE OCH PATENTINNEHAVARE:

A.-B. TRÄKONSTRUKTION
STOCKHOLM

INFORDRA OFFERTER.

Rikstel. 216 96 Tel.-adr.: CULMEN

ORIGINAL

STREBELS
VÄRMEPANNOR

för centraluppvärmningsanläggningar.
Installeras av alla större Värmeledningsfirmor.
Lager i STOCKHOLM, MALMÖ & GÖTEBORG.

R.-TEL.: NAMNANROP: AHLSELL & AHRENS. STOCKHOLMSTEL. 211 21

A-B AHLSELL & AHRENS STOCKHOLM

MÄSTERSAMUELSGATAN 32.
TELEGR.-ADRESS: AHLSELLS.

KOKSPISAR

NÄFVEQVARNS BRUK

FERRO-FÖNSTER

(PATENTERADE)

AV SMIDESJÄRN
BILLIGA, HÅLLBARA, BRANDSÄKRA
STOR LJUSAREA, LÄTT MONTERADE

AB. GÖTAVERKEN, GÖTEBORG

183a

Betongtätningsmedlet

"MEDUSA"

Tillförlitligt isoleringsmaterial.

SÄLJES AV:

Ingeniörsfirma RAGNAR FEITH Aktiebolag

Vasagatan 48, Stockholm

Rt. 57 18. Allm. t. 217 30.

Med användande av

"Concrete Hardner"

erhålles slitstarka och dammfria cementgolv.

SÄLJES AV:

AKTIEBOLAGET SPECIAL-MATERIAL

Stockholm

Vasagatan 48

Rt. 38 77

HURUDAN ÄR EDER FABRIKSBELYSNING?

Är den jämn och utan störande slagskuggor eller mörka vrår?

Är den fri från oskyddade och irriterande ljuspunkter?

Är den strömbesparande?

Vänd Eder till oss, om Eder belysning ej uppfyller dessa fordringar.

NORDISKA X-RAY REFLEKTOR AKTIEBOLAGET

STOCKHOLM
Kungsgatan 19.

MALMÖ
St. Nygatan 53.

Nordiska Museet — Posthuset i Sthlm — Flera kvarter vid Strandvägen

Sofiakyrkan — Oscarskyrkan — Lotsstyrelsens fyrbyggnader

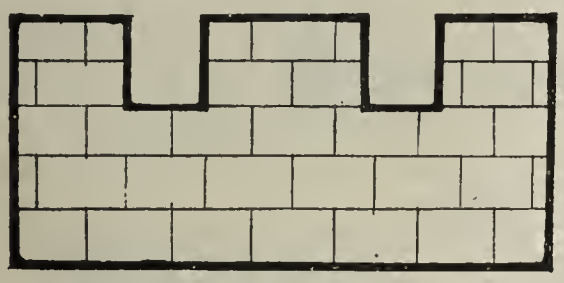

Kronan på Byggnadsverket

är ett

SKIFFERTAK

Professor Ivar Tengbom skriver den 25/8 1921 till oss bland annat följande:

»Jag finner skiffer vara ett utmärkt taktäckningsmedel och förstår ej att den ej fått större spridning i Sverige. Den är ju mycket hållbar och låter sig lättare forma efter ett taks oregelbundenheter än t. ex. tegel. — — — Jag tror skiffer har mycket stora möjligheter i såväl estetiskt som praktiskt avseende.»

Kungl. Patentverket — Ensk. Banken Stockholm — m. fl.

A.-B. GRYTHYTTE SKIFFERVERK, Stockholm. Riks 71194

UPSALA-EKEBY
AKTIEBOLAG

TEGEL
AV ALLA SLAG
FÖR ALLA ÄNDAMÅL

Granit

Sedan efter överenskommelse Ingenjör Hild. Palm frånträtt sitt ombudsmannaskap för vårt bolag få vi härmed meddela, att vi antagit

INGENJÖR PAUL LUNDELL
Kungsholms Villastad. R. t. Ulvsunda 122.

till vår representant för Stockholm jämte omnejd, och bedja vi att vid förekommande behov få rekommendera våra välkända tillverkningar av ***gravvårdar och gravanläggningar av alla slag ävensom andra arbeten av slipad och polerad granit.***

Vårt polerverk och våra stenhuggerier äro fullt utrustade med alla moderna maskiner, så att vi kunna garantera ett förstklassigt arbete, billiga priser och snabb leverans.

Uddevalla i dec. 1921.

Granitaktiebolaget
C. A. KULLGRENS ENKA

Axel Olsson

Byggnadsentreprenör

Sthlmstel. 150 84

Biblioteksgatan 6—8
Stockholm

Rikstel. 24 46

WAHLIN & Co.

ARSENALSGATAN 2.II
STOCKHOLM

TELEFONER: Rikstel.: 346, 695, 5244 & 5269. Stockholmstel. 7596, 597.
Telegrafadress: WAHCOMP.

Försälja från lager och direkt från resp. verk:

Höganäs-Billesholms Aktiebolags
Eldfasta tegel, Lera, Lerrör, Brunnar, Krubbor o. Lerkärl.
KLINKERTEGEL
för golv, trottoirer, Vattenbyggnader etc.
Skorstens- och Fasadtegel.
SYREFASTA TEGEL för Sulfitfabriker m. fl.
Snarums Magnesittegel och Magnesitmjöl, Holl. Klimplera Kaolinlera, Kvarts.
Asfalt, Cement, Gips, Kalk, Papp, Spik, Drev, Torvströ m. fl. byggnadsmaterialier, Landtbruks- o. Maskinförnödenheter m.m.

A.-B. Helsingborgs Ångtegelbruk

HELSINGBORG.
Post & Telegram: »ÅNGTEGELBRUKET».

Fasadtegel, s. k. »Kärntegel», handstruket, absolut frostbeständigt, rött, brunviolett, orangeflammigt.
Klinker, tryck- & slitstark, för trottoar- och golvbeläggning.
Skorstenar, Erfarna specialmurare och specialredskap tillhandahålles för uppmurningar.
Tegel & Inmurningslera för eldstäder med lägre arbetstemperaturer: Kalk-, Rost- och Tegelugnar, Ångpannor, Värmeledningsanläggningar, Rökkanaler, Stoftkammare o. s. v.

Aug Berggren & Son
Målerifirma
GEDIGET och KONSTNÄRLIGT
° ARBETE °
37 TEGNÉRGATAN 37
A.T. 263
R.T 1372

J. Isaksson & Co, Kassaskåpsfabrik
Stockholm K.

Etabl. 1867.
Telef.: Riks. 113. Allm. 18550.

Modernt inredd specialfabrik för:

Pansardörrar.
Inredningar för Kassavalv, arkiv och bibliotek.
Brandfria dörrar och fönsterluckor.

OBS.! Lämplig även för uppvärmning av vindsvåningar.
MYCKEN VÄRME
går förlorad i en vanlig kokspis under matlagning.
I den nya värmeledningsspisen
"GEYSIR"
tillvaratages all överloppsvärme av den i spisen liggande pannan, och avlämnar densamma sedan värme till de omkringliggande rummen. **Kan eldas med allt slags bränsle.** Från Geysirspisen kan uppvärmas lägenheter från 2 rum och större beroende på spisens storlek samt beredes varmvatten för bad och hushållsbehov. Redan **flera tusen** i bruk och kan intyg företes från belåtna köpare över hela Sverige. Katalog mot 50 öre i frimärken.
Obs.! Det finnes endast **Ett** »Geysir»- och **Ett** »Ariel»-system men flera med ovederhäftiga braskande reklamer utbjudna efterapningar!
AKTIEBOL. JERNVERKSMAGASIN
Östra Förstadsgatan 10 C. MALMÖ.
Rt. 816, 526, 2404. Telegrafadr. KOCKUMSJERN.

PRÖFNINGS-ANSTALTEN
Malmskillnadsg. 54, Stockholm. R. T. 15050, 15051, 15052, 15053. Tel.-adr.: ELEKTROPROF.
CARL A. ROSSANDER, TORSTEN HOLMGREN, FRITHIOF HOLMGREN, MANNE T. LINDHAGEN.
MALMÖBYRÅN. Förest. LINUS BOHLIN. Mäster Nilsgatan 1. R.T. 3970.
KONSULTERANDE INGENJÖRSBYRÅ INOM ELEKTRISKA, BERGSMEKANISKA OCH MASKINFACKEN.
Ansluten till Svenska Konsulterande Ingenjörers Förening
Utredningar, program, besiktningar, avprovningar m. m. beträffande kraftanläggningar, elektriska överförings- och distributionsanläggningar, elektriska smältverk, järnverksanläggningar och järnvägar, hissar, installationer m. m. m. m.

HUGO THEORELL
Konstruktionsbyrå för
VÄRMELEDNINGAR
VATTEN- & AVLOPPSLEDNINGAR.
Allm. 5282 Sköldungagatan 4, Stockholm. Riks. 21 58 86 48

ALBIN SVENSSONS KONSTRUKTIONSBYRÅ
HAMNGATAN 15 – STOCKHOLM
ANSL. T. SV. KONSULT. ING. FÖR.
VÄRME - VATTEN - AVLOPP.
Rikstel. 23791, 23792
Sthlm 14118

A.-B. FAHNEHJELM & KOMP.
STOCKHOLM.
BAD- och TOILETTRUM

Krylbo Träförädlings-Aktiebol., Krylbo
Sågverk, Snickeri- & Lådfabrik.
Försäljer **hyvlade och ohyvlade Trävaror.**
Tillverkar förstklassiga **Byggnadssnickerier.**
Specialité: *Bänkar för samlingslokaler med fällbara sitsar samt skolbänkar.* Rikstel. N:r 9.

INNAN NI BYGGER
bostad, skola, kyrka, fabrik, sjukhus, konsultera **alltid** beträffande **värmeledning, vatten-** och **avloppsledningar.**
WILHELM DAHLGREN
Strömsborg, Stockholm.

VÄRMELEDNINGS A.-B. **CALOR**
Kontor och Fabrik: Arbetaregatan 33.
— STOCKHOLM —
Telegr.-adr. Värmebolaget. Rikst. 6680, 6681.
Verkst. Direktör: J. A. RYDH.
Specialtillverkning av maskiner och apparater för:
Ångköksanläggningar & Maskintvättanläggningar.
Desinfektionsanläggningar även för formalin under vakuum.
Steriliseringsanläggningar m. m. för sjukhus.
Värmeledningar alla brukliga system & Sanitetsanläggningar.
Förslag och ritningar utföras.

Om revision av
ELEKTRISKA KRISTIDSINSTALLATIONER
Fyra uppsatser jämte Elektriska Inspektionens Meddelande n:r 47 av Överingenjör TORSTEN HOLMGREN
Pris kr. 2:50
A.-B. Svenska Teknologföreningens Förlag, Stockholm

KARL G. EKLUND
KONSULT. INGENIÖR, KONSTRUKTIONSBYRÅ FÖR
VÄRMELEDNINGAR
VATTEN- & AVLOPPSLEDNINGAR
RIKSTEL. 2714. DROTTNINGG. 10 STOCKHOLM

NYHET.

UR ANTECKNINGSBOKEN

I.

KONST- OCH KULTURHISTORISKA ANTECKNINGAR

av

ARTHUR SJÖGREN

Format: 4:o, 25×19 cm. Pris **kr. 10: —**

INNEHÅLL:

Porträtt »à la mode».
»Agenten Després'» transparenter.
Bellmanska släktsilhuetter.
Carl Adams, en bortglömd konstnär.
Johan Ludvig Tenler. Brottstycken ur en silhuettkonstnärs och vaxpousseurs levnad.
En liten sällsynt silhuettbok.
Annonser och meddelanden om miniatyrmålare, konstnärer och konsthantverkare.
När Elias Martin hade utställning.

Boken är försedd med ett omfattande person- och sakregister, vilket avsevärt underlättar densammas begagnande, och prydes av 23 avbildningar, de flesta reproducerade å konsttryckspapper. Dessutom illustreras texten med talrika samtida vignetter, silhuetter och slutstycken. Av särskilt intresse äro de 8 Bellmansilhuetterna från olika tider.

Arbetet, som är av stort konst- och kulturhistoriskt värde, är försett med ett i en tilltalande och tidstrogen utstyrsel utfört omslag. För bokvänner, samlare, konstvänner och Bellmanintresserade föreligger här en bok av största intresse.

A.-B. SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG
STOCKHOLM.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 028195003